

การบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้

ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์ คณะบริหารศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
พ.ศ. 2555

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

A NEW MODEL OF LEARNING COMMUNITY: INTEGRATION OF KNOWLEDGE AND LOCAL WISDOM OF 4 COMMUNITIES IN UBON RATCHATHANI PROVINCE

ROIKHWUANPHUT MUNGMACHON

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY

MAJOR IN INTEGRAL DEVELOPMENT STUDIES

FACULTY OF MANAGEMENT SCIENCE

UBON RATCHATHANI UNIVERSITY

YEAR 2012

COPYRIGHT OF UBON RATCHATHANI UNIVERSITY

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปริญญา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์ คณะบริหารศาสตร์

เรื่อง การบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้

ผู้วิจัย นางสาวร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

..... อาจารย์ที่ปรึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ วังไพศาล)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข)

..... กรรมการ

(ดร.จิรวัฒน์ เวชแพศย์)

..... กรรมการ

(ดร.สายรุ้ง ดินโคกสูง)

..... คณบดี

(ดร.วิโรจน์ มโนพิโมกษ์)

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี รับรองแล้ว

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ อินทร์ประสิทธิ์)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ปฏิบัติราชการแทนอธิการบดี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปีการศึกษา 2555

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง การบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานีนี้ สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือของบุคคลต่างๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในโอกาสนี้จึงขอกราบขอบพระคุณ พ่อครูสมณะโพธิรักษ์ ผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวอโศก อันเป็นที่เคารพศรัทธาสูงสุด ที่กรุณาสนับสนุนให้โอกาสผู้วิจัยได้พัฒนาตนเอง ทั้งการศึกษาในสถานศึกษาและการศึกษาธรรมะไปพร้อมๆ กัน ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันเพ็ญ ตีระจินดา ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษามาตั้งแต่ต้น ที่กรุณาให้ความรู้ คำแนะนำ ข้อเสนอแนะที่มีคุณค่า เป็นครูที่ให้การดูแลทั้งการจัดทำวิทยานิพนธ์ และความประพฤติ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์จิรวัฒน์ เวชแพศย์ ที่ให้ความรู้ ให้คำปรึกษาคำแนะนำ ในการจัดทำวิทยานิพนธ์ทั้งโดยพฤตินัยและนิตินัย และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ วังไพศาล ในฐานะประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาที่ให้การแนะนำช่วยเหลือด้วยดี จนวิทยานิพนธ์สำเร็จเรียบร้อยสมบูรณ์ รวมทั้งคณาจารย์คณะบริหารศาสตร์ และเจ้าหน้าที่ทางมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีทุกท่าน ที่ให้ความรู้ คำปรึกษา ช่วยเหลือและให้กำลังใจมาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณงานบัณฑิตศึกษา คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้มอบทุนสนับสนุนการจัดทำวิทยานิพนธ์ ปีการศึกษา 2553 ขอบพระคุณมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้มอบทุนสนับสนุนการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงาน ระดับนานาชาติ ในปีการศึกษา 2555 ขอบคุณเพื่อนนักศึกษาทั้งระดับปริญญาโท และ ปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์ทุกท่าน ที่มีส่วนช่วยเหลือให้กำลังใจ ขอบคุณสมาชิกชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ที่ได้ให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเป็นอย่างดี

ขอบคุณ ชาวชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้โอกาส ให้การดูแล ให้ความสะดวกทุกเรื่อง เหมือนคนในครอบครัวเดียวกัน กราบขอบพระคุณ สมณะ สิกขมาตุ ขอบคุณญาติธรรมชาวอโศก ญาติพี่น้อง หลานๆ ทุกคนที่มีส่วนให้ความช่วยเหลือ ให้กำลังใจในการจัดทำวิทยานิพนธ์ ประโยชน์และคุณค่าที่ดีของงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้แก่ทุกท่านที่ได้กล่าวนาม และไม่ได้กล่าวนาม ที่มีส่วนช่วยในการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน

(นางสาวร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน)

ผู้วิจัย

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่อง : การบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้

โดย : ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน

ชื่อปริญญา : ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชา : พัฒนบูรณาการศาสตร์

ประธานกรรมการที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ วังไพศาล

ศัพท์สำคัญ : องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชน ชุมชนแห่งการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม คุณธรรม

การพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมา เน้นการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ การศึกษาของคนในชุมชนละเลยความสำคัญของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง ขาดภูมิปัญญาที่ถูกตรง ชุมชนโดยทั่วไปจึงมีปัญหาทางด้านคุณธรรม จริยธรรม สุขภาพ วิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และการพึ่งตนเอง วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้ เพื่อศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์บูรณาการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนำเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ในบริบทภาคอีสาน โดยการศึกษาภาพรวมชุมชนในภาคอีสาน และกรณีศึกษา 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ที่มีความแตกต่างกันในเรื่องระบบของความรู้และภูมิปัญญาอย่างชัดเจน ประกอบด้วย (1) ชุมชนทั่วไป ได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมู และชุมชนบ้านตำแย (2) ชุมชนชาวอโศก ได้แก่ ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยนี้ใช้หลักการวิจัยเชิงบูรณาการศาสตร์ แนวคิดเชิงระบบ และ รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการให้ความเห็นโดยผู้เชี่ยวชาญต่อรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สังเคราะห์ขึ้น

ผลการวิจัย การสร้างรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่มองหลายมิติทั้งด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ พุทธศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ได้รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ใช้กับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก คือ การประสานร่วมมือกันอย่างกลมกลืนระหว่างบ้านวัดโรงเรียน อาศัยปัจจัยนำเข้า คือ (1) แหล่งความรู้ได้แก่ องค์กรชุมชน และ สื่อ (2) แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ คน และกิจกรรมต่างๆ มีกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบ แล้วนำมาลงมือปฏิบัติจริง และใช้ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ ทำให้เกิดความรู้ในตัวคน สั่งสมเป็นพลังปัญญา ส่งผลให้รอดพ้นจากภัยคือปัญหาที่มีอยู่ สำหรับชุมชนทั่วไปใช้กระบวนการเสริม คือ การ

รวมกลุ่มประกอบกิจกรรม การพัฒนาบุคลากร การคัดกรองความรู้ที่มาจากภายนอก การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ใช้หลักประชาธิปไตยและการวิจัยแบบชาวบ้าน การร่วมกันดูแลเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้ป่วย สำหรับชุมชนชาวอโศก ใช้กระบวนการเสริม คือ การลดกามลดอัตตา การนำแนวคิดที่ประสบผลสำเร็จแล้วมาปรับใช้และพัฒนาให้เหมาะสม การเพิ่มด้านวิชาการในฐานงานของชุมชน ร่วมมือกับองค์กรจิตอาสา การวิจัย การใช้วิกฤติให้เป็นโอกาสในการบำเพ็ญบุญ การนำรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้มาใช้ ชุมชนต้องร่วมกันพิจารณาและมีการวิจัยร่วมด้วย ในการปรับใช้ให้เหมาะสมกับโครงสร้างและบริบทของชุมชน

ABSTRACT

TITLE : A NEW MODEL OF LEARNING COMMUNITY: INTEGRATION OF KNOWLEDGE AND LOCAL WISDOM OF 4 COMMUNITIES IN UBON RATCHATANI PROVINCE

BY : ROIKHWUANPUTH MUNGMACHON

DEGREE : DOCTOR OF PHILOSOPHY

MAJOR : INTEGRAL DEVELOPMENT STUDIES

CHAIR : THAVEESAK VANGPAISAL, Ph.D.

KEYWORDS : KNOWLEGDE/ LOCAL WISDOM/ COMMUNITY/ LEARNING COMMUNITY/ PARTICIPATION/ MORALS

In the past, development in Thailand has emphasized economic growth within the context of globalization. The education system and, people in communities have ignored the importance of their own traditional knowledge and local wisdom. As a result, most communities face problems in areas of morals and ethics, health, natural environment, lifestyle, and issues regarding self-sufficiency. This research aims to study, analyze, synthesize, integrate traditional knowledge and local wisdom, and propose a new model of learning community for the Isan region. This research studies the whole picture of Isan communities in general and studies the specific cases of four communities in Ubon Ratchathani that differ clearly in terms of knowledge systems and local wisdom. The communities studied are (1) typical communities: Ban Don Mu Community and Ban Tam Yae Community and (2) Asoke Communities: Ratchathani Asoke Community and Sufficiency Economy Community. This research was conducted by using an integrated system concept and a qualitative research method. Data was collected through observations, questionnaires, and in-depth interviews. Expert opinions have been consulted regarding the newly proposed model for learning communities.

As a result of this research, a new model for learning communities has been constructed that accommodates many fields of study, such as social science, humanities, Buddhist studies, and science. This new model for learning calls for harmonious cooperation between

community, temple and schools. Such cooperation relies on two input factors, namely (1) sources of knowledge such as community organizations and media, and (2) sources of local wisdom, found in specific people and various activities. This new model has many learning processes through real experience guided by Buddhism's Three-fold Way. Through these learning processes, people accumulate knowledge, and transform it into intellectual power which helps them when encountering problems which occur in life. To this model, communities in general can add group activities, personal development, screening of knowledge from outside the community, cooperative development, adapting the principles of democracy, small scale local research, and cooperation, in taking care of children, youth, elderly, and people in ill health. The Asoke community can add reduction of ego and stimulation of senses, adaptation of locally suitable concepts with appropriate development of the community, adoption of academic aspects into the community work stations, cooperation with volunteer organizations, research, and transformation of each crisis into an opportunity to gain spiritual merit for community members. In order to apply this new model of learning community, the people in the community have to consider together and do the research in order to make the model appropriate to their own community's structure and context.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ฎ
สารบัญภาพ	ฐ
บทที่	
1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาการวิจัย	4
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.4 คำถามการวิจัย	5
1.5 ขอบเขตการศึกษา	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ	7
2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 กระบวนการค้นคว้า	9
2.1.1 การศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
2.1.2 กรอบแนวคิด	9
2.1.3 การศึกษางานวิจัยเชิงประจักษ์	10
2.2 การเกิดและความเป็นมาของชุมชน	10
2.2.1 การเกิดของชุมชนในประเทศไทย	10
2.2.2 วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านสมัยก่อน	10
2.2.3 ชุมชนและผลกระทบจากโลกาภิวัตน์	11

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.3 ชุมชนในภาคอีสาน	12
2.3.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนอีสาน	12
2.3.2 รูปแบบของชุมชนในภาคอีสาน	13
2.3.3 เอกลักษณ์ของอีสานใต้	17
2.4 ชุมชนแห่งการเรียนรู้ในภาคอีสาน	18
2.4.1 เอกลักษณ์ของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสาน	18
2.4.2 รูปแบบของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสาน	20
2.4.3 แหล่งที่มาและกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน	26
2.4.4 การจัดการความรู้และพลังขับเคลื่อนของชุมชน	32
2.4.5 ปัจจัยแห่งความสำเร็จของชุมชน	35
2.5 ชุมชนเป้าหมายของงานวิจัย	39
2.5.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเป้าหมาย	39
2.5.2 งานวิจัยเชิงประจักษ์ของชุมชนเป้าหมาย	52
2.6 กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	60
2.6.1 แนวคิดเชิงระบบ	60
2.6.2 หลักการทั่วไปของบูรณาการ	60
2.6.3 ความรู้ในตัวคน	61
2.6.4 ปัจจัยสำคัญที่ได้จากงานวิจัยเชิงประจักษ์	63
2.6.5 แหล่งความรู้ภูมิปัญญา และกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น	64
2.6.6 ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่	64

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

3 วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 แบบแผนการวิจัย 69

3.2 ชุมชนเป้าหมายของงานวิจัย 70

3.2.1 ชุมชนเป้าหมาย 70

3.2.2 องค์ประกอบของชุมชนเป้าหมาย 71

3.3 ผู้เข้าร่วมในการวิจัย 71

3.3.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 71

3.3.2 เหตุผลในการเลือกผู้เข้าร่วมในการวิจัย 72

3.3.3 วิธีการเลือกผู้เข้าร่วมในการวิจัย 72

3.4 บริบทของการศึกษา 72

3.5 เครื่องมือในการวิจัย 75

3.5.1 แบบสอบถาม 75

3.5.2 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก 81

3.5.3 การสังเกต 85

3.5.4 การจดบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน 86

3.6 การรวบรวมข้อมูล 86

3.6.1 ข้อมูลปฐมภูมิ 86

3.6.2 ข้อมูลทุติยภูมิ 88

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล 88

3.7.1 การจัดระเบียบข้อมูล 88

3.7.2 การแสดงข้อมูล 89

3.7.3 การสร้างข้อสรุป 89

3.8 คุณภาพของการออกแบบงานวิจัย 89

3.8.1 สร้างความถูกต้องตรงประเด็น 89

3.8.2 ความถูกต้องตรงประเด็นภายนอก 90

3.8.3 ความน่าเชื่อถือ 90

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

4 ผลการวิจัย

4.1 ภาพรวมขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนทั่วไป 92
4.1.1 บริบททั่วไปของชุมชนภาคอีสาน 92
4.1.2 บริบททั่วไปของพื้นที่วิจัย 95
4.2 ผลการสำรวจปัจจัยและกระบวนการขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย 97
4.2.1 ผลการสำรวจข้อมูลจากแบบสอบถาม 97
4.2.2 การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และบูรณาการบ้านวัดโรงเรียน 99
4.3 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย 101
4.3.1 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนหมู 101
4.3.2 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านตำแย 114
4.3.3 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก 123
4.3.4 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง 145
4.3.5 ปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย 159
4.4 การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชนเป้าหมาย 161
4.4.1 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเภทขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย 161
4.4.2 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ความสัมพันธ์ บ้านวัดโรงเรียนกับ แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย 164

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

4.4.3 การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย 167

4.5 การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนแห่งการเรียนรู้ 169

4.5.1 รูปแบบของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป และชุมชนชาวอโศก 169

4.5.2 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป 172

4.5.3 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนชาวอโศก 173

4.6 การวิเคราะห์องค์ประกอบของระบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย 174

4.6.1 องค์ประกอบของระบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย 174

4.6.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

4.6.3 ความยั่งยืน 180

4.7 อภิปรายผลการวิจัย 181

5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย 189

5.1.1 ผลการสำรวจปัจจัยและกระบวนการขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย 189

5.1.2 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย 189

5.1.3 การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชนเป้าหมาย 191

5.1.4 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก 193

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.2 ข้อเสนอแนะ	195
5.2.1 ข้อเสนอแนะในการนำเอารูปแบบไปใช้	195
5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป	197
เอกสารอ้างอิง	**198**
ภาคผนวก	
ก แบบสอบถามองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชน	210
ข ภาพกิจกรรมชุมชน	218
ประวัติผู้วิจัย	**246**

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	เปรียบเทียบประวัติของชุมชนเป้าหมาย 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี	52
2	เปรียบเทียบบริบทของชุมชนเป้าหมาย 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี	73
3	รายละเอียดผู้ตอบแบบสอบถาม	78
4	โครงสร้างที่ใช้เป็นแนวทางการสัมภาษณ์	83
5	รายละเอียดจำนวนผู้เข้าร่วมในการวิจัย ที่ใช้สัมภาษณ์	85
6	สรุปองค์ประกอบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี จากแบบสอบถาม	97
7	การแบ่งการปกครองของชุมชนบ้านดอนหมู	103
8	การเปรียบเทียบชุมชนทั่วไป กับชุมชนชาวอโศก	159
9	ประเภทแหล่งความรู้ ของชุมชนเป้าหมาย	161
10	ประเภทแหล่งภูมิปัญญา ของชุมชนเป้าหมาย	162
11	แหล่งความรู้ของชุมชนเป้าหมาย แยกตามระบบบ้านวัดโรงเรียน	164
12	แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย แยกตามระบบบ้านวัดโรงเรียน	165

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	สรุปความเป็นมาและความสำคัญขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น	38
2	แผนที่ชุมชนบ้านดอนหมู	40
3	แผนที่ชุมชนบ้านตำแย	43
4	แผนที่ชุมชนราชธานีอโศก	46
5	แผนที่ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง	50
6	ทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย	68
7	แผนที่แสดงพื้นที่วิจัย 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี คือ ชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง	96
8	องค์ประกอบที่ทำให้เกิดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย	100
9	รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนหมู	101
10	รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านตำแย	114
11	รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก	131
12	รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง	146
13	ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านวัดโรงเรียน กับ แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาของชุมชนเป้าหมาย	166
14	การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง	168
15	รูปแบบใหม่ของแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก	170
16	รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป	172
17	รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนชาวอโศก และชุมชนที่มีลักษณะทำนองเดียวกับระบบสาธารณโภคีของชาวอโศก	173
18	รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป และชุมชนชาวอโศก	193

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนก่อนยุคโลกาภิวัตน์ มีวิถีการดำเนินชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีความเคารพนับถือผู้ใหญ่ ให้ความสำคัญกับคนมากกว่าเงินตรา และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปัจจุบันสภาพชุมชนเปลี่ยนไป สาเหตุส่วนใหญ่มาจากระบบทุนนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์ การพัฒนาประเทศ เน้นความคิดสำเร็จรูป ต้องการพัฒนาชุมชนให้เป็นแบบตะวันตก คือดูรายได้ที่เพิ่มขึ้น ชุมชนไม่ได้พัฒนาบนรากฐานวิถีชีวิตของตนเอง และไม่ได้จัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนมีอยู่ จึงทำให้ชุมชนมีการพัฒนาไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของการดำรงชีวิต ชุมชนที่เคยจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ถูกชักนำให้บุกเบิกที่ดินทำกิน และทำการผลิตด้วยเทคโนโลยีทันสมัยทำลายทรัพยากรธรรมชาติในที่สุด การดำรงชีวิตสันโดษเรียบง่ายโดยระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถูกมองว่าเป็นความยากจนล้าหลังขาดแคลน สังคมไทยถูกครอบงำให้ก้าวตามการพัฒนาแบบทุนนิยมอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก ทรัพยากรของชาติถูกใช้สอยอย่างล้างผลาญ ภูมิปัญญาและคุณค่าดั้งเดิมถูกละเลย (ทศพร ท่องเที่ยว, 2546 ; สนั่น ชูสกุล, 2552 : เว็บไซต์)

ผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้เกิดปัญหาตามมามากมาย จำเป็นต้องขับเคลื่อนชุมชนดั้งเดิมของสังคมไทย ไปสู่สังคมฐานความรู้ ในรูปแบบที่จะก่อให้เกิดองค์กรเรียนรู้ทำงานในลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านการปฏิบัติ มีการเรียนรู้ที่ประยุกต์ความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในทุกกิจกรรมในทุกส่วนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน เครือข่าย จนถึงระดับประเทศ เพราะปัญหาเกิดขึ้นและกระจายไปทุกระดับ เริ่มต้นที่จุดเล็กๆ คือตนเอง แล้วรวมกลุ่มกัน เรียนรู้ปัญหาและหาวิธีแก้หรือสร้างสรรค์งานอันมีคุณค่า ซึ่งจะส่งผลในระดับที่กว้างออกไป ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ภูมิปัญญาเหล่านี้เมื่อนำมาสัมพันธ์กันทำให้เกิดเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจ และสร้างความพอเพียงตั้งแต่ระดับครอบครัวขึ้นไป (บดินทร์ วิจารณ์, 2549 ; ทศพร ท่องเที่ยว, 2546)

. หลายชุมชนสามารถเปลี่ยนแปลงจากสภาพความอ่อนแอ ไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนได้เริ่มต้นจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชาวชุมชนต้องเฝ้าดูปัญหาที่เกิดขึ้นว่ามีสาเหตุมาจากอะไรคง ไม่มีนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ หรือข้าราชการคนใดคนหนึ่ง ที่มีความรู้ความสามารถ เอาทัศนคติ วิจารณญาณ ภูมิปัญญา หรือแม้แต่คุณธรรมที่มีอยู่ในตัวของตน มาชี้นำบอกชาวบ้านให้เปลี่ยนแปลง

แก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นไปได้ยากที่คนนอกจะรู้รายละเอียดภายในชุมชนได้ดีเท่าชาวชุมชนเอง การพัฒนาชุมชนโดยบุคคลภายนอกและทางราชการได้กลายเป็นความผิดพลาดมาแล้วในอดีต เป็นการแก้ไขปัญหาไม่ถูกจุด ไม่ทำให้ชุมชนดีขึ้น อีกประการหนึ่งการแก้ไขปัญหาโดยรัฐบาล และใช้เงินของทางราชการที่จัดสรรงบประมาณมาให้ นอกจากปัญหาจะไม่ได้รับการแก้ไขแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาเพิ่มขึ้น ชาวบ้านมีหนี้เพิ่ม มีความขัดแย้งกันในเรื่องงบประมาณ มีเรื่องของการเมืองเข้าแทรก แทนที่จะเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หรือเป็นการแก้ไขปัญหา กลับเป็นการเพิ่มปัญหา เมื่องบประมาณสิ้นสุด ก็หยุดการดำเนินงาน ซึ่งเป็นความล้มเหลวในระดับชุมชนประการหนึ่ง ฉะนั้นชาวชุมชนที่รู้ปัญหาของตนเองดี จะมีความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกัน มีศักยภาพเพียงพอที่จะช่วยเหลือตนเองให้รอดพ้นจากปัญหา ไม่ใช่พึ่งพาบุคคลภายนอกอย่างที่ผ่านมา (เสรี ชาเหลา และเรืองยศ จันทรคีรี, 2544)

ผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดปัญหามากมาย สาเหตุที่แท้จริงคือการไม่รู้เท่าทันระบบทุนนิยมที่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบทุกวิถีทางอย่างซับซ้อน จำเป็นจะต้องเรียนรู้หาสาเหตุของปัญหา เรียนรู้ในการปรับตัว เพื่อให้เกิดความเป็นไท อิสระจากการครอบงำดังกล่าวด้วยตนเอง หาทางอยู่รอดและพึ่งตนเองให้ได้ จากนั้นก็พัฒนาจนกลายเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้เพื่อชีวิต ซึ่งการเรียนรู้ที่สำคัญคือการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน อาศัยพลังของแรงปรารถนา ความตั้งใจ มีเป้าหมายร่วมกัน และอาศัยความรู้หรือภูมิปัญญาที่เป็นทุนเดิมอยู่แล้วออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับสถานการณ์ในยุคโลกาภิวัตน์ปัจจุบัน ปัญหาใหญ่ที่สุดของมนุษย์ในปัจจุบัน คือการขาดความสามารถที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีความสำคัญ เพราะเป็นภูมิปัญญาแห่งการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างได้ดุลยภาพ ยุคสมัยปัจจุบันควรมีการเรียนรู้ให้เกิดปัญญาเพื่อให้สามารถปรับตัวได้ในสถานการณ์ใหม่ๆ ทุกสถานการณ์ ซึ่งต้องอาศัยแหล่งความรู้ที่ดีที่จะช่วยให้เรียนรู้ได้เร็วและดีขึ้น (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544)

ปัญหานี้ทำให้เกิดการแสวงหาแนวทางที่เป็นทางรอด และทางเลือกของท้องถิ่น จึงมีการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทั้งด้านทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรความรู้เพื่อเลือกตัวแบบ หรือแนวทางที่เหมาะสมแก่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการทำไร่นาสวนผสม การดำรงชีวิตความเป็นอยู่แบบพอเพียง การใช้ธรรมชาติเป็นแม่แบบของวิถีชีวิต การศึกษาอย่างเข้าใจ ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เหมาะสม ล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ การผลิตเพื่อให้เพียงพอต่อการอยู่การกินในครอบครัว เหลือแล้วขายหรือนำไปแลกกับสิ่งอื่นๆ ที่ต้องการ จะช่วยลดปัญหาหนี้สิน ชีวิตมีความสุขมากกว่าการที่จะมุ่งผลิตเพื่อขายนำเงินไปซื้อสิ่งฟุ่มเฟือย ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้

หลายๆ ฝ่าย ได้หันมามองถึงความผิดพลาดในนโยบายด้านเศรษฐกิจที่ผ่านมา และกลับไปศึกษาภูมิปัญญาดั้งเดิม (Isangate ประตูอีสาน.com., 2553 : เว็บไซต์)

การพัฒนาที่ผ่านมาถือว่า ไม่ประสบผลสำเร็จ สาเหตุมาจาก (1) การพัฒนาจากบรรดาผู้เชี่ยวชาญที่เข้าไปดูแลชี้นำ บอกวิธีการ และทำการแก้ไขปัญหาให้กับชุมชน เพราะการแก้ไขปัญหาสังคมและชุมชนย่อมไม่สามารถแก้ไขได้โดยความรู้ทางวิชาการอย่างเดียวเท่านั้น (2) นโยบายของรัฐเป็นสาเหตุใหญ่ของความยากจน และเครื่องกีดขวางพัฒนาการของชุมชนในหลายๆ ด้าน (3) เงินและผลประโยชน์ ทำให้ละเลยคุณธรรมจริยธรรมอันเป็นพื้นฐานสำคัญของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน (4) อำนาจของระบบราชการในการกะเกณฑ์ ออกคำสั่ง ฯลฯ การแก้ไขปัญหาของชุมชน ไม่ใช่ความเบ็ดเสร็จ ที่ใครจะใช้โลกทัศน์ความนึกคิดของตนเองหรือเฝ้ามองปัญหาแล้วยัดเยียดชี้นำ อย่างที่หน่วยงานของรัฐหรือบรรดาผู้เชี่ยวชาญในอดีตคุ้นเคย และปฏิบัติมา กระทั่งสะท้อนเป็นผลของความล้มเหลว

แนวทางของการพัฒนา และกระบวนการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน จึงอยู่ที่วิถีทางและความพยายามของภาคประชาชน ซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาได้เฝ้าสังเกตสะท้อนปัญหา แล้ววิเคราะห์สังเคราะห์ คิดค้นหาแนวทางการแก้ไขที่เหมาะสมกับตนเองมากที่สุด ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันแบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำ (Interaction Learning through Action) เมื่อมีการกระทำแล้ว ความรู้ก็จะเกิด กลายเป็นความรู้จริงเกี่ยวกับโลก กระบวนการเช่นนี้เป็นการเรียนรู้จากทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จะทำให้เกิดปัญญาที่มีคุณภาพเพียงพอสำหรับการเอาชนะความยากลำบาก ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมได้ (เสรี ชาเหลา และเรืองยศ จันทรดีรี, 2544) กุญแจสำคัญของชุมชนเข้มแข็ง คือการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอย่างเป็นมิตร มีเหตุผล มีการเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล พึ่งพาธรรมชาติ และอาศัยองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา มีการประสานความรู้เกิดเป็นความรู้ใหม่ เรียนรู้แล้วลงมือปฏิบัติจริงก่อให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นในชุมชนอันเป็นหนทางอยู่รอดและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด พอสรุปได้ว่า ชุมชนดั้งเดิมของไทย มีความพอเพียงพึ่งตนเองได้ มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติ อาชีพหลักของชุมชนคือกสิกรรม อยู่กันแบบเอื้อเฟื้อเกื้อกูล แบ่งปันผลผลิตซึ่งกันและกัน จุดเปลี่ยนที่สำคัญของชุมชน คือการเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์ ที่คอยเอารัดเอาเปรียบทุกวิถีทาง ส่งผลให้อุดมการณ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนไป จากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขายเอาเงินเป็นตัวตั้ง เปลี่ยนจากกสิกรรมธรรมชาติ มาปลูกพืชเชิงเดี่ยวมีการบุกรุกป่า ใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวิถีชีวิตที่มุ่งพัฒนาด้านวัตถุ ละเลยศีลธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีอันดีงาม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง ขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาดั้งเดิมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ล้าสมัย

ไม่สามารถนำมาใช้ได้ในยุคสมัยนี้ กลับไปเรียนรู้แบบตะวันตก ละเลยความรู้ที่สะสมสืบต่อกันมา ซึ่งมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าปัญญาที่มาจากข้างนอก

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2534 : 182) ได้ให้แนวคิดของรูปแบบการพัฒนา พอสรุปได้ว่า รูปแบบการพัฒนายังไม่สามารถกำหนดตายตัวได้ จึงเป็นการพัฒนาในรูปแบบของความเหมาะสมกับชุมชนมากกว่า ถ้าเป็นรูปแบบที่กำหนดมาจากส่วนกลาง หรือมีแม่แบบการพัฒนาให้เหมือนกันทุกชุมชน การพัฒนาจะเกิดขึ้นได้ยาก ทั้งนี้อาจเกี่ยวกับโครงสร้างชุมชนแต่ละชุมชน ซึ่งแตกต่างกันไป ในอนาคตอาจมีการพัฒนาต่างออกไป เพราะฉะนั้นรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมจำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้าและวิจัยต่อไป

จากแนวคิดดังกล่าว จึงมีการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อให้ได้รูปแบบที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่ง ชุมชนเป้าหมายแต่ละชุมชนจะมีบริบทที่แตกต่างกัน ความรู้ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้จึงแตกต่างกันไปด้วย การศึกษาจากหลายชุมชนจะทำให้ได้มุมมองและรูปแบบของความรู้ที่หลากหลาย สามารถนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และบูรณาการได้ โดยเฉพาะจุดเด่นของแต่ละชุมชนในแต่ละด้านที่ควรแก่การนำมาประยุกต์ใช้และนำปัญหามากำหนดเป็นรูปแบบเพื่อปรับแก้ และเสนอเป็นรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผู้วิจัยจึงเลือกชุมชนเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จำนวน 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งได้แก่ชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

1.2 ปัญหาการวิจัย (Problem statement)

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา โดยเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เป็นรูปแบบการพัฒนาที่ละเลยความสำคัญ ของความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมายในสังคมชนบทของไทย เช่น ปัญหาทางด้านคุณธรรม จริยธรรม สุขภาพ วิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และการพึ่งตนเอง การพัฒนาในช่วงต่อไปต้องเปิดโอกาสให้ชาวบ้านร่วมคิดร่วมทำ ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนชนบท ด้วยเหตุนี้การวิจัยเรื่อง การบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเพื่อเป็นทางออกให้ชุมชนชนบทสามารถเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างรู้เท่าทัน สามารถอยู่รอดและพัฒนาสู่ความเข้มแข็งต่อไป

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ บูรณาการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนำเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ในบริบทภาคอีสาน

1.4 คำถามเพื่อการวิจัย (Research Question)

1.4.1 คำถามหลัก (Main Question)

การบูรณาการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ (1) ชุมชนบ้านดอนหมู (2) ชุมชนบ้านตำแย (3) ชุมชนราชธานีอโศก และ (4) ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้เป็นอย่างไร

1.4.2 คำถามรอง (Secondary Question)

1.4.2.1 ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบ้านดอนหมู มีรูปแบบอย่างไร

1.4.2.2 ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบ้านตำแย มีรูปแบบอย่างไร

1.4.2.3 ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนราชธานีอโศก มีรูปแบบอย่างไร

1.4.2.4 ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มีรูปแบบอย่างไร

1.4.2.5 กระบวนการบูรณาการรูปแบบใหม่ทำอย่างไร

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ครอบคลุมถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

ศึกษาชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ในจังหวัดอุบลราชธานี ที่มีองค์ประกอบที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความหลากหลายในการเปรียบเทียบและนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์

(1) ชุมชนบ้านดอนหมู ตำบลขามเปี้ย อำเภอตระการพืชผล เป็นชุมชนดั้งเดิม ที่ได้รับรางวัลชุมชนเข้มแข็งเพื่อการพึ่งตนเอง รางวัลหมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ระดับจังหวัด หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น รางวัลรองชนะเลิศอันดับ 1 การประกวดหมู่บ้านตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ร่วมจัดกิจกรรมในระยะเริ่มต้น

(2) ชุมชนบ้านตำแย ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ เป็นชุมชนดั้งเดิม ที่ได้รับการคัดเลือก ให้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น มีการประสานงานกับมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ในการเป็นแหล่งเรียนรู้

(3) ชุมชนราชธานีอโศก ตำบลบุ่งไหม อำเภอวารินชำราบ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา มีการจัดการศึกษา การเรียนรู้ภายในชุมชน และระหว่างเครือข่าย มีการเผยแพร่องค์ความรู้ โดยชุมชนเอง ปราศจากการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก

(4) ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ตำบลศรีไค อำเภอวารินชำราบ เป็นชุมชนใหม่ ที่ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรสาขาเศรษฐกิจพอเพียง คณะบริหารศาสตร์ ซึ่งมีการจัดการเรียนการสอนโดยใช้สถานที่ทั้งในคณะบริหารศาสตร์และในชุมชน อาจารย์จากคณะบริหารศาสตร์และบุคลากรชุมชนร่วมให้การศึกษา

ชุมชนบ้านดอนหมู และชุมชนบ้านตำแย เป็นชุมชนทั่วไป ส่วนชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นชุมชนชาวอโศก ทั้ง 4 ชุมชน มีลักษณะร่วมกันคือ มีที่ตั้งอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะของชุมชนแห่งการเรียนรู้คือ มีการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ มีการทดลองปฏิบัติในสิ่งใหม่ๆ มีการเรียนรู้จากบทเรียนในอดีต มีการเรียนรู้จากผู้อื่น และมีการสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ทั้ง 4 ชุมชนมีการขับเคลื่อน และเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาไม่อยู่นิ่ง อันเกิดจากแรงปรารถนาที่จะเห็นความเจริญก้าวหน้าของชุมชน เป็นชุมชนที่เน้นการกสิกรรม มีระบบอาวุโส อนุรักษ์ธรรมชาติ มีการลดละเลิกอบายมุข มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและศีลธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีการรวมกลุ่มกันทำงาน การพัฒนาชุมชนเกิดจากพลังรวมของคนในชุมชนเอง และการสนับสนุนจากภายนอก จุดร่วม คือ ความรักความสามัคคี ความเป็นญาติพี่น้องแม้จะไม่ใช่สายเลือดเดียวกัน มีการปรึกษาหารือ เรียนรู้ร่วมกัน อาศัยความรู้และภูมิปัญญาในการพึ่งตนเอง ใช้หลักประชาธิปไตยโดยมีการประชุมและใช้เสียงส่วนมากในการบริหารงาน นอกจากนี้ ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาดูงาน ให้กับหน่วยงานต่างๆ และบุคคลทั่วไป

ความแตกต่างของชุมชนเป้าหมาย คือ ชุมชนดั้งเดิมมี 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมู ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2334 และชุมชนบ้านตำแย ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2518 ซึ่งเป็นการอพยพมาจากบ้านโนนคร้อ หมู่ที่ 4 ชุมชนตั้งใหม่มี 2 ชุมชนคือ ชุมชนราชธานีอโศก ก่อตั้งเมื่อปี 2532 ส่วนชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ก่อตั้งเมื่อปลายปี 2549 เป็นชุมชนที่จัดตั้งขึ้นโดยเจตนา และเน้นการศึกษาปฏิบัติธรรมตามแนวทางชาวอโศก ในจำนวน 4 ชุมชน มีชุมชนที่มีศูนย์เรียนรู้ในการให้การอบรมอยู่ 2 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านดอนหมู ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ร่วมจัดกิจกรรมในระยะเริ่มต้น ชุมชนราชธานีอโศก จัดศูนย์เรียนรู้ด้วยตนเอง และที่ต่างจากชุมชนอื่นมากที่สุดคือ ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นชุมชนเดียวที่ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นสถานที่

ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงและสถานวิจัย ของมหาวิทยาลัยและบุคคลภายนอกที่สนใจ การให้การอบรมด้านสุขภาพ

พื้นที่เป้าหมายเป็นชุมชนที่มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีพลังกลุ่ม และมีการเคลื่อนไหวปรับตัวตลอดเวลา ไม่ได้อยู่นิ่ง ผู้วิจัยจึงเลือกชุมชนดังกล่าวเป็นกลุ่มศึกษาสำหรับการวิจัยครั้งนี้

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์จากผลการวิจัย มีดังนี้

1.6.1 ประโยชน์ในเชิงวิชาการ

ได้องค์ความรู้ เกี่ยวกับความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน เป็นพื้นฐานในการสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ (Home – Based Theory) ในอนาคต

1.6.2 ประโยชน์ในเชิงนโยบาย

ได้รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ เพื่อเสนอในการกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ กิจกรรม เป็นแบบอย่างในการวางแผน จัดตั้ง และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในระดับชุมชน

1.6.3 ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติ

เป็นประโยชน์ต่อผู้นำชุมชน และผู้ดำเนินโครงการจัดการความรู้ในการพัฒนาบุคลากร และพัฒนาชุมชนไปสู่ความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ต่อไป

1.7 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1.7.1 ความรู้ (Knowledge) ในงานวิจัยนี้ มีความหมายตรงกับ "ความรู้ของชุมชน" หรือ "ความรู้ท้องถิ่น" เป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในชุมชน ศาสนธรรม มุมมองต่อโลกหรือต่อชีวิตที่ใช้ความรู้ในเชิงเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน แบ่งปันกัน เป็นความรู้ที่ตอบปัญหาเฉพาะชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่ง ไม่มีทฤษฎีตายตัว (สนธยา พลศรี, 2550)

1.7.2 ภูมิปัญญา (Wisdom) ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึงพื้นฐานความรู้ของชาวบ้าน ที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง และทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้อาวุโส เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดเอง นำมาใช้แก้ปัญหา การดำเนินชีวิตในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดทั้งแนวกว้างและลึก (สีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ, 2539)

1.7.3 รูปแบบ (Model) หมายถึงโครงสร้างที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ หรือตัวแปรต่างๆ ที่อยู่ในปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือในระบบต่างๆ (บุญชม ศรีสะอาด, 2531)

1.7.4 ชุมชน (Community) ในงานวิจัยนี้ มีความหมายเดียวกันกับ "ชุมชนท้องถิ่น" ซึ่งหมายถึง ถิ่นฐานอันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ ที่มีความเกี่ยวพันกับสภาพทางภูมิศาสตร์และระบบความสัมพันธ์ในสังคม ที่อาศัย ความเอื้ออาทร ความผูกพัน และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นเครื่องดำเนินการเพื่อให้มีชีวิตที่ดีร่วมกัน (มูลนิธิเสียงธรรมเพื่อประชาชน, 2554)

1.7.5 ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) หมายถึง ชุมชนที่มีช่องทางให้เกิดการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งกันและกันระหว่างชาวชุมชน และมีการรับความรู้และภูมิปัญญาจากภายนอก เพื่อเอื้อให้เกิดโอกาสในการหาแนวปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best Practices) นำไปสู่การสร้างเป็นฐานความรู้ที่เข้มแข็ง (Core Competence) ของชุมชน ในการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ที่เป็นผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ (ศูนย์เรียนรู้เชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2551)

1.7.6 บูรณาการ (Integration) หมายถึง การนำสิ่งที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรมมารวมกันตั้งแต่สองหน่วยขึ้นไปโดยมีการจัดโครงสร้างใหม่หรือปรับกระบวนการทำงานใหม่ แนวคิดใหม่ โครงการ แผนการ ฯลฯ ซึ่งมีการเชื่อมโยงกันอย่างผสมกลมกลืน

1.7.7 ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง บุคคลที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชน ที่สั่งสมประสบการณ์จนมีความรอบรู้เชี่ยวชาญในด้านใดด้านหนึ่ง และนำมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม จนเป็นที่ยอมรับของสังคมและสามารถชี้นำสังคมได้

บทที่ 2
วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้กล่าวถึงวรรณกรรม ทฤษฎีและงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่เกี่ยวข้องโดยศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความ สิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อนำมาเป็นแนวทางการวิจัย ดังนี้

2.1 กระบวนการค้นคว้า (Search Process)

2.1.1 การศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้ค้นคว้าข้อมูลจากหลายแหล่ง ประกอบด้วย วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์และงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับ ชุมชน องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น หนังสือ วารสาร บทความวิชาการ รายงานการวิจัย สื่ออิเล็กทรอนิกส์หรืออินเทอร์เน็ตทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เกี่ยวกับทฤษฎีความรู้ ชุมชน ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในภาคอีสาน รายงานการประชุมของชุมชนเป้าหมาย

2.1.2 กรอบแนวคิด นำแนวทางการปฏิบัติ ได้แก่

2.1.2.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ

1) ความรู้ในตัวคน

2) ทฤษฎีรากฐาน ได้แก่ ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่

3) แนวคิดเชิงระบบ

4) หลักการทั่วไปของบูรณาการ

2.1.2.2 กระบวนการศึกษาเกี่ยวกับความรู้และภูมิปัญญาอีสาน ประกอบด้วย

1) แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) แหล่งความรู้อื่นๆ

3) กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

4) ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชนเป้าหมาย จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ ได้แก่

- การมีส่วนร่วม
- การเรียนรู้ร่วมกัน
- การเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติโดยมีภาวะผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน
- การพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุ
- ความพึงพอใจของสมาชิก

2.1.3 การศึกษางานวิจัยเชิงประจักษ์ ผู้วิจัยได้คัดเลือกงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับสภาพสังคม และวัฒนธรรมให้มากที่สุด นำมาวิเคราะห์สนับสนุน หรือคัดค้านกับแนวคิดและข้อมูลที่ได้จากการวิจัย ได้แก่

2.1.3.1 งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนในภาคอีสาน

2.1.3.2 งานวิจัยเกี่ยวกับความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน

2.1.3.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ 4 ชุมชนเป้าหมายได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

2.2 การเกิดและความเป็นมาของชุมชน

ชุมชน หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) สำหรับชุมชนในประเทศไทย มีประวัติความเป็นมา ดังนี้

2.2.1 การเกิดของชุมชนในประเทศไทย เกิดจากการเคลื่อนย้ายผู้คนตามที่ลุ่ม เพื่อหาที่ทำนาที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม ลักษณะสำคัญของชุมชนก็คือ การเป็นเจ้าของที่นาร่วมกัน และมีการแบ่งปันที่นาให้สมาชิกในหมู่บ้านได้ทำกิน ผู้มีสิทธิ์ในการครอบครองที่ดิน ต้องเป็นสมาชิกของหมู่บ้านเท่านั้น ถ้ามีการปล่อยที่ดินร้างว่างเปล่าเป็นระยะเวลาหนึ่ง ที่ดินนั้นก็จะถูกยึดคืนกลับมาเป็นของชุมชนอีกครั้งหนึ่ง การแบ่งและการถือครองที่ดินในรูปแบบดังกล่าว ก่อให้เกิดความเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน ระหว่างสมาชิกในชุมชน

ต่อมาได้วิวัฒนาการเข้าสู่ระบอบศักดินา โดยมีกษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดิน ในราชอาณาจักรแต่เพียงผู้เดียว การอ้างสิทธิ์ถือครองที่ดินดังกล่าวนี้ เป็นการอ้างสิทธิ์ทับลงไปบนการถือครองของชุมชนอีกทีหนึ่ง และกษัตริย์ได้นำที่ดินมาแบ่งให้เจ้านายและขุนนางครอบครอง ในส่วนของชาวบ้าน ต้องทำหน้าที่เสียภาษีอากรที่ดินทุกปี ลักษณะการถือครองที่ดินดังกล่าวใช้มาตลอดสมัยสุโขทัยและอยุธยา จนถึงสมัยของรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปบ้าง (ธีรภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์, 2553)

2.2.2 วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านสมัยก่อน มีฐานะไม่แตกต่างกันมากนัก การทำมาหากินทำได้ง่าย เพราะในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ความต้องการของชาวบ้านมีไม่มากนัก สิ่งใดที่ชาวบ้านต้องการก็จะทำเอง ปลูกเอง เอาไว้ใช้เอง ถ้าขาดแคลนสิ่งใดที่ทำเองไม่ได้จึงจะซื้อหรือขายด้วยวิธีเอาของแลกของ อย่างที่เรียกกันว่า "แลกข้าว" คือ เอาข้าวเปลือกที่เหลือกินแลกกับสิ่งของอื่นตามต้องการ ตามปกติแล้ว สิ่งของบริโภคใช้สอยและเครื่องมือที่จำเป็นในการครองชีพนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำได้เอง ที่จำเป็นต้องซื้อและต้องพึ่งคนอื่นนั้นมีน้อย (อนุมานราชธน, พระยา, 2532)

บำรุง บุญปัญญา (2549) ได้อธิบายเกี่ยวกับความเป็นมาและวิวัฒนาการของชุมชนท้องถิ่นไว้ว่า ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเอง เป็นสังคมที่มีแบบแผนระบบการผลิต การจัดการทรัพยากร ระบบสุขภาพ ระบบองค์ความรู้ การศึกษาเรียนรู้ กระบวนการยุติธรรม การปกครองของตนเอง มีระบบเศรษฐกิจที่มีหน่วยผลิตคือ ครอบครัวและชุมชน โดยมีเป้าหมาย คือมุ่งให้ครอบครัวมีความพอเพียงในการดำรงชีพและชุมชนอยู่รอด การผลิตใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก ผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง หากมีการขาย ก็เพียงให้ได้เงินมาเลี้ยงครอบครัว ไม่ได้หวังกำไรเพื่อความร่ำรวย อยู่กันแบบมีน้ำใจ เอื้ออาทร มีความเป็นญาติมิตรเป็นเครื่องร้อยรัดคนในชุมชน เข้าด้วยกัน รวมถึงการจัดสรรและแบ่งปันผลผลิต

การอยู่ร่วมกันของสังคมดั้งเดิม ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันผ่านระบบเครือญาติ ส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน ในตระกูลไม่กี่ตระกูลในชุมชนนั้น สืบเชื้อสายกันมาจนสามารถนับญาติกันได้ทั้งชุมชน มีการปกครองและจัดการความสงบเรียบร้อย ภายใต้ระบบอาวุโส มีคนเฒ่าคนแก่ที่มีความรู้ ความแม่นยำใน กฎ ระเบียบ ประเพณีในการดำรงชีวิต ซึ่งชาวบ้านนับถือเป็นผู้นำ มีหน้าที่ในการให้คำแนะนำและปรึกษาช่วยแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดความขัดแย้งในชุมชน ปัญหาการทำมาหากิน ฝนแล้ง น้ำท่วม ผู้นำชุมชนก็จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไข ในชุมชนต่างๆ ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยกัน ยามเจ็บป่วย เกิดอุบัติเหตุเภทภัย ยามที่มีโจรขโมย ช่วยเหลือกันในการทำงาน เช่น ช่วยกันดำนา เกี่ยวข้าว ซึ่งเรียกว่า "ลงแขก" สิ่งเหล่านี้จะหล่อหลอมให้สมาชิกชุมชนเป็นคนบ้านเดียวกัน อยู่กันด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูล และประนีประนอม (อภิชยา นิเวศน์ และ จารุณี กาญจโนสถ, 2550 ; บำรุง บุญปัญญา, 2549) เอกลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิม คือการเป็นชุมชนกสิกรรม มีการผลิตของกินเอง หากเหลือก็มีการแลกเปลี่ยนกัน หรือใช้ในการประกอบพิธีกรรมในชุมชน ชีวิตของมนุษย์ จะต้องอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างสมดุล โดยที่มนุษย์ไม่ใช่นายเหนือธรรมชาติ มีการดำรงชีพที่พอดี เคารพในศักดิ์ศรีของกันและกัน โดยดำรงไว้ซึ่งหลักเกณฑ์ในเรื่องคุณค่า ของความเป็นมนุษย์

2.2.3 ชุมชนและผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ สังคมแบบดั้งเดิม เริ่มเปลี่ยน เมื่อมีการค้าขายเกิดขึ้นโดยชาวจีนมาเป็นนายทุน คอยเอารัดเอาเปรียบชาวนา โดยเฉพาะผลกระทบจากโลกาภิวัฒน์ประชาชนในประเทศต้องเผชิญกับการครอบงำของระบบทุนนิยมตะวันตก ที่เน้นด้านเศรษฐกิจและบริโภคนิยม และเติบโตจนมิอาจต้านทาน ผนวกกับการสนับสนุนจากโครงสร้างทางการเมืองที่ขาดการใช้ปัญญาใคร่ครวญอย่างรอบด้านและลึกซึ้ง ประชาชนในประเทศถูกครอบงำ ทั้งทางด้านจิตใจ สติปัญญา วัฒนธรรม การพัฒนาทางวัตถุกระตุ้นความโลภ แข่งขันรุนแรง อันเป็นรากเหง้าแห่งปัญหาสังคมนานาชนิด ทำให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็วในทุกแห่ง ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยเพิ่มขึ้นตลอดเวลา ประชาชนถูกกดดันจากสถานศึกษา

และสื่อมวลชนให้มองสังคมดั้งเดิมและวิถีชีวิตของตนเองว่าล้าหลัง ไร้ความเจริญ (วอลเดน เบิลโล และคณะ, 2547)

การก่อเกิดชุมชนในประเทศไทยมีหลายลักษณะ ตามกาลเวลา ระยะเริ่มแรกเกิดจากการเคลื่อนย้ายของผู้คนไปอาศัยตามลุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์ และถือครองที่ดินในส่วนที่ตนทำกิน ยุคต่อมาเกิดจากการที่มีคนใดคนหนึ่งพบที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิมแล้วพากลุ่มเครือญาติของตนอพยพเข้าไปอยู่ บางชุมชนเกิดจากการกวาดต้อนอพยพผู้คนหลังสงคราม ในยุคที่มีการผลิตข้าวส่งออกต่างประเทศ มีการก่อตั้งชุมชนใหม่ๆ ตามที่ราบลุ่มใกล้ปากแม่น้ำเพื่อขยายเนื้อที่เพาะปลูก เหตุผลของการเลือกที่ตั้งชุมชนส่วนมากก็เพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา อยู่กันแบบเครือญาติ นับถือผู้อาวุโส ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลต่อความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม และจิตใจ ของชุมชนในทุกภาค

2.3 ชุมชนในภาคอีสาน

การก่อตั้งชุมชนในประเทศไทยโดยรวมทั่วประเทศ รวมทั้งภาคอีสาน มีลักษณะที่ไม่แตกต่างกัน แต่เนื่องจากแต่ละภาคมีบริบทที่แตกต่างกัน เช่น ประวัติความเป็นมา ขนบธรรมเนียมประเพณี สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ฯลฯ ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในแต่ละภาค และรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.3.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนอีสาน การก่อตั้งชุมชนในภาคอีสาน เป็นการอพยพชาวบ้านจากถิ่นเดิมไปยังพื้นที่ใหม่ด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น ความแห้งแล้ง น้ำท่วม เกิดโรคระบาด มีโจรผู้ร้ายชุกชุม ที่สำคัญต้องการทำเลที่ดี อุดมสมบูรณ์ ลักษณะการตั้งหมู่บ้านอีสานมักเริ่มจากการแยกสมาชิกจากหมู่บ้านดั้งเดิมออกไปจัดตั้ง เป็นคุ้มใหม่ ชาวบ้านเหล่านั้นจึงมักรู้จักกันมาก่อน บางกลุ่มเป็นคนร่วมตระกูลเดียวกันมา ปัญหาการทำมาหากินของคนในภาคอีสานมีส่วนสำคัญทำให้เกิดหมู่บ้านใหม่ๆ ขึ้น การไปตั้งหมู่บ้านใหม่อยู่เสมอ และต้องใช้เวลาสร้างความเป็นปึกแผ่น ทำให้หมู่บ้านในอีสานไม่ค่อยมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเหมือนภาคอื่นๆ

การตั้งบ้านเรือนโดยทั่วไป มักนิยมตั้งเป็นกลุ่มบ้านบนที่ดอนใกล้แหล่งน้ำ และทำนานอกหมู่บ้าน มีแหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง ชื่อหมู่บ้านแสดงให้เห็นลักษณะที่มีความสัมพันธ์กับทำเลที่ตั้ง เช่น บ้านหนองขาม บ้านระหานนา บ้านโนนสะอาด บางหมู่บ้านมีแหล่งน้ำใต้ดินที่เรียกว่าน้ำซับ มีน้ำไหลออกมาตลอดทั้งปีไม่แห้ง ซึ่งในฤดูแล้งขาดแคลนน้ำ ชาวบ้านมักจะไปนำน้ำจากแหล่งดังกล่าวมาไว้บริโภคตลอดฤดูแล้ง หมู่บ้านบางแห่งที่อพยพมาจัดตั้งระยะหลังๆ ไม่อาจเลือกทำเลให้ใกล้แหล่งน้ำได้ ก็ร่วมมือกันขุดสระเก็บน้ำไว้ใช้เอง (วิเชียร รักการ, 2542)

จากการศึกษาของ สมชาติ มณีโชติ และคณะ (2548) ศึกษาวิจัย เรื่องประวัติวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำชีตอนกลาง : การศึกษาการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ของชุมชนอีสานผ่านตำนานและสถานที่สำคัญ พบว่า การก่อตั้งชุมชนในแต่ละชุมชน มีสาเหตุ มาจากการแสวงหาพื้นที่ทำมาหากิน ที่อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากที่ทำกินเดิมนั้นแห้งแล้ง โดยเฉพาะผู้คนที่อพยพมาจากที่อื่น ส่วนใหญ่มาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และอุบลราชธานี หมู่บ้านอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการขยายที่ทำกินซึ่งมีจำกัดในหมู่บ้าน เนื่องจากถูกจับจองพื้นที่ใกล้ตัวหมู่บ้านหมดแล้ว จำเป็นต้องหาที่ทำกินซึ่งอยู่ห่างออกไป ภายหลังจึงแยกจากหมู่บ้านเดิมออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ตามเรือกสวนไร่นาของตนจนพัฒนาเป็นหมู่บ้านขึ้นมา และอีกส่วนหนึ่งอพยพเพราะที่อยู่เดิมคับแคบไม่พอทำกินจึงแสวงหาที่ทำกินใหม่ ส่วนหนึ่งอพยพเพราะชุมชนเดิมเกิดโรคระบาด บางส่วนก็อพยพ เพราะหนีภัยสงคราม

2.3.2 รูปแบบของชุมชนในภาคอีสาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสาน เป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ ในประเทศไทย ประมาณ 1 ใน 3 ของพื้นที่เป็นที่อยู่ของคนจำนวนมากมาตั้งแต่อดีต เป็นที่ราบสูงมีความแห้งแล้งในฤดูแล้งและน้ำท่วมในฤดูฝน มีป่าดงดิบและเทือกเขากั้นเกือบรอบดินแดน การคมนาคมเป็นไปด้วยความยากลำบาก แหล่งชุมชนโบราณในภูมิภาคนี้มีอายุย้อนหลังยาวนาน ชุมชนต่างๆ ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ได้ขยายตัวและพัฒนาจนเกิดเป็นเมือง บ้านหรือรัฐแรกเริ่มในยุคต้นประวัติศาสตร์เกิดขึ้นในบริเวณจังหวัดยโสธรและอุบลราชธานีก่อนที่อื่นๆ มักตั้งบ้านเรือนเรียงรายอยู่ในลุ่มแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีเป็นหลัก บริเวณแม่น้ำมูลมีความหนาแน่นของชุมชนมากกว่าในบริเวณลุ่มน้ำชี ชาวอีสานโบราณสมัยแรกนับถือพุทธศาสนา มีหลายกลุ่มชาติพันธุ์อาทิ ไทยโซ่ง ภูไทย ไทยพวน ไทยคั่ง ไทยส่วย ฯลฯ ลักษณะนิสัยใจคอเป็นคนใจบุญ ขยัน อดทน และใช้ชีวิตที่เรียบง่ายคนไทยอีสานมีภาษาพูดที่มีสำเนียงท้องถิ่นโดยเฉพาะ แตกต่างไปจากภาคอื่น และการแต่งกายมักแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมกลุ่มย่อยของตน ชุมชนอีสานมีการติดต่อสัมพันธ์กันเอง ในขณะเดียวกันก็มีโอกาสรับ หรือแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับภายนอก มีการพัฒนาวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความคล้ายคลึงหรือสัมพันธ์กันในทางวัฒนธรรม

ประชาชนส่วนใหญ่ของภาคอีสาน ประกอบอาชีพการเกษตรมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเลือกทำเลที่อุดมสมบูรณ์ใกล้บึง หนอง หรือห้วย การถากถางทำไร่นา เป็นการทำมาหากินที่ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ปีใดฝนตกต้องตามฤดูกาลก็ได้ผลดี หากปีใดฝนแล้งหรือน้ำท่วมก็หมดทางแก้ไข ด้วยเหตุนี้จึงมีการอพยพย้ายถิ่นเข้าป่าหาเผือก มัน หัวกลอยกินประทังความหิว หรือย้ายไปทำมาหากินในถิ่นอื่นที่อุดมสมบูรณ์กว่า ชาวบ้านมีการทอผ้าไว้ใช้เอง นอกจากนี้ชาวบ้านยังปั้นหม้อ ตีมีด ต้มเกลือ ทอเสื่อ ทำเกวียนไว้ขนลากสิ่งของ

จากการที่ชาวอีสานพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก ประกอบกับความไม่สะดวกในการติดต่อคมนาคมกับบริเวณภาคกลาง และส่วนอื่นๆ กำหนดให้ระบบเศรษฐกิจเป็นการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองเป็นส่วนใหญ่ไม่จำเป็นต้องใช้เงิน จะมีคนกลุ่มหนึ่งที่มิได้ประกอบอาชีพการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง ได้แก่ พวกขุนนางท้องถิ่นที่ทำงานให้กับรัฐ พวกพ่อค้าซึ่งส่วนมากเป็นชาวจีน จะทำการติดต่อค้าขายในรูปของการเป็นคนกลาง นำสิ่งของในท้องถิ่นไปขายยังกรุงเทพมหานคร และนำสินค้าจากกรุงเทพมหานครเข้ามาขายในท้องถิ่น

ชุมชนหมู่บ้านอีสานเคยปกครองตนเอง โดยมีอำนาจการตัดสินใจเป็นของตนเอง ในแต่ละหมู่บ้านแบ่งเป็นคุ้ม อยู่อาศัยร่วมกันเป็นเครือญาติ ผู้อาวุโสสูงสุดคือ ผู้เฒ่า เป็นผู้นำที่ชาวชุมชนให้ความเคารพนับถือ กลุ่มคนแก่คนเฒ่าจะคอยช่วยเหลือคนในหมู่บ้านของตน โดยใช้หลักคุณธรรม และมีผู้ชำนาญเฉพาะอย่างเป็นผู้นำในด้านต่างๆ ได้แก่ หมอธรรมเป็นผู้รู้ด้านศาสนา หมอยา หมอพื้นบ้าน หมอสมุนไพร เป็นผู้รู้ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ หมอแคนเป็นผู้รู้ด้านดนตรี หมอส่องหรือหมอผีฟ้าเป็นผู้รู้ทางไสยศาสตร์ ฯลฯ

ชุมชนชาวบ้านอีสานมีความผูกพันภายในชุมชนสูงกว่าภาคอื่นๆ มีความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี การทำมาหากินของชาวอีสานได้แสดงถึงความเชื่อ ค่านิยม ที่มีต่อการประกอบอาชีพของคนในท้องถิ่นและได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนเป็นประเพณี ในรอบ 1 ปี จะมีหลายประเพณี ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพกสิกรรม โดยเฉพาะการทำนา เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีแฮกนาขวัญหรือแรกนา และประเพณีเลี้ยงตาแฮก ประเพณีการเก็บเกี่ยว ประเพณีไหว้ลาน ประเพณีปลงลอมข้าว ประเพณีสู่ขวัญข้าว ฯลฯ ศาสนาพุทธเข้าสู่ภาคอีสานภายหลังภาคอื่น อิทธิพลพุทธศาสนาจึงมีน้อยกว่า ความเชื่อเรื่องผีมีอยู่ก่อนอย่างมาก กิจกรรมทางความเชื่อถือจะมีความสัมพันธ์กับศาสนา เช่น ชาวบ้านทำบุญบั้งไฟแห่รอบวัดเจ้าอาวาสสวดก่อนเป็นการนำเอาพุทธศาสนามาสัมพันธ์กับการนับถือผี

การศึกษาในหัวเมืองอีสานมีลักษณะสำคัญ สถาบันแรกคือสถาบันครอบครัว ซึ่งประกอบด้วย พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นครูสอนให้โดยธรรมชาติ โดยเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้มูลฐานให้แก่สมาชิกในครอบครัว ได้แก่ อาชีพ การครองตน และวัฒนธรรมอันดีงาม นอกจากนี้ ยังมีสถาบันสังคมและสิ่งแวดล้อม อันได้แก่วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น เช่น ข้อควรปฏิบัติ ข้อห้ามต่างๆ วัดเป็นสถาบันที่มีความสำคัญยิ่งในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้คือ พระสงฆ์ การศึกษาในวัดเป็นลักษณะของการบวชเณรหรืออุปสมบทเป็นพระภิกษุ และการฝากตัวเป็นลูกศิษย์วัด ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาส่วนใหญ่จะถ่ายทอดกันแบบตัวต่อตัว ปากต่อปาก เพราะเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ผู้ที่มีโอกาสได้เรียนในวัดก็คือ ผู้ชาย ซึ่งจะได้มีโอกาสอ่านออกเขียนได้

สถาบันครอบครัวและวัด มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ประชาชนในภาคอีสาน กอนที่จะมีการปฏิรูปการปกครองและก่อนที่จะมีการทำการศึกษา "อย่างไทย" เข้ามาในภาคอีสาน โดยเฉพาะการเข้าไปตั้งวัดสุปัฏนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในภูมิภาคแห่งแรก ในการวางรากฐานการศึกษาแบบใหม่ (ไทย) โดยอาศัยพระสงฆ์ (ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2548 ; วิเชียร รักการ, 2542 ; กลุ่มส่งเสริมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น สำนักส่งเสริมการผลิตข้าว กรมการข้าว, 2546)

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบชุมชนในภาคอีสาน ได้แก่ คณะวิจัยตามโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย (2546) ทำการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544 ผลการศึกษาสรุปได้ว่า เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน ยุคเศรษฐกิจพอเพียง เกือบทุกครัวเรือน เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติรอบๆ ชุมชน ครัวเรือนผลิตเกือบทุกอย่างที่ครัวเรือนบริโภค เศรษฐกิจมีลักษณะพอเพียง และมีความสมดุลระหว่างการผลิตการเกิดขึ้นตามธรรมชาติ และการบริโภค คนในชุมชนบริโภคในสิ่งที่ชุมชนผลิตได้หรือหาได้จากธรรมชาติเกือบทั้งหมด ไม่ได้พึ่งสินค้า ทรัพยากร เงิน หรือแรงงานจากภายนอก มีการพึ่งพาและความเอื้ออาทรระหว่างคนในชุมชนสูง และมีบางครั้งคนในชุมชนต้องพึ่งพาสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ด้านการผลิต มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างหมู่บ้านในชนบทอยู่บ้าง เมื่อเกิดภาวะฝนแล้งในบางปี ข้าวที่ผลิตได้ไม่พอบริโภค แต่บางชุมชนในภาวะปกติก็มีการแลกเปลี่ยน เพราะในหมู่บ้านไม่มีช่างตีเหล็ก ไม่มีช่างปั้นหม้อ ไห ตุ่ม ไม่มีดินเค็มทำเกลือก็มีการนำสิ่งของไปแลกเครื่องมือเหล็ก หม้อ ไห และเกลือ แล้วยังมีการผลิตให้มีส่วนเกินเพื่อขายหรือเก็บของที่มีอยู่ในธรรมชาติไปขายด้วย สาเหตุที่ทำเช่นนั้นก็เพราะชาวอีสานถูกรัฐบังคับทางอ้อมให้หาเงิน เนื่องจากรัฐเปลี่ยนวิธีเก็บส่วยมาเป็นการเก็บเงิน และการขยายตัวของทุนนิยมที่เข้ามาพร้อมทางรถไฟและคนจีน ก็ล้วนเป็นแรงขับให้ชาวอีสานต้องมีการผลิตส่วนเกินเอาไว้ขายด้วย

การขยายตัวของทุนนิยม โดยเฉพาะการเพิ่มของคนจีนและผู้มีอาชีพค้าขาย ซึ่งเพิ่มขึ้นเป็น 3 เท่า ภายใน 10 ปี มีผลทำให้การค้าขายขยายตัว เกิดการกระตุ้นให้เกิดการผลิตเพื่อขายของเกษตรกรอีสาน นโยบายของรัฐ มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจอีสาน 2 นโยบาย คือ นโยบายการผลิตเพื่อการส่งออก ซึ่งระบุไว้ในแผนพัฒนาอีสาน ฉบับที่ 1 ในปี 2505 และการปฏิบัติตามแผนที่ว่า ทำให้เกิดการผลิตพืชพาณิชย์อย่างรวดเร็ว นโยบายปราบคอมมิวนิสต์ในภาคอีสาน ซึ่งรุนแรงกว่าทุกภาค ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างความเจริญให้กับชนบทอีสาน ด้วยการสร้างวัตถุและให้บริการต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลห่วงใยประชาชน ผลของนโยบายดังกล่าว ทำให้เกิดการ

ก่อสร้างถนนขึ้นมากมายในภาคอีสาน มีการสร้างเขื่อน และขยายพื้นที่ชลประทาน มีไฟฟ้าใช้เกือบทุกครัวเรือนใน พ.ศ. 2536

จากการศึกษาของ สมชาติ มณีโชติ เกรียงไกร ผาสุตะ และพิเนตร ดาวเรือง (2548) เกี่ยวกับประวัติวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำชีตอนกลาง ทำให้เห็นรูปแบบของชุมชนอีสานในเขตลุ่มน้ำชีตอนกลาง พอสรุปได้ว่า ในแถบลุ่มแม่น้ำชี มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่ในปัจจุบันสภาพดังกล่าวเปลี่ยนไป ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ทรุดโทรม ผลผลิตและรายได้ของผู้คนก็ตกต่ำ เกิดภาวการณ์แย่งชิงมากขึ้นจนในที่สุดชุมชนในท้องถิ่นก็ไม่สามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นผลมาจากเหตุปัจจัยหลายประการ ได้แก่ การเพิ่มจำนวนของประชากรต้องดิ้นรนเอาชีวิตรอด ทรัพยากรที่มีอยู่ลดจำนวนลง นอกจากนี้ ระบบตลาดและนโยบายพัฒนาของภาครัฐ เข้ามามีบทบาท ตั้งแต่ พ.ศ. 2480 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดจากเดิมที่มองผลผลิตที่ได้เพื่อการบริโภค เปลี่ยนไปเป็นการมองในเชิงการค้า และตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ผลกระทบจากสงครามทำให้ผู้บริหารประเทศดิ้นรนพัฒนาประเทศ ตามกระแสโลก เป็นบ่อเกิดของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของชุมชนในแถบลุ่มน้ำชี กล่าวคือ ทางรัฐได้ใช้นโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมแทนการนำเข้าด้วยการส่งเสริมการลงทุนในประเทศ โดยใช้วิธีการจูงใจต่างๆ และยังส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก เช่น ปอ และมันสำปะหลัง ทำให้เกิดการบุกรุกขยายพื้นที่ป่าในการเพาะปลูก มีการลดพื้นที่ปลูกข้าวสำหรับบริโภคลง หันมาปลูกพืชเพื่อการค้ามากขึ้น ด้วยความต้องการที่จะให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้นทำให้ต้องใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา ส่งผลกระทบทางระบบนิเวศ

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ในพื้นที่ริมฝั่งลำน้ำสาขาสำคัญของแม่น้ำชี ได้มีโรงงานขนาดใหญ่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่นโรงงานกระดาษ และมีการแอบปล่อยน้ำเสีย ทำให้เกิดปัญหาตามมามากมาย การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ในปี 2508 และเขื่อนลำปาว ปี 2511 ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทำให้ลดพื้นที่น้ำท่วม ปลาบางชนิดลดจำนวนลงและหายไป

ชุมชนอีสานในสมัยโบราณจนถึงปัจจุบันมีอาชีพหลักคือการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาทำไร่ ซึ่งต้องพึ่งพาธรรมชาติ แต่ละชุมชนปกครองตนเอง อยู่ร่วมกันเป็นเครือญาติ มีผู้อาวุโสสูงสุด คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือ ที่คอยช่วยเหลือคนในหมู่บ้าน ชุมชนในภาคอีสานมีการติดต่อสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน เรื่องการศึกษาหรือการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญา มีสถาบันครอบครัว วัด สถาบันสังคมและสิ่งแวดล้อม สอนให้โดยธรรมชาติ ก่อนมีระบบการศึกษาเข้ามาในภาคอีสาน

2.3.3 เอกลักษณ์ของอีสานใต้ อีสานใต้ หรือ อีสานตอนล่าง ดินแดนแถบนี้อยู่ทางตอนใต้ หรือตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณพื้นที่เทือกเขาภูพานตอนล่างหรือบริเวณแอ่งโคราช ลักษณะภูมิประเทศทั่วไป เป็นที่ราบสูงและแนวหินภูเขาไฟ ที่ดับสนิทแล้ว อีสานใต้ มีทั้งชาวเขมรสูง ชาวกุย (ส่วย) ชาวไทยโคราช ชาวกระโซ่ ชาวแสก ชาวกุลา และชาวไทยย้อ ประกอบไปด้วย 6 จังหวัด คือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และยโสธร เนื้อที่มีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประมาณ 90,000 ตารางกิโลเมตรภูมิอากาศส่วนใหญ่แห้งแล้ง ฤดูหนาวหนาวมาก ฤดูร้อนร้อนจัดและยาวนาน (บุรีรัตน์ สามัตถิยะ, 2545 ; กตัญญู ชูชื่น, 2529) จังหวัดอุบลราชธานีได้ชื่อว่าเป็นนครหลวงแห่งอีสานใต้ (Postjung, 2554 : เว็บไซต์) อีสานตอนใต้มีเส้นทางรถไฟจากกรุงเทพมหานคร ผ่านทุกจังหวัดถึงอุบลราชธานี ยกเว้นจังหวัดยโสธร ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ดังงานวิจัยต่อไปนี้

วิลาศ โพธิสาร (2536) ศึกษาเรื่องรถไฟกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ บริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ระหว่างปี พ.ศ.2469-2484 ผลการวิจัยพบว่า รถไฟเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนใต้ แต่เดิมต้องใช้เส้นทางคมนาคมจากบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่างผ่านศรีโสภณ อรัญประเทศ วัฒนานคร ถึงกบินทร์บุรี แล้วเข้าสู่บริเวณมณฑลชั้นใน เมื่อรัฐบาลสยามเปิดการเดินรถไฟที่นครราชสีมา พ.ศ.2443 ปรากฏว่าราษฎรบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่างที่ทำการผลิตสินค้าเพื่อขายอยู่บ้าง โดยมีการบรรทุกสินค้าของป่าและสุกรทางเรือในแม่น้ำมูลเส้นทางคมนาคมระหว่างบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง กับบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนยังมีอุปสรรค เพราะบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบน โดยเฉพาะเขตอำเภอพิมาย แคบและคดเคี้ยวมาก ถ้าหมดหน้าฝนน้ำแห้งขอด เรือเดินไม่ได้ อุปสรรคดังกล่าวส่งผลให้การบรรทุกสินค้าระหว่างบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่างกับบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนมีจำกัด ราษฎรจึงต้องทำการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้มากกว่าการผลิตเพื่อขาย และลักษณะการผลิตก็ใช้วิธีการผลิตที่พึ่งน้ำฝนจากธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญ เมื่อมีรถไฟเข้าสู่บริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง โดยเปิดการเดินรถไฟที่สถานีรถไฟสุรินทร์ พ.ศ. 2469 ทำให้การบรรทุกสินค้าจากลุ่มน้ำมูลตอนล่างไปยังกรุงเทพมหานครได้รวดเร็ว และสามารถบรรทุกสินค้าได้ทุกฤดูกาล นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้พ่อค้าชาวจีน ที่มากับรถไฟเข้ามามีบทบาททางด้านการค้า ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากระบบเศรษฐกิจ เพื่อเลี้ยงตัวเองเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า หลังจากเส้นทางรถไฟขยายออกไปถึงเมืองอุบลราชธานีแล้ว ทำให้เมืองอุบลราชธานีกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจมากกว่าเมืองอื่นๆ ของบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง

สมคิด พรมจุ้ย และคณะ (2546) ศึกษาเรื่องเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้: ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง ผลการศึกษา พบว่า วิถีชีวิตของประชากรในหมู่บ้านอีสานใต้ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป จากวิถีสังคมแบบเรียบง่าย และสงบร่มเย็นดังเช่นในอดีต

ต้องดิ้นรน หารายได้มาจุนเจือครอบครัว บางครอบครัวหมดหวังกับอาชีพเกษตรกรรม จึงจัดสรรแรงงานในครัวเรือนไปหารายได้ จากภาคนอกการเกษตร ซึ่งสร้างรายได้แน่นอนกว่า ส่วนแรงงานในครัวเรือนจะเป็นคนแก่ เด็ก หรือผู้คนที่ยังไม่สามารถหางานทำนอกภาคเกษตรได้

ความสะดวกในการคมนาคมและการสื่อสาร ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว สาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ จากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้า แยกได้เป็น 2 ช่วง คือ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้แก่ อำนาจรัฐ การศึกษา การศาสนา การคมนาคม ทั้งทางรถไฟและถนน สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงช่วงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติถึง พ.ศ. 2546 ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของประชากร การกำหนดกรอบพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และการรุกอย่างขนานใหญ่ของระบบทุนนิยม

ปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้านอีสานใต้มีหลายประการที่สำคัญ ได้แก่ วัฒนธรรม ความเชื่อ ความสามารถในการจัดการทรัพยากรในชุมชน ผู้นำองค์กรระดับชุมชน การสะสมทุน และแหล่งทุนเพื่อการผลิต การใช้อำนาจรัฐและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จากภายนอก

การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อีสานนอกจากที่กล่าวมาแล้ว การเปิดให้มีทางเดินรถไฟนับเป็นปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงอย่างมากโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ จากผลการวิจัยของสมคิด พรมจุ้ย เมื่อปี พ.ศ. 2546 พบว่าความสะดวกในการคมนาคมและการสื่อสารนอกจากส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังส่งผลต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิต นอกจากนี้ยังพบ ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ชุมชนคงอยู่ได้ ได้แก่ วัฒนธรรม ความเชื่อ ความสามารถในการจัดการทรัพยากร ถือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งจัดเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอีสานใต้

2.4 ชุมชนแห่งการเรียนรู้ในภาคอีสาน

2.4.1 เอกลักษณ์ของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสาน ภูมิปัญญาอีสานจะมีลักษณะเฉพาะตัวค่อนข้างมาก มีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกับภูมิปัญญาของกลุ่มวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงนับตามลำดับลงมา จากตอนใต้ของจีน ตอนเหนือของพม่า ล้านนา หรือภาคเหนือของประเทศไทย และล้านช้างหรือสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ลักษณะที่โดดเด่นของภูมิปัญญาอีสานคือความหลากหลายและผสมกลมกลืน ทั้งนี้เนื่องจากอีสานในอดีต เป็นดินแดนปิด มีภูเขาและป่าโอบล้อมรอบทั้งทางด้านที่ติดต่อกับภาคเหนือและภาคกลาง หรืออาณาจักรสุโขทัย อยุธยาและรัตนโกสินทร์ในอดีต ทางด้านทิศใต้ติดกับกัมพูชาก็ปิดกั้นโดยเทือกเขาพนมดงรัก ส่วนทางด้านที่

ติดกับอาณาจักรล้านช้างหรือสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปัจจุบันก็ถูกกั้นโดยแม่น้ำโขง โดยสภาพที่อยู่ท่ามกลางอาณาจักรที่มีอำนาจถึง 4 อาณาจักร คือ ล้านนา ล้านช้าง พระนคร (เขมร) ราชอาณาจักรสยาม (อยุธยา รัตนโกสินทร์) และยังมีญวน พม่า และจีน ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านที่มีเหตุบาดหมางทำให้เกิดศึกสงครามเกือบตลอดทุกปี เป็นเหตุให้กลุ่มชนหลากเผ่าพันธุ์ อพยพโยกย้ายทั้งที่เป็นการหนีภัยสงครามและถูกกวาดต้อนเข้ามาสู่อีสานเพื่อความปลอดภัย จนทำให้อีสานเป็นเขตสะสมของกลุ่มชนกว่า 20 เผ่าพันธุ์ อยู่รวมกันนับเนื่องมานานหลายศตวรรษก่อนที่จะมาเป็นอีสานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยปัจจุบัน เช่น ลาวพวน ลาวเวียง ผู้ไทย ลาวกาว ย้อ แสก โซ่ กะเลิง ส่วย เขมร ข่า ไทยโคราช จีน ญวน อินเดีย และปัจจุบันยังมีชาวตะวันตกจำนวนมากมาแต่งงานกับหญิงชาวอีสาน (ประจักษ์ บุญอารีย์, 2553)

เอกลักษณ์อีกอย่างหนึ่งของภูมิปัญญาอีสาน คือ การที่คนในภาคอีสานดำรงอาชีพอยู่ด้วยการพึ่งพาธรรมชาติ มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการดำรงอยู่ท่ามกลางระบบนิเวศรอบตัวที่มีลักษณะหลากหลาย ตลอดจนมีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองหรืออาณาจักรต่างๆ ในแต่ละยุคสมัย ทำให้เกิดประสบการณ์ที่สั่งสมถ่ายทอด สืบต่อกันมาในท้องถิ่น อันอาจเรียกได้ว่าเป็น "ภูมิปัญญาอีสาน" หรือ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ของผู้คนในภูมิภาคอีสานเป็นมรดกทางปัญญาของสังคมที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต อันแสดงถึงศักยภาพในการปรับตัวของคนกลุ่มต่างๆ ทั้งด้านการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ ให้สอดคล้องกับวิถีการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติหรือระบบนิเวศรอบตัว

นอกจากนี้ สภาพบ้านเรือนของประชาชนในภาคอีสาน ที่นิยมตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชน แต่ละครอบครัวจะรวมกันอยู่เป็นครอบครัวใหญ่ คือในบ้านจะประกอบด้วยคนหลายรุ่น ตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ลูกหลาน และญาติพี่น้อง ต่างๆ ภายในครอบครัวจึงมีการอบรมสั่งสอนทางด้านวัฒนธรรมลงมาเป็นทอดๆ ในทักษะด้านการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตในสังคมและอื่นๆ เช่น การประกอบอาชีพที่เหมาะกับสภาพแวดล้อม ความรู้ความชำนาญในการประกอบอาชีพ การเคารพผู้อาวุโส และแนวทางการอยู่ร่วมกันภายในบ้าน ความเชื่อ และค่านิยมต่างๆ ซึ่งสมาชิกทุกคนจะได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัว บนฐานความรัก ความเมตตา เอื้ออาทรต่อกันและสมาชิกยังได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากสังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยผ่านกระบวนการทางสังคมทำให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น (เบญจวรรณ นาราสัจจ์, 2552 ; เคน จันทร์วงษ์, 2549 ; เสรี ชาเหลา และเรืองยศ จันทรคีรี, 2544)

เอกลักษณ์ของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสาน คือ ความหลากหลายและผสมกลมกลืน การปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบนิเวศรอบตัว การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากครอบครัวและสังคมที่ดำรงอยู่

2.4.2 รูปแบบของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสาน

2.4.2.1 ความหมายของความรู้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ให้ความหมาย "ความรู้" (Knowledge) ว่าหมายถึง "สิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้าหรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะ ความเข้าใจหรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ องค์วิชาในแต่ละสาขา เช่น ความรู้เรื่องเมืองไทย ความรู้เรื่องสุขภาพ" (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 232)

2.4.2.2 ประเภทของความรู้ อัญญาณี คล้ายสมบรรณ์ (2550) ระบุไว้ว่า Porany และ Nonaka แบ่งความรู้ ออกเป็น 2 ประเภท คือ ความรู้ที่แฝงและลึกอยู่ในคน (Tacit Knowledge) และความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง (Explicit Knowledge)

1) ความรู้ที่แฝงและลึกอยู่ในคน อยู่ในสมองของบุคคลผู้เป็นเจ้าของความรู้ เป็นความรู้ส่วนตัว (Informal) เป็นความรู้ที่เจ้าของความรู้ได้มาจากประสบการณ์เป็นหลัก มีลักษณะความเป็นส่วนตัวสูง ยากที่จะทำให้อยู่ในรูปแบบที่ชัดเจนหรือเป็นทางการ จึงเป็นการยากที่จะสื่อสารให้คนอื่นรู้ สามารถรู้ได้มากกว่าที่จะสามารถบอกกล่าวได้ เป็นความรู้ที่หยั่งรากลึก อยู่ในการกระทำ และในพันธกิจของแต่ละคน เช่น ในงานฝีมือหรืองานระดับวิชาชีพหรือในการทำกิจกรรม ความรู้ในตัวคน ประกอบด้วยบางส่วนของทักษะ เป็นความรู้แบบ Know-how คือ รู้วิธีการที่จะทำ แต่บอกออกมาเป็นคำพูดคำอธิบายที่ชัดเจนได้ยาก แต่ในขณะเดียวกันก็มีมิติของการรู้และการรับรู้ที่สำคัญ จะประกอบด้วยค่านิยม หลักการ ที่เรายอมรับว่าเป็นจริงซึ่งยังติดอยู่ในใจ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากที่จะบอกเล่าออกมาเป็นคำพูด

นอกจากนี้ยังประกอบด้วย ประสบการณ์ (Experience) และกฎเกณฑ์ตามที่ได้จากการลงมือปฏิบัติ (Ground Truth) ดุลพินิจ (Judgment) คุณค่าข้อสันนิษฐาน (Assumption) และสติปัญญา (Intelligence) องค์ประกอบเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้มาจาก กระบวนการลองผิดลองถูกในการลงมือปฏิบัติ

2) ความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง เป็นความรู้ที่เจ้าของความรู้สามารถบอก หรือบรรยายออกมาเป็นคำพูดหรือข้อเขียน ส่งผ่านหรือสื่อสารออกมาเป็นภาษาที่เป็นระบบ และมีรูปแบบที่ชัดเจนได้ แบ่งปันแลกเปลี่ยนกับคนอื่นได้ ให้รหัสได้ รวมทั้งสามารถถ่ายทอดออกมาอยู่ในสื่อประเภทต่างๆ ได้ เช่น ฐานข้อมูล หนังสือ เอกสาร ตำรา คู่มือ และอื่นๆ

ความรู้ประเภทนี้สามารถมองเห็น สัมผัสและเข้าถึงได้ง่ายกว่าความรู้ที่แฝงและลึกอยู่ในคน ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมและมีความเป็นส่วนตัวสูง ความรู้ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นความรู้ประเภท ความรู้ที่แฝงและลึกอยู่ในคน มากกว่าความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง (อัญญาณี คล้ายสมบรรณ์, 2550)

2.4.2.3 ความรู้ของชุมชน ความรู้ของชุมชนหรือความรู้ท้องถิ่น เป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหาบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในชุมชน เช่น การประกอบอาชีพ การอยู่อาศัย การรักษาโรค เป็นต้น เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับศาสนธรรม คือมีพื้นฐานมาจากหลักของศาสนา เกี่ยวกับมุมมองต่อโลกหรือต่อชีวิตที่ใช้ความรู้ในเชิงเมตตา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปันกัน ไม่ใช่เพื่อการแข่งขัน เป็นความรู้ที่ตอบปัญหาเฉพาะชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่ง ไม่มีทฤษฎีตายตัว ถ้าชุมชนอื่นจะเอาไปใช้ต้องประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ซึ่งแตกต่างกัน ความรู้มักจะไม่อยู่ในรูปของลายลักษณ์อักษร แต่อยู่ในรูปของวัฒนธรรม ประเพณี แบบแผนความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหรือวิถีชีวิตของคนในชุมชน (สนธยา พลศรี, 2550)

ความรู้ชุมชน ประกอบด้วย ความจริงที่ได้จากการลงมือปฏิบัติ (Ground Truth) ประสบการณ์ (Experience) การสังเกต ดุลพินิจ คุณค่าและความเชื่อ องค์ประกอบดังกล่าวส่งผลต่อชุมชน คือ การที่ชาวชุมชนมีประสบการณ์ที่ยาวนาน รู้จักสังเกต จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาใหม่ได้เร็วและเหมาะสมไม่สับสน การมีดุลยพินิจทำให้สามารถวินิจฉัยสถานการณ์ หรือข้อมูลใหม่ในแนวทางที่เคยรู้มาก่อน ทำให้สามารถตอบสนองสถานการณ์ใหม่ได้ดีขึ้น ความคิดและการกระทำของชาวชุมชนมีผลมาจากความเชื่อ ซึ่งทำให้มองสิ่งต่างๆ ในสถานการณ์เดียวกันไม่เหมือนกัน ผู้ลงมือปฏิบัติและมีประสบการณ์สูงถือเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าของชุมชน (อัญญาณี คล้ายสมบูรณ์, 2550)

ความรู้ความคิดของคน มีการกลั่นกรอง สืบทอดต่อเนื่องกันมาทั้งทางตรง คือ การประสบเหตุการณ์ด้วยตนเอง และทางอ้อม คือ การได้ยินได้ฟังมาจากคำสอน คำบอกเล่า เป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองด้วยสติปัญญา แล้วนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตได้อย่างทันสถานการณ์ ตามศักยภาพที่มีอยู่ มีลักษณะเป็นองค์รวม ที่สืบสาน สัมพันธ์กันกับธรรมชาติ ไม่แยกส่วน เป็นการสั่งสมระบบคุณค่าและศีลธรรม มีการเกื้อกูลระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ เป็นคุณค่าของภูมิปัญญาที่สามารถเข้าใจสภาพวิถีชีวิตแบบองค์รวม (สีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ, 2539)

2.4.2.4 วัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรมชุมชน เป็นการนำคุณค่าทางศีลธรรม และจริยธรรม มาเป็นพลังยึดโยงการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม มีภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหา จัดการทรัพยากร และสร้างสรรค์สิ่งจำเป็นในชีวิต (บำรุง บุญปัญญา, 2549) มิติทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นพลังให้สามารถดำเนินการพัฒนาชุมชนของตนเอง ได้อย่างยั่งยืน ธรรมชาติของการมารวมกลุ่ม นำไปสู่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ (สีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ, 2539) ใช้พลังของการรวมกลุ่ม ภูมิปัญญาและทรัพยากรที่มีอยู่ลงมือกระทำ

เกิดกระบวนการเรียนรู้ แล้วขยายความร่วมมือเป็นเครือข่าย (เสรี ซาเหลา และเรืองยศ จันทรคีรี, 2544)

ถ้าจิตสำนึกหรือพลังวัฒนธรรมยังคงอยู่ จะสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นมาใหม่ได้ การพัฒนาต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชน รื้อฟื้นคุณค่าดั้งเดิมที่ชุมชนมีมาประยุกต์สร้างสรรค์ทางเลือกขึ้นมาใหม่ ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน สร้างแบบแผนการผลิต

แบบแผนการดำรงชีวิต ภายใต้คุณค่าที่ดีงามแบบดั้งเดิม ให้ชาวบ้านตื่นตระหนักในเอกลักษณ์คุณค่าของตัวเอง เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน หลีกเลี่ยงจากการครอบงำของวัฒนธรรมภายนอกที่เอารัดเอาเปรียบ ชุมชนต้องมีความสัมพันธ์ ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยคงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนไว้ได้

การพัฒนาและกระบวนการการแก้ไขของชุมชน ต้องบูรณาการให้ทุกๆ ด้านเชื่อมโยงกันหมดทั้งทางด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม กระบวนทัศน์ดังกล่าวต้องอาศัยวัฒนธรรมการเรียนรู้ ซึ่งมีตัวอย่างที่สะท้อนให้ประจักษ์ไม่น้อยว่าประชาชนมีศักยภาพเพียงพอที่จะดูแลตัวเองได้

ชาวบ้านไม่เคยมีระบบที่เอาคนส่วนใหญ่ไปบังคับคนส่วนน้อย แต่จะยอมรับในความแตกต่างของความคิด ถ้ามีปัญหาเขาจะคุยกันจนรู้เรื่อง หากต้องมีการตัดสินก็จะมีคนมาระดมความคิด ถ้ามีการคิดออกเป็น 2 ฝ่าย ก็จะระดมความคิดต่ออีก ซึ่งเป็นความละเอียดอ่อนมาก ทำให้สังคมอยู่กันได้อย่างสงบสุข

กระบวนการเคลื่อนไหว ทางวัฒนธรรม เพื่อการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ กระบวนการนี้สามารถผลิตสิ่งใหม่ๆ และการรู้จักปรับตัวของชุมชน ภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันในแต่ละชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดพลังในการคิดค้น และแสวงหาทิศทางการพัฒนาที่หลากหลายตามศักยภาพที่ตนมีอยู่ ด้วยองค์ประกอบที่เป็นพลังในการสร้างสรรค์ เพื่อจะจัดการและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน (สีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ, 2539)

2.4.2.5 วัฒนธรรมการเรียนรู้ สังคมที่มีวัฒนธรรมของการเรียนรู้ ถือได้ว่าเป็นสังคมมิติใหม่ ที่ให้ความเคารพในความเป็นมนุษย์ของทุกคน ถือว่าทุกคนมีคุณค่า ศักดิ์ศรี ศักยภาพที่สามารถร่วมมือกันได้ เพื่อสร้างสรรค์ผลประโยชน์ให้กับส่วนรวม ความสัมพันธ์ทั้งหมดนั้น จึงเป็นการเรียนรู้ โดยเฉพาะการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์ ในการทำงาน ในความสัมพันธ์ของสังคมที่มีวัฒนธรรมการเรียนรู้

ยุทธศาสตร์ของการสร้างปัญญา คือ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งต้องอาศัยสติปัญญาของสมาชิกทั้งหมดในสังคม เป็นการเชื่อมโยงที่ต้องเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การแก้ไขและพัฒนาจึงต้องบูรณาการ ให้ทุกๆ ด้านเชื่อมโยงกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม และจำเป็นต้องอาศัยวัฒนธรรมของการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางปัญญา ต้องอาศัยการผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกัน (โกวิทย์ พวงงาม ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ และหควน ชูเพ็ญ, 2551)

2.4.2.6 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิ แปลว่า แผ่นดิน ภูมิปัญญา จึงหมายถึง ผลึกขององค์ความรู้ที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งมนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ คิดค้นจากการบูรณาการระหว่างความคิด และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งรอบตัว ความสามารถในการแก้ไขปัญหา ความเชื่อ ศักยภาพ ในการแปรระบบคิดในลักษณะซึ่งเป็นองค์รวม ให้เป็นผลผลิตที่จับต้องได้ (พัชรินทร์ สิรสุนทร, 2552) สอดคล้องกับ กฤษณา วงษาสันต์ (2542) ที่ระบุว่า ภูมิปัญญา ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom ซึ่งมีความหมายว่าความรู้ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

คำว่า "ท้อง" หมายถึง บริเวณหรือแอ่งอันเป็นแหล่งที่อยู่ของบางสิ่งบางอย่าง โดยรวมกับกลุ่มหรือ ชุดที่มีความเชื่อมโยง ภายใน เช่น ท้องน้ำ ท้องนา ท้องทุ่ง เป็นต้น ส่วน คำว่า "ถิ่น" หมายถึงสถานที่อันเป็นที่อยู่อาศัย หรือตั้งถิ่นฐานลักษณะถาวร หรือกึ่งถาวรของสิ่งที่มีชีวิตชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งความหมายในที่นี้หมายถึง คนหมู่ใดหมู่หนึ่งเฉพาะกลุ่มที่อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างถาวร

รวมแล้ว "ท้องถิ่น" หมายถึง บริเวณอันเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน และการดำเนินชีวิตของหมู่คนหมู่หนึ่ง ซึ่งในที่นั้นๆ นอกจากจะมีตัวคน จำนวนหนึ่งแล้วยังมี สภาพแวดล้อมที่เป็นปัจจัยสำหรับการดำเนินชีวิตของคน เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น (สีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ, 2539)

คำว่า "ท้องถิ่น" มีความหมายหลากหลาย ในทางภูมิศาสตร์ เอกลักษณ์ของท้องถิ่น ย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศที่มีความสูงต่ำของพื้นที่ องค์ประกอบของดิน ชนิดของพืชและสัตว์ ส่วนใหญ่ที่ปรากฏ อีกทั้งอุณหภูมิ ความชื้น ความร้อนหนาว ฯลฯ ที่ประกอบกันเป็นโครงสร้างของระบบนิเวศของที่แห่งนั้น การแบ่งประเทศไทยออกเป็นภาคต่างๆ ส่วนหนึ่งก็เป็นไปตามเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ อีกส่วนหนึ่งเป็นไปตามภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และการจัดระเบียบการปกครองตามแบบแผนของกระทรวงมหาดไทย ขณะเดียวกันในทางวัฒนธรรมก็นิยมที่

จะแบ่งแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้คนในแต่ละภาคออกเป็นท้องถิ่นต่างๆ เช่น ท้องถิ่นล้านนา ท้องถิ่นอีสาน และท้องถิ่นใต้ ฯลฯ ตามความแตกต่างทางวัฒนธรรมย่อย

เมตต์ เมตต์การุณ์จิต (2547) กล่าวถึงภูมิปัญญา (Wisdom) ว่าหมายถึง สติปัญญา ความรู้ ความสามารถ อันเกิดจากประสบการณ์ของตนเองโดยทางตรง หรือโดยทางอ้อม ซึ่งได้จากอดีตที่สั่งสมไว้ด้วยความสามารถของตนเอง ที่ตนเองสามารถรับไว้ได้

พัชรินทร์ สิรสุนทร (2552) กล่าวว่า ภูมิปัญญา เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้มาโดยผ่านกระบวนการสั่งสมสืบทอด ปรับปรุง และประยุกต์ใช้ต่อเนื่องกัน เป็นระบบคุณค่าดั้งเดิมที่สะท้อนออกมาให้เห็นในชีวิตประจำวันของบุคคลด้วย เอกลักษณ์ต่างๆ และมีลักษณะเป็นองค์รวม (Holistic) ที่ให้ความสำคัญกับดุลยภาพและเอกภาพขององค์ประกอบต่างๆ ภูมิปัญญาจึงมีความเชื่อมโยงกับระบบต่างๆ ของสังคมทั้งระบบ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีความหลากหลายไม่หยุดนิ่ง (Dynamic) และมีความแตกต่างกันในแต่ละสังคม

อภิชยา นิเวศน์ และจารุณี กาญจโนสถ (2546) ได้อธิบายลักษณะของท้องถิ่นว่า ท้องถิ่นเกิดจากการรวมกลุ่มของคนที่มีแบบแผน ความเป็นอยู่เฉพาะคนสามารถบ่งชี้ว่าเป็นอัตลักษณ์ที่แตกต่างไปจากถิ่นอื่น ซึ่งท้องถิ่นของไทยแบ่งตามวัฒนธรรมได้ 4 ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้

กฤษณา วงษาสันต์ (2542) ได้ให้ความหมาย ซึ่งสอดคล้องกับความหมายที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือถ่ายทอดสืบต่อกันมา จากสถาบันต่างๆ ในชุมชน เช่น จากสถาบันครอบครัว สถาบันความเชื่อและศาสนา สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจและสถาบันทางสังคมอื่นๆ

2.4.2.7 ภูมิปัญญาอีสาน

ภูมิปัญญาอีสาน จัดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเอกวิทย์ ณ ถลาง (2544) ได้อธิบายลักษณะของภูมิปัญญาอีสานไว้ ดังต่อไปนี้

1) ภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานของชาวอีสาน มีว่าพื้นที่ซึ่งเป็นทราย มีน้ำซึมใต้ดินจะสามารถรักษาพันธุ์ไม้ทุกพันธุ์ ให้คงความเขียวสดชื่นได้ตลอดสามฤดู ด้วยภูมิปัญญาที่เข้าถึงธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐานของชาวอีสานในหลายพื้นที่ จึงมีพัฒนาการในการเลือกทำเลตั้งถิ่นฐาน

2) ภูมิปัญญาในการเลือกหลักแหล่งทำมาหากิน ชาวบ้านในภาคอีสานมีภูมิปัญญาและศักยภาพในการจัดการกับชีวิต ในบริบทสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม การอพยพแยกจากหมู่บ้านเดิมไปหาแหล่งทำกินใหม่นิยมรวมหมู่กันในบรรดาคนสายตระกูลเดียวกันก่อน เลือก

ทำเลอันเหมาะที่จะใช้เป็นแหล่งทำกินใหม่แล้วช่วยกันตั้งศาลปู่ตา เมื่อชาวบ้านเริ่มมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น ก็จะสร้างวัดในกรณีไม่สามารถเลือกทำเลใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ ชาวบ้านจะร่วมมือกันขุดสระกักเก็บน้ำไว้ใช้ ส่วนการสร้างบ้านเรือนจะนิยมอยู่รวมกันเป็นกระจุกโดยเลือกที่โคกดอน น้ำไม่ท่วมในฤดูฝนในการอพยพย้ายถิ่น ชาวบ้านจะเอาพันธุ์ข้าว เครื่องเงิน ทอง นาก เตาไฟเก่า ตุ่มน้ำจากบ้านเดิมมาด้วย การผลิตขั้นบุกเบิก ชาวบ้านจะร่วมกันทำทุกอย่างในหลักการพึ่งตนเองแบบ "เฮ็ดกิน เฮ็ดอยู่" (ทำกินทำอยู่)

วิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองแบบ "เฮ็ดกินเฮ็ดอยู่" (ทำกินทำอยู่) ในการยังชีพโดยพึ่งพิงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนหลักพึ่งพาตนเองของชาวอีสาน ได้ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติสั่งสมความรู้และประสบการณ์ พัฒนาขึ้นเป็นวิถีชีวิตของตนเอง

3) การทำมาหากิน ชาวบ้านจะจัดเวลาทำการผลิตให้เหมาะแก่ฤดูกาล ก่อนถึงฤดูทำนาโดยการพึ่งพาธรรมชาติ ชาวนาจะเอาปุ๋ยคอกมากระจายใส่นา เมื่อถึงฤดูจึงจะไถหว่าน พืชผักที่เก็บมากินเป็นอาหาร นอกจากที่ปลูกกินเองเล็กน้อยในหมู่บ้านแล้ว ชาวบ้านยังนิยมเก็บพืชผักที่ขึ้นตามธรรมชาติตามหัวไร่ปลายนา หนองน้ำ ในดงในป่า สำหรับเนื้อสัตว์ชาวบ้านจะหาปลา จากห้วยหนองคลองบึง เป็นกิจวัตร เมื่อได้ปลามากก็จะทำปลาร้าใส่ไหไว้กิน ส่วนเนื้อสัตว์อื่นๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ตามธรรมชาตินั้น ชาวบ้านมีความรู้ในการจับมาเป็นอาหารได้หลายวิธี เครื่องมือเครื่องใช้หรือ ประดิษฐกรรมพื้นบ้านนานาชนิด เช่น เครื่องมือในการทำไร่ทำนา ล่าสัตว์ ปรุงอาหาร หรือใช้สอย ในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านจะผลิตเองเกือบทั้งสิ้น โดยใช้วัสดุธรรมชาติมาประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นของใช้ ที่ซื้อหามีเพียงเล็กน้อย ชาวบ้านเลี้ยงวัวควายไว้ใช้งาน

4) ความสัมพันธ์ของชุมชนอีสาน ชาวอีสานได้จัดระบบความสัมพันธ์ระดับพื้นฐานของชาวบ้านเป็น "คุ้มบ้าน" เดียวกัน ประกอบด้วย คนที่เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน ผู้มีภูมิปัญญามีความชำนาญเฉพาะทางมีอยู่หลายคน สุดแต่ความถนัดเฉพาะตน ผู้นำชาวบ้านแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ ผู้นำโดยระบบอาวุโสตามระบบเครือญาติ กับผู้นำตามลักษณะภูมิปัญญาที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะตน มีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่ขยายกว้างออกไปจากสังคมเครือญาติด้วยระบบเครือญาติสมมติ เช่น ลูกเลี้ยง (ลูกของคนอื่นแต่นับถือกันเหมือนลูก) การผูกเสี่ยว (การผูกมิตรในภาคอีสาน)

ภูมิปัญญาอีสาน เกิดจากกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ ที่สั่งสมภายใต้บริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อมของภาคอีสาน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมซึ่งแสดงออกในลักษณะของการดำเนินชีวิต การบริหารจัดการทรัพยากร การประกอบอาชีพ โดยอาศัยธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน จะแสดงออกในลักษณะของจารีต ประเพณี การสื่อสาร นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกในลักษณะของความเชื่อ ศาสนา

ชาวอีสานมีทัศนะในการใช้ชีวิตรวมกัน อยู่เป็นหมู่ดีกว่าอยู่โดดเดี่ยว เพราะขีดจำกัดทางกายภาพ ชาวบ้านจึงช่วยกันคิด ช่วยกันทำ เป็นการพึ่งตนเองและการพึ่งกันเองในการอยู่ร่วมกัน

2.4.3 แหล่งที่มาและกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ความรู้ก่อกำเนิดและประยุกต์ใช้อยู่ในตัวของผู้รู้เอง ความรู้ใหม่เริ่มต้นจากบุคคลเสมอ แล้วแปลงไปสู่ความรู้ที่มีคุณค่าของชุมชนโดยรวม การสร้างความรู้ส่วนบุคคลถ่ายทอดออกมาแล้ว ถ่ายโอนไปสู่คนอื่นๆ ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดของการสร้างความรู้ในชุมชน การถ่ายทอดความรู้จากบุคคลไปสู่บุคคล จากบุคคลไปสู่บุคคลหลายคนหรือกลุ่มบุคคล แล้วบุคคลผู้รับความรู้เกิดการเรียนรู้ขึ้นในตนเองสามารถสร้างความรู้ที่เป็นของตนเองขึ้นมาใหม่ในระดับที่สูงกว่าเดิม แล้วถ่ายทอดและถ่ายโอนไปสู่คนอื่นเป็นอย่างนี้ไม่รู้จบ เกิดเป็นวงจรความรู้ หรือเกลียวแห่งความรู้ (Knowledge Spiral) ที่งอกงาม สะสมและเพิ่มพูน

2.4.3.1 แหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นสถานที่ของชุมชน ที่มีอยู่แล้วในวิถีชีวิตและการทำมาหากินในชุมชน เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญในวัด ซึ่งเป็นสถานที่ทำบุญตามประเพณี ตลาดร้านขายของชำ ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนชาวบ้าน ลานนวดข้าว โรงงานขนาดเล็กในหมู่บ้าน ป่า ห้วยหนองคลองบึง ที่ชาวบ้านมาหาอาหาร เก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด หาปลา ฯลฯ ทุกแห่งล้วนเป็นห้องเรียนธรรมชาติ ที่เปิดสร้างบรรยากาศ และจินตนาการอันกว้างไกล นอกจากนี้ยังมีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ที่เป็นผู้รู้ด้านต่างๆ มากมาย เช่น ผู้รู้ทางเกษตรกรรม ทางช่าง ศิลปิน ผู้รู้ทางศาสนา หมอพื้นบ้าน นักธุรกิจรายย่อย ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2544)

2.4.3.2 กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องอาศัยวิธีการเรียนรู้หลากหลาย ซึ่ง เอกวิทย์ ณ ถลาง (2545 : 62-63) สรุปว่า มี 9 แนวทาง ดังนี้

1) ลองผิดลองถูก เป็นการเรียนรู้จากการสังเกตและทดลอง เช่น เห็นนกค่าง บ่าง ชะนี กินผลไม้ใดก็นำมาลองกิน แล้วสั่งสมเป็นความรู้ว่าสิ่งใดกินได้และมีคุณต่อร่างกาย สิ่งใดกินแล้วมีโทษต่อร่างกาย

2) เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เป็นการฝึกฝนตามคนที่เคยทำหรือกำลังทำอยู่ เช่น ทำนา ทำไร่ ปลูกบ้าน จับปลา ทอเสื่อ ฯลฯ มักเกิดการเรียนรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไป

3) สาธิต และบอกเล่า เป็นการเรียนรู้ที่ผู้สอนทำให้ดูเป็นแบบอย่างและบอกสอนแก่ผู้เรียนให้รู้เคล็ดวิธี หรือรายละเอียดต่างๆ โดยทั่วไปมักใช้ควบคู่กับการให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติด้วย

4) สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการเขียนตำราเพื่อสืบทอดความรู้ ส่วนใหญ่เป็นตำราสมุนไพร หรือโหราศาสตร์ ซึ่งผู้เรียนจำเป็นต้องท่องจำโดยประกอบกับวิธีการเรียนรู้อื่นๆ ด้วย

5) เรียนรู้ผ่านพิธีกรรม เช่น พิธีศพ พิธีบวช บุญประเพณีต่างๆ เป็นตัวถ่ายทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่นสู่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ทั้งส่วนที่เป็นโลกทัศน์ ความเชื่อ และวัตถุต่างๆ ที่ใช้ประกอบพิธี

6) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เมื่อมีการจัดพิธีกรรมต่างๆ ทั้งในแบบเดิมหรือประยุกต์กับสถานการณ์ใหม่ๆ เช่น พิธีบวชต้นไม้เพื่ออนุรักษ์ป่า การกำหนดเขตอภัยทานเป็นวังปลาเพื่ออนุรักษ์สัตว์น้ำ เป็นต้น นับเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาให้ต่อเนื่องกว้างขวางขึ้น

7) ใช้คำสอนศาสนา มาเป็นตัวหลักให้คนปฏิบัติ มักเป็นการนำเสนอข้อปฏิบัติต่างๆ โดยอิงกับหลักศาสนา เช่น ไม่ทำร้ายสัตว์โดยไม่จำเป็นไม่อาฆาตจองเวรกัน เป็นต้น

8) แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนต่างชุมชน วัฒนธรรมในอดีตคนที่เดินทางไปที่ต่างๆ พบปะคนต่างชุมชนต่างวัฒนธรรม ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันและกัน แล้วนำมาปรับใช้กับท้องถิ่นของตน

9) ครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้เทคนิค วิธีการหรือเคล็ดลับต่างๆ จากครูโดยใช้การสังเกต หรืออาศัยพื้นฐานความรู้เดิมของตนในการเรียนรู้จากชิ้นงานของผู้อื่น

2.4.3.3 แหล่งภูมิปัญญาอีสาน ที่สำคัญ คือ

1) วัดพุทธศาสนา ชาวอีสานเกือบทั้งหมดนับถือพุทธศาสนา มีความเชื่อพื้นฐานที่ผสมกลมกลืนระหว่างศาสนาพราหมณ์ ผีสางเทวดาและธรรมชาติ วัดวาอารามจึงเป็นแหล่งภูมิปัญญาอีสานที่สำคัญที่สุด เป็นสถาบันที่เป็นศูนย์รวมศิลปวัตถุและวรรณกรรมต่างๆ และเป็นสถาบันการศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาทั้งปวง โดยเฉพาะก่อนมีการตั้งโรงเรียนสมัยใหม่ขึ้นในอีสาน (แห่งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2440 คือ โรงเรียนอุบลวิทยาคม วัดสุปัฏนาราม จังหวัดอุบลราชธานี) วัดจำนวนมากเป็นสำนักเรียนหลักสูตรมูลกัจจายน์ ซึ่งเป็นการเรียนอักษรขอม อักษรธรรม และอักษรไทยน้อย เพื่ออ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น และสามารถเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆ จากหนังสือก้อมและวรรณกรรมอีสาน และวัดยังเป็นสถาบันศิลปะแขนงต่างๆ ยาสมุนไพรพื้นบ้านและอาชีพต่างๆ ฯลฯ

2) ภูมิปัญญาบุคคลได้แก่ ผู้รักและผู้มีความสามารถในด้านต่างๆ ซึ่งส่วนมากก็ได้ศึกษาเล่าเรียนสืบต่อกันมาจากวัด หรือผู้รู้ของแต่ละชุมชน หรือเรียนรู้จากครูบาอาจารย์ต่างชุมชน หากเป็นผู้คงแก่เรียนและมีความรอบรู้รอบด้านเรียกว่า “พหูสูต” บุคคลเหล่านี้มีหน้าที่ให้บริการและสั่งสอนศิษย์ ได้แก่ ลูกหลานผู้ที่มีความเหมาะสมและประสงค์จะสืบทอดภูมิปัญญา ที่สำคัญที่สุดคือการปฏิบัติตามจรรยาบรรณ ของสิ่งที่เรียนได้อย่างเคร่งครัด

3) สถานที่ผลิตหรือประกอบการของชาวบ้านในแถบหมู่บ้าน มีกิจกรรมเด่นๆ ของชุมชนอยู่ทั่วไป เช่น แหล่งปั้นหม้อและเครื่องปั้นดินเผา ทอผ้า ปั้นอิฐและดิน ช่างเงิน

ช่างคำ (ทองคำ) ช่างเหล็ก ช่างแกะสลัก ช่างจักสาน สวนผลไม้ แหล่งจับปลา บ่อเกลือสินเธาว์ ฯลฯ ทั้งนี้สถานที่เหล่านี้อาจจะเป็นสถานที่ส่วนบุคคลหรือสถานประกอบการสาธารณะของชุมชนหรือบ้านแต่ละบ้านที่ผลิตสิ่งต่างๆ เพื่อใช้และเพื่อขายเป็นรายได้

4) พ่อแม่หรือครอบครัว เป็นแหล่งภูมิปัญญาที่ใกล้ชิดและสำคัญที่สุดในอดีตถือเป็นภารกิจสำคัญ ที่ต้องถ่ายทอดภูมิธรรมภูมิปัญญาแก่ลูกหลาน เพื่อให้เป็น"พ่อบ้านแม่เรือน" ที่ดีในอนาคต โดยเฉพาะภูมิปัญญาพื้นฐานของแต่ละเพศ เช่น ลูกผู้หญิงต้องมีความสามารถในการปั่นฝ้าย ทอผ้า เย็บปักถักร้อย งานบ้านงานเรือน ฯลฯ ส่วนลูกชายจะต้องมีความสามารถในการอ่านเขียน การช่างต่างๆ ทำนา ทำไร่ ทำสวน ค้าขาย และงานอาชีพต่างๆ ฯลฯ

5) แหล่งภูมิปัญญาจากภายนอกชุมชน คนอีสานมีลักษณะพิเศษที่สำคัญอย่างหนึ่งที่สืบทอดกันมาคือ นิยมไปเที่ยว ได้แก่ การเดินทางไกลไปค้าขาย (หาบเร่ขาย) ไปรับจ้างทำงาน (แทบทุกอย่าง) ในชุมชนอื่น ถิ่นอื่นๆ ทั่วอีสานหรือภาคกลาง หรือแม้แต่ไปรับจ้างทำสวนยางในภาคใต้ ซึ่งในปัจจุบันได้กลายมาเป็นการไปหาเงินในเมืองใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ในทะเล และในต่างประเทศทั่วโลก ปัจจุบันจึงทำให้คนอีสานสามารถไปแทรกตัวอยู่ในระบบการผลิตและการบริการแทบทุกประเภทเป็นแหล่งช่างฝีมือก่อสร้างและช่างอื่นๆ แหล่งใหญ่ที่สุดในประเทศ และเป็นแหล่งแรงงานที่ไปทำงานต่างประเทศที่ใหญ่ที่สุด การไปทำงานและการไปค้าขายในต่างถิ่นต่างแดนจึงเป็นการไปแสวงหาภูมิปัญญาในมหาวิทยาลัยชีวิต ที่หลากหลายและกว้างขวางมากของชาวอีสาน ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้กลับสู่อีสานอย่างมากมาย ซึ่งปัจจุบันหลายอย่างได้ถูกนำมาปรับใช้ในการพัฒนาคนและท้องถิ่นได้อย่างกว้างขวาง เช่น การปลูกยางพารา การปลูกผลไม้ การทำอาหาร การเย็บเสื้อผ้า งานช่าง และเทคโนโลยีต่างๆ

6) แหล่งภูมิปัญญาราชการ ปัจจุบันแหล่งภูมิปัญญาที่ทางราชการได้จัดไว้บริการ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนมีอย่างกว้างขวาง เช่น กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน ฯลฯ ทั้งนี้รวมทั้งหน่วยงานทางการศึกษาและการพัฒนาซึ่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ

7) ศูนย์ศึกษาและการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และศูนย์ศิลปาชีพฯ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ นับเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์มีชีวิตที่เป็นแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาที่สมบูรณ์ที่สุดสำหรับพสกนิกรทั่วไป นอกจากนั้นยังมีศูนย์ศิลปาชีพในพระบรมราชินูปถัมภ์ อีกหลายแห่งที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงพระราชทานให้เป็นที่เรียนรู้และส่งเสริมอาชีพราษฎร

8) หนังสือก้อมและเอกสารต่างๆ อีสานเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ สำนักสอนหลักสูตรมูลกัจจายน์ ซึ่งตั้งอยู่ตามวัดต่างๆ จึงมักจะมีเอกสารอักษรธรรม อักษรไทย

น้อยและอักษรขอมจำนวนมาก แต่ละสำนักจะมีที่เก็บไว้ในหอไตร ซึ่งส่วนมากจะปลูกไว้ที่สระน้ำ เอกสารดั้งเดิมเหล่านี้ในช่วงหลังได้ถูกทอดทิ้งไปมากอย่างน่าเสียดาย บางส่วนได้ถูกปริวัตรเป็นภาษาไทยให้ได้เรียนรู้กันสืบไป

9) กิจกรรมตามฮีตคองและวิถีชีวิต ในอีสานมีธรรมนูญชีวิตคนและชุมชน เรียกว่าฮีต 12 และคอง 14 คือ ประเพณี 12 เดือน คอง 14 คือหลักปฏิบัติต่อกันระหว่างคนกับคนและคนกับสิ่งแวดล้อม

10) ความเชื่อเรื่องผีและเทวาอารักษ์ความเชื่อของชาวอีสานผสมกลมกลืนระหว่างผี พราหมณ์ พุทธศาสนาและธรรมชาติ จากพื้นฐานความเชื่อด้านต่างๆ ทำให้เกิดพิธีกรรม วัตถุและองค์กรต่างๆ มากมาย เป็นเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงให้เกิดมิติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนอีสานกับสังคมอีสานและคนกับสิ่งแวดล้อม ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เป็นจิตวิญญาณเป็นอำนาจธรรมชาติในอีสาน เป็นมิติทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

11) แหล่งภูมิปัญญาด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในอีสานมีแหล่งโบราณคดีมากมายทั้งที่ถูกค้นพบและพัฒนาแล้ว เช่น มรดกโลกบ้านเชียง ปราสาทหินพิมาย ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ พระธาตุก่องข้าวน้อย ฯลฯ และยังมีแหล่งโบราณคดีนับร้อยแห่งที่ยังไม่ได้ศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง

12) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมในสถาบันอุดมศึกษา และของภาคเอกชน ในสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งมีศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสามารถศึกษาภูมิปัญญาอีสานได้อย่างกว้างขวาง

13) อนุสรณ์สถานเกจิอาจารย์ และอนุสาวรีย์ ในอดีตพระวิปัสสนาอาจารย์ชื่อดังและพระเกจิอาจารย์หลายรูป จึงมีอนุสรณ์สถานที่สร้างไว้เป็นที่เคารพบูชา และแหล่งการเรียนรู้เมื่อมรณภาพแล้ว อีกหลายเมืองมีอนุสาวรีย์ประจำเมืองไว้เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมืองและเป็นแหล่งการเรียนรู้จำนวนมาก

14) วนอุทยานและอุทยานแห่งชาติต่างๆ อีสานมีภูมินิเวศซึ่งแตกต่างจากภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ด้วยความกว้างใหญ่ไพศาลจึงมีความหลากหลาย ลักษณะภูมิสัณฐานและชีวภาพ เช่น เขาใหญ่ ภูเขียว ภูกระดึง ภูพาน ผาแต้ม ฯลฯ วนอุทยานและอุทยานแห่งชาติเหล่านี้เป็นแหล่งการเรียนรู้และแหล่งกำเนิดภูมิปัญญาสาขาต่างๆ มากมาย

15) วิทยากรพื้นบ้านด้านยาสมุนไพร ภูมิปัญญาเกี่ยวกับยาแผนโบราณอีสานมีมากมายจนสามารถสืบทอดกันมานับศตวรรษ ได้ถูกคนรุ่นหลังดูแคลน ละเลยและทอดทิ้งไปอย่างน่าเสียดาย

16) ภูมิปัญญาด้านผ้าพื้นเมืองอีสาน เป็นวิธีการถักทอเครื่องนุ่งห่ม ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการด้านภูมิปัญญาผ้าอีสานมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งแนวกว้างและแนวลึก โดยมี

วิธีการผลิต หมี่ ขิด จก เป็นรากเหง้าสำคัญ ปัจจุบันผ้าพื้นเมืองอีสานได้พัฒนาไปไกลมากและได้แพร่กระจายไปในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศอย่างกว้างขวาง

17) อาหารอีสาน ได้แทรกอยู่ทุกหนทุกแห่งในประเทศไทย และในต่างประเทศ นับเป็นภูมิปัญญาที่มีการสืบสานและพัฒนาอยู่อย่างต่อเนื่อง และมีแนวโน้มขยายออกไปอย่างกว้างขวาง

18) ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงและดนตรีอีสาน ซึ่งมีลักษณะ จังหวะ ลีลาและท่วงทำนองพิเศษ จึงแซกซอนสู่สังคมไทยถิ่นต่างๆ อยู่อย่างเงียบๆ และดูดซึมลึกมากขึ้นเรื่อยๆ

19) องค์กรเครือข่ายชุมชนอีสาน ที่แสดงถึงพลังองค์กรอีสาน

20) แหล่งภูมิปัญญาและแหล่งเรียนรู้มีความสำคัญต่อการเรียนรู้เรื่องต่างๆ (ประจักษ์ บุญอารีย์, 2553)

2.4.3.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกละเลย ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีอยู่มากมายจากหลายแหล่ง และมีกระบวนการเรียนรู้หลายวิธี ซึ่งน่าจะเป็นความเจริญรุ่งเรือง ของภาคอีสานทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต แต่น่าเสียดายที่ภูมิปัญญาหลายอย่างได้ถูกทอดทิ้ง ละเลย หรือสูญหายไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1) การทำสวนทุเรียน การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาด้านการทำสวนทุเรียน จังหวัดนนทบุรี เป็นการสอนให้กับลูกหลาน ซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก วิธีการถ่ายทอดความรู้มักจะเป็นการตอบคำถามตามที่มีผู้สนใจซักถาม การให้สัมภาษณ์ตามหัวข้อที่มีผู้มาศึกษาหรือวิจัย หรือร่วมมือกับหน่วยราชการที่ทำเป็นแหล่งอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านการทำสวนทุเรียน ซึ่งยังไม่มีการจารึกความรู้ที่ถ่ายทอดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือสื่อที่จะช่วยให้ผู้ต้องการเรียนรู้ สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองอย่างมีระบบแต่อย่างใด เป็นข้อสังเกตว่า การรับความรู้เพื่อการประกอบอาชีพของชาวสวนทุเรียน เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเลย ความรู้ที่ได้รับซึ่งมาจากการค้นพบด้วยตนเอง จึงเป็นความรู้ที่อยู่ภายในตัวของผู้รับความรู้เท่านั้น ถ้าผู้มีความรู้เหล่านี้สิ้นอายุขัย ความรู้เหล่านี้จะพลอยสูญสิ้นไปด้วย (ประดินันท์ อุปรมัย, 2549)

2) การทำเครื่องปั้นดินเผา ตำบลผ่ายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ ยุคสมัยทุนนิยมที่ผู้คนแสวงหาวัตถุนิยม บริโภคนิยม คนเริ่มปฏิเสธวิถีภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวลับแล แม้ผู้เฒ่าผู้แก่ จะพยายามถ่ายทอดความรู้การปั้นดินเผาให้ แต่ลูกหลานส่วนใหญ่ไม่มีใครต้องการสืบวิถีต่างบอกเป็นเสียงเดียวกันว่า ไม่อยากเรียน สกปรก เปื้อนมือ ได้เงินช้า วิถีการปั้นหม้อดินเผาของชาวลับแลที่สืบทอดมรดกกันมานับศตวรรษ อาจต้องมาล่มสลายสูญสิ้นภูมิปัญญาไป พร้อมกับคนรุ่นนี้ (บุญยงค์ เกศเทศ, 2550)

3) การต้มเกลือ ทุ่งเมืองเพีย ชุมชนในเขตอำเภอบ้านไผ่ อ. เมืองพล จังหวัดขอนแก่น หลายหมู่บ้านในเขตจังหวัดชัยภูมิ บริเวณทุ่งสัมฤทธิ์ในจังหวัดนครราชสีมา แถบลุ่มน้ำเสียว อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม สืบสานวิถีการผลิตเกลือจากบรรพบุรุษ ด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีต้นทุนในการผลิตต่ำ ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก แต่ในปัจจุบันยังคงเหลือเฉพาะบ้านบ่อกระถิน ตำบลโนนแดง อำเภอโนนศิลา จังหวัดขอนแก่น เท่านั้นที่ยังดำเนินวิถีต้มเกลือแบบโบราณ (บุญยงค์ เกศเทศ, 2550)

4) สีธรรมชาติ การสร้างสีสันบนผืนผ้า จากภูมิปัญญาชาวบ้าน สามารถเลือกค้นหาสีธรรมชาติจากป่า ซึ่งอยู่แวดล้อมใกล้ตัวที่สุด ใช้เปลือก ใบ แก่น ผล นำมาปรับเปลี่ยนใช้อย่างรู้คุณค่า แต่เนื่องจากกรรมวิธีในการย้อมยุ่งยาก ขาดแคลนวัตถุดิบ อีกทั้งมีสารเคมีเข้ามาจำหน่าย ทำให้การใช้สีธรรมชาติลดน้อยลง แม้จะมีคุณภาพดีก็ตาม ความรู้ที่ล้ำลึกเหล่านี้ นับวันจะสูญหายไปจากท้องถิ่นชนบทของไทย เนื่องจากปัจจุบันความเจริญด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีธรรมชาติอย่างรุนแรง พืชพันธุ์ที่ให้สีธรรมชาติลดน้อยลงจากการทำลายของมนุษย์ (บุญยงค์ เกศเทศ, 2550)

แหล่งที่มาของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน มีจุดกำเนิดที่ตัวคน แล้วแปลงไปสู่ความรู้ในชุมชน แหล่งเรียนรู้อันเป็นที่มาของความรู้ ก็คือสถานที่ทุกแห่งภายในชุมชนที่ทำให้เกิดการเรียนรู้โดยธรรมชาติและการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน นอกจากตัวคนและสถานที่แล้ว ยังมีวิธีการหรือกระบวนการอันก่อให้เกิดความรู้ เช่น การลองผิดลองถูก การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การสาธิตและบอกเล่า สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การเรียนรู้ผ่านกรรมวิธี การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม การนำคำสอนทางศาสนามาปฏิบัติการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชนและต่างชุมชน ครูพักลักจำ แหล่งภูมิปัญญาอีสานที่สำคัญ คือ วัดพุทธศาสนา ภูมิปัญญาบุคคล สถานที่ผลิตหรือประกอบการของชาวบ้าน พ่อแม่หรือครอบครัว แหล่งภูมิปัญญาจากภายนอกชุมชน แหล่งภูมิปัญญาจากทางราชการ หนังสือก้อม และเอกสารต่างๆ กิจกรรมตามวิถีชีวิต ความเชื่อ แหล่งภูมิปัญญาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมในสถาบันอุดมศึกษา อนุสรณ์สถานเกจิอาจารย์ และอนุสาวรีย์ วนอุทยานและอุทยานแห่งชาติต่างๆ วิทยากรพื้นบ้านด้านยาสมุนไพร ภูมิปัญญาด้านผ้าพื้นเมืองอีสาน อาหารอีสาน ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงและดนตรีอีสาน องค์กรเครือข่ายชุมชนอีสานที่แสดงถึงพลังองค์กรอีสาน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มากมายในอดีต ปัจจุบันมีปัญหาด้านการสืบทอดสู่คนรุ่นหลัง ซึ่งมีหลายสาเหตุ ที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น เช่น ขาดการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร คนรุ่นหลังไม่ให้ความสำคัญและไม่สนใจจึงมีผู้สืบทอดน้อย ขาดแคลนวัตถุดิบ มีกรรมวิธี

ยุ่งยาก มีผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาทดแทน ซึ่งสะดวกในการนำมาใช้และอาจมีคุณภาพดีกว่า ฯลฯ คำถามคือทำอย่างไรจะอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมไว้ได้ หากจะมีการสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสานที่เคยมากไปด้วยภูมิปัญญา

2.4.4 การจัดการความรู้และพลังขับเคลื่อนของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ ขนาดของพื้นที่ที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย การทำเกษตรผสมผสาน ชาวชนบทในภาคอีสานยังมีภูมิปัญญาในการหาอาหารจากธรรมชาติ ความสามารถในการปรับเปลี่ยนอาชีพ คุณสมบัติที่ดีของชาวอีสาน คือ ความขยัน อดทน และการอดออมทั้งในรูปผลผลิต สิ่งของ และเงิน ศักยภาพทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชาวบ้าน บางชุมชนขยายไปยังหมู่บ้านอื่น ตำบล อำเภอ และจังหวัดอื่น เป็นเครือข่ายองค์กรชุมชน องค์กรชุมชนทางเศรษฐกิจเป็นองค์กรที่ชาวบ้านร่วมกันตั้งขึ้นเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของพวกเขา สู้กับนายทุนที่คอยเอาเปรียบ การบริหารจัดการโดยชาวบ้าน เป็นการเสียสละของชาวบ้านที่เข้ามาช่วยองค์กร วัฒนธรรมอีสานที่มีส่วนทำให้ศักยภาพทางเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านเข้มแข็งไม่แตกสลาย วัฒนธรรมที่ว่าก็ได้แก่ ความรักและเคารพผูกพันในครอบครัวของตนแม้คนอีสานจะจากถิ่นไปทำงานต่างถิ่น แต่ส่วนใหญ่จะกลับถิ่นเกิดของตนเองในเทศกาลสงกรานต์ เข้าพรรษา ปีใหม่ เพื่อจะได้พบญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง แสดงให้เห็นถึงความผูกพันกับครอบครัวตนเอง ความรักอาชีพเกษตรกรรม ชาวอีสานที่ทิ้งถิ่นกำเนิดไปทำงานนอกภาคเกษตรเป็นเวลานาน แต่ท้ายที่สุด 7 ใน 10 รายจะกลับไปอยู่ในหมู่บ้านของตนเพื่อทำเกษตรเหมือนที่เคยทำก่อนจากหมู่บ้านไป ความรักในบ้านเกิดของคนอีสานและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ที่มีอยู่อย่างเหนียวแน่นในอดีต ศักยภาพเหล่านี้เป็นสิ่งเหนี่ยวรั้งให้คนอีสานยังผูกพันกับหมู่บ้านของตน และเกาะเกี่ยวให้สังคมหมู่บ้านดำรงอยู่ (คณะวิจัยตามโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย, 2546)

เสรี พงศ์พิศ (2536) ได้สื่อให้เห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีลักษณะสำคัญ คือ ความจำเพาะกับท้องถิ่น มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง และมีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ และความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ จึงมีการบูรณาการสูง ทั้งในด้านของร่างกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า ตัวอย่างการจัดการความรู้ที่เป็นพลังขับเคลื่อนของชุมชน มีดังต่อไปนี้

(1) ชุมชนเข้มแข็งในเครือข่ายแคนดง แคนดงเป็นกิ่งอำเภอในจังหวัดบุรีรัมย์ สามารถรวมเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งในการออมทรัพย์ จากสภาวะการเรียนรู้ของชุมชน ชาวบ้านมีความมั่นใจในตัวเอง เอาความสัมพันธ์ต่างๆ ฟื้นคืนมา มีประสบการณ์ของการจัดการแบบใหม่ เกิดองค์ความรู้จากภูมิปัญญาที่สั่งสมไว้ในท้องถิ่น เกิดกิจกรรมแตกตัวอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง เช่น

การแปรรูปอาหาร สมุนไพรและสุขภาพ กองทุนสวัสดิการ การส่งเสริมเด็กและเยาวชน ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ (เสรี ชาเหลา และเรืองยศ จันทรดีรี, 2544)

(2) บ้านละหอกกระสังข์ ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ป่าเขาคอกล้อมรอบด้วยชุมชน 15 ชุมชน ช่วงปี พ.ศ. 2535 – 2545 ป่าแห่งนี้ถูกบุกรุกทำลายจากนายทุนชาวบ้าน และภาครัฐ ส่งผลให้ป่าเสื่อมโทรม ต้นไม้และสัตว์ป่าลดลง ปัญหาดังกล่าวได้รับการแก้ไขเป็นผลสำเร็จ จากการ (1) จัดเวทีพูดคุยไกล่เกลี่ย หาข้อตกลงกับผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างสันติวิธี (2) มีการสำรวจแนวเขตป่า และมอบหมายให้ผู้มีที่ทำกินติดกับป่าเป็นผู้รับผิดชอบดูแลในส่วนนั้นๆ แบ่งพื้นที่ป่าให้แต่ละชุมชนดูแลตามความเหมาะสมและความสะดวกในการดูแล (3) มีโครงการสร้างป่าในบ้าน ให้ทุกครัวเรือนทำแปลงปลูกผักพื้นบ้าน ลดการบุกรุกป่า และช่วยอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไปพร้อมๆ กัน (4) มีโครงการป่าพูดได้ มีการทำป้ายคำขวัญเชื้อเชิญชาวชุมชนให้ระมัดระวังในการใช้ประโยชน์จากป่า (5) มีกลุ่มเยาวชนคนรักธรรมชาติร่วมกับผู้ใหญ่ในชุมชน ที่มีภูมิปัญญาเรื่องพันธุ์ไม้และสมุนไพร ทำการสำรวจป่า กิจกรรมดังกล่าว ก่อให้เกิดเรียนรู้ร่วมกัน มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นมิตรมีเหตุผล (วรรณา เลิศวิจิตจรัส และอรพิณ ชูเกาะทวด, 2549)

(3) ศูนย์เรียนรู้บ้านแสงจันทร์ ตำบลสนามชัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ มีจุดเด่นในการเรียนรู้ด้วยเกษตร 1 ไร่ โดยนายไพรัตน์ ชื่นศรี ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผู้นำของศูนย์เรียนรู้บ้านแสงจันทร์ สร้างการเรียนรู้ร่วมกับเพื่อนบ้านในชุมชน มีสมาชิกประมาณ 40 คน เพื่อหาทางออกในการพึ่งตนเอง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกสัปดาห์ จัดสัญจรเยี่ยมแปลงเกษตรสมาชิกทุกเดือน เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ระดับชุมชน ตระหนักถึงความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน ความรู้ภูมิปัญญา ความรู้วิชาการสมัยใหม่ (วรรณา เลิศวิจิตจรัส และอรพิณ ชูเกาะทวด, 2549)

(4) ชุมชนป่างมะผ้า ตำบลถ้ำลอด อำเภอป่างมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ลดเลิกการใช้สารเคมีในการทำเกษตร สนับสนุนการเลี้ยงหมูหลุม การทำแนวกันไฟ การทำฝาย ปลูกป่าฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณี การละเล่น เชื่อมโยงถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชนร่วมกับทางโรงเรียน มีคลังความรู้โดยรวมผู้สูงอายุที่เป็นแหล่งภูมิปัญญา ดึงออกมาสู่เยาวชน (วรรณา เลิศวิจิตจรัส และอรพิณ ชูเกาะทวด, 2549)

(5) การทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ของมูลนิธิขวัญข้าว จังหวัดสุพรรณบุรีโครงการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ชาวนาได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างอิสระ สร้างความรู้และเทคโนโลยีของตนเองในเรื่องสำคัญ 3 เรื่อง ผ่าน 3 หลักการ ของโรงเรียนชาวนา คือ การจัดการศัตรูพืชโดยชีววิทยา การปรับปรุงบำรุงดิน และการพัฒนาพันธุ์ข้าว มีการผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ จนเกิดเป็นชุมชนชาวนาที่สามารถเชื่อมโยง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โรงเรียนชาวนาเป็นกิจกรรมที่สะท้อนภาพการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้อย่างชัดเจน เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง จาก

ประสบการณ์ และเรื่องเล่า ที่ได้จากการรับฟังซึ่งกันและกัน (วรรณา เลิศวิจิตจรัส และอรพิณ ชูเกาะทวด, 2549)

ในต่างประเทศ จากการศึกษาชุมชนทดลองโดยเจตนา 5 ชุมชน ในประเทศ อินเดีย เยอรมัน และสก๊อตแลนด์ เพื่อพัฒนาทฤษฎีจากข้อมูลเชิงประจักษ์ โดย Iris Kunze พบว่า ชุมชนของสังคมยั่งยืนมีการให้ความรู้และภูมิปัญญา คือ ความไว้วางใจกับสมาชิกในชุมชนทุกคน ความมีเสรีภาพทางความคิด การปรึกษาหารือกันอาศัยข้อตกลงร่วมกันที่มีความเท่าเทียมและโปร่งใส โดยเน้นการพูดคุย เพื่อให้เกิดความเห็นชอบจากทุกฝ่ายจนเป็นวัฒนธรรมชุมชน นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับระบบนิเวศวิทยาอย่างมาก มีชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เป็นการสร้างสังคมนิเวศวิทยาที่เป็นรูปธรรม วางแผนการตั้งถิ่นฐานด้วยตนเอง โดยการคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จัดองค์ประกอบชุมชนให้เหมาะสมกับสังคมและธรรมชาติ (Kunze, 2012 : Website)

จะเห็นได้ว่า กุญแจสำคัญของชุมชนเข้มแข็ง คือการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอย่างเป็นมิตร มีเหตุผล มีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูล พึ่งพาธรรมชาติ และอาศัยองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา มีการประสานความรู้เกิดเป็นความรู้ใหม่ เรียนรู้แล้วลงมือปฏิบัติจริงก่อให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นในชุมชน ที่เป็นหนทางอยู่รอด และพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

เสรี ซาเหลา และเรืองยศ จันทรคีรี (2544) กล่าวยืนยันและให้ทรรศนะว่า ชุมชนหลายแห่งที่ประสบความสำเร็จ ได้เรียนรู้ว่า ความสำเร็จ มิใช่เพราะการมีคนจำนวนมาก หรือทรัพยากรที่เหลือเฟือ หรือความรู้ที่เลิศเลออันใด แต่เนื้อแท้นั้นบังเกิดจากพวกเขาได้ตระหนักเรียนรู้จัดการทุนของตนเอง จัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติ จัดการผู้คนของชุมชนตนเอง แล้วริเริ่มดำเนินงานพัฒนาตนเอง กระทั่งกลายเป็นความรู้และประสบการณ์ รับฟังซึ่งกันและกัน เปลี่ยนวิธีคิดออกนอกกรอบเดิมของระบบราชการ ที่มักยึดถือระเบียบ ไม่ได้เริ่มต้นจากระบบคิดและระบบปฏิบัติ

เศรษฐกิจชุมชนแท้จริงแล้วก็คือ วิถีชีวิตของชุมชน การพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มต้นจากวิถีชีวิต ซึ่งเป็นทุนทางสังคมเริ่มต้นจากสิ่งที่มีอยู่จริง แล้วขยายผลออกทีละย่างก้าวก็จะกลายเป็นความจริง เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง อาศัยพึ่งพิงตนเองได้ในท้ายที่สุด การแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ต้องใช้พลังสามัคคี ของกลุ่มชาวบ้าน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมของชุมชนก็จะเกิดผลตามมา ซึ่งมันจะเป็นความต้องการในขั้นพื้นฐาน (Need) ที่เกิดจากความมีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอนของชาวบ้าน แล้วการเปลี่ยนแปลงก็จะดำเนินไปทีละขั้นตอน (Step by Step) เพื่อเป้าหมายสู่การเป็นชุมชนที่พึ่งพาตัวเองได้ มีความตระหนักรู้ที่จะรับผิดชอบร่วมกัน และเกิด

จิตสำนึกสาธารณะรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ท้ายสุดก็จะเกิดวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นแก่นรากสำคัญที่สุด

หลายชุมชนได้ใช้วิกฤตให้เป็นโอกาส หันมาสร้างพลังและเป้าหมายร่วมกัน กระบวนการสำคัญคือการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดกระบวนการทางความคิด มีการจัดการด้วยตัวเอง ทำให้เกิดความเข้าใจชีวิต วิถีการเรียนรู้ชุมชนมีลักษณะเป็นแบบบูรณาการ เข้าถึงธรรมชาติและเป็นการเรียนรู้เพื่อความเป็นไท อิสระจากการครอบงำของระบบทุนนิยม หลายชุมชนเปลี่ยนจากสภาพอ่อนแอ เป็นความเข้มแข็งขึ้นมา ซึ่งเริ่มจากการเรียนรู้ร่วมกันนั่นเอง การพัฒนาชุมชนจึงไม่ใช่การใช้เงินนำหน้า รอคอยความช่วยเหลือจากรัฐบาล หรือคอยรับคำแนะนำจากนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญ พลังขับเคลื่อนในภาคอีสาน ชาวบ้านสำคัญที่สุด เพราะเป็นคนที่สามารถมองชุมชนของตนเองได้แจ่มชัดที่สุดโดยเฉพาะผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความเข้าใจวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างลึกซึ้ง และรู้เท่าทันวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามากระทบเป็นอย่างดี

2.4.5 ปัจจัยแห่งความสำเร็จของชุมชน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ยังได้ระบุความสำคัญของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศ และกำหนดยุทธศาสตร์ในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น พอสรุปได้ ดังนี้

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ประเทศไทยต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของโลกแทบทุกด้าน ในส่วนของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง คือ ด้านเทคโนโลยี มีการเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดด ต้องมีการบริหารจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ รวมทั้งการพัฒนาหรือสร้างองค์ความรู้ เชื่อมโยงเทคโนโลยีกับวัฒนธรรมและ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการ การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม ประเทศที่พัฒนาแล้วหลายประเทศกำลังเข้าสู่สังคม ผู้สูงอายุ ประเทศไทยจะมีโอกาสมากขึ้นในการขยายตลาดสินค้า เพื่อสุขภาพ และการให้บริการด้านอาหารสุขภาพ สถานที่ท่องเที่ยวและสถานที่พักผ่อน ของผู้สูงอายุ จึงเป็นโอกาสในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น และแพทย์พื้นบ้านของไทยนำมาสร้างมูลค่าเพิ่มสังคมไทยมีผู้นำการพัฒนาโดยเฉพาะผู้นำชุมชนและปราชญ์กระจายอยู่ทุกพื้นที่ประมาณ 1.7 ล้านคน และมีบทบาทสำคัญเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน การพัฒนาชุมชน ทำให้มีชุมชนต้นแบบที่มีความเข้มแข็ง สามารถเป็นแบบอย่างเพื่อเรียนรู้ และประยุกต์ใช้ อยู่ทั่วภูมิภาค

พลังทุนปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน หรือในสังคม นี่คือ "ทรัพย์สมบัติที่ซ่อนเร้น" ทุนทางปัญญาเหล่านี้มีอยู่ในคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน วัฒนธรรมประเพณี วิธีปฏิบัติงาน ถ้ารู้จักนำมาใช้ เพื่อบรรลุเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่งอย่างเหมาะสม รู้จักใช้ผสมผสานกับความรู้อื่นก็อาจเกิดผลที่ยิ่งใหญ่ จะเห็นว่า ความรู้เป็นสิ่งที่เป็นกลาง มีทั้งคุณและโทษ การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ หรือวิธีการ นำความรู้ไปทำให้เกิดประโยชน์ ทำได้โดยการมองที่ความสำเร็จ หรือผลงาน

ที่ผูกพันอยู่กับความรู้หรือวิธีปฏิบัตินั้นๆ ทำการค้นหาและนำเอาทุนปัญญาเหล่านี้ มาตีความ และประยุกต์ใช้ ยิ่งดำเนินการค้นหาและนำมาใช้ ก็จะยิ่งพบทุนปัญญาที่ไม่คาดฝันแฝงเร้นอยู่ในชุมชนมากมาย ยิ่งใช้ยิ่งค้นพบเพิ่ม เป็นพลานุภาพของ "ทุนทางปัญญา" (วิจารณ์ พานิช, 2554 : เว็บไซต์)

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ทรง อธิบายหลักการดำรงชีพ ที่ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาดั้งเดิม ดังนี้

"...ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไหร่ ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้ท่านนักเศรษฐกิจต่างๆ ก็บอกว่าล้าสมัย จริง อาจจะล้าสมัย คนอื่นเขาต้องการเศรษฐกิจที่ต้องการแลกเปลี่ยน เรียกว่าเศรษฐกิจการค้า ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เลยรู้สึกว่าไม่หรูหรา แต่ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่า ผลิต ให้พอเพียงได้..."

"...ประเทศไทยจะสามารถฟันวิกฤตการณ์ได้ดีกว่าหลายประเทศ เพราะแผ่นดินนี้ยังเหมาะสมกับความเป็นอยู่ได้อย่างที่เคยพูดมาหลายปีแล้วว่า ภูมิประเทศยัง "ให้" คือ เหมาะสมแต่ความเป็นอยู่ต้องไม่ฟุ่งเฟือ ต้องอยู่อย่างประหยัดและต้องไปในทางที่ถูกต้อง..."

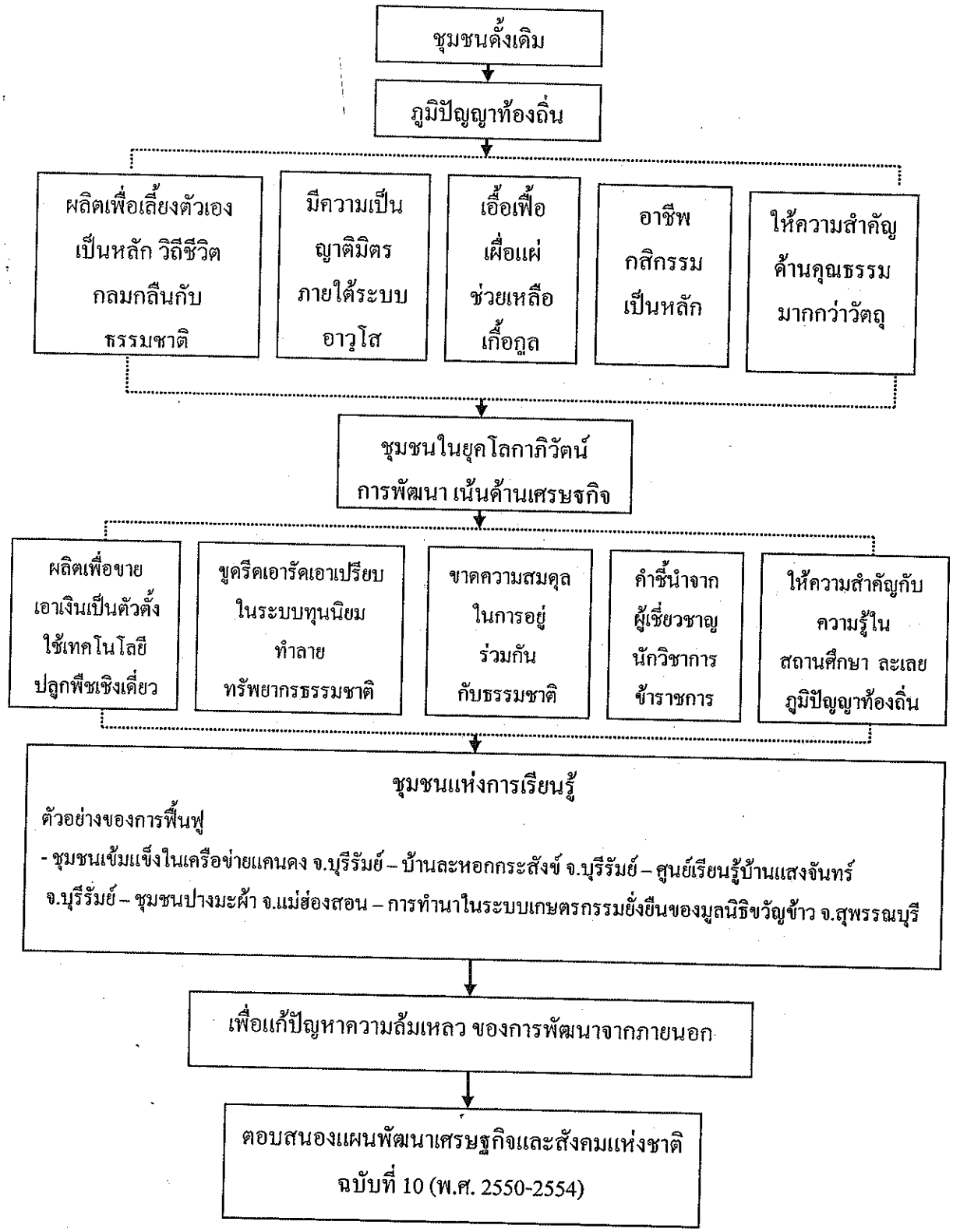
"...ต้องถอยหลังเข้าคลอง จะต้องอยู่อย่างระมัดระวัง และต้องกลับไปทำกิจการที่อาจจะไม่ค่อยซับซ้อนนัก คือใช้เครื่องมืออะไรที่ไม่หรูหรา แต่อย่างไรก็ตามมีความจำเป็นที่จะถอยหลัง เพื่อที่จะก้าวหน้าต่อไป..."

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะการพัฒนาบนพื้นฐาน "พออยู่ พอกิน" ในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันพุธที่ 4 ธันวาคม 2517 มีข้อความสำคัญตอนหนึ่งว่า

"...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่สมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกิน มีความสงบและทำงานตั้งจิตอธิฐาน ตั้งปณิธาน ในที่นี้จะให้เมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพออยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้..."

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทุกคนตระหนักในการนำความรู้และภูมิปัญญามาใช้ในการดำรงชีวิต รัฐบาลก็ให้ความสำคัญกำหนดลงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในภาคอีสาน มีหลายชุมชนที่หันมามองปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหาด้วยภูมิปัญญาที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น รวมตัวกันเป็นเครือข่าย เพื่อให้เกิดความพออยู่พอกิน และมีความสงบ

ความรู้และภูมิปัญญาอีสานมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือ ความหลากหลายและผสมกลมกลืน ทางวัฒนธรรม จากชนหลายเผ่าพันธุ์ อยู่ร่วมกันในระบบเครือญาติ การประกอบอาชีพโดยการพึ่งพาธรรมชาติ อาศัยภูมิปัญญา ในการแก้ไขปัญหา จัดการทรัพยากร สร้างสรรค์สิ่งจำเป็นในชีวิตยุทธศาสตร์ของการสร้างปัญญา คือกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิม แหล่งเรียนรู้คือทุกหนทุกแห่งในชุมชนที่มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้จากคนสู่คน โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ และแหล่งภูมิปัญญาที่หลากหลาย ชาวบ้านเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญสามารถมองชุมชนของตนเองได้ชัดเจน โดยเฉพาะผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้าน ที่เข้าใจวัฒนธรรมดั้งเดิมได้อย่างลึกซึ้ง และรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้ได้ให้ความสำคัญในพลังของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงได้ทำการศึกษาเรื่อง การบูรณาการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งความเป็นมาและความสำคัญขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น พอสรุปได้ตามภาพที่ 1

ภาพที่ 1 สรุปความเป็นมาและความสำคัญขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.5 ชุมชนเป้าหมายของงานวิจัย

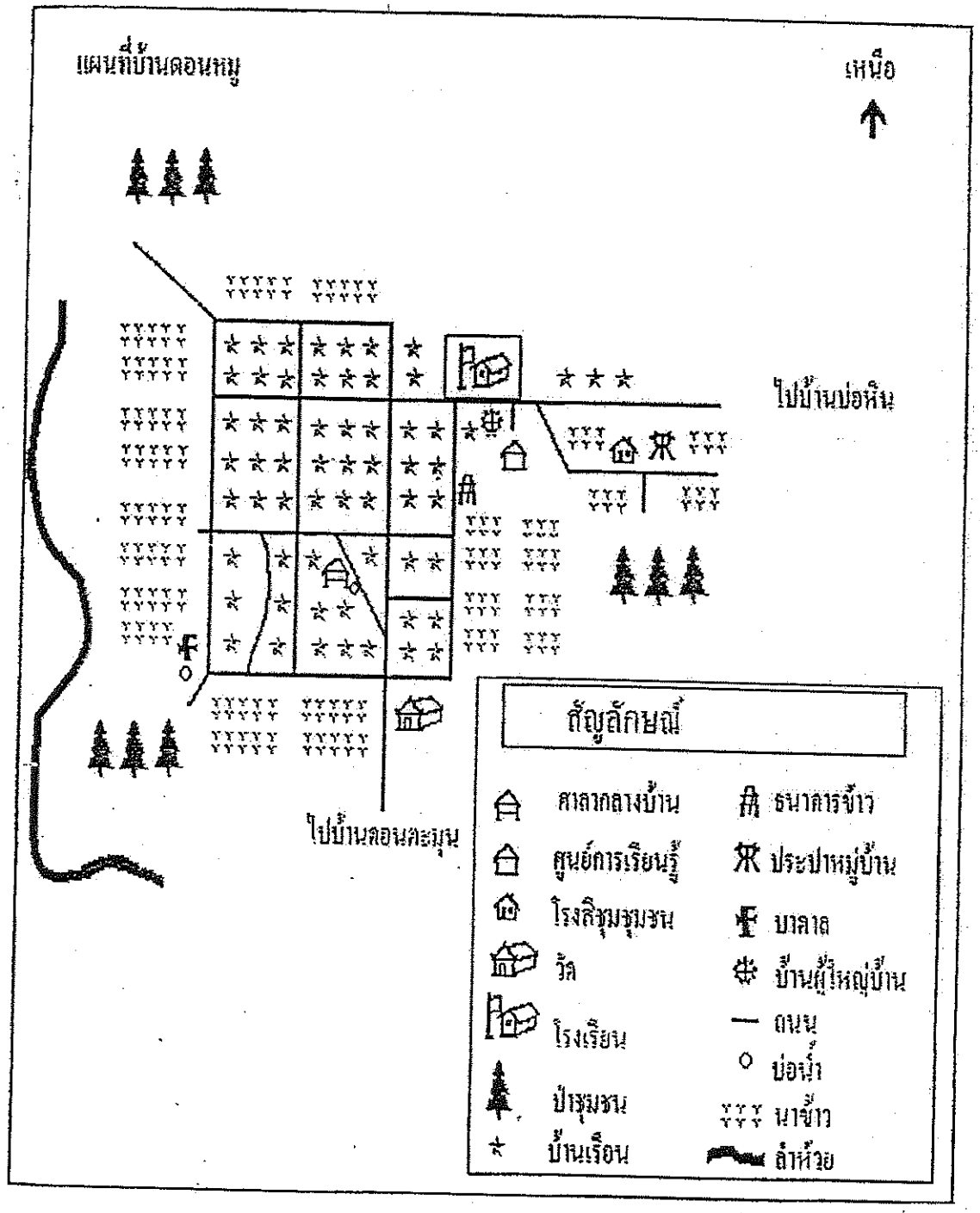
ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ ที่ทำให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า การมีส่วนร่วมของคนมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน กับความรู้สึกเป็นเจ้าของ ปรารถนาที่จะเห็นความสำเร็จของชุมชน ความปรารถนาดังกล่าวทำให้เกิดแรงขับเคลื่อนของการพัฒนา ซึ่งเป็นลักษณะของทั้ง 4 ชุมชนที่เป็นชุมชนเป้าหมายของงานวิจัย ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนดังกล่าวมีดังนี้

2.5.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเป้าหมาย

2.5.1.1 ชุมชนบ้านดอนหมู

ประวัติความเป็นมาของชุมชน ชุมชนบ้านดอนหมู ตำบลขามเปี้ย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ก่อตั้งเมื่อพ.ศ. 2334 จากพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีป่าและสัตว์นานาชนิด ได้ชื่อว่าบ้านดอนหมูเพราะมีหมูป่าเป็นจำนวนมาก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด 3,540 ไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตรถึง 2,903 ไร่ อยู่กันแบบพึ่งพา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ดูแลซึ่งกันและกัน เชื่อฟังผู้อาวุโส ทำให้ชุมชนมีความแน่นแฟ้นเป็นปึกแผ่น มีจารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามที่สืบทอดกันมา

แผนที่ชุมชนบ้านดอนหมู หมู่ที่ 10 ตำบลขามเปี้ย
อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 2 แผนที่ชุมชนบ้านดอนหมู

สภาพเศรษฐกิจ รูปแบบวิถีการผลิตและการทำมาหากิน อาชีพหลักของชาวบ้านดอนหมู คือ การทำเกษตร การรับจ้าง และรายได้จากการขายของป่า เฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์พออยู่ได้ไม่ขัดสน มีงานทำ และมีที่อยู่ที่ทำกินทุกครัวเรือน โดยเฉพาะการปลูกข้าวให้เพียงพอกับการบริโภคในครอบครัว และแบ่งปันกันในเครือญาติ ชาวบ้านมีรายได้จากการทำเกษตร รับจ้างและการขายของป่า

ชุมชนมีความตื่นตัวเรียนรู้ และแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยตนเอง หลังจากปี พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา ชุมชนได้เริ่มคิดค้นกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ เช่น ธนาคารข้าว เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าว อันเนื่องมาจากสภาพดินฟ้าอากาศ มีทั้งฝนแล้งและน้ำท่วม บางครั้งเกิดการขาดแคลนอย่างหนัก จนต้องไปขอข้าว หรือเอาสิ่งของอย่างอื่นไปแลกข้าวจากหมู่บ้านอื่น

กิจกรรมป่าชุมชนมีสาเหตุมาจากรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการเกษตรเพื่อส่งออก ทำให้ชาวบ้านถางป่า เพื่อขยายพื้นที่การเกษตร ทำไร่มันสำปะหลัง ไร่ปอ ชาวบ้านบางส่วนได้เข้าไปตัดไม้แปรรูปขาย เผาถ่านเพื่อเพิ่มรายได้ จนปี พ.ศ.2524 มีการสำรวจพบว่าพื้นที่ป่าได้ลดลง อย่างรวดเร็ว และสัตว์ป่าสูญหายเป็นจำนวนมาก จึงมีการจัดตั้งกลุ่มป่าชุมชนขึ้นในปี พ.ศ. 2525 โดยการร่วมมือของชาวบ้าน พระสงฆ์และทางโรงเรียน จนได้รับการเผยแพร่ออกอากาศในรายการ ทุ่งแสงตะวัน ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 อส.มท. ของโครงการป่าประสาเด็ก พ.ศ. 2532 ปัจจุบันมีป่าชุมชนทั้งหมด 3 แห่ง พื้นที่ทั้งหมด 626 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าชุมชนดอนใหญ่ 545ไร่ ป่าชุมชนดอนกุง 52 ไร่ และ ป่าดอนบาก 29 ไร่ ซึ่งได้รับรางวัลพระราชทานพิทักษ์ป่าเพื่อชีวิต จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ปี พ.ศ. 2538 รางวัลโครงการอนุรักษ์ป่า เพื่อเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร จากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอุบลราชธานี (ป่าไม้จังหวัด) ในปี พ.ศ. 2538 รางวัลองค์กรชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ของชุมชนอย่างดีเยี่ยม จากกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2542

จากนั้นก็มีการก่อเกิดกิจกรรมต่างๆ อีกหลายกิจกรรมในเวลาต่อมาอย่างต่อเนื่อง จนนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในที่สุด กิจกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ กิจกรรมโรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2546 เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน โดยรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมลดต้นทุนการผลิต จนได้รับรางวัลในการประกวดหมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ ระดับจังหวัด ในปี พ.ศ. 2548 รางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระชนมายุ 80 พรรษา ในปี พ.ศ. 2550

กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การทำเกษตรอินทรีย์ เริ่มจากเกษตรกรกลุ่มหนึ่งไปอบรมที่ชุมชน ราชธานีอโศก พอกลับมาก็รวมกลุ่มกัน ลด ละ เลิกอบายมุข เลิกทำนาที่ใช้สารเคมี หันมาทำนาอินทรีย์ ตั้งกลุ่มโรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ ในปีพ.ศ.2546 ให้คนมาเรียนรู้ร่วมกันในแปลงนาสาธิต แลกเปลี่ยนเรียนรู้ จากนั้นก็พัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้

จะเห็นว่ากิจกรรมของชุมชนค่อยๆ ดำเนินไปตามเหตุปัจจัย พัฒนาจากการลด ละ เลิกอบายมุข อันเป็นสาเหตุสำคัญที่นำมาซึ่งความยากจน มาปลูกข้าว และพืชผักไร้สารพิษ รวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมต่างๆ โดยการทำงานร่วมกันที่เกิดจากความคิดความเข้มแข็งภายในกลุ่ม และมีกิจกรรมอื่นๆ ตามมาจนกลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง

ปี พ.ศ. 2548 ได้รับรางวัล หมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ อันดับที่ 2 ของจังหวัดอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. 2549 พัฒนาตั้งกลุ่มโรงเรียนชาวนา เป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง

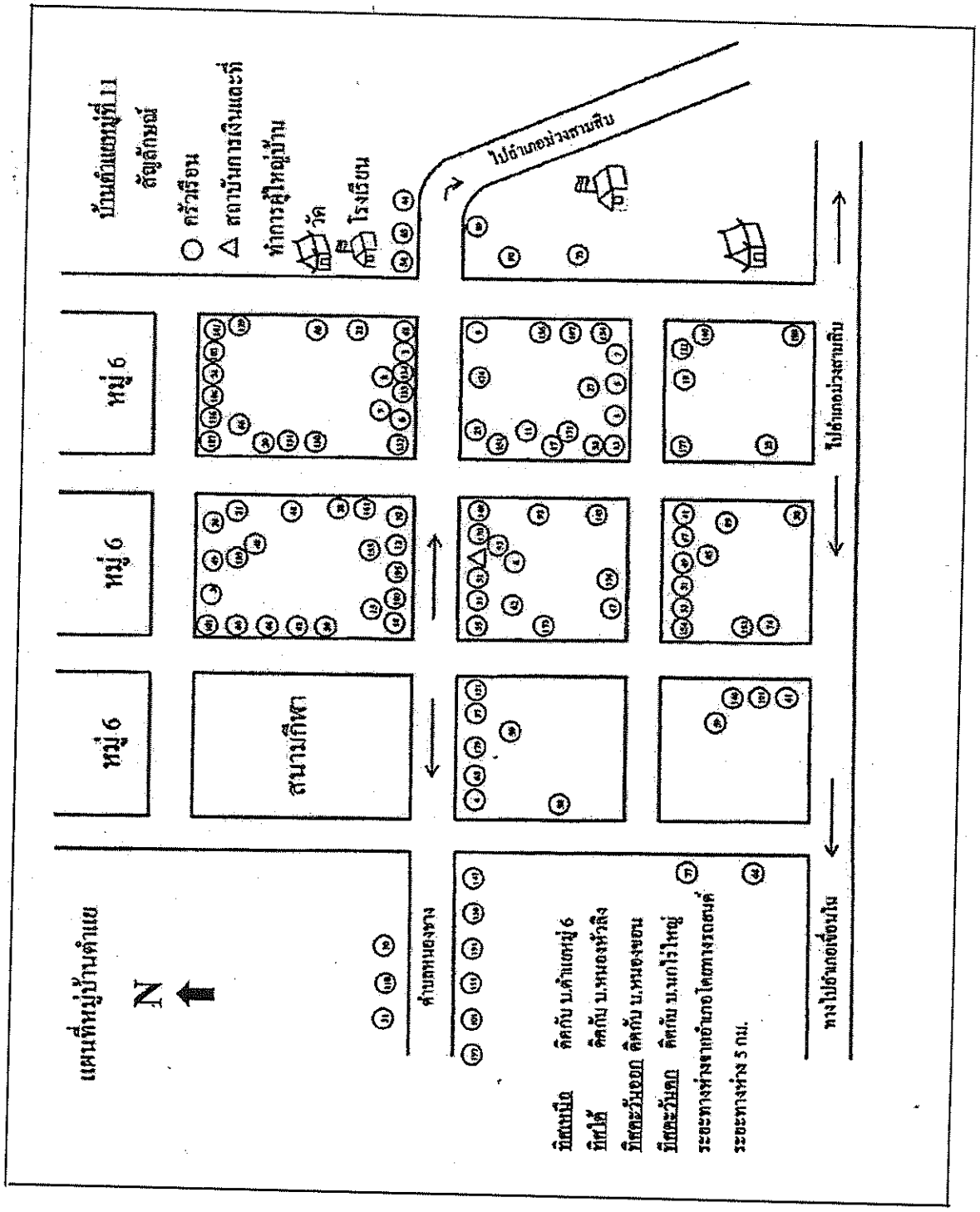
ปี พ.ศ. 2550 ได้รับรางวัลหมู่บ้านดีเด่น ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ 80 หมู่บ้าน 80 พรรษา (ปริญญา สิงห์เรือง, 2551)

ปี พ.ศ.2553 ได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับ 1 การประกวดหมู่บ้านตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

2.5.1.2 ชุมชนบ้านตำแย

ประวัติความเป็นมาของชุมชน บ้านตำแย หมู่ที่ 11 ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี มีประวัติความเป็นมา คือ เมื่อปี พ.ศ. 2518 ชาวบ้านโนนคร้อ หมู่ที่ 4 เห็นว่าที่ตั้งหมู่บ้าน เป็นที่ราบสูง ไม่เหมาะสำหรับการทำเกษตร และไม่สามารถขยายหมู่บ้านได้ จึงได้หาที่ตั้งหมู่บ้านใหม่ พบบริเวณทางทิศเหนือ มีที่ราบมีแหล่งน้ำมากมาย เหมาะสำหรับการเพาะปลูก จึงได้อพยพชาวบ้านมาตั้งรกราก ณ ดงหมามุ่ย ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านตำแย และ ปี พ.ศ. 2528 ได้แยกออกจากบ้านตำแย หมู่ที่ 6 มาเป็นหมู่ที่ 11 บ้านตำแย เป็นชุมชนที่มีความรักความสามัคคี เอื้ออาทรต่อกัน

แผนที่ชุมชนบ้านตำแย หมู่ที่ 11 ตำบลม่วงสามสิบ
อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 3 แผนที่ชุมชนบ้านตำแย

สภาพเศรษฐกิจ รูปแบบวิถีการผลิตและการทำมาหากิน บ้านตำแยโดยพื้นฐาน เป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม มีการทำไร่ทำนาปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคในครอบครัว ชาวชุมชน เป็นคนมีความมั่นมัธยัสถ์ มีความรักความสามัคคี เสียสละ ประกอบอาชีพสุจริต ใช้ชีวิตแบบพอเพียง มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ถึง 130 หลังคาเรือน ในจำนวนทั้งหมด 136 หลังคาเรือน ใช้พื้นที่ 1,720 ไร่ ใช้ปุ๋ยชีวภาพและปุ๋ยคอก ในการทำเกษตร มีครัวเรือนที่อนุรักษ์การเลี้ยงควายไว้ใช้งาน จำนวน 5 ครัวเรือน

กิจกรรมเด่นของชุมชน คือ การบูรณาการกองทุนสู่สถาบันการเงินที่เข้มแข็ง มีกองทุนต่างๆ อยู่หลากหลายกองทุน คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จัดตั้งขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2543 นอกจากปลูกฝังให้ชาวบ้านรู้จักประหยัดและอดออมแล้ว ยังพัฒนาคนให้มีคุณธรรม เป็นการพัฒนาสมาชิกของชุมชน เพื่อเตรียมพร้อมในการร่วมกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนต่อไป นอกจากนี้มีโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองให้สมาชิกกู้ยืมเงินไปประกอบอาชีพ กองทุนได้รับการประเมินในระดับ 3 A และชนะเลิศการประกวดกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง พ.ศ.2545 ด้วยความเชื่อของ นายประดิษฐ์ สมชาติ อดีตผู้ใหญ่บ้าน ที่เชื่อว่า การจะแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนได้ ประชาชนต้องมีอำนาจในการจัดการทุนของตนเอง การดำเนินงานของกองทุนก้าวหน้ามาตามลำดับ มีการเปลี่ยนชื่อเป็น ธนาคารหมู่บ้าน และต่อมาเปลี่ยนเป็น สถาบันการเงินชุมชน ความก้าวหน้าและมั่นคงของสถาบันการเงินชุมชนบ้านตำแย ทำให้เป็นสถานที่ศึกษาดูงานของผู้สนใจภายในจังหวัด และจังหวัดใกล้เคียง ความสำเร็จดังกล่าวเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน พร้อมด้วยความซื่อสัตย์รับผิดชอบร่วมกัน

ชุมชนมีทั้งเพิ่มรายได้และลดรายจ่าย มีอาชีพเสริมซึ่งมีการรวมกลุ่มอาชีพเกิดขึ้น เช่น การทอผ้า ซึ่งชาวบ้านมีฝีมือในการทอผ้าจนได้รับรางวัลในการประกวดระดับจังหวัดมากมาย กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มเลี้ยงสุกร ฟาร์มจระเข้ กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ การกสิกรรม เมื่อมีรายได้เพิ่มขึ้นทุกคนก็จะมีการออมเก็บไว้ใช้ในยามจำเป็น รวมทั้งการออมเงินเพื่อนำไปลงทุนประกอบอาชีพ

บ้านตำแยมีอาชีพหลักคือ ทำนา 130 หลังคาเรือน ค้าขาย 6 หลังคาเรือน ช่างเครื่องยนต์ 4 หลังคาเรือน ข้าราชการบำนาญ 1 หลังคาเรือน อาชีพเสริมคือ ค้าขาย เลี้ยงสัตว์ ตัดเย็บเสื้อผ้า ช่างก่อสร้าง ช่างตัดผม จักสาน ทอผ้า มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน เช่น เป็ด ไก่ ในหมู่บ้านไม่ให้มีการจัดตลาดนัด ซึ่งเป็นมาตรการลดรายจ่ายจากการไม่ซื้อสินค้าฟุ่มเฟือย ไม่มีผู้ติดสุรา บุหรี่ และการพนันทุกชนิด ลดรายจ่ายจากการซื้อเครื่องมือทางการเกษตร

กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จุดเด่นของบ้านตำแย คือ มีผู้นำเข้มแข็ง โดยเฉพาะ นายประดิษฐ์ สมชาติ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านระหว่างปี พ.ศ. 2544–2552

มีความเป็นผู้นำสูง มีอุดมการณ์มุ่งมั่นและตั้งใจจริง เป็นผู้พัฒนาหมู่บ้านสู่ความเข้มแข็งและพึ่งตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาหมู่บ้านจนยั่งยืนถึงปัจจุบัน แนวทางการพัฒนา ใช้แรงบันดาลใจของสมาชิกในกลุ่มเป็นสำคัญ

นายประดิษฐ์ สมชาติ มีแนวคิดว่า ชุมชนจะรู้ปัญหาของตนเองดีที่สุดและพร้อมที่จะเรียนรู้ วิธีแก้ปัญหาของชุมชนเอง มีการปลูกฝังและพัฒนาประชาธิปไตย แบบมีส่วนร่วม ให้เป็นวิถีชีวิตของชุมชน มีการจัดทำแผนชุมชน มีการปรับแผนชุมชนประจำปีทุกปี จัดเวทีประชาคม รวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมต่างๆ ภายในหมู่บ้าน โดยการสนับสนุนส่งเสริมจากส่วนราชการ

ชุมชนมีแนวทางการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น การทำความสะอาดหมู่บ้าน ปรับปรุงถนนในวันสำคัญ ปรับปรุงภูมิทัศน์ชุมชนปล่อยปลาในแหล่งน้ำสาธารณะหมู่บ้าน ทุกวันที่ 12 สิงหาคม เป็นประจำทุกปี มีการกำจัดขยะมูลฝอยในหมู่บ้าน มีการแยกขยะเปียกขยะแห้ง และขยะรีไซเคิลทุกครัวเรือน ฯลฯ

การเอื้ออาทร มีกองทุนสวัสดิการหมู่บ้าน สงเคราะห์ครอบครัวของผู้เสียชีวิต จัดสวัสดิการเพื่อรักษาพยาบาล มีกองทุนการศึกษา กองทุนสนับสนุนกีฬาในหมู่บ้าน มีงบประมาณกำจัดยุงลาย มีกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ มีกองทุนผู้สูงอายุหมู่บ้าน

ปี พ.ศ. 2545 ได้รับการประเมินในระดับ 3 A ในโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

ปี พ.ศ. 2547 กลุ่มได้พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ของกลุ่มสตรีทอผ้า ได้รับการคัดเลือกในระดับ 2 ดาว

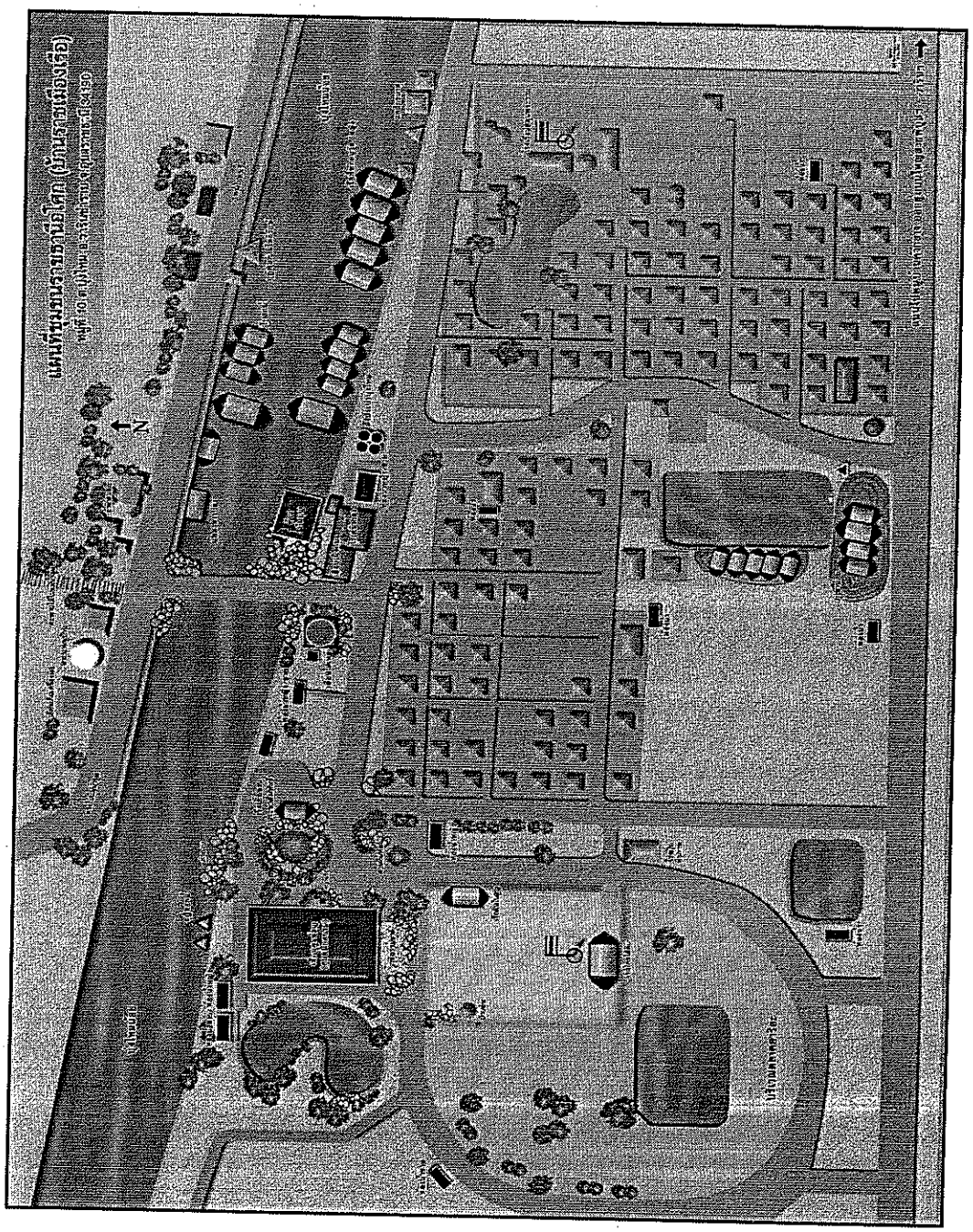
ปี พ.ศ.2549 ได้รับคัดเลือกให้เป็น "หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น" ระดับประเทศ (อภิชาติ สังข์ศรี, 2551)

2.5.1.3 ชุมชนราชธานีอโศก

ประวัติความเป็นมาของชุมชน ชุมชนราชธานีอโศก เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของชุมชนท้องถิ่นที่เน้นเรื่องกสิกรรมธรรมชาติเป็นหลัก ปฏิเสธระบบเศรษฐกิจทุนนิยม โดยมุ่งนำหลักพุทธธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันและการเรียนรู้ของชุมชน ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.2532 ด้วยความศรัทธาของนางสาว หนึ่งฟ้า นาวาบุญนิยม และญาติธรรมชาวอโศก ซื้อที่ดิน จำนวน 100 ไร่ เป็นที่ตั้งชุมชน ที่ตำบล บุ่งไหม อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีกลุ่มผู้บุกเบิกจำนวน 7 คน ปี พ.ศ. 2539 ได้รับอนุมัติจากกระทรวงมหาดไทย ให้เป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ซึ่งในปีเดียวกันมีการสร้างที่อยู่อาศัยแบบสันโดษ ในเนื้อที่หลังคาเรือนละ

50 ตารางวา เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำกสิกรรมไร้สารพิษ วัตถุประสงค์ในการตั้งชุมชน คือ เป็นชุมชนโดยเจตนา เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกที่ถือศีล 5 มาใช้ชีวิตครอบครัวอยู่ในชุมชนได้

แผนที่ชุมชนราชธานีอโศก หมู่ที่ 10 ตำบลบุ่งไหม
อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 4 แผนที่ชุมชนราชธานีอโศก

ความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชน ชุมชนราชธานีอโศกมีศูนย์ฝึกอบรม ซึ่งแตกต่างจากศูนย์ฝึกอบรมของปราชญ์ชาวบ้านอื่นๆ เนื่องจากมีลักษณะเป็นองค์กรทางศาสนามากกว่า เน้นการสร้างสัมมาทิฐิ ลด ละ เลิก อบายมุข ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สามารถพึ่งตนเองได้ให้การอบรมแก่ข้าราชการ เกษตรกร เยาวชน และประชาชนที่สนใจ จากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ผู้เข้ารับการอบรมสามารถนำความรู้ ประสบการณ์ จากการฝึกอบรมไปใช้ในการพัฒนา เช่น บ้านดอนหมู (หนึ่งในชุมชนเป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้) เป็นกลุ่มโรงเรียนชาวนา ที่พัฒนาตนเองของชาวบ้าน แล้วรวมกลุ่มกันพัฒนาหมู่บ้าน จนเป็นศูนย์เรียนรู้

ชุมชนชาวอโศก จะมีการถ่ายทอดและการสืบทอดความรู้ของการเป็นอยู่ในชีวิตอย่างเป็นธรรมชาติ มีการพัฒนาความรู้ด้านต่างๆ ตลอดเวลา มีการประสานในเครือข่ายและนอกเครือข่าย บุคลากรที่เป็นสมาชิกของชุมชน จะได้รับการขัดเกลา ฝึกอบรมความรู้ และอบรมทางด้านจิตใจ

การทำงานใช้หลักการที่เรียกว่าระบบบุญนิยม เน้นการอบรมคนให้เกิดภูมิปัญญา รู้สัจธรรมที่จะดำเนินชีวิตทั้งในด้านกสิกรรม เศรษฐกิจการเงิน อุตสาหกรรม การบริโภคสาธารณสุข ทำงานกับสังคมด้วยความเสียสละ ไม่แสวงหาลาภ ยศ สรรเสริญ โลกียสุข แต่จะช่วยเหลือคนให้รู้จักสาระของชีวิต เป็นการทำงานเพื่อรับใช้ประชาชน เพื่อสร้างประชาชนให้เป็นคนที่พัฒนาตนตามลำดับพร้อมที่จะทำหน้าที่การงานตามความถนัดของแต่ละคน มีความรู้ในสาระสัจจะของงานคือความเป็นอยู่ผาสุก ของมนุษย์และสังคม รู้ว่าสิ่งที่จะยังชีวิตไว้ มีไม่มาก สามารถลดการบริโภคลง มักน้อยสันโดษ สมดุล สมบูรณ์ มีพออาศัยพอกิน ไม่สะสมกักตุน ส่วนที่เหลือจะสะพัดออกไปแบ่งปันผู้อื่น ระบบบุญนิยมจึงประกอบด้วยกิจการงานทุกอย่างที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตและสังคม

สภาพเศรษฐกิจ รูปแบบวิถีการผลิตและการทำมาหากิน บุคลากรที่อยู่ในชุมชนจะช่วยกันทำงาน โดยไม่มีค่าตอบแทน รายได้ที่เกิดขึ้นจากบุคลากรที่อาศัยอยู่ในชุมชน เช่น เงินเดือนผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต.และอื่นๆ จะเข้าส่วนกลางทั้งหมด รายจ่ายต่างๆ ก็จะเบิกจ่ายจากส่วนกลาง โดยมีคณะกรรมาการชุมชน พิจารณาการเบิกจ่ายซึ่งเรียกว่าสาธารณโภคี เมื่อมีเงินเหลือก็จะสะพัดสู่งานสาธารณะ เช่น การขายสินค้าต่ำกว่าท้องตลาด การตั้งโรงบุญแจกอาหารฟรี รายได้รายจ่ายของชุมชนมีแต่เสมอตัวและขาดทุน แต่ชุมชนก็มีความเป็นอยู่ที่ไม่เดือดร้อน มีอยู่มีกินในระดับพอเพียง

ชุมชนราชธานีอโศกให้ความสำคัญกับ 3 อาชีพกู้ชาติ ได้แก่ (1) กสิกรรมธรรมชาติ เป็นกสิกรรมที่ไม่ใช้ปุ๋ยเคมียาฆ่าแมลงและสารเคมีที่ทำลายธรรมชาติ (2) ปุ๋ยสะอาด โดย

ทำปุ๋ยชีวภาพขึ้นใช้เองและจำหน่ายในราคามิตรภาพ (3) ขยะวิทยา โดยการแยกชนิดขยะและจัดการขยะให้เกิดคุณค่า

ชาวอโศกบุกเบิกพื้นที่ เพื่อปฏิบัติธรรม และทำกสิกรรมธรรมชาติในการดำรงชีพ โดยยึดคำสอนและปฏิบัติตามแนวทางของสมณะโพธิรักษ์ ผู้นำชาวอโศกที่สอนว่า ชาวอโศกต้องเป็นชาวกสิกรรม มีทรัพย์ที่แท้จริง คือ ข้าว ถั่ว งา และถือว่า การทำงานทุกอย่างเป็นการปฏิบัติธรรม มีการสร้างที่อยู่อาศัยแบบสันโดษ ขณะเดียวกันก็ผลิตสินค้าตามกำลังของแต่ละคน ร่วมมือกัน สร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามกำลังความสามารถของตน

การงานที่มากมายของชาวชุมชนราชธานีอโศก เป็นภาคปฏิบัติของระบบบุญนิยม ซึ่งมีแกนรากจากหลักธรรมสำคัญ คือ มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ ความเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ) ความคิดชอบ (สัมมาสังกัปปะ) วาจาชอบ (สัมมาวาจา) การกระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) อาชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) ความพยายามชอบ (สัมมาวายามะ) ความระลึกชอบ (สัมมาสติ) ความตั้งจิตชอบ (สัมมาสมาธิ) และสาราณียธรรม ได้แก่ เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม การแบ่งลาภแก่กันเป็นสาธารณโภคี ศีลบริบูรณ์เสมอกัน และความเห็นเสมอกัน การทำกสิกรรมมีพื้นที่เพาะปลูกบริเวณรอบบ้านพักอาศัย ริมแม่น้ำมูลและที่ว่างในชุมชน เนื่องจากมีน้ำท่วมอยู่เสมอในช่วงฤดูฝน เป็นอุปสรรคต่อการทำกสิกรรม สามารถปลูกพืชผัก ไม้ยืนต้นได้ไม่ต่อเนื่อง จึงมีการซื้อพื้นที่ในหมู่บ้านใกล้เคียงที่น้ำท่วมไม่ถึงสำหรับทำกสิกรรม ปลูกพืชสมุนไพร ไม้ป่า ไม้ผลและไม้ล้มลุก (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เขต 5 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2549)

นอกจากนี้ปี พ.ศ. 2550 ชุมชนราชธานีอโศก ร่วมกับมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และมูลนิธิบูรณชนบทในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดตั้งชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง โดยความร่วมมือจากชาวอโศกทั่วประเทศ ใช้เป็นสถานที่ศึกษาและฝึกหัด สำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตรศิลปศาสตร์บัณฑิต สาขาเศรษฐกิจพอเพียง

2.5.1.4 ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

ประวัติความเป็นมาของชุมชน ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นชุมชนใหม่ตั้งอยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มีประวัติความเป็นมา ดังนี้

ปี พ.ศ. 2547 คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต และปรัญชาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนบูรณาการศาสตร์

ปี พ.ศ. 2549 ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน คณะบดีคณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มีแนวคิดร่วมกับ นางสาวหนึ่งฟ้า นาวาบุญนิยม สมาชิกชาวบุญนิยม (ชาวอโศก) จากชุมชนราชธานีอโศก โดยความเห็นชอบของสมณะโพธิรักษ์ผู้นำของชาวบุญนิยม และ

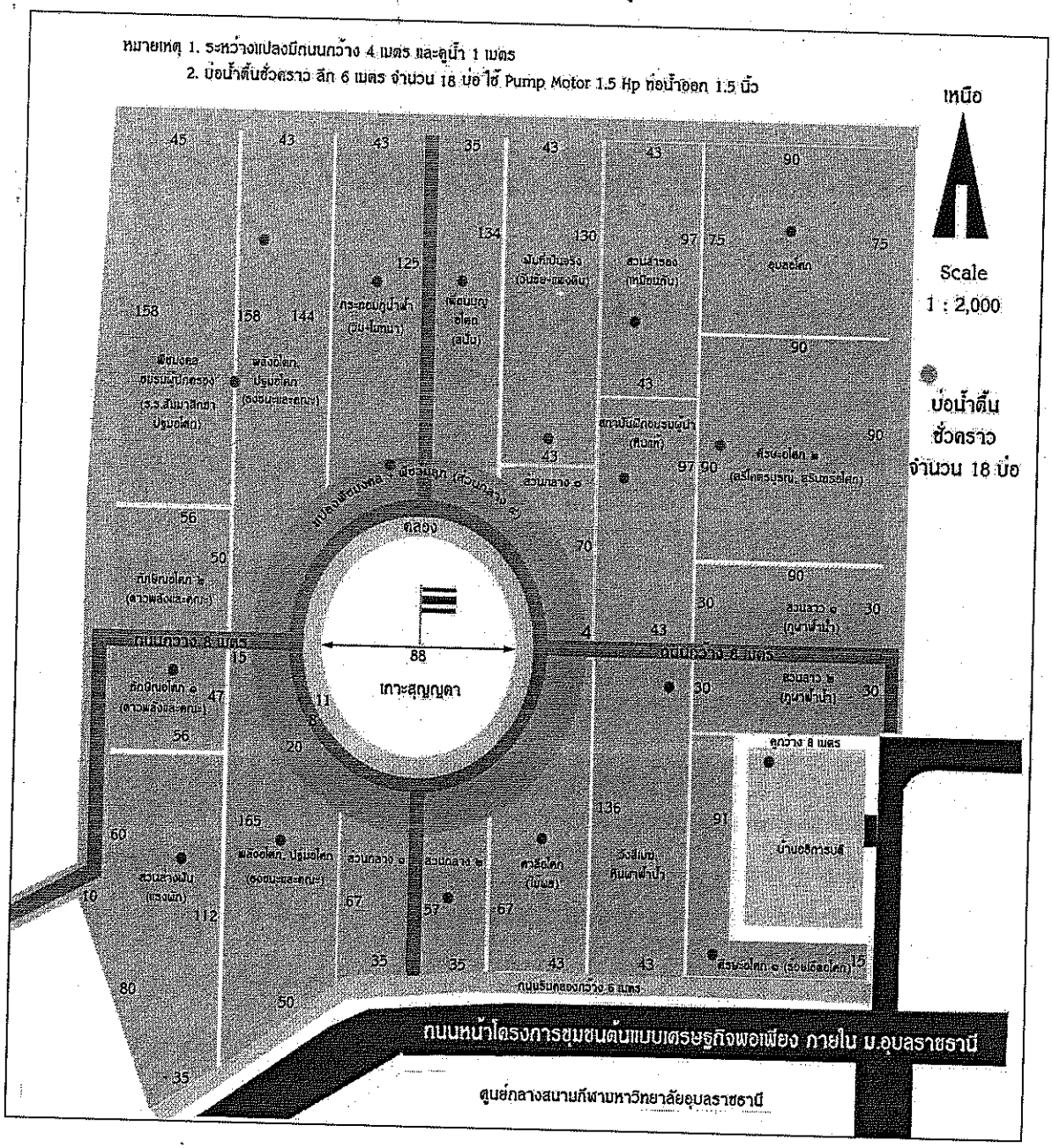
ศ.ดร.ประกอบ วิโรจนกูฎ อธิการบดีมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ในการจัดตั้งชุมชน ในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เพื่อเป็นสถานที่ในการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ตามแบบวิถีชีวิตภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้นักศึกษา อาจารย์ นักวิจัยของมหาวิทยาลัยใช้เป็นสถานที่ศึกษา วิจัย ค้นคว้าและทดลองตลอดจนการฝึกงานของนักศึกษา ทั้งในระดับปริญญาตรี โท และ เอก ทำการสร้างชุมชนในพื้นที่ 42 ไร่ โดยความร่วมมือของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ และชาวอโศก เปิดเป็นทางการเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 ใช้ชื่อชุมชนว่า "ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง"

ปี พ.ศ.2550 คณะบริหารศาสตร์ได้เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาเศรษฐกิจพอเพียง ใช้ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนการสอน มีบุคลากรชาวอโศกเข้ารับการศึกษาและพักอาศัยอยู่ประจำในชุมชนด้วย

ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มีส่วนสำคัญในการจัดการเรียนการสอนทั้งสาขาเศรษฐกิจพอเพียง และสาขาพัฒนบูรณาการศาสตร์ ของคณะบริหารศาสตร์ และเป็นแหล่งศึกษา วิจัย ฝึกงานของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนที่สนใจ

วัตถุประสงค์ ของการจัดตั้งชุมชน มี 3 ประการ คือ (1) เพื่อสร้างสถานีที่มีชีวิตจริงสำหรับใช้เป็นสถานที่ทำการศึกษา วิจัย พัฒนาและเผยแพร่ความรู้ของนักศึกษา และอาจารย์ในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (2) เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นรูปธรรม เป็นแหล่งผลิตพืชผักไร้สารพิษให้กับผู้บริโภค และมีการพัฒนาควบคู่กับทางวิชาการเพื่อให้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ไปสู่ระดับภาค ระดับประเทศ และระดับสากล (3) เพื่อเสนอรูปแบบของความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา ชาวบ้าน ชาวชุมชนและองค์กรทางศาสนาซึ่งเป็นดั่ง บ้าน วัด โรงเรียน ให้เป็นประโยชน์แก่กันและกัน

แผนที่ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง
คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ภาพที่ 5 แผนที่ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

โครงสร้างและองค์ประกอบชุมชน ชาวชุมชนใช้พุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เน้นการพัฒนาคน เพราะเชื่อว่าคนสามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยเฉพาะการสร้างจิตวิญญาณ ลดโลภ โกรธ หลง ร่วมมือกันในหมู่กลุ่ม (Collective action) เพื่อให้ตัวเองหลุดพ้น และ

เป็นพลังรวมของสังคม ทุกคนจะต้องศึกษาธรรมะ ฝึกฝน พัฒนา แก้ไข ปรับปรุงพฤติกรรมตนเองให้ดีขึ้น ไม่เป็นภาระแก่ผู้อื่น มีความเห็นที่ถูกตรง (สัมมาทิฐิ) เชื่อในการทำดี ทำชั่วมีผลต่อวิถีชีวิต (ผลกรรมวิบาก) ถือ ศีล 5 หรือ ศีล 8 ละอบายมุข มีวัฒนธรรมการกินใช้ การทำงานที่เป็นส่วนกลาง (สาธารณโภคี) สร้างความเป็น พี่ เป็นน้องให้เกิดขึ้นแม้จะไม่มาจากสายเลือดเดียวกัน มีความขยัน มีน้ำใจ และเอาภาระทั้งของตนเองและหมู่กลุ่ม ประกอบสัมมาอาชีพ ซึ่งเน้น สามอาชีพกู้ชาติ คือ กสิกรรม ขยะ ปุ๋ยสะอาด มีการศึกษาตลอดชีวิต มีความเข้าใจธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติแบบพึ่งพา มีการต่อยอดองค์ความรู้จากการเรียนรู้และจากประสบการณ์การปฏิบัติจริง มีการเผยแพร่หลักธรรมในพุทธศาสนาโดยสมณะและสิกขมาตุ ที่หมุนเวียนกันมาจาก พุทธสถานราชธานีอโศก มีสื่อโทรทัศน์ ในที่สุด ก็จะบูรณาการ เกิด อิสรเสรีภาพ (Independence) ภราดรภาพ (Fraternity) สันติภาพ (Peace) สมรรถภาพ (Efficiency) และบูรณ-ภาพ (Integrity) (รินธรรม อโศกตระกูล, 2549)

สภาพเศรษฐกิจ รูปแบบวิถีการผลิตและการทำมาหากิน ระบบเศรษฐกิจของชุมชนชาวอโศก ได้เปรียบเศรษฐกิจชุมชนอื่นเพราะไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ถึง 9 แห่ง โดยมีแนวคิดทางศาสนาเป็นแกนกลาง ทำให้สามารถเกื้อกูลสนับสนุนกันได้ โดยไม่เดือดร้อน โดยเฉพาะในยามเริ่มต้นที่ยากลำบาก และในยามที่ประสบวิกฤตการณ์ ทำให้มีเกราะคุ้มกันที่เข้มแข็ง ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงได้รับความช่วยเหลือจากชุมชนอโศกที่ก่อตั้งก่อนและพึ่งตนเองได้แล้ว เช่น ชุมชนราชธานีอโศก ชุมชนศีรษะอโศก ในด้านทุนทรัพย์ วัตถุสิ่งของ บุคลากร มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันเสมือน ชุมชนเดียวกัน โดยเฉพาะในระยะเริ่มแรกของการก่อตั้งชุมชน

เศรษฐกิจของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มต้นจากการสร้างผลผลิตปลูกข้าว พืชผักและธัญญาหารชนิดต่างๆ ให้พอเพียงสำหรับคนในชุมชนและผู้อาสามาช่วยงาน เมื่อผลผลิตมีมากขึ้นส่วนเหลือแบ่งปัน บริการแก่ผู้ที่มาศึกษาชุมชน รวมถึงนักศึกษาสาขาเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นคนนอกชุมชน ก็จะได้รับการเลี้ยงดูเสมือนลูกหลาน

กิจการต่างๆ ที่ขยายออกไปในภายหลัง ได้แก่ การเงินการบัญชีสวัสดิการชุมชน โรงครัวส่วนกลาง โรงสีข้าว ร้านค้าชุมชน การแปรรูป การสื่อสาร ทำปุ๋ยจุลินทรีย์ ฐานขยะการเพาะเห็ด ทั้งหมดเริ่มจากศักยภาพของคนในชุมชนและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การผลิตของกินของใช้ รวมถึงการผลิตด้านการกสิกรรม พยายามใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ผลผลิตจากการกสิกรรมได้นำมาประกอบอาหาร ส่วนที่เกินความต้องการแปรรูปเพื่อจำหน่าย ของเสียนำมาแยกทำปุ๋ย คืนสู่การผลิตทางกสิกรรมอีกครั้ง

ประวัติของชุมชนทั้ง 4 ชุมชนข้างต้น มีข้อเปรียบเทียบ เพื่อประกอบการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบประวัติของชุมชนเป้าหมาย 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อชุมชน	เป็นชุมชนดั้งเดิม	เป็นชุมชนใหม่	เป็นชุมชนในเครือข่ายชาวอโศก	มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน	ร่วมมือกับมหา-วิทยาลัย	เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัย
ชุมชนบ้านดอนหมู	×			× ธ.ก.ส.ร่วมจัดในระยะเริ่มแรก		
ชุมชนบ้านตำแย	×					
ชุมชนราชธานีอโศก		×	×	× ชุมชนจัดเอง		
ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง		×	×		× ม.อุบลราชธานี	×

2.5.2 งานวิจัยเชิงประจักษ์ของชุมชนเป้าหมาย ชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน ได้รับความสนใจในการเข้าไปศึกษาโดยตรง ทั้งที่เป็นวิทยานิพนธ์และงานวิจัยโครงการต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.5.2.1 ชุมชนบ้านดอนหมู

ปริญญา สิงห์เรือง (2551) ศึกษาวิจัย เรื่อง ชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษาบ้านดอนหมู ตำบลขามเปี้ย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านดอนหมู เกิดจากการที่ชุมชนได้คิดค้นกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอาศัยขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น การนับถือผู้อาวุโสและภาวะผู้นำ เป็นตัวขับเคลื่อนทำให้เกิดกิจกรรม และสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างประสบผลสำเร็จ ซึ่งวัดได้จากคุณภาพของคนในชุมชน ที่สามารถค้นหาสาเหตุของปัญหาแล้วหาทางแก้ไข และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในการแก้ไขปัญหา กิจกรรมที่เกิดขึ้นมีคุณภาพ ปริมาณ และความต่อเนื่องในการบริหารจัดการที่มีคุณภาพ มีพัฒนาการของกิจกรรมให้เชื่อมโยงกัน เป็นระบบ สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นที่ยอมรับจากบุคคลภายนอก นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในที่สุด ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งคือ วัฒนธรรมชุมชน ระบบเครือญาติ ผู้นำชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถจัดการได้อย่างสมบูรณ์ แต่ชาวบ้านดอนหมูก็ไม่ได้ปฏิเสธความช่วยเหลือจากภายนอก นโยบายรัฐ และการส่งเสริมสนับสนุนจาก

หน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน จะเป็นตัวหนุนเสริมให้เกิดความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น โดยกระบวนการเรียนรู้

2.5.2.2 ชุมชนบ้านตำแย

อภิชาติ สังข์ศรี (2551) ศึกษาวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่มีประสิทธิผลต่อกองทุนหมู่บ้าน ในการจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชนบ้านตำแย หมู่ที่ 11 ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์ เพื่อ (1) ศึกษาปัจจัยที่ทำให้กองทุนหมู่บ้านจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชนได้สำเร็จ (2) ศึกษาปัญหาอุปสรรคและแนวทางการแก้ไข ในการจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชน (3) ศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพของสถาบันการเงินชุมชน ผลการวิจัยพบว่า (1) ความรู้ความเข้าใจของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านในด้านปรัชญา วัตถุประสงค์ และวิธีดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน และสถาบันการเงินชุมชน มีประสิทธิผลต่อกองทุนหมู่บ้าน ในการจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชนในระดับมาก (2) การบริหารจัดการของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีประสิทธิผลต่อกองทุนหมู่บ้านในการจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชน ในระดับมาก (3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านมีประสิทธิผลต่อกองทุนหมู่บ้าน ในการจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชนในระดับมาก (4) ความพึงพอใจของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านมีประสิทธิผลต่อกองทุนหมู่บ้านในการจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชนในระดับมาก (5) การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ มีประสิทธิผลต่อกองทุนในการจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชนอยู่ในระดับมากที่สุด (6) การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาภาคเอกชนมีประสิทธิผลต่อกองทุนในการจัดตั้งเป็นสมาชิกการเงินชุมชนอยู่ในระดับน้อย

วันชัย พละไกร (2550) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาบ้านตำแย ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี จากกลุ่มตัวอย่าง 72 คน ผลการศึกษา พบว่า ความเป็นมาและขั้นตอนในการจัดตั้งสถาบันการเงินหมู่บ้านตำแย กลุ่มผู้นำมีเหตุผลหรือแรงบันดาลใจ คือต้องการเพิ่มรายได้ให้ครอบครัวพ้นจากความยากจนให้หมู่บ้านมีเงินสนับสนุนครัวเรือน นำไปสร้างเสริมรายได้จากการประกอบอาชีพ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมให้ครัวเรือนยากจนเป็นสมาชิกเพื่อการผลิต ส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อการผลิต การแปรรูป หรือรวมกันจำหน่าย มีการจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด หรือร้านค้าชุมชน เป็นแนวทางอีกมาตรการหนึ่ง โดยบุคคลที่เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งสถาบันการเงินหมู่บ้านตำแย คือ นายประดิษฐ์ สมชาติ โดยระยะเริ่มต้นได้ประชุมประชาคมหมู่บ้านเลือกคณะกรรมการหาข้อมูลสำรวจข้อมูลในหมู่บ้าน ชักชวนกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านประชุมประชาคมหมู่บ้านเลือกคณะกรรมการหาข้อมูลเพื่อปฏิบัติทำให้มีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น จาก 62 คน เป็น 225 คน มีทุนหมุนเวียนเพียงพอ

ด้านปัจจัยก่อให้เกิดความสำเร็จของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ประกอบด้วยแหล่งน้ำธรรมชาติและบ่อบาดาล พืชพันธุ์และไม้ยืนต้น และพืชตามฤดูกาล ปัจจัยด้านความหลากหลายทางอาชีพ อาชีพหลักของชาวบ้านคือทำนา นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มทอผ้า กลุ่มแปรรูปผ้า กลุ่มเลี้ยงหมู กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มเลี้ยงปลา หรือกลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ กลุ่มเกษตรชาวนา กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต สหกรณ์เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรม คือ หลักทางศาสนาที่ยึดเหนี่ยวในหมู่บ้าน อันได้แก่ศาสนาพุทธ พระสงฆ์อบรมสั่งสอนชาวบ้าน โดยปลูกฝังเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการรู้จักและเห็นคุณค่าของตนเอง ส่วนปัจจัยด้านการเงินในหมู่บ้านตำแย กลุ่มผู้นำได้มีการดำเนินการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครัวเรือน เพื่อก่อให้เกิดความตระหนักในการใช้จ่ายของ ครอบครัวด้วยความมีเหตุผลและความพอประมาณ

ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้นำในชุมชนมีภาวะผู้นำสูง ความโปร่งใส ซื่อสัตย์สุจริต ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กล้าคิดนอกกรอบ ความรอบคอบ และรอบรู้ ความสามารถในการประสานงาน ความอ่อนน้อมถ่อมตนและมีคุณธรรมจริยธรรม ปัจจัยด้านการเมืองท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือองค์การบริหารส่วนตำบล การสนับสนุนด้านงบประมาณ แต่แรงงานและวิทยากรใช้บุคลากรในท้องถิ่น และบางครั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ให้การสนับสนุนในการจัดทำบัญชีครัวเรือน บุคลากรจากโรงเรียนบ้านตำแย ให้การสนับสนุนในการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีสนับสนุนด้านวิชาการแนะนำทางในการจัดเก็บข้อมูล

2.5.2.3 ชุมชนราชธานีอโศก ชุมชนราชธานีอโศก มีผู้เข้าไปทำการวิจัยจำนวนมากที่นำมาเสนอ พอสรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

วิถีการดำรงชีวิต ของชาวชุมชนราชธานีอโศก เป็นแบบเรียบง่าย สมถะ มีความพอเพียงต่อปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ สามารถดำรงอยู่ในกระแสเศรษฐกิจและสังคมโลกทุนนิยมได้อย่างไม่เดือดร้อน อยู่ร่วมกันแบบระบบเครือญาติ ทั้งที่ไม่ใช่ญาติทางสายเลือด เมื่อเกิดการเจ็บป่วยได้ใช้การรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ใช้ยาสมุนไพรที่ปลูกเองภายในชุมชน การสาธารณสุขบุญนิยมเน้นการป้องกัน และสร้างความสมดุลของชีวิตตามหลัก 8 อ. ได้แก่ อาหารดี อากาศดี อารมณ์ดี อิทธิบาท ออกกำลัง เอาพิษออก เอนกายหรือพักผ่อน และสัมมาอาชีพ ชาวชุมชนมีส่วนช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้อยู่ในสภาพที่ดีและสมบูรณ์ ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เท่าที่จำเป็น การพึ่งตนเองได้ของชุมชนชาวอโศก เป็นผลมาจากการพัฒนาจิตที่ประกอบด้วย องค์ประกอบ 5 ด้านคือ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ และด้านการศึกษา

การทำมาหากิน สามารถทำการเกษตรในรูปแบบไร้สารพิษได้ เนื่องจากมีทรัพยากรทางธรรมชาติภายในชุมชน อาทิ แหล่งน้ำ ดิน ป่าไม้ เอื้ออำนวยต่อการทำมาหากินในแบบฉบับของการทำเกษตรพอเพียง เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเองในชุมชน มากกว่าการผลิตในรูปแบบของการจำหน่าย ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เพื่ออุปโภคและบริโภคต่อไป

มีเศรษฐกิจแบบบุญนิยม คือ เน้นความอุดมสมบูรณ์ของส่วนรวม ส่วนตัวจะพยายามทำตนเองให้เป็นคนมักน้อย สันโดษ สะสมน้อยลง มีการแพร่สะพัดผลผลิตออกไปให้มากที่สุดเพื่อเกื้อกูลสังคม ไม่ถูกหลอกให้หลงเสพติดสิ่งที่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย รู้เท่าทันและหลุดพ้นจากกระแสบริโภคนิยม รู้จักการบริโภคสิ่งที่เป็นแก่นสารสาระ มีคุณค่าประโยชน์ไม่เป็นโทษ

วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ชาวชุมชนปฏิบัติตนตามกฎระเบียบของชุมชนอย่างเคร่งครัด นำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ โดยต้องมีศีล มีคุณธรรม ขยัน อดทน ประหยัด เสียสละ ความเห็นแก่ตัว และต้องมีอุดมคติและอุดมการณ์ที่มั่นคง พร้อมด้วยความมีสติปัญญา มีความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน จึงทำให้ชุมชนอยู่รอดได้ สังคมในระบบบุญนิยม พัฒนามาจากระบบสังคมของสงฆ์สมัยพุทธกาล ซึ่งมีวิถีชีวิตแบบสาธารณโภคีอย่างสมบูรณ์ คือมีการจัดและแบ่งปันเครื่องกินเครื่องใช้กันเป็นส่วนกลาง

ระบบบุญนิยมเกิดจากพื้นฐานความเชื่อ 4 ประการ คือ พลังของกลุ่มหรือกระบวนการกลุ่ม พลังของศาสนา พลังของธรรมะ และพลังของกรรม ลักษณะของบุญนิยมมี 11 ประการ คือ ทวนกระแสกับทุนนิยม มีคุณธรรมเข้าเขตโลกุตระ ทำได้ยาก เป็นไปได้ เป็นสัจธรรม กำไรหรือผลได้ของชาวบุญนิยมคือการให้มีความมุ่งหมายในการสร้างคน ทำให้บรรลุธรรมได้ ความร่ำรวยอุดมสมบูรณ์อยู่ที่ส่วนรวม หรือส่วนกลาง เชิญชวนให้มาดูหรือพิสูจน์ได้ และจุดสัมบูรณ์ของบุญนิยม คือ อิสรเสรีภาพ ภราดรภาพ สันติภาพ สมรรถภาพ บูรณภาพระบบบุญนิยมมีคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านจิตใจและด้านวัตถุ กล่าวคือ สมาชิกชุมชนปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตาทั้งทางกาย การพูด และการกระทำ กอปรกับมีความเท่าเทียมกันในระดับพฤติกรรมและความเห็น ส่วนการจัดสรรทรัพยากรแบบสาธารณโภคี ทำให้เสมอภาคกันในการกระจายทรัพยากร ดังนั้นชุมชนจึงมีความผาสุกด้านจิตใจและมีความอุดมสมบูรณ์ด้านวัตถุพร้อมสำหรับการพัฒนาต่อเนื่อง

การศึกษา ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษาบุญนิยมมุ่งหมายให้ผู้ศึกษาหรือมนุษย์ทุกคนมีศีลธรรมมีคุณธรรมเพิ่มขึ้น และมีค่านิยมในการทำงานหนัก ภายในชุมชนได้มีการ ปลูกฝังและขัดเกลา ด้านจริยธรรม คุณธรรม ความซื่อสัตย์ และเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ถ่ายทอด

ความรู้ด้านการประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิต ให้กับชาวชุมชน ชาวชุมชนเองก็ได้ถ่ายทอดความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรมให้กับคนภายนอก

หลักสูตรของโรงเรียนสัมมาสิกขาราชธานีอโศก เป็นหลักสูตรที่ปรับประยุกต์เข้ากับวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีไทยของชุมชน โดยไม่แยกส่วน บูรณาการกิจกรรมของบ้าน วัด และโรงเรียน ใช้พุทธศาสนาและหลักความรู้ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง เชื่อว่าการพัฒนานักเรียนต้องปลูกฝังให้เป็นคนดีมีศีลธรรมก่อน ความสามารถและความเก่งรองลงมา

เชื่อว่าสภาพแวดล้อมที่ดีจะส่งผลทำให้นักเรียนเกิดความสุข ความพอใจ สร้างองค์ความรู้จากการปฏิบัติด้วยตนเอง ทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมรักธรรมชาติ มีจิตใจอ่อนโยน ฉลาดทางอารมณ์ ส่งผลให้เรียนรู้การถ่ายทอดอย่างสืบต่อกันเป็นภูมิปัญญา ปัญหา คือ ขาดครูที่มีความรู้ความสามารถบางวิชา และครูมีงานอื่น

การอบรมเกษตรกร ประกอบด้วย การเรียนรู้วิธีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงจากตัวอย่างบุคคลที่มีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ทั้งด้านอาชีพและธรรมะ โดยมีกระบวนการเยี่ยมเยียนติดตามผลและจัดกิจกรรมเสริมความรู้เพิ่มเติม อย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมใหม่ที่มั่นคงและยั่งยืน

ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรม ได้แก่ การรับรู้โอกาสเสี่ยง วิธีคิดและทัศนคติ ความเชื่อมั่นในความสามารถของตน การดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ประโยชน์ที่ได้รับ สภาพทางกายภาพของชุมชน ความสัมพันธ์ในชุมชน แรงสนับสนุนจากภาครัฐและชุมชนชาวอโศก อายุ เพศ ระยะเวลาและประสบการณ์ของการเปลี่ยนแปลง

ปัจจัยที่ส่งเสริมพฤติกรรมใหม่ให้มั่นคงและยั่งยืน ได้แก่ ระดับความสนใจในการเปลี่ยนพฤติกรรมก่อนการฝึกอบรม และระยะเวลาในการเปลี่ยนพฤติกรรมหลังการฝึกอบรม ปัจจัยที่มาจากภายในชุมชน คือ การได้รับกำลังใจและการยอมรับจากครอบครัว ญาติพี่น้อง การเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมอาชีพและสังคม และปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชน คือ การสนับสนุนด้านความรู้เพิ่มเติมทั้งด้านอาชีพและธรรมะ

การบริหารชุมชน นักบริหารในระบบบุญนิยมจะเป็นคนอาริยะ เป็นผู้รับใช้ เป็นผู้เสียสละ ทำงานโดยไม่รับค่าตอบแทน กินน้อยใช้น้อยแต่ทำงานหนัก สำหรับการบริหารโรงเรียน เป็นแบบมีส่วนร่วม แบบประชาธิปไตย แบบธรรมาธิปไตย โดยอาศัยการประชุมเป็นหลัก ผู้บริหารและครูต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติธรรมตามหลักของศาสนาพุทธ (เรวดี ตันนุกิจ, 2543 ; รินธรรม อโศกตระกูล, 2549 ; จงกลมณี เสน่หา, 2551 ; มุ่งหมาย มุ่งมาจน, 2552 ; ธำรงค์ แสงสุริยจันทร์, 2554)

2.5.2.4 ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

คณะบริหารศาสตร์ และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (2551) ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการในชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้บริการด้านการศึกษาและฝึกอบรม : กรณีศึกษาชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผลการศึกษา และออกแบบระบบการบริหารจัดการชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เพื่อให้บริการด้านการศึกษาและฝึกอบรม จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการร่วมกันวางแผนเพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบ ให้ตรงกับความต้องการของสมาชิกชุมชน โดยใช้ประสบการณ์ที่มีอยู่ของคนในชุมชนแห่งนี้ จากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของชุมชนฯ พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มาจากหลากหลายพื้นที่ แต่ละคนมีวิถีชีวิต ความคิด ความรู้พื้นฐาน และประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่แตกต่างกัน การทำให้คนในชุมชนฯ มีมุมมองและคิดไปในทิศทางเดียวกัน เป็นจุดเริ่มต้นของการวางแผนการบริหารจัดการชุมชนฯ หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ถึงปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในชุมชนฯ ซึ่งหากสมาชิกภายในชุมชนเข้าใจปัญหาและทราบถึงวิธีการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้เป็นอย่างดีแล้ว การให้บริการด้านการศึกษาและฝึกอบรมของชุมชนแห่งนี้ก็จะสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

อุทัย อันพิมพ์ (2551) ศึกษาเรื่อง การสร้างความรู้จากรูปแบบของเกษตรประณีต : กรณีศึกษาชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่าง ความรู้ฝังลึกและความรู้ชัดแจ้ง ซึ่งนำไปสู่ความรู้ใหม่ในการทำเกษตรประณีต ซึ่งมี 4 กระบวนการ ประกอบด้วย (1) กระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคนของสมาชิกในชุมชน (2) กระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวของสมาชิกชุมชนออกมาสู่ภายนอกชุมชนให้รับรู้ (3) กระบวนการนำความรู้ที่ชัดแจ้งมาเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง และ (4) กระบวนการนำความรู้ชัดแจ้งเพื่อพัฒนาสู่ความรู้ฝังลึก ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการของการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวของสมาชิกในชุมชนสามารถเกิดขึ้นระหว่างการแลกเปลี่ยนกระบวนการคิดและการประชุม สำหรับกระบวนการที่สองและสามเกิดขึ้นระหว่างการดำเนินกิจกรรม และขั้นตอนสุดท้ายซึ่งเป็นกระบวนการนำความรู้ชัดแจ้งเพื่อพัฒนาสู่ความรู้ฝังลึก พบได้จากการนำไปปฏิบัติจริงของสมาชิกทั้งในและนอกชุมชน นอกจากนั้นยังพบหัวใจสำคัญในการยอมรับความรู้ใหม่จากรูปแบบ “เกษตรประณีต” ผู้ปฏิบัติต้องมีความเชื่อมั่น และศรัทธาในรูปแบบ อีกทั้งหากมีผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชนที่แข็งแรงจะทำให้เกิดความยั่งยืน

2.5.2.5 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน

1) การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วม คือ ปฏิสัมพันธ์ของทุกฝ่ายในชุมชน ในการเข้ามาร่วมกันคิดตัดสินใจ ดำเนินกิจกรรม ทำให้เกิดการเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคมของสมาชิกในชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ (ศิริกาญจน์ โกสุมภ์, 2541 : 190)

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน คือ การที่ชาวชุมชนมีขีดความสามารถของตนในการจัดการ ควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากร ตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) ปัจจัยเหล่านี้ทำให้มีความรอบคอบในการตัดสินใจ และได้รับการยอมรับมากขึ้น ในการระดมทรัพยากรจากชาวชุมชน มองการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีเป้าหมายโดยตัวเอง (Goal) เป็นการร่วมอย่างมีจิตสำนึก และส่งเสริมความเชื่อมั่นในตนเอง (สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร, 2548)

ชุมชนจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องในการตัดสินใจ และได้รับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมนั้น ในการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการพัฒนา ซึ่งชาวชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นจนจบ เริ่มจากการให้ความสำคัญกับชาวชุมชนเท่าเทียมกับผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมคิดตัดสินใจ วางแผน ดำเนินงานตามแผน จัดสรรผลประโยชน์ และประเมินผล

ใช้การประชุม เพื่อระดมความคิด สร้างจิตสำนึก พันธะสัญญาและความรับผิดชอบในการสร้างสรรค์อนาคตของชุมชน ช่วยให้แกนนำได้พัฒนาตนเอง เรียนรู้ถึงปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา สามารถมองเห็นแนวทางแก้ไข เชื่อในความสามารถของตนเองและชุมชน (พีรธร บุญยรัตพันธ์ บุญส่ง กวยเงิน และพัฒน์ศักดิ์ กระต่ายน้อย, 2552 ; ณรงค์ ณ เชียงใหม่, 2545)

2) การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน เป็นการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์ โดยต้องผ่านการลงมือปฏิบัติ (Interaction Learning through Action) เป็นความรู้ที่เกิดจากบุคคลทุกฝ่ายลองถูกลองผิด กระทำ จนเกิดความชำนาญ มีความเชื่อในศักยภาพและพลังชุมชนว่ามีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์เกี่ยวกับชุมชนของตนมากกว่าจากนอกชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน จึงทำให้เกิดความรู้จริงของชุมชน เป็นปัญญาที่มีคุณภาพในการเอาชนะความยากลำบากในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชน มีการพัฒนาองค์ความรู้ การเรียนรู้บนฐานความรัก ความเมตตา ความสามัคคี เอื้ออาทร เคารพนับถือ มีความเสมอภาค เป็นประชาธิปไตย มีความเป็นอิสระไม่ครอบงำ ยอมรับในความแตกต่างของบุคคล เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนทุกคน บรรยากาศเป็นแบบเรียบง่ายเหมือนการใช้ชีวิตปกติของคนในชุมชน เน้นความร่วมมือช่วยเหลือ ไว้วางใจกัน รับฟังความ

คิดเห็น สนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน เป้าหมายเพื่อการสร้างความรู้ จิตสำนึกชุมชน อุดมการณ์ เจตคติ และทักษะให้แก่สมาชิก และองค์กรในชุมชน ทั้งนี้ต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน มีการดูแลรักษาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบพึ่งพา (เสรี ชาเหลา และเรืองยศ จันทรคีรี, 2544)

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนที่สำคัญ คือ การตระหนักรับรู้ปัญหาร่วมกัน (Identify Problem) มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน สนใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชนของตน มีการรวมกันเป็นองค์กรชุมชน (Community Organization) แสวงหาทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหา (Explore Alternative) เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติร่วมกัน (Learning and Implementing) ทำบ่อยๆ จนเกิดเป็นทักษะ แล้วปรับปรุงพัฒนาความรู้ให้ดีขึ้น (Improvement) และขยายเป็นเครือข่าย เพื่อขยายผลของการเรียนรู้ไปสู่สมาชิก องค์กรและชุมชน เป็นการเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป (Step by Step) เป้าหมายเพื่อไปสู่ความเป็นชุมชนแบบพึ่งพาตนเองได้ ท้ายสุดก็จะเป็นรากฐานสำคัญ กระบวนการพัฒนาชุมชน และสร้างชุมชนเข้มแข็ง จึงไม่มีขั้นตอนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด (สนธยา พลศรี, 2550)

3) ผู้นำชุมชน (Community Leaders) ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ความสามารถมากพอที่จะทำให้ประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันคิดพิจารณาปฏิบัติงาน เพื่อก่อให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น หรือน่าพอใจขึ้นจากสภาพเดิมที่เป็นอยู่ เป็นผู้ที่ช่วยให้ชาวชุมชนมีการตกลงร่วมกัน หาแนวทางปฏิบัติงานร่วมกัน เพื่อให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้า เป็นตัวกลางเชื่อมความสัมพันธ์ มีความสามารถในการชักจูงประชาชน และเป็นตัวกลางในการส่งเสริมความร่วมมือกันของประชาชน ในการทำงานในชุมชน (ณัฐนรี ศรีทอง, 2552 ; ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546 ; กฤษณา วงษาสันต์, 2542)

บทบาทหน้าที่สำคัญๆ ของผู้นำชุมชน คือ ริเริ่มทำสิ่งใหม่ๆ เพื่อช่วยให้กลุ่มหรือชุมชนได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ผู้นำจะเป็นคนแรกที่มองเห็นความต้องการของประชาชน จะต้องทำให้ประชาชนตระหนักถึงความต้องการและริเริ่มกิจกรรมขึ้นในกลุ่มหรือชุมชน เพื่อก่อให้เกิดกิจกรรมใหม่ๆ ในการแก้ปัญหาของชุมชน สามารถให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำสมาชิกชุมชนในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ผู้คอยช่วยเหลือในการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของบุคคลบางคนในกลุ่มหรือชุมชน เป็นผู้กระตุ้นให้ประชาชนเห็นถึงความต้องการของเขาและนำทางในการเลือกความต้องการนั้นๆ ผู้นำจะมีหน้าที่ในการจัดตั้งกลุ่มและบำรุงรักษากลุ่มให้อยู่คงทนถาวรตลอดไป มีความเห็นอกเห็นใจผู้ตาม และอุทิศตนเองในการทำงานกลุ่มในลักษณะร่วมคิด ร่วมฟัง ร่วมทำ และร่วมออกวัสดุสิ่งของ เป็นผู้ที่มีความสามารถสูงในการทำงานที่มีความหลากหลาย ผู้นำชุมชนที่สามารถทำงานพัฒนาชุมชนได้สำเร็จ จึงต้องเป็นผู้นำที่มีบุคลิกภาพดี น่าเลื่อมใสศรัทธา

มีความรอบรู้ข้อมูลในชุมชนและนอกชุมชนเป็นอย่างดี มีเจตคติที่ดีต่อประชาชนในชุมชน (กฤษณา วงษาสันต์, 2542)

4) การเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเรียนรู้จากการปฏิบัติ มีความเกี่ยวข้องกับความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิธีการปฏิบัติของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ การแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง ที่มีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไป เป็นความรู้ของชาวบ้านที่ผ่านการปฏิบัติซ้ำๆ มาแล้วจนชำนาญ

2.6 กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษา 4 ชุมชนเป้าหมาย ในการบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญา เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยการนำแนวคิดทฤษฎี มาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

2.6.1 แนวคิดเชิงระบบ (System Approach) แนวคิดเชิงระบบ หมายถึงวิธีการนำเอาความรู้เรื่องระบบเข้ามาเป็นกรอบช่วยในการค้นหาปัญหา กำหนดวิธีการแก้ปัญหาและใช้แนวทางความคิดเชิงระบบช่วยในการตัดสินใจแก้ปัญหา อุทัย บุญประเสริฐ (2539) ได้สรุปความหมายของระบบว่า หมายถึงการรวบรวมส่วนประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กันภายในและมีปฏิสัมพันธ์กัน โดยส่วนประกอบทั้งหลายนั้นจะร่วมกันทำงานอย่างเป็นหนึ่งเดียวกัน เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย การศึกษาวิธีการเชิงระบบว่าเป็นกระบวนการ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารงาน ในองค์การประเภทต่างๆ โดยพิจารณาการบริหารในลักษณะองค์รวมที่มีเป้าหมาย กระบวนการ ระบบย่อย และองค์ประกอบต่างๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์กัน มีการปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนข่าวสาร เพื่อบรรลุเป้าหมายการบริหาร วิธีการเชิงระบบเป็นการประกันการดำเนินงานที่มีตามขั้นตอนที่วางไว้ โดยช่วยให้เกิดประสิทธิภาพมีบทบาทในการสร้างสรรค์และแก้ปัญหาในองค์กร โดยสัมพันธ์อย่างเป็นวงจรตามหลักทฤษฎีเชิงระบบพื้นฐาน (Basic Systems Theory) ประกอบด้วย การมีปัจจัยนำเข้า (Input) ได้แก่ทรัพยากรที่เป็นบุคคล วัสดุอุปกรณ์ ทุนหรือข้อมูลที่ใช้ในการผลิตหรือการบริการ แล้วเกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงพัฒนา (Process) อย่างเป็นลำดับขั้นตอนซึ่งนำไปสู่ผลลัพธ์ (Output) ที่มีผลต่อเนื่อง และข้อมูลย้อนกลับมาพัฒนาสภาพแวดล้อม ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทั้งปัจจัยนำเข้าและ กระบวนการพัฒนายกระดับอย่างเป็นองค์รวม

2.6.2 หลักการทั่วไปของบูรณาการ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2540 : 34) ได้กล่าวถึงบูรณาการไว้ว่า เมื่อเรามองเห็นว่าการที่สิ่งทั้งหลายซึ่งเป็นหน่วยย่อย จะต้องมาประสานสัมพันธ์กลมกลืนกันให้ดี จึงจะเกิดความพอดีเป็นสมดุล และสิ่งนั้นจึงจะดำเนินไปได้ด้วยดี ในกรณีที่เป็นอย่างนี้ เมื่อเรามีความเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายที่เป็นหน่วยย่อยเราจะทำอย่างไร เราก็มี

หน้าที่ที่จะต้องนำเอามันเข้ามาประมวลประสานเข้าหากันเป็นองค์รวม ในลักษณะอาการที่ให้เกิดความสมดุลให้ได้ บูรณาการ แปลว่าการกระทำให้สมบูรณ์ ภาษาอังกฤษใช้ว่า Integration การนำหน่วยย่อยอันหนึ่งเข้ารวมกับหน่วยย่อยอื่นๆ ภายในองค์รวมเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ อย่างนี้ก็ได้ หรือขยายความออกไปอีกก็บอกว่า การประมวลหน่วยย่อยที่แยกๆ กันให้รวมเข้าเป็นองค์รวมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ การทำให้หน่วยย่อยๆ ทั้งหลาย ที่สัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกัน เข้ามาร่วมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียว ที่มีความสมบูรณ์ในตัว ซึ่งสัมพันธ์กับทรรศนะที่มองสิ่งทั้งหลายเป็นองค์รวม ที่เรียกว่า Holistic View บูรณาการ มีหลักสำคัญ 3 ประการคือ

2.6.2.1 มีหน่วยย่อยองค์ประกอบชิ้นส่วน อวัยวะ หรือขั้น ระดับ แง่ ด้านที่จะเอามาประมวลเข้าด้วยกัน

2.6.2.2 หน่วยย่อยนั้นมีความสัมพันธ์ เชื่อมโยง อิงอาศัยซึ่งกันและกัน และมีความยืดหยุ่นปรับตัวได้ มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา

2.6.2.3 เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วจะเกิดความครบถ้วนเต็มบริบูรณ์ โดยมีความประสาน กลมกลืน เกิดภาวะได้ที่ พอดีหรือสมดุล

สามอย่างนี้เป็นตัวหลักที่จำเป็นตามสภาวะในทางปฏิบัติ สิ่งที่จะต้องเน้น คือความพอดีหรือสมดุล ซึ่งเป็นภาวะที่ต้องการของบูรณาการนั้น จะแสดงลักษณะออกมาให้เห็นเป็นข้อสำคัญได้ 2 อย่างคือ (1) เมื่อเป็นองค์รวมแล้ว องค์รวมนั้นมีชีวิตชีวาหรือดำเนินไปด้วยดี (2) องค์รวมนั้นเกิดมีภาวะและคุณสมบัติของตัวมันเอง ที่ต่างจากภาวะและคุณสมบัติ ขององค์ประกอบทั้งหลาย

2.6.3 ความรู้ในตัวคน ที่ทำให้เกิดความเข้าใจ เกี่ยวกับความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้ที่แฝงและลึกอยู่ในคน (Tacit Knowledge) อยู่ในสมองของบุคคลผู้เป็นเจ้าของความรู้ เป็นความรู้ส่วนตัว (Informal) เจ้าของความรู้ได้มาจากประสบการณ์เป็นหลัก (อัญญาณี คล้ายสมบรรณ์, 2550)

ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้ริเริ่มชักชวนให้มีการร่วมกันเล่าเรื่องของตัวเอง "เจ้าเป็นไผ" (คุณเป็นใคร) ลงในสื่ออิเล็กทรอนิกส์ มีชื่อประจำหัวเรื่องว่า "ลานปัญญา" มีสมาชิก 421 คน และมี 322 บล็อก (Blog)

ชุมชนลานปัญญา เป็นชุมชนลักษณะพิเศษในรูปแบบของบล็อก (Blog) ซึ่งเชื่อมโยงสมาชิกข้ามข้อจำกัดของระยะทางและเวลาของสื่อทันสมัย คือระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ที่ http://lanpanya.com/ โดยเรียกตนเองว่า "ชาวเฮ" มีแนวคิดการจัดการความรู้ชื่อว่า "เฮฮาศาสตร์" สมาชิกที่ใช้บล็อกจะบันทึกเรื่องราว แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แวะอ่าน ทักทาย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแบบง่ายๆ เป็นกันเอง ไร้รูปแบบแต่ไม่ไร้สาระ สนุกสนาน ไม่ผูกมัดแต่รับผิดชอบ ยืดหยุ่น

สัมพันธ์กันด้วยลักษณะทางวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคม และทำตามข้อตกลงของกลุ่มที่ตั้งขึ้นร่วมกัน กิจกรรมกลุ่มแบ่งตามฐานความรู้ ความสามารถ ความถนัด ความแตกต่างของปัจเจกบุคคลที่นำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน คือความสงบสุขทางใจ โดยถือว่าเป็นพลวัตรของสังคมมนุษย์ในแง่ของการเรียนรู้ ตลอดจนการประยุกต์ใช้เพื่อความสงบสุขของชุมชนและสังคม (คณะบรรณาธิการชาวเฮ, 2552) นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวว่าการทำเช่นนี้ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจ ให้เห็นคุณค่าของความรู้ในตัวคน ซึ่งมาจากวิถีชีวิตร่วมกันคือวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งเป็นรากของสังคม การร่วมคิดร่วมทำในทุกพื้นที่ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อยอด จะเกิดนวัตกรรมและพลังสร้างสรรค์มหาศาล (คณะบรรณาธิการชาวเฮ, 2552)

การเรียนรู้และการแสดงตัวตนของชุมชนลานปัญญา มีลักษณะดังนี้

(1) สมาชิกพบปะกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันตามแต่โอกาส เมื่อทำงานร่วมกันไปนานๆ ภาพลักษณ์ของแต่ละคนจะปรากฏออกมา จึงไม่จำเป็นต้องสร้างภาพลักษณ์ให้เข้าใจเป็นอย่างอื่น

(2) เคารพและยอมรับความแตกต่างทางความคิดผู้อื่น แต่มีเป้าหมายในการทำงานอาสาร่วมกัน ใช้ความสามารถของสมาชิกแต่ละคนที่มีอยู่ โดยหวังจะทำให้ประเทศดีขึ้น

(3) ยอมรับและสร้างความเข้าใจในความแตกต่างในประสบการณ์ ความรู้และความคิดเห็นของแต่ละบุคคล

(4) มีความสัมพันธ์ระหว่างกันแบบเครือญาติ อันนำไปสู่เป้าหมายร่วมกันโดยไม่มีการปกครองตามลำดับชั้น

(5) มีกฎระเบียบน้อยที่สุด (คณะบรรณาธิการชาวเฮ, 2552)

ตัวอย่างความรู้ในตัวคน จากลานปัญญา ที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแบ่งปันความรู้ สารพัดเรื่องราว เป็นแบบธรรมชาติของชีวิตปกติ มีความเป็นกันเองเหมือนญาติ ทำให้ได้รับประโยชน์กันทุกฝ่าย สามารถนำไปปฏิบัติได้ตามสมควรแก่บุคคล เช่น

(1) การทำนา ได้รับการบอกเล่าจากชาวนา ในฐานะผู้ปฏิบัติที่มีประสบการณ์ในการทำนามานานปี ทำให้ได้ข้อสรุปในตัวเอง ว่า ทำนาดำดีที่สุด เวลาดำนาไม่จำเป็นต้องดำสับหว่าง ดำเป็นแถวตรงๆ จะง่ายต่อการ ถากหญ้า และเป็นเส้นทางให้เป็ด เดินทางเข้าไปหาหอยเชอรี่กินง่ายขึ้น การทำนา ใช้น้ำไม่ต้องมาก ให้มีการสลับระหว่างเปียกกับแห้ง จะทำให้ข้าวขยายราก เติบโตเร็ว ควรให้ปุ๋ยตอนที่น้ำแห้งดินแตกระแหง ใส่ปุ๋ยไปตามรอยแตกแล้วค่อยปล่อยน้ำเข้าแหนแดง นำไปเลี้ยงในนา ให้ไนโตรเจน และช่วยคลุมดิน (maeyai, 2554 : เว็บไซต์)

(2) การทำขนมพื้นบ้าน ความรู้ในการทำขนมพื้นบ้านของเด็กๆ เกิดจากการเรียนรู้โดยธรรมชาติ ได้เห็นการทำขนมจากผู้ใหญ่ เห็นแม่นำมะพร้าวมาเป็นส่วนประกอบของขนม คนแก่อาจจะเล่าเรื่องราวการทำขนมในอดีตให้ฟัง เด็กได้มีส่วนช่วยเล็กๆ น้อยๆ เช่น ช่วยแม่ตัดใบตอง เอาใบตองมาผึ่งแดด ได้กินขนมที่ตนมีส่วนร่วม เป็นการเรียนจากการลงมือปฏิบัติ และมีประสบการณ์ตรง แล้วถูกทำซ้ำๆ (Reproduction) ในปีต่อไป (ลานคนฟื้นฟู, 2554 : เว็บไซต์)

(3) การลำดับญาติและการเคารพผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่บอกเล่าลำดับญาติให้ลูกหลานฟัง ไม่ได้สอนเป็นทางการ เด็กได้เรียนรู้ฐานะแต่ละคน จากการคอยบอก ในชีวิตประจำวัน เช่น ช่วยหยิบมีดให้ลุงหน่อย ไปหยิบใบตองให้ป้าหน่อย ฯลฯ ระหว่างส่งของให้ผู้ใหญ่ก็จะสอนมารยาทไปด้วย เช่น ไอ้หนูระวังอย่าเหยียบของ เดินห่างๆ ผู้ใหญ่หน่อย เวลาเดินผ่านผู้ใหญ่ต้องแสดงการคารวะ โดยการขอโทษ และค้อมหัว เป็นการฝึกโดยธรรมชาติ ไม่แยกจากวิถีชีวิต (ลานคนฟื้นฟู, 2554 : เว็บไซต์)

การถ่ายทอดความรู้ในตัวคน จากรุ่นสู่รุ่นอย่างเป็นธรรมชาติ เป็นการบูรณาการจากสภาพจริงๆ มีเรื่องราววัฒนธรรมประเพณี มารยาทในสังคม ประวัติศาสตร์ ศีลธรรม ผสมกลมกลืนกันไปอย่างไม่แยกส่วน มีความสัมพันธ์กันในแนวราบ มีการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันแต่คงคุณค่าดั้งเดิม ส่งผลดีต่อชาวบ้านและชุมชน

2.6.4 ปัจจัยสำคัญที่ได้จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่จะวิจัยทั้ง 4 และงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง สร้างเป็นรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ 5 ประการ นำมาเป็นปัจจัยในการศึกษา และเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่

2.6.4.1 การมีส่วนร่วม ของพลังท้องถิ่น ซึ่งมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง

2.6.4.2 กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน บนพื้นฐานของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่วยให้สมาชิกเข้าใจปัญหาและวิธีการแก้ไข

2.6.4.3 กระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ โดยมีภาวะผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน เพื่อประสานมุมมองและความคิดที่แตกต่าง ให้สามารถขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกันได้

2.6.4.4 การพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุ การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาค (ระบบสาธารณโภคี)

2.6.4.5 สมาชิกมีความพึงพอใจ (ปริญญา สิงห์เรือง, 2551 ; อภิชาติ สังข์ศรี, 2551 ; รินธรรม อโศกตระกูล, 2549 ; คณะบริหารศาสตร์ และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2551 ; ฉลาด จันทรสมบัติ, 2550 ; สุจินต์ สิมารักษ์ และคณะ, 2549)

2.6.5 แหล่งความรู้ภูมิปัญญา และกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ได้แก่ แหล่งภูมิปัญญา แหล่งความรู้อื่นๆ และกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น (ประจักษ์ บุญอารีย์, 2553 ; เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2545)

2.6.6 ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ การวิจัยมีเป้าหมาย เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยบูรณาการองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี เป็นฐานรากรูปแบบหนึ่ง ที่จะนำมาสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ และอาจปรากฏทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ ซึ่งการสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่มีหลายวิธี วิธีการหนึ่งที่สำคัญคือวิธีวิจัย โดยเฉพาะงานวิจัยที่มุ่งให้ได้มาซึ่งความรู้ใหม่ จากแต่ละท้องถิ่นอาจเป็นที่มาของทฤษฎีจากแผ่นดินแม่

2.6.6.1 วิธีการสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่

ความหมายของทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ เจตนา นาควัชระ (2546) ได้ให้ความหมายของทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ไว้ว่าเป็นข้อสรุปทั่วไปที่สามารถอธิบายประสบการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำต่างกรรมต่างวาระได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ทฤษฎีมีจุดกำเนิด ซึ่งผูกอยู่กับประสบการณ์เฉพาะหรือพื้นฐานทางวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง แต่ก็อาจสามารถอธิบายประสบการณ์ที่เกิดขึ้นต่างเวลาและต่างถิ่นได้ด้วย

การนำทฤษฎีตะวันตกมาใช้ โดยการไม่คำนึงถึงต้นกำเนิด และข้อผูกพันทางวัฒนธรรมของทฤษฎีบางทฤษฎี อาจทำให้เกิดความสับสนหรือผิดพลาดได้ การสั่งสมประสบการณ์ของตนเองซึ่งอาจเป็นประสบการณ์ใกล้ตัว แล้วนำมาสังเคราะห์เป็นทฤษฎี เพื่ออธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นใกล้ตัว "ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่" น่าจะนำไปใช้อธิบายประสบการณ์ และปรากฏการณ์ในแผ่นดินไทย ถ้าเรามองให้แม่น ชัด ลึก รอบ เราคงคิดอะไรได้เอง ซึ่งพัฒนากลายเป็นทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ (เจตนา นาควัชระ, 2546) การสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่มีหลายวิธีการ ในประเทศไทยนักวิจัยมีความพยายามผลักดันให้หลายวงการพยายามสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ โดยมีวิธีการทั้งที่มีส่วนคล้ายคลึงและแตกต่างกัน ดังนี้

1) การจัดการความรู้ของประเทศไทย ในการจัดตลาดนัด KM Thesis (Knowledge Management Thesis) ครั้งที่ 2 เมื่อ ปี พ.ศ. 2550 ที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีความพยายามผลักดันให้มีการสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ ในประเทศไทย โดยการนัดพบระหว่างกลุ่มนักปฏิบัติ KM กับนักทฤษฎี นักปฏิบัติต้องการให้นักวิชาการทางทฤษฎีค้นหาว่า ผลการดำเนินการของนักปฏิบัติ ทำให้เกิดผลในเชิงวิชาการอย่างไร ซึ่งจะช่วยขับเคลื่อน KM ประเทศไทยให้ปฏิบัติได้อย่างมั่นใจขึ้นและเกิดการสร้างทฤษฎีการจัดการความรู้ ขึ้นจากแผ่นดินแม่ (วิจารณ์ พานิช, 2553 : เว็บไซต์)

2) ด้านการจัดการศึกษา วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวถึงการสร้างความรู้จากแผ่นดินแม่ ในวงการการศึกษา พอสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา จะเคลื่อนไปสู่เป้าหมายเพื่อ ปวงชน และเพื่อการสร้างศาสตร์ สร้างความรู้จากแผ่นดินแม่มากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันการจัดการศึกษามีอิสระ เปิดกว้าง และยืดหยุ่นมากกว่าในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิจัย นักวิชาการ ควรรวมตัวกัน ทำงานวิจัยสร้างสรรค์ระบบใหม่ สร้างความรู้ใหม่ ให้แก่สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้าง "ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่" เพื่อให้รอดพ้นจากการครอบงำของกระแสโลกาภิวัตน์ ในระบบการศึกษา มีการขับเคลื่อนให้ทุกคนเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาของชาติ รวมตัวกันพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ (วิจารณ์ พานิช, 2553 : เว็บไซต์)

3) การบริหารสถานศึกษา วิจารณ์ พานิช (2545) กล่าวว่า การสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ จากงานวิจัยของ ผู้บริหารสถานศึกษาต้นแบบ เป็นศาสตร์ว่าด้วยการบริหารโรงเรียนในประเทศไทย วิธีการคือ กระบวนการสร้างศาสตร์จากวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของประเทศไทย โดยนำข้อมูลเชิงประจักษ์ องค์ความรู้ความเข้าใจที่ค่อยๆ ปรากฏชัดขึ้นจากหลายโรงเรียนมาเปรียบเทียบ เพื่อสรุปหาแกนร่วม คำตอบที่เราจะได้ คือ หลักของการบริหารสถานศึกษาที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริงแก่นักเรียน ทำให้ครูมีความสุข ครูมีความเป็นครูที่แท้จริง ทำให้ระบบการศึกษาเป็นระบบที่เข้มแข็ง เป็นฐานให้กับสังคมสมัยใหม่ ซึ่งก้าวเข้ามาสู่สังคมที่เรียกว่าเป็นยุคเศรษฐกิจและสังคมบนฐานความรู้ (Knowledge-based Economy and Society) เป็นการสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ที่คนไทยจะต้องเรียนรู้และมีความมั่นใจในการสร้างศาสตร์ ความรู้หรือทฤษฎีของเราขึ้นมาเองได้ แล้วประกาศเผยแพร่ให้โลกรู้ (ผู้บริหารสถานศึกษา, 2553 : เว็บไซต์)

4) ด้านศิลปะและการวิจารณ์ โครงการวิจัย "การวิจารณ์ในฐานะพลังงานทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย" มีข้อสรุปเชิงทฤษฎีว่า เป็นไปได้ที่จะมีการพัฒนาทฤษฎีเกี่ยวกับศิลปะและการวิจารณ์จากพื้นฐานของประสบการณ์ที่ใกล้ตัวเราเอง โดยมิต้องมีการลอกเลียนแบบหรือ หยิบยืมทฤษฎีทางตะวันตก ดังที่ปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งจุดหมายปลายทางของการศึกษาค้นคว้าทางมนุษยศาสตร์ คือ การนำประสบการณ์มนุษย์ในรูปแบบและลักษณะต่างๆ มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อให้ได้มา ซึ่งข้อสรุปในด้านของมโนทัศน์และทฤษฎี การวิจารณ์ร่วมกัน จะเป็นการวิจารณ์ที่เป็นพลังทางปัญญา ให้แก่สังคมได้เต็มที่ (เจตนา นาควัชระ, 2553 : เว็บไซต์)

5) ด้านสุขภาพ ปี พ.ศ. 2549 สำนักงานหลักประกันคุณภาพแห่งชาติ (สปสช.) มีความเห็นว่า ควรจัดสรรเงิน เพื่อการป้องกันโรค และส่งเสริมสุขภาพให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านต่างๆ โดยผ่านกิจกรรมทางสังคมเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง กองทุนสุขภาพท้องถิ่นได้จัดสรรเงินทุน มีการระดมแรงงานของชาวบ้าน และความคิดริเริ่ม เพื่อทำกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพ ลดอาการเจ็บป่วย และความเสี่ยงจากโรคภัยไข้เจ็บ โดยมีนักวิชาการวิจัยนโยบาย

สาธารณะ ตรวจเยี่ยม ติดตามประเมินผล การทำงานกิจกรรมกองทุน ซึ่งมีการดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ.2550 เป็นต้นมา

จากการวิจัยของนักวิชาการ พบว่ามีการคิดริเริ่มเกิดขึ้น ในหลายพื้นที่ ที่มีการทำงานแตกต่างกัน คนมีบทบาทสำคัญ การคิดนอกกรอบเกิดจากคน ทำให้เกิดสิ่งใหม่ๆ และมีผลต่อความสำเร็จ เป็นตัวอย่างการเคลื่อนนโยบายสาธารณะ ที่นักวิชาการหลายสาขาร่วมมือกัน เพื่อแสวงหาความรู้ใหม่ๆ ซึ่งอาจทำให้เกิดทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ (มติชนรายวัน, 2553 : เว็บไซต์)

6) ด้านการเกษตร ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ (2552) ได้กล่าวถึงการเกิดความรู้ใหม่ว่า ความรู้ใหม่ไม่ได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แต่เกิดจากการสร้าง บ่มเพาะ และปลูกสำนึกการวิจัย มีการเชื่อมโยงระหว่างภาคการผลิต กับฝ่ายนักวิจัย ให้ทำงานร่วมกัน อันจะได้มาซึ่งความรู้ และนำไปประยุกต์ใช้ ก้าวต่อไปคือ การค้นหาความรู้จากท้องถิ่น หรือสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ การวิจัยเชิงประจักษ์ที่ได้จากชีวิตประจำวันของเกษตรกร ของผู้ใช้แรงงาน ผู้ประกอบการ รวมทั้งพรรคการเมือง จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพของระบบการผลิต การริเริ่มนโยบายสาธารณะที่ดีต่อส่วนรวม การสื่อสารความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างเป็นกลางโดยปราศจากอคติ ก็เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของประเทศ ความรู้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิต เช่นเดียวกับ แรงงาน ทุน และวัตถุดิบ (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, 2553 : เว็บไซต์)

จากความพยายามของหลายฝ่ายในการสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ จะเห็นได้ว่า ในแต่ละระดับแต่ละฝ่ายมีวิธีการที่แตกต่างกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ใหม่ และพัฒนาเป็นทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ จากการศึกษา พอสรุปวิธีการสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ และประโยชน์ที่จะได้รับ ดังนี้

2.6.6.2 การส่งเสริมการสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ คือ การดำเนินการที่เป็นไปเพื่อส่วนรวม การส่งเสริมความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างเป็นกลาง โดยปราศจากอคติ การสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่วิธีการหลักคือ นำประสบการณ์ของมนุษย์ในรูปแบบและระดับต่างๆ มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุป ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมได้ ซึ่งพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยมั่งคั่งด้วย ความคิดที่รอให้ผู้รู้ และผู้สนใจสกัดออกมาเป็นข้อสรุปที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมไทยได้ (เจตนา นาควัชระ, 2549)

2.6.6.3 วิธีการสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ และประโยชน์ที่จะได้รับ

จากการพยายามสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ ของหน่วยงานด้านต่างๆ ดังที่กล่าวมา พบว่าสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่มีได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ วิธีการมีดังนี้

1) สร้างความรู้ใหม่โดยการรวมตัวกันของนักวิจัยและนักวิชาการ ทำงานวิจัยที่สร้างสรรค์ระบบใหม่ ความรู้ใหม่ เพื่อให้พ้นจากการครอบงำของกระแสโลกาภิวัตน์ (วิจารณ์ พานิช, 2553 : เว็บไซต์)

2) นำข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ของหน่วยงานหลายๆ แห่ง ที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีความโดดเด่นหรือประสบผลสำเร็จ นำความรู้ความเข้าใจที่ค่อยๆ ปรากฏชัดขึ้น มาเปรียบเทียบ เพื่อหาข้อสรุป หรือคำตอบที่มีค่าแก่การนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เป็นการสร้างศาสตร์ ความรู้ หรือทฤษฎี ของเราขึ้นมาเอง ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง เกิดความเข้มแข็งเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน (ผู้บริหารสถานศึกษา, 2553 : เว็บไซต์)

3) เปิดโอกาสให้มีการพบกันแลกเปลี่ยน ระหว่างผู้ปฏิบัติกับนักวิชาการหรือนักทฤษฎี เพื่อค้นหาผลการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติในเชิงวิชาการ ส่งผลต่อการขับเคลื่อนการปฏิบัติงานของฝ่ายปฏิบัติ ให้ดำเนินการไปได้อย่างมั่นใจ (วิจารณ์ พานิช, 2553 : เว็บไซต์)

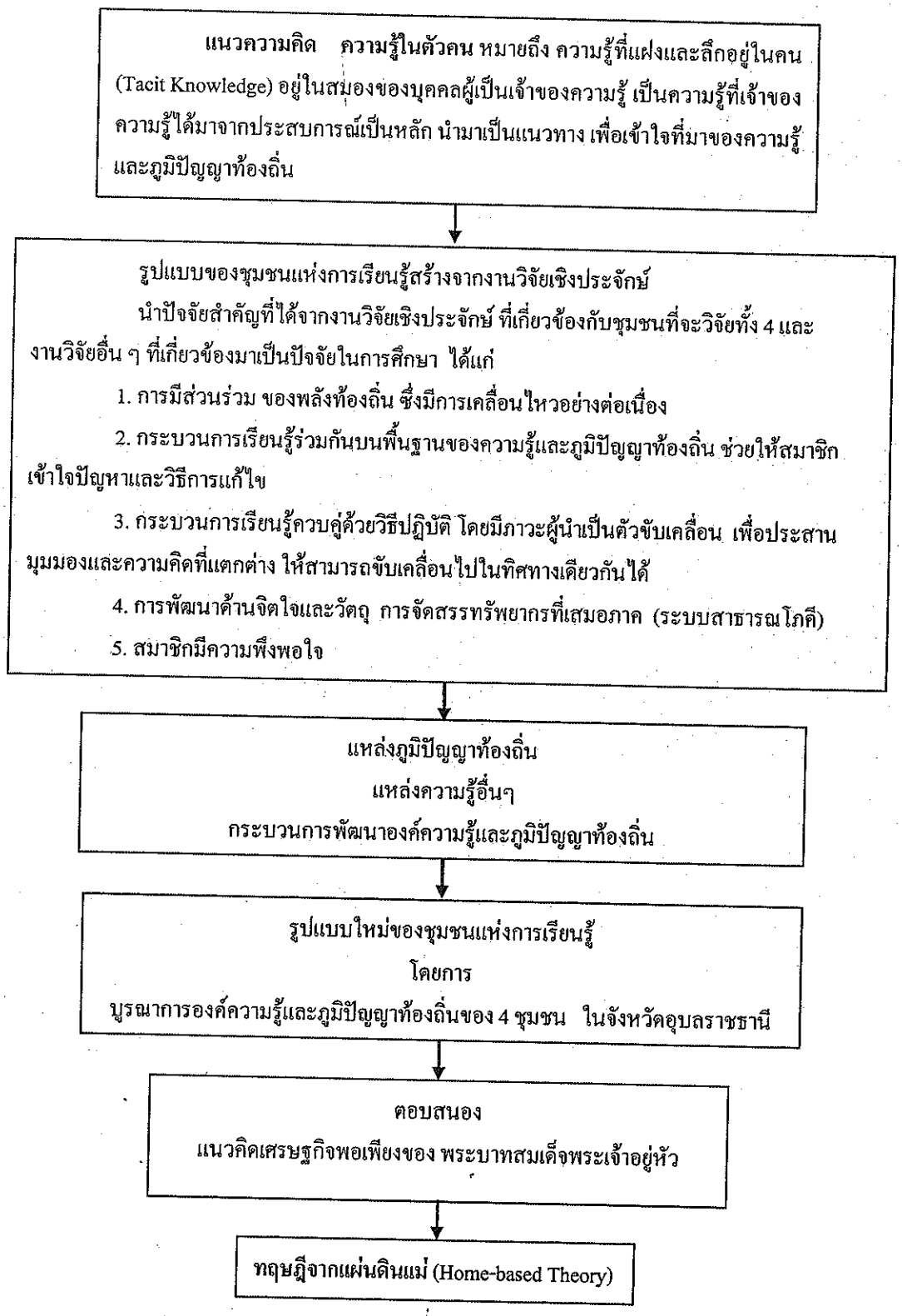
4) นำประสบการณ์ในรูปแบบและระดับต่างๆ มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้ (เจตนา นาควัชระ, 2553 : เว็บไซต์)

5) ส่งเสริมสนับสนุนผู้ปฏิบัติงานที่มีความคิดริเริ่ม ในการประกอบกิจกรรม โดยมีนักวิชาการ หรือนักวิจัยติดตามประเมินผลการทำงาน ซึ่งสามารถค้นพบความคิดริเริ่มในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน รวมถึงการคิดนอกกรอบ ทำให้เกิดสิ่งใหม่ๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จ ซึ่งอาจทำให้เกิดทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ได้ (มติชนรายวัน, 2553 : เว็บไซต์)

6) ความรู้ใหม่เกิดจากการสร้าง บ่มเพาะ และปลูกสำนึกการวิจัย โดยการเชื่อมโยงระหว่างผู้ปฏิบัติกับนักวิชาการให้ทำงานร่วมกัน อันจะนำมาซึ่งความรู้ และนำไปประยุกต์ใช้ ก้าวต่อไปคือ ค้นหาความรู้จากท้องถิ่น หรือสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ การวิจัยเชิงประจักษ์ที่ได้จากการดำเนินชีวิตประจำวัน มีผลดีต่อประสิทธิภาพและคุณภาพการผลิต (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, 2553 : เว็บไซต์)

การสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ มีวิธีการที่หลากหลาย อาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายในการค้นหาความรู้จากท้องถิ่น วิธีการดังกล่าว จะทำให้เกิดศาสตร์หรือความรู้ ในลักษณะบูรณาการพัฒนาไปสู่ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ต่อไป ซึ่งส่งผลต่อ การเรียนรู้ การทำงาน ประสิทธิภาพและคุณภาพการผลิต การพัฒนา สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมได้ เกิดสิ่งใหม่ๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จ และ เพื่อให้พ้นจากการครอบงำของกระแสโลกาภิวัตน์

จากรายละเอียดดังกล่าวข้างต้น สามารถนำมาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ในการบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ดังรายละเอียด ตามภาพที่ 2

ภาพที่ 6 ทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เริ่มต้นจากข้อมูลเชิงประจักษ์ ทำให้ได้ข้อสรุปชั่วคราว นำมากำหนดกรอบแนวคิด เป็นการตั้งสมมุติฐาน แล้วทำการพิสูจน์ เพื่อหาคำตอบเชิงทฤษฎี โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กับการรวบรวมข้อมูล หาข้อสรุปในรูปแบบของการอธิบาย ความรู้ที่ได้เป็นความรู้ที่มีฐานมาจากข้อมูลโดยตรง (Grounded in the Data) (ชาย โพธิสิตา, 2550) ซึ่งอาจปรากฏทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ (Home-Base Theory) ซึ่งในบทนี้ กล่าวถึงวิธีดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย แบบแผนการวิจัย การเลือกชุมชนเป้าหมาย ผู้เข้าร่วมในการวิจัย เครื่องมือในการวิจัย การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และคุณภาพของการออกแบบงานวิจัย

3.1 แบบแผนการวิจัย

การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบของการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study)นี้ เป็นการวิจัยทั้งภาคเอกสารและภาคสนามค้นหาศักยภาพชุมชน โดยการศึกษาประวัติท้องถิ่น เพื่อให้เข้าใจองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งมีผลมาจากต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ต้นทุนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวิถีชีวิตชุมชน ใช้กระบวนการหาความรู้แบบอุปนัย (Inductive Method) โดยทำการวิจัยเริ่มต้นจากสิ่งที่จำเพาะเจาะจง คือ ข้อมูลที่ได้มาจากประชากรที่เลือกมาจำนวนหนึ่ง นำไปสู่สิ่งทั่วไป คือ ข้อสรุปในรูปของคำอธิบายหรือกรอบแนวคิดทฤษฎี ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ทั่วไปกับประชากรและสถานการณ์ในวงกว้าง นอกเหนือจากที่ถูกเลือกมา เพื่อการวิจัย ภายใต้เงื่อนไขและองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกัน (ชาย โพธิสิตา, 2550 : 31-32, 168) เหตุผลที่เลือกรูปแบบนี้ เพื่อบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 . ชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นการต่อยอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน โดยการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป้าหมาย ทั้ง 4 ชุมชน โดยทำการศึกษาข้อมูลจาก ตำรา บทความ เอกสาร สื่ออินเทอร์เน็ต สิ่งพิมพ์อื่นๆ และการแสวงหาองค์ความรู้ จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ มาสร้างกรอบแนวคิด ทฤษฎี

(Theoretical Framework) เพื่อสร้างรูปแบบเชิงสมมติฐานชั่วคราว ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม จาก 4 ชุมชนเป้าหมาย โดยอาศัยแนวทางจากกรอบแนวคิด วัตถุประสงค์ของการศึกษา (Objective of the Study) และ คำถามการวิจัย (Research Questions) มาประกอบการสร้างเครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview) เพื่อตรวจสอบสมมติฐานชั่วคราวที่สร้างขึ้นในขั้นตอนที่ 1 โดยนำรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ ทั้ง 4 ชุมชน มาทำการ เปรียบเทียบและวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีพรรณนาสร้างข้อสรุป เพื่อปรับรูปแบบเชิงสมมติฐานชั่วคราว เป็นรูปแบบเชิงสมมติฐานขั้นต้น

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล โดยบูรณาการผลการศึกษาเอกสาร งานวิจัยเชิงประจักษ์และผลการวิจัยภาคสนาม มาวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามการวิจัย

จากขั้นตอนการวิจัย มีรายละเอียดการดำเนินการวิจัย ดังนี้

3.2 ชุมชนเป้าหมายของงานวิจัย

3.2.1 ชุมชนเป้าหมาย ประกอบด้วย

3.2.1.1 ชุมชนบ้านดอนหมู อาศัยความร่วมมือของชาวชุมชนและกลุ่มผู้นำในการแก้ไขปัญหาและการขับเคลื่อน ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ เป็นการรวมกลุ่มหาทางออกและพัฒนาการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ ชาวชุมชนทำเกษตรอินทรีย์ ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านมาจัดการปัญหา ผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมชุมชน คือ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการซึ่งต่อมาได้รับการเลือกตั้งอย่างเป็นทางการ

3.2.1.2 ชุมชนบ้านตำแยจุดเริ่มต้นของการพัฒนาหมู่บ้านจนยั่งยืนมาจนถึงปัจจุบัน เริ่มจากผู้นำหมู่บ้าน ที่เชื่อมั่นในศักยภาพชุมชน ในการเรียนรู้ปัญหา และวิธีแก้ไขปัญหาโดยชุมชนเอง ดำเนินงานสถาบันการเงินชุมชนและกลุ่มอาชีพต่างๆ มีความก้าวหน้ามั่นคง เพราะความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน

3.2.1.3 ชุมชนราชธานีอโศก เน้นความสัมพันธ์ในแนวระนาบ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันตลอดเวลา เพื่อปรับปรุงวิธีการทำงาน เครื่องมือสำคัญของการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน คือ การประชุมระดมความคิดจากชาวชุมชน งานหลักอย่างหนึ่งของชุมชน คือ การให้การอบรมแก่ชาวบ้าน เยาวชนและผู้สนใจทั่วไป มีการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคเอง ผู้นำที่มีบทบาทสำคัญคือสมณะผู้ใหญ่ ใช้หลักพุทธศาสตร์ เป็นชุมชนบุญนิยมของชาวอโศก เรียนรู้ร่วมกันกับเครือข่ายทั่วประเทศ

3.2.1.4 ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เป็นชุมชนใหม่ที่จัดตั้งโดยเจตนา ให้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร สาขาเศรษฐกิจพอเพียง คณะบริหารศาสตร์ในการจัดการศึกษา เป็นแหล่งเรียนรู้ วิจัย และทดลองปฏิบัติ สำหรับนักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ชุมชนให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มการทำงานและเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีการประชุมพูดคุยกันก่อนการทำงาน ระหว่างทำงานและสรุปงาน โดยมีสมณะ สิกขมาตุคอยดูแลให้ความคิดเห็น

3.2.2 องค์ประกอบของชุมชนเป้าหมาย คือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่มีปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น 5 ประการ ดังนี้

3.2.2.1 การมีส่วนร่วม ของพลังท้องถิ่น ซึ่งมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง

3.2.2.2 กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน บนพื้นฐานของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่วยให้สมาชิกเข้าใจปัญหาและวิธีการแก้ไข

3.2.2.3 กระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ โดยมีภาวะผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน เพื่อประสานมุมมองและความคิดที่แตกต่าง ให้สามารถขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกันได้

3.2.2.4 การพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุ การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาค (ระบบสาธารณโภคี)

3.2.2.5 สมาชิกมีความพึงพอใจ (ปริญญา สิงห์เรือง, 2551 ; อภิชาติ สังข์ศรี, 2551 ; รินธรรม อโศกตระกูล, 2549 ; คณะบริหารศาสตร์ และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2551)

3.3 ผู้เข้าร่วมในการวิจัย (Participants)

3.3.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) คือ ชาวชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง ใน 4 ชุมชนเป้าหมาย ดังนี้

3.3.1.1 ผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เลือกที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมชุมชน และบุคคลที่ชาวชุมชนเลื่อมใสศรัทธา เช่น ปราชญ์ชุมชน

3.3.1.2 ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น สมาชิกชุมชนที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอด ผู้ปฏิบัติงานในฐานงานต่างๆ ผู้ให้ความรู้ด้านคุณธรรม และการปฏิบัติงาน

3.3.1.3 ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ เช่น ผู้นำกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ที่สนับสนุนอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

3.3.1.4 ชาวชุมชน และผู้เข้ารับการศึกษา ดูงานจากชุมชน

3.3.2 เหตุผลในการเลือกผู้เข้าร่วมในการวิจัย เลือกแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก (Purposeful Sampling) โดยพยายามเลือกให้ได้ตัวอย่างหลากหลายรูปแบบ และสถานที่ ที่มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และมีหลักฐาน ให้เชื่อว่าเหตุการณ์หรือกระบวนการ ที่เกิดขึ้นมีอะไรหลายอย่างที่จะทดสอบ ทั้งที่มาสนับสนุน และหักล้างแนวความคิดในการวิจัย และเพื่อให้ได้ตัวอย่างที่เหมาะสม กับแนวความคิดจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา " (ชาย โพธิสิตา, 2550 : 128-129) เลือกผู้ให้ข้อมูลจากคนที่มีข้อมูลอันจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยที่เป็น Key Informants จำนวนผู้ให้ข้อมูล ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ได้มา หากยังมีความแตกต่างกัน จะทำการเก็บข้อมูลรายต่อไปอีก จนได้คำตอบที่ซ้ำกัน เมื่อคำตอบจากผู้ให้ข้อมูลเริ่มเหมือนกัน จะหยุดเก็บข้อมูล รายละเอียดผู้เข้าร่วมการวิจัยมี ดังนี้

3.3.3 วิธีการเลือกผู้เข้าร่วมในการวิจัย มี 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 เข้าไปศึกษาดูงาน และศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนเป้าหมาย ขอคำแนะนำจากสมาชิกชุมชนที่มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 2 สำรวจข้อมูลเบื้องต้น เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่สามารถให้ความรู้ หรือให้ข้อมูลได้มากที่สุด (Information-Rich Cases) โดยการไปเยี่ยมเยือนพูดคุยกับผู้นำชุมชน และชาวชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 ตัดสินใจเลือกกลุ่ม และบุคคลที่จะเป็นผู้เข้าร่วมในการวิจัย

3.4 บริบทของการศึกษา

ลักษณะสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ผู้เข้าร่วมในการวิจัยพักอาศัย ได้แก่ ที่ตั้งและพื้นที่ของชุมชน แหล่งความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และผู้สนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รายละเอียดตามตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบบริบทของชุมชนเป้าหมาย 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อชุมชน ที่ตั้ง และพื้นที่	จำนวน ประชากร	แหล่งภูมิปัญญา	ผู้ดำเนินการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้	ผู้สนับสนุนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้
ชุมชนบ้านดอนหมู หมู่ที่ 10 ต.ขามเปี้ย อ.ตระการพืชผล พื้นที่ประมาณ 3,540 ไร่ อยู่ห่างจากตัวอำเภอตระการพืชผลไปทางทิศตะวันออกประมาณ 15 กิโลเมตร	รวม 794 คน จำนวนครัวเรือน 166 ครัวเรือน	- ครอบครัว - ศูนย์เรียนรู้ชุมชน - กลุ่มกิจกรรมชุมชน - วัด	- ผู้นำชุมชนการขับเคลื่อน - ผู้ปฏิบัติงานในกลุ่มกิจกรรมของชุมชน - ชาวชุมชนที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอด - ผู้ให้ความรู้ด้านคุณธรรม	- ผู้นำการขับเคลื่อนชุมชน - ผู้นำกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่สนับสนุนการเรียนรู้ - เจ้าหน้าที่ ธกส.ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน
ชุมชนบ้านดำแย หมู่ที่ 11 ต.ม่วงสามสิบ อ.ม่วงสามสิบ พื้นที่ประมาณ 1,720 ไร่อยู่ห่างจากตัวอำเภอม่วงสามสิบไปทางทิศใต้ 4 กิโลเมตร	รวม 536 คน จำนวนครัวเรือน 136 ครัวเรือน	- สถาบันการเงินชุมชน - กลุ่มกิจกรรมชุมชน - ครอบครัว - วัด	- ผู้นำชุมชน - ชาวชุมชนที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอด - ผู้ปฏิบัติงานในกลุ่มกิจกรรมของชุมชน - ผู้ให้ความรู้ด้านคุณธรรม	- ผู้นำการขับเคลื่อนชุมชน - ผู้นำกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่สนับสนุนการเรียนรู้ - อาจารย์ม.ราชภัฏอุบลราชธานี

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบบริบทของชุมชนเป้าหมาย 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี (ต่อ)

ชื่อชุมชน ที่ตั้ง และพื้นที่	จำนวน ประชากร	แหล่งภูมิปัญญา	ผู้ดำเนินการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้	ผู้สนับสนุนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้
ชุมชนราชธานีอโศก หมู่ที่ 10 ต.บุ่งไหม อ.วารินชำราบ พื้นที่ประมาณ 350 ไร่ อยู่ห่างจากตัวอำเภอวารินชำราบ ไปทางทิศเหนือ 9 กิโลเมตร	รวม 419 คน จำนวน ครัวเรือน 158 ครัวเรือน	- วัด - ภูมิปัญญาบุคคล - ฐานงานของชุมชน - ครอบครัว	- สมาชิกชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถในการถ่ายทอด - ผู้ปฏิบัติงานในฐานงานต่างๆ - นักบวช ผู้ให้ความรู้ด้านคุณธรรม	- นักบวช - ผู้นำฐานงานที่สนับสนุนการเรียนรู้
ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี หมู่ที่ 4 ตำบลเมืองศรีไค อำเภอวารินชำราบ พื้นที่ประมาณ 66 ไร่ อยู่ห่างจากตัวอำเภอวารินชำราบ ไปทางทิศใต้ 12 กิโลเมตร	รวม 64 คน จำนวน ที่พักกลุ่มนักศึกษา 2 อาคาร บ้านพักชาวชุมชน 20 หลัง (ไม่เป็นลักษณะครัวเรือน)	- นักบวช - ภูมิปัญญาบุคคล - ฐานงานของชุมชน - ครอบครัว	- เกษตรกรในชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถในการถ่ายทอด - ผู้ปฏิบัติงานในฐานงานต่างๆ - นักบวช ผู้ให้ความรู้ด้านคุณธรรม - ชาวชุมชนผู้ให้ความรู้ด้านวิชาการ	- อาจารย์สาขาเศรษฐกิจพอเพียง ม.อุบล - นักบวช - ผู้นำชุมชน

ผู้วิจัย โดยพื้นฐานเป็นคนในหมู่บ้านชนบทภาคอีสาน ศึกษาปฏิบัติธรรมตามแนวทางชาวอโศก มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นสมาชิก ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นชุมชนเป้าหมายของการวิจัย ในฐานะนักศึกษาคณะบริหารศาสตร์และชาวชุมชน ตั้งแต่ พ.ศ. 2550 ทำหน้าที่การเงินและเป็นกรรมการชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550-2552 ปี พ.ศ. 2553- ปัจจุบัน ทำหน้าที่ผู้ช่วยเกษตรกร มีวิถีชีวิต 2 แบบ คือ ผู้รับความรู้จากมหาวิทยาลัยฯ เรียนรู้จากเกษตรกรในชุมชนโดยการปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม และเป็นผู้ให้ความรู้แก่นักศึกษาและผู้สนใจที่เข้าไปศึกษาวิถีชีวิตในชุมชน เป็นผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านคุณธรรม เข้าร่วมกิจกรรม ช่วยงานที่ชุมชนราชธานีอโศก ตามวาระและโอกาสอันควร คบคุ้นพบปะชาวชุมชนราชธานีอโศก ในฐานะญาติธรรม เคยไปศึกษาดูงานในชุมชนบ้าน

ตำแย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการอบรม ของคณะบริหารศาสตร์ ได้รู้จักชุมชนบ้านดอนหมู ในลักษณะการไปเยี่ยมเยือน โดยร่วมไปกับผู้เคยให้การอบรมแก่สมาชิกบ้านดอนหมูที่ผ่าการอบรม จากชุมชนราชธานีอโศก อดีตผู้วิจัยเคยใช้ชีวิตอยู่ ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และในกรุงเทพมหานคร ทำให้ได้สัมผัสเรียนรู้เกี่ยวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางออม ทั้งจากชุมชนชนบททั่วไป และชุมชนชนบทของชาวอโศก เพื่อเป็นพื้นฐานการทำวิจัย

จากเหตุปัจจัยดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถมองชาวอโศกได้จากภาพกว้างในระยะห่างออกมา เพื่อขจัดอคติในการวิเคราะห์ใช้ความระมัดระวังในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน ตีความและสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่มาจากเครื่องมือหลายรูปแบบ ตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากหลายแหล่ง ในความสอดคล้องถูกต้อง เป็นจริง จนเกิดความมั่นใจ และการเชื่อมโยงหลักฐานอย่างมีเหตุผล

3.5 เครื่องมือการวิจัย (Research Instruments)

ใช้เครื่องมือหลายรูปแบบในการเก็บข้อมูล โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) (Denzin, 1970 : 301) เป็นการตรวจสอบและสร้างความสมดุล (Check and Balance) ความถูกต้องตรงประเด็น (Validity) นำไปสู่ความน่าเชื่อถือได้ (Reliability) เครื่องมือสำหรับใช้ในการเก็บข้อมูลวิจัย ประกอบด้วย แบบสอบถาม (Questionnaire) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) การจดบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน รายละเอียดของเครื่องมือและการพัฒนาเครื่องมือในการเก็บข้อมูล มีดังนี้

3.5.1 แบบสอบถาม (Questionnaire)

คำถามในแบบสอบถาม ได้มาจากการทบทวนวรรณกรรม และกรอบแนวคิดในการวิจัย

3.5.1.1 วัตถุประสงค์

1) เพื่อเข้าใจองค์ประกอบสำคัญ และภาพรวมของแต่ละชุมชน โดยนำข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยเชิงประจักษ์และการทบทวนวรรณกรรม มาสร้างแบบสอบถาม

2) นำมาเป็นโครงสร้างคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก

3) นำมาประกอบการวิเคราะห์ และอภิปรายผลการวิจัย กล่าวคือ ทำให้เห็นภาพรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ที่ได้ข้อสรุปจากการให้น้ำหนักความสำคัญของแต่ละชุมชน ซึ่งอาจมีส่วนเหมือนหรือแตกต่างกัน

4) เพื่อสนับสนุนหรือคัดค้านสมมติฐานรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้

3.5.1.2 รายละเอียดของแบบสอบถาม แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

1) ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ ชื่อ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา สถานภาพด้านครอบครัว อาชีพ ที่อยู่ปัจจุบัน หน้าที่ที่รับผิดชอบในชุมชน การชำนาญหรือความสามารถพิเศษ ของผู้ที่เข้าร่วมในการวิจัย การถ่ายทอดความรู้

2) ปัจจัยสำคัญของชุมชนแห่งการเรียนรู้ เพื่อเปรียบเทียบองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ได้แก่

- ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วม (2) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (3) กระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ (4) การพัฒนาด้านจิตใจ (5) การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาค (ระบบสาธารณโภคี) (6) สมาชิกมีความพึงพอใจ (7) มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน

- กระบวนพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ (1) ลองผิดลองถูก (2) เรียนรู้จากการ ปฏิบัติจริง (3) สาธิต และบอกเล่า (4) สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (5) เรียนรู้ผ่านพิธีกรรม (6) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (7) ใช้คำสอนศาสนา (8) แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนต่างชุมชน (9) ครูพักลักจำ

- แหล่งภูมิปัญญา ได้แก่ (1) พุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก นักบวช หรือพระสงฆ์ วัด (2) พ่อแม่ (3) ญาติผู้ใหญ่ (4) ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน (5) หมอพื้นบ้าน (6) หนังสือก้อม (7) กิจกรรมตามฮีตคอง (8) วิถีชีวิตชุมชน คือ อาหารอีสาน ผ้าพื้นเมืองอีสาน ยาสมุนไพรพื้นบ้าน ดนตรี หมอลำ ศิลปะ และหัตถกรรมพื้นบ้าน

- แหล่งความรู้อื่นๆ ได้แก่ (1) สื่อต่างๆ คือ ตำรา หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ (2) หน่วยฝึกอบรมของทางราชการ (3) โรงเรียน สถาบันการศึกษา (4) ครูบาอาจารย์ (5) องค์กรเครือข่าย (6) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน (7) ฐานงานหรือกิจการของชุมชน (8) หอกระจายข่าวประจำชุมชน

3) ข้อมูลลำดับความสำคัญ ของปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งภูมิปัญญา และแหล่งความรู้อื่นๆ ในชุมชน เพื่อศึกษาความคิดเห็นของสมาชิกชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง ที่มีต่อรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้ผู้เข้าร่วมวิจัยเรียงลำดับความสำคัญ ตามกรอบการศึกษาที่ระบุในแบบสอบถาม

3.5.1.3 จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย

1) ผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ โดยเลือกผู้ที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมชุมชน จำนวน 2 คน บุคคลที่ชาวชุมชนเลื่อมใสศรัทธา ได้แก่ ปราชญ์ชุมชน 2 คน พระสงฆ์ 2 รูป รวมทั้งหมด 24 คน

2) ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้แก่ ผู้ปฏิบัติงานในกลุ่มกิจกรรมชุมชนบ้านดอนหมู 11 คน ชุมชนบ้านตำแย 9 คน ผู้ปฏิบัติงานในฐานงานของชุมชนราชธานีอโศก 13 คน ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง 10 คน รวม รวม 43 คน

3) ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ ได้แก่ ผู้รับผิดชอบกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่ให้การสนับสนุนอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ชุมชนบ้านดอนหมู 11 คน ชุมชนบ้านตำแย รวม 9 คน ตามจำนวนกลุ่มกิจกรรม ชุมชนราชธานีอโศกและชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงผู้ปฏิบัติงานในฐานงานดูแลตนเอง (ผู้สนับสนุนเป็นกลุ่มเดียวกับผู้ปฏิบัติงาน) รวมทั้งหมด 20 คน

4) ชาวชุมชน ตามสัดส่วนจำนวนประชากรแต่ละชุมชนโดยประมาณ คือ ชุมชนบ้านดอนหมู 12 คน ชุมชนบ้านตำแย 11 คน ผู้ปฏิบัติงานในฐานงานชุมชนราชธานีอโศก 8 คน ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง 6 คน รวมทั้งหมด 37 คน รวมผู้ตอบแบบสอบถามทั้งสิ้น 124 คน รายละเอียดตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 รายละเอียดผู้ตอบแบบสอบถาม

กลุ่มบุคคล	บุคคล	ชุมชนบ้านดอนหมู	ชุมชนบ้านตำแย	ชุมชนราชธานีอโศก	ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง
1) ผู้นำชุมชน	- กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ที่มีบทบาทในการขับเคลื่อน	2	2	2	2
	- ปราชญ์ชุมชน	2	2	2	2
	- พระสงฆ์	2	2	2	2
2) ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	สมาชิกชุมชนที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอด (ผู้ปฏิบัติงานในฐานงานต่างๆ)	11	9	13	10
3) ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้	- ผู้นำกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่สนับสนุนการเรียนรู้ (ชุมชนราชธานีอโศกและชุมชนฝึกฝนฯผู้ปฏิบัติงานในฐานงานดูแลตนเอง)	11	9	-	-
4) ชาวชุมชนและผู้เข้ารับการศึกษา ดูงานจากชุมชน	- ชาวชุมชน	12	11	8	6
	รวม	40	35	27	22
	รวมทั้งสิ้น 124 คน				

3.5.1.4 การพัฒนาและทดสอบแบบสอบถาม

สร้างคำถาม นำมาพัฒนาและทดสอบ ก่อนที่จะนำไปใช้กับผู้เข้าร่วมในการวิจัย โดยทำการทดสอบกับสมาชิกชุมชนราชธานีอโศก รายละเอียดการพัฒนาและทดสอบ มีดังนี้

1) นำแบบสอบถาม เสนอกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้อง ของคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย (Consistency) แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

2) การทดสอบแบบสอบถาม ได้ดำเนินการทดสอบเครื่องมือ 3 ครั้ง ดังนี้

- การทดสอบครั้งที่ 1 นำแบบสอบถามที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขแล้ว ทำการทดสอบ กับสมาชิกในชุมชนราชธานีอโศกเป็นหลัก และประกอบกับการทดสอบกับสมาชิกชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง และชุมชนสันติอโศก กรุงเทพมหานคร ซึ่งไม่ใช่ผู้เข้าร่วมในการวิจัย เพื่อตรวจสอบ หาข้อบกพร่อง ปรับปรุงให้สมบูรณ์ขึ้น ในการสื่อสารความหมายของคำถาม เพื่อให้ผู้ตอบเข้าใจและสามารถตอบคำถามได้ตรงประเด็น โดยมีการดำเนินงาน ดังนี้

วันที่ 21-22 ตุลาคม 2554 ได้ทดสอบเครื่องมือกับ สมาชิกชุมชนสันติอโศก ที่มีการศึกษาในระดับที่ต่างกัน และมีความรู้ด้านภาษาไทย รวมจำนวน 3 คน พร้อมสัมภาษณ์ประกอบการให้คำตอบในแบบสอบถามของแต่ละคน เพื่อดูความยากง่ายและความเข้าใจในการใช้ภาษา พบความบกพร่อง ดังนี้ การใช้ภาษาวิชาการที่ไม่เหมาะสมกับชาวบ้านทั่วไปที่จะให้ข้อมูล การใช้คำฟุ่มเฟือย ประโยคไม่รัดกุม การใช้คำเฉพาะของคนภาคอีสานที่คนภาคอื่นไม่เข้าใจ การจัดเรียงหัวข้อที่มีหัวข้อย่อย ซ้อนอยู่ในหัวข้อใหญ่ ทำให้เกิดความสับสน ในการจัดเรียงลำดับความสำคัญ

วันที่ 23-25 ตุลาคม 2554 ทดสอบเครื่องมือ กับสมาชิกชุมชนราชธานีอโศก จำนวน 10 คน เป็นตัวแทนผู้นำชุมชน ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ ชาวชุมชน มีทั้งผู้ที่เป็นฆราวาสและนักบวช โดยมีการสัมภาษณ์ประกอบคำตอบในแบบสอบถามของแต่ละคน ซึ่งพบข้อบกพร่อง การใช้ภาษาวิชาการที่ไม่เหมาะสมกับชาวบ้านทั่วไป การใช้คำเฉพาะของคนภาคอีสานที่คนภาคอื่นไม่เข้าใจ การจัดเรียงหัวข้อที่มีหัวข้อย่อยซ้อนอยู่ในหัวข้อใหญ่ ทำให้เกิดความสับสน ในการจัดเรียงลำดับความสำคัญ บางส่วนไม่มีคำสั่ง มีข้อเสนอแนะวิธีการจัดเรียงลำดับความสำคัญ

วันที่ 26-27 ตุลาคม 2554 ทดสอบแบบสอบถามกับสมาชิกชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 3 คน พร้อมสัมภาษณ์เกี่ยวกับความเข้าใจและการให้คำตอบในแบบสอบถามของแต่ละคน พบการใช้ภาษาวิชาการที่ไม่เหมาะสมกับชาวบ้านทั่วไป การจัดเรียงหัวข้อที่มีหัวข้อย่อยซ้อนอยู่ในหัวข้อใหญ่ ทำให้เกิดความสับสน ในการจัดเรียงลำดับความสำคัญ การระบุคำถามที่ไม่ชัดเจน ชาวชุมชนบางคนไม่เข้าใจคำสั่งในแบบสอบถามต้องใช้เวลาคิดนานและบางคนตอบแบบสอบถามไม่ครบ

สรุป การทดสอบแบบสอบถามครั้งที่ 1 พบข้อบกพร่อง ดังนี้

(1) การใช้ภาษาวิชาการที่ไม่เหมาะสมกับชาวบ้านทั่วไป ที่จะให้ข้อมูล

(2) การใช้คำฟุ่มเฟือย

(3) ประโยคไม่รัดกุม

(4) การระบุคำถามที่ไม่ชัดเจน

(5) การใช้คำเฉพาะของคนภาคอีสานที่คนภาคอื่นไม่เข้าใจ

(6) บางส่วนไม่มีคำสั่ง

(7) ชาวชุมชนบางคนไม่เข้าใจคำสั่งในแบบสอบถามต้องใช้เวลาคิดนานและบางคนตอบแบบสอบถามไม่ครบ

(8) การจัดเรียงหัวข้อที่มีหัวข้อย่อยซ้อนอยู่ในหัวข้อใหญ่ ทำให้เกิดความสับสนในการจัดเรียงลำดับความสำคัญ

(9) มีข้อเสนอแนะวิธีการจัดเรียงลำดับความสำคัญ

การทดสอบครั้งนี้ ทำจนได้ข้อสรุปที่ซ้ำ ไม่มีข้อเสนอแนะแปลกใหม่ต่อไป จึงยุติการทดสอบ เพื่อทำการปรับปรุง ก่อนนำไปทดสอบครั้งที่ 2 ต่อไป

- การทดสอบครั้งที่ 2 นำแบบสอบถามที่ได้ มาปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง เพื่อนำไปทดสอบ ครั้งที่ 2 กับสมาชิกชุมชนราชธานีอโศก จำนวน 13 คน เพื่อทดลองแบบสอบถามที่ทำการปรับปรุง โดยนำคำแนะนำและข้อบกพร่องที่พบในการทดสอบครั้งที่ 1 และคำแนะนำเพิ่มเติมจากกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

วันที่ 23 พฤศจิกายน 2554 ทำการทดสอบแบบสอบถาม กับชาวชุมชนราชธานีอโศก จำนวน 5 คน ได้ปรับปรุงแบบสอบถามในส่วนที่ 3 การให้ลำดับความสำคัญ ให้ทดลองทำ 2 แบบ คือใช้วิธีการจัดเรียง แบบเดิม โดยให้เลือกหัวข้อที่สำคัญมา 5 ข้อ แล้วจัดเรียงลำดับความสำคัญจาก 5 ข้อ ดังกล่าว แบบใหม่ คือ ให้เติมหมายเลขลำดับความสำคัญ ใน □ จาก 1-5 มีผู้เห็นด้วยกับ แบบเดิม จำนวน 2 คน อีกจำนวน 3 คน เห็นด้วยกับแบบใหม่ มีผู้เสนอแนะให้เพิ่มรายละเอียดในคำสั่ง โดยรวมพบข้อบกพร่องน้อยลง

วันที่ 26 พฤศจิกายน 2554 ไปทำการทดสอบแบบสอบถาม กับชาวชุมชนราชธานีอโศก จำนวน 8 คน พบว่ามีข้อบกพร่องน้อยลงกว่าครั้งที่ 1 ข้อบกพร่องที่พบในครั้งนี้ คือ ควรระบุคำสั่งให้จัดเจนยิ่งขึ้น ควรปรับข้อความให้มีความรัดกุมในเนื้อหาและปรับภาษาให้ชาวบ้านเข้าใจง่ายขึ้น การให้ลำดับความสำคัญ ทุกคนเห็นด้วยกับแบบใหม่

จากการทดสอบครั้งที่ 2 พบว่า 12 ใน 14 คน เห็นว่าควรใช้วิธีการให้ลำดับความสำคัญแบบใหม่ เพราะผู้ตอบเข้าใจง่าย และลดขั้นตอนในการจัดลำดับ การจัดลำดับความสำคัญ หัวข้อที่ให้เลือก มี 2 คอลัมน์ ทำให้เกิดความสับสน จึงได้แก้ไขให้เป็นคอลัมน์เดียว การทดสอบ เมื่อเห็นว่าไม่มีข้อบกพร่องที่ต่างไปจากนี้แล้ว จึงหยุดการทดสอบ รวมทดสอบจำนวน 2 ครั้ง ใช้ผู้รับการทดสอบ จำนวน 39 คน

- นำแบบสอบถามมาปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องอีกครั้ง ก่อนนำไปใช้จริง กับกลุ่มที่ใช้ในการตอบแบบสอบถาม ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ ชาวชุมชน รวมทั้งสิ้น 124 คน

3.5.2 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview)

3.5.2.1 วัตถุประสงค์ เพื่อตอบคำถามการวิจัย ดังนี้

1) รูปแบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบ้านดอนหมู

2) รูปแบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบ้านตำแย

3) รูปแบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนราชธานีอโศก

4) รูปแบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

การสัมภาษณ์มีความยืดหยุ่น ในบางครั้งดำเนินไปเสมือนการพูดคุยในชีวิตประจำวัน เพื่อหาคำตอบตามความมุ่งหมายที่กำหนด ใช้ในการเก็บข้อมูลจาก 4 แหล่ง

3.5.2.2 รูปแบบการสัมภาษณ์

1) แหล่งที่ 1 ผู้นำชุมชน เก็บข้อมูลการดำเนินชีวิต ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview) ใช้คำถามจากแบบสอบถามเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งภูมิปัญญา และแหล่งความรู้อื่นๆ ที่มีนัยสำคัญ 5 ลำดับ จากหัวข้อต่อไปนี้

- ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วม (2) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (3) กระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ โดยมีภาวะผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน (4) การพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุ (5) สมาชิกมีความพึงพอใจ

- กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ (1) ลองผิดลองถูก (2) เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (3) สาธิต และบอกเล่า (4) สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (5) เรียนรู้ผ่านพิธีกรรม (6) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (7) ใช้คำสอนศาสนา (8) แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนต่างชุมชน (9) ครูพักลักจำ

- แหล่งภูมิปัญญา ได้แก่ (1) วัดพุทธศาสนา (2) ภูมิปัญญาบุคคล (3) สถานที่ผลิตหรือประกอบการของชาวบ้าน (4) พ่อแม่หรือสมาชิกครอบครัว (5) แหล่งภูมิปัญญาจากภายนอก (6) แหล่งภูมิปัญญาราชการ (7) เอกสารต่างๆ (8) กิจกรรมตามฮีตคองและวิถีชีวิต (9) วิทยากรพื้นบ้านด้านยาสมุนไพร (10) ภูมิปัญญาด้านผ้าพื้นเมืองอีสาน (11) ภูมิปัญญาอาหารอีสาน (12) แหล่งภูมิปัญญาและแหล่งเรียนรู้

- แหล่งความรู้อื่นๆ ได้แก่ (1) สื่อต่างๆ คือ ตำรา หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ (2) หน่วยฝึกอบรมของทางราชการ (3)โรงเรียน สถาบันการศึกษา (4) ครูบาอาจารย์ (5) องค์กรเครือข่าย (6) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน (7) ฐานงานหรือกิจการของชุมชน (8) หอกระจายข่าวประจำชุมชน

2) แหล่งที่ 2 กลุ่มผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ ใช้คำถามจากแบบสอบถามเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งความรู้อื่นๆ ที่มีนัยสำคัญ 5 ลำดับ

3) แหล่งที่ 3 กลุ่มผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยใช้คำถามจากแบบสอบถามเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งความรู้อื่นๆ ของชุมชนที่มีนัยสำคัญ 5 ลำดับ

4) แหล่งที่ 4 กลุ่มชาวชุมชน และผู้เข้ารับการศึกษา ดูงานจากชุมชน ใช้คำถามจากแบบสอบถามเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งความรู้อื่นๆ ที่มีนัยสำคัญ 5 ลำดับ

3.5.2.3 รายละเอียดของแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้แนวคำถามในการสัมภาษณ์ จากข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้การสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์มีความรู้ความสามารถ ในการตอบคำถามได้ดี (Information-Rich Cases) ได้สะท้อนข้อเท็จจริงประกอบความเห็น โดยการเตรียมเนื้อหาที่จะสัมภาษณ์ให้เข้าใจชัดเจน ลำดับหัวข้อการสัมภาษณ์สามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ เพื่อไม่ให้เกิดการสะดุดในการสนทนา รายละเอียดแนวคำถามในการสัมภาษณ์ตามตารางที่ 4

- แหล่งภูมิปัญญา ได้แก่ (1) วัดพุทธศาสนา (2) ภูมิปัญญาบุคคล (3) สถานที่ผลิตหรือประกอบการของชาวบ้าน (4) พ่อแม่หรือสมาชิกครอบครัว (5) แหล่งภูมิปัญญาจากภายนอก (6) แหล่งภูมิปัญญาราชการ (7) เอกสารต่างๆ (8) กิจกรรมตามฮีตคองและวิถีชีวิต (9) วิทยากรพื้นบ้านด้านยาสมุนไพร (10) ภูมิปัญญาด้านผ้าพื้นเมืองอีสาน (11) ภูมิปัญญาอาหารอีสาน (12) แหล่งภูมิปัญญาและแหล่งเรียนรู้

- แหล่งความรู้อื่นๆ ได้แก่ (1) สื่อต่างๆ คือ ตำรา หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ (2) หน่วยฝึกอบรมของทางราชการ (3)โรงเรียน สถาบันการศึกษา (4) ครูบาอาจารย์ (5) องค์กรเครือข่าย (6) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน (7) ฐานงานหรือกิจการของชุมชน (8) หอกระจายข่าวประจำชุมชน

2) แหล่งที่ 2 กลุ่มผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ ใช้คำถามจากแบบสอบถามเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งความรู้อื่นๆ ที่มีนัยสำคัญ 5 ลำดับ

3) แหล่งที่ 3 กลุ่มผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยใช้คำถามจากแบบสอบถามเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งความรู้อื่นๆ ของชุมชนที่มีนัยสำคัญ 5 ลำดับ

4) แหล่งที่ 4 กลุ่มชาวชุมชน และผู้เข้ารับการศึกษา ดูงานจากชุมชน ใช้คำถามจากแบบสอบถามเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งความรู้อื่นๆ ที่มีนัยสำคัญ 5 ลำดับ

3.5.2.3 รายละเอียดของแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้แนวคำถามในการสัมภาษณ์ จากข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้การสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์มีความรู้ความสามารถ ในการตอบคำถามได้ดี (Information-Rich Cases) ได้สะท้อนข้อเท็จจริงประกอบความเห็น โดยการเตรียมเนื้อหาที่จะสัมภาษณ์ให้เข้าใจชัดเจน ลำดับหัวข้อการสัมภาษณ์สามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ เพื่อไม่ให้เกิดการสะดุดในการสนทนา รายละเอียดแนวคำถามในการสัมภาษณ์ตามตารางที่ 4

ตารางที่ 4 โครงสร้างที่ใช้เป็นแนวทางการสัมภาษณ์

ปัจจัย	ชุมชนบ้านดอนหมู	ชุมชนบ้านตำแย	ชุมชนราชธานีอโศก	ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง
แหล่งภูมิปัญญา	1. พ่อแม่หรือครอบครัว 3. กิจกรรมตามฮีตคอง 4. ปราชญ์ชาวบ้าน 5. กิจกรรมของวัด	1. พ่อแม่หรือครอบครัว 3. ปราชญ์ชาวบ้าน 4. กิจกรรมตามฮีตคอง 5. พระ	1. พระ หรือสมณะ 2. กิจกรรมของวัด 3. พระไตรปิฎก 4. ปราชญ์ชาวบ้าน 5. พ่อแม่หรือครอบครัว	1. พระ หรือสมณะ 2. กิจกรรมของวัด 3. พระไตรปิฎก 4. พ่อแม่หรือครอบครัว
แหล่งความรู้อื่นๆ	1. ครูบาอาจารย์ 2. โทรทัศน์ 3. ศูนย์เรียนรู้ชุมชน 4. ฐานงานหรือกิจการของชุมชน 5. โรงเรียนสถาบันการศึกษา	1. โรงเรียนสถาบันการศึกษา 2. ศูนย์เรียนรู้ชุมชน 3. ครูบาอาจารย์ 4. หอกระจายข่าวประจำชุมชน 5. โทรทัศน์	1. ฐานงานหรือกิจการของชุมชน 2. ครูบาอาจารย์ 3. โทรทัศน์ 4. ศูนย์เรียนรู้ชุมชน 5. ตำรา หนังสือ	1. ครูบาอาจารย์ 2. ฐานงานหรือกิจการของชุมชน 3. ตำรา หนังสือ 4. โทรทัศน์ 5. องค์กรเครือข่าย
กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น	1. เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง 2. เรียนรู้จากพิธีกรรมหรือประเพณี 3. แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน 4. สาธิตและบอกเล่า 5. เรียนรู้จากวัฒนธรรม	1. เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง 2. เรียนรู้จากพิธีกรรมหรือประเพณี 3. เรียนรู้จากวัฒนธรรม 4. สาธิต และบอกเล่า 5. เรียนรู้จากคำสอนของ ศาสนา	1. เรียนรู้จากคำสอนของ ศาสนา 2. เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง 3. แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน 4. สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร 5. เรียนรู้จากพิธีกรรมหรือประเพณีวัฒนธรรม	1. เรียนรู้จากคำสอนของ ศาสนา 2. เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง 3. แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน 4. การลองผิดลองถูก 5. สาธิต และบอกเล่า

ตารางที่ 4 ตารางแสดงโครงสร้างที่ใช้เป็นแนวทางการสัมภาษณ์ (ต่อ)

ปัจจัย	ชุมชนบ้านดอนหมู	ชุมชนบ้านตำแย	ชุมชนราชธานีอโศก	ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง
ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น	1. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน 2. การเรียนรู้ร่วมกัน 3. มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน 4. การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ 5. สมาชิกมีความพึงพอใจ	1. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน 2. การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ 3. การพัฒนาด้านจิตใจ 4. มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน 5. การเรียนรู้ร่วมกัน	1. การพัฒนาด้านจิตใจ 2. มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน 3. การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ 4. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน 5. การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาคเป็นธรรม (ระบบสาธารณโภคี)	1. การพัฒนาด้านจิตใจ 2. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน 3. การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาคเป็นธรรม (ระบบสาธารณโภคี) 4. การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ 5. มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน

3.5.2.4 ผู้ให้การสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

1) ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ หรือผู้ที่ชาวชุมชนเลื่อมใสศรัทธา โดยเลือกที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนชุมชนมากที่สุด ชุมชนละ 1 คน

2) ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น สมาชิกชุมชนที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอด ผู้ปฏิบัติงานในฐานงานต่างๆ โดยเลือกผู้ที่มีบทบาทมากที่สุด จำนวน 1 คน

3) ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ ได้แก่ ผู้ที่รับผิดชอบกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในฐานะผู้ให้การสนับสนุนอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อาจารย์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี โดยเลือกผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดและรองลงมา ชุมชนละ 2 คน

4) ชาวชุมชน ชุมชนละ 1 คน และผู้เข้ารับการศึกษา ดูงานจากชุมชน ชุมชนละ 1 คน

ตารางที่ 5 รายละเอียดจำนวนผู้เข้าร่วมในการวิจัย ที่ใช้สัมภาษณ์

กลุ่มบุคคล	บุคคล	ชุมชนบ้านดอนหมู	ชุมชนบ้านตำแย	ชุมชนราชธานีอโศก	ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง
1) ผู้นำชุมชน	ผู้นำชุมชนที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนชุมชนมากที่สุด	1	1	1	1
2) ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	สมาชิกชุมชนที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอด ผู้ปฏิบัติงานในฐานงานต่าง ๆ	1	1	1	1
3) ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้	- ผู้นำกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่สนับสนุนการเรียนรู้ - อาจารย์ม.อุบลราชธานี -นักบวช	2	2	1 1	1 1
4) ชาวชุมชนและผู้เข้ารับการศึกษาดูงานจากชุมชน	ชาวชุมชน ผู้เข้ารับการศึกษา ดูงานจากชุมชน	1 1	1 1	1 1	1 1
	รวม	6	6	6	6
	รวมทั้งสิ้น 24 คน				

3.5.3 การสังเกต (Observation) ใช้ 2 รูปแบบ ดังนี้

3.5.3.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) คือ การสังเกตในทุกโอกาสที่เห็นเหมาะสมในวิถีชีวิตประจำวันและกิจกรรมที่จัดขึ้น โดยการเข้าไปร่วมเป็นสมาชิกและเข้าไปทำกิจกรรมร่วมกับผู้ที่เราต้องการสังเกต จากประสบการณ์โดยตรง ด้วยการไปใช้ชีวิตในชุมชนเป้าหมาย เรียนรู้วิถีชีวิตของชาวชุมชน ทำการสังเกตควบคู่ไปกับการจดบันทึกข้อมูล การถ่ายภาพและบันทึกเสียง ในการเพิ่มรายละเอียดของข้อมูล และ "เพื่อจะได้สัมผัสกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยตรงด้วยตัวเองซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลตรงกับสภาพความเป็นจริง" (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2550 : 336) นำไปตรวจสอบ (Check and Balance) ข้อมูลที่ได้จากเครื่องมืออื่นๆ

3.5.3.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non – Participant Observation) ผู้วิจัยเป็นผู้สังเกตอยู่วงนอก ไม่เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม

หัวข้อการสังเกตมีดังนี้

1) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป (Factual Information)

2) ความคิดและความรู้สึกของผู้ที่เกี่ยวข้อง (Thoughts and Feelings)

3) ข้อสังเกต (Observation) เกี่ยวกับ กิจกรรม (Activities) สถานที่ (Physical Setting) การสนทนา (Conversation) พฤติกรรมของบุคคล (Behavior) ในบทบาทหน้าที่จากการสื่อ ด้วยวาจา กิริยา และการปฏิบัติทั้งเจตนา (Conscious Behaviors) และไม่เจตนา (Unconscious Behaviors)

3.5.4 การจดบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน เป็นการบันทึกเหตุการณ์ และสภาพแวดล้อมในขณะที่เก็บข้อมูลจากเครื่องมือวิจัยแต่ละประเภท ด้วยวิธีการจดบันทึก ถ่ายภาพ และใช้เครื่องบันทึกเสียง เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนการทำงานวิจัยแต่ละวัน และเป็นข้อมูลเสริมที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล (ชาย โพธิสิตา, 2550 : 338-346) หัวข้อการบันทึก ประกอบด้วย (1) ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป (2) ความคิดและความรู้สึกของบุคคล (3) ข้อสังเกตเกี่ยวกับกิจกรรมชุมชน (4) พฤติกรรมของชาวชุมชนและผู้เข้ามาศึกษา ฝึกอบรม ดูงาน ทั้งที่แสดงออกทางวาจาและกิริยาท่าทาง (5) สถานที่ (6) การสนทนา (7) ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ให้ชัดเจนขึ้น และใช้ตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์

3.6 การเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ สามารถนำไปวิเคราะห์ ตามความมุ่งหมายของการวิจัยได้อย่างถูกต้อง ผู้วิจัยจึงรวบรวมข้อมูลจากเครื่องมือในการวิจัยหลายแบบ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และภาคเอกสาร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.6.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการหาข้อมูลเชิงประจักษ์ ได้จากการทำงานในภาคสนาม โดยใช้เครื่องมือหลายประเภท ได้แก่ แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และ การบันทึกเหตุการณ์ประจำวันในภาคสนามของผู้วิจัย นำข้อมูลที่ได้มาเชื่อมโยงกัน เพื่อจะได้ภาพที่สมบูรณ์ของกรณีศึกษาในการอธิบายและตอบคำถามการวิจัย กล่าวคือ

3.6.1.1 ข้อมูลจากแบบสอบถาม เป็นข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นใน 4 ด้านคือ (1) ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญา

ท้องถิ่น (2) กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น (3) แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น (4) แหล่งความรู้อื่นๆ

3.6.1.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เป็นข้อมูลเชิงลึกที่เกี่ยวข้องกับ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นใน 4 ด้าน ดังกล่าวเบื้องต้น เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล โดยวางแผนการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าอย่างเป็นขั้นตอน มีความยืดหยุ่นพอสมควร เพื่อให้ได้ข้อมูล ตามวัตถุประสงค์ จากผู้นำชุมชน ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ ชาวชุมชน และผู้เข้ารับการศึกษาดูงาน

การเข้าสู่ชุมชนเป้าหมาย ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชน แบบเปิดเผย (Overt Role) ในฐานะผู้วิจัย โดยนำหนังสือราชการจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ไปขอความร่วมมือในการวิจัย เริ่มต้นด้วยการเข้าไปสัมพันธ์กับผู้ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ของแต่ละชุมชน จากนั้นจึงสร้างสัมพันธภาพ (Rapport) กับบุคคลอื่นๆ โดยผู้วิจัยเข้าไปพักอาศัยอยู่ในชุมชนเป้าหมาย และเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนจนมีความคุ้นเคยพอสมควร พร้อมอาสาช่วยชาวบ้านทำงานในวิถีชีวิตประจำวัน เพื่อความสะดวกในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล จากชาวชุมชน โดยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลกลมกลืนไปกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน

การสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมในการวิจัย เป็นการสัมภาษณ์เพื่อเป้าหมายในการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมจากที่ได้จากแบบสอบถาม ด้วยการใช้คำถามและสอดแทรกบทสนทนา เพื่อให้ได้คำตอบและรายละเอียดตามประเด็นที่สนใจให้มากที่สุด

3.6.1.3 การเก็บข้อมูลจากการสังเกต ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) ในเบื้องต้นผู้วิจัยจะทำการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยเข้าไปในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อทราบสภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้าน สภาพความเป็นอยู่ บุคคล และพฤติกรรมของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ภายในชุมชน และการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน ฯลฯ หลังจากนั้น จะทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการเข้าร่วมเรียนรู้ร่วมประชุม และจดบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ผู้วิจัยจะใช้การสังเกตทั้ง 2 แบบควบคู่กันไปตามความเหมาะสมกับสถานการณ์

3.6.1.4 การเก็บข้อมูลจากการบันทึกเหตุการณ์ในแต่ละวัน เป็นการบันทึกปรากฏการณ์จริง โดยใช้เครื่องบันทึกเสียงและถ่ายภาพประกอบ บันทึกเหตุการณ์ตามที่เกิดขึ้น เพื่อตรวจสอบ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ และนำมาประกอบการวิเคราะห์อภิปรายผลต่อไป

3.6.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ศึกษาลักษณะที่ตั้งและพื้นที่ บุคคล เพื่อนำมาประกอบในการวิเคราะห์องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลได้จากการศึกษาเอกสารที่ผู้อื่นทำไว้แล้ว เช่น ประวัติชุมชน รายงานการประชุม รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ข้อมูลจากเอกสาร สื่ออินเทอร์เน็ต สิ่งพิมพ์อื่นๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวกับชุมชนเป้าหมาย

สรุปได้ว่า เครื่องมือสำหรับใช้ในการเก็บข้อมูลวิจัย คือ แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการจดบันทึกประจำวัน พัฒนาเครื่องมือโดยทดสอบกับสมาชิกชุมชนราชธานีอโศก ปรับปรุงข้อบกพร่อง ก่อนนำไปใช้กับผู้เข้าร่วมในการวิจัย โดยแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วได้นำมาใช้ในการเก็บข้อมูลในชุมชนเป้าหมาย และใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ การสังเกต, ทุกโอกาสขณะร่วมวิถีชีวิตอยู่ในชุมชน หรือร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น การทำงานในภาคสนามได้มีการจดบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลเสริม ในการวิเคราะห์ข้อมูล

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จากแบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน เกี่ยวกับรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของแต่ละชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง โดยแยกหัวข้อการศึกษาเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) องค์ประกอบของชุมชนแห่งการเรียนรู้ (2) กระบวนการเรียนรู้ (3) แหล่งภูมิปัญญาอีสาน ซึ่งมีขั้นตอนคือ การจัดระเบียบข้อมูล การแสดงข้อมูล (Data Display) การหาข้อสรุปและการตีความ และการวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

3.7.1 ขั้นตอนที่ 1 การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) นำข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือทั้งหมด มาจัดระเบียบข้อมูล ทั้งในทางกายภาพ และเนื้อหา

ในทางกายภาพ ได้แก่ การถอดเทปบันทึกเสียง การบรรณาธิกรณ์ข้อมูล และการจัดเก็บข้อมูล ในทางเนื้อหา ได้แก่ การค้นหาความหมายของข้อความต่างๆ ในข้อมูล คัดสรรเอาข้อความต่างๆ ที่กระจายอยู่ในข้อมูล และที่มีความหมายตรงประเด็นกับเรื่อง ที่ต้องการวิเคราะห์ แบ่งข้อมูลเป็นกลุ่มตามเครื่องมือที่ใช้ กล่าวคือ จัดระเบียบข้อมูลเพื่อง่ายแก่การใช้งาน สะดวกในการจัดเก็บ และเรียกมาได้เมื่อต้องการ ที่สำคัญคือ ให้ข้อมูลอยู่ในสภาพที่พร้อมจะนำไปวิเคราะห์ได้สะดวก การจัดระเบียบข้อมูล มีวิธีการดำเนินการกำหนดรหัส ดังนี้

3.7.1.1 อ่านข้อมูลอย่างพินิจพิเคราะห์ เพื่อมองหามโนทัศน์ (Concept) หรือความหมายที่บ่งบอกอยู่ในข้อความนั้น

3.7.1.2 เปรียบเทียบมโนทัศน์ (Concept) ข้อความที่มีความหมายเหมือนกันจะถูกกำหนดรหัสเป็นตัวเดียวกัน เป็นการจำแนกตามความหมายที่บ่งบอกอยู่ในข้อความนั้นๆ (ชายโพธิสิตา, 2550)

3.7.1.3 จำแนกข้อมูลออกเป็นกลุ่ม ตามหัวข้อการศึกษา ในแต่ละกลุ่มหรือหัวข้อหลักแยกเป็นหัวข้อย่อยตามเนื้อหาในหัวข้อหลัก

3.7.2 ขั้นตอนที่ 2 การแสดงข้อมูล (Data Display) เป็นการนำเสนอข้อมูลในรูปของการพรรณนา อันเป็นผลมาจากการเชื่อมโยงข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วเข้าด้วยกัน ตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ สรุปเป็นภาพรวมของการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัย ดังนี้

3.7.2.1 รูปแบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบ้านดอนหมู

3.7.2.2 รูปแบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบ้านตำแย

3.7.2.3 รูปแบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนราชธานีอโศก

3.7.2.4 รูปแบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

และ บูรณาการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ (1) ชุมชนบ้านดอนหมู (2) ชุมชนบ้านตำแย (3) ชุมชนราชธานีอโศก และ (4) ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการตอบคำถามหลัก

3.7.3 ขั้นตอนที่ 3 สร้างข้อสรุป ตีความหมายของผล หรือข้อค้นพบที่ได้จากการแสดงข้อมูล และตรวจสอบว่า ข้อสรุปและความหมายที่ได้นั้นมีความถูกต้องตรงประเด็น และน่าเชื่อถือ (Conclusion, Interpretation and Verification) รูปแบบที่ปรากฏขึ้นจากข้อมูล คือ รูปแบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่ได้จากการบูรณาการความรู้ของ 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี จะนำมาอธิบายกรอบแนวคิด และสมมติฐาน

3.8 คุณภาพของการออกแบบงานวิจัย (Quality of Research Design)

เพื่อให้ผลการศึกษาและการตีความจากการวิเคราะห์ข้อมูลมีความถูกต้องตรงประเด็น (Validity) และมีความเชื่อถือได้ (Reliability) ได้มีการดำเนินการ ดังนี้

3.8.1 สร้างความถูกต้องตรงประเด็น (Construct Validity)

3.8.1.1 ใช้การตรวจสอบแบบสามเส้าในด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือหลายรูปแบบ (Use Multiple Sources of Data

Collection) ได้แก่ แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม (Yin, 2003: 83-86)

3.8.1.2 ใช้การตรวจสอบข้อมูล ที่ได้จากหลายแหล่ง ในความสอดคล้อง ถูกต้องเป็นจริง จนเกิดความมั่นใจ ในแหล่งข้อมูล ได้แก่ ข้อมูลจากแหล่งเอกสาร ผู้นำชุมชน ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ชาวชุมชนและผู้เข้ารับการศึกษา ดูงานจากชุมชน

3.8.1.3 การเชื่อมโยงหลักฐานอย่างมีเหตุผล (Establish Chain of Evidence) ชายโพธิสิตา (2550 : 393) กล่าวว่า "ข้อสรุปต้องยืนอยู่บนหลักฐานที่เชื่อมโยงกันได้อย่างมีเหตุผล สามารถอธิบายได้ว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น"

3.8.1.4 เชื่อมโยงข้อมูล ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การศึกษา (Linking Data to Objective of Study) กล่าวคือ เพื่อเข้าใจรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละชุมชนและภาพรวม

3.8.2 ความถูกต้องตรงประเด็นภายนอก (External Validity)

3.8.2.1 โดยการกำหนดกรอบแนวคิด มานำแนวทางการวิจัย ประกอบด้วยกรอบแนวคิด เกี่ยวกับความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ในตัวคน

3.8.2.2 การใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือสำรวจระดับและลำดับของความสำคัญและนำเฉพาะประเด็นสำคัญ ของแต่ละชุมชน มาเป็นโครงสร้างในการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้ได้รายละเอียดที่ถูกต้องตรงประเด็น

3.8.2.3 การพิจารณาตรวจสอบจากปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำชุมชนโดยนำรูปแบบใหม่ที่ได้จากการบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ไปเสนอปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 2 ท่าน ผู้นำชุมชน จำนวน 4 ท่าน ให้พิจารณาความเหมาะสมใน 2 ประการ คือ

1) ความเหมาะสม ในการนำรูปแบบใหม่ ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนชนบท

2) ประโยชน์เชิงนโยบาย ได้แก่ การกำหนดนโยบายสนับสนุนกิจกรรมชุมชน เพื่อการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง

3.8.3 ความน่าเชื่อถือ (Reliability) ใช้ระเบียบแบบแผนการวิจัย (Research Protocal) เป็นแผนผังโครงสร้างในการปฏิบัติงานวิจัยอย่างมีระบบ เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผลของงานวิจัย และเป็นรูปแบบของงานวิจัยขั้นต่อไปในอนาคต (Yin, 2003 : 67)

สรุป งานวิจัยนี้ เสนอการสร้างรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ จากการบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง หน่วยของการวิเคราะห์ คือ รูปแบบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้เข้าร่วมในการวิจัย คือ ผู้นำชุมชน ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ ชาวชุมชน และผู้เข้ารับการศึกษาดูงานจากชุมชน เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล ประกอบด้วย แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการบันทึกเหตุการณ์ประจำวันในภาคสนาม โดยมีการพัฒนาและทดสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยกับชุมชนราชธานีอโศก ก่อนนำไปใช้จริง

การรวบรวมข้อมูล แบ่งการทำงานเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ที่ผู้อื่นทำไว้แล้ว เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน บริบท โครงสร้าง องค์ประกอบของชุมชน สภาพเศรษฐกิจ รูปแบบวิถีการผลิต การทำมาหากิน วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รูปแบบความรู้และภูมิปัญญา รูปแบบการศึกษา บทบาทของผู้นำและวัด เพื่อเป็นพื้นฐานความเข้าใจรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน

ส่วนที่ 2 การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เก็บข้อมูลจากเครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการบันทึกประจำวันในภาคสนามของผู้วิจัย นำมาเชื่อมโยงเพื่อตอบคำถามการวิจัย ให้ได้รูปแบบใหม่ขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชนเป้าหมาย โดยกำหนดหัวข้อของการศึกษา 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 การศึกษาเอกสารแสวงหากรอบแนวคิดทฤษฎี เพื่อสร้างรูปแบบเชิงสมมติฐานและบูรณาการ

ส่วนที่ 2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อตรวจสอบสมมติฐานชั่วคราว โดยนำรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาทั้ง 4 ชุมชนสร้างข้อสรุป เพื่อปรับรูปแบบเชิงสมมติฐานชั่วคราว เป็นรูปแบบเชิงสมมติฐานขั้นต้น

ส่วนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล บูรณาการผลการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยเชิงประจักษ์และผลการวิจัยภาคสนาม มาวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามการวิจัย

บทที่ 4
ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

ในบทนี้เป็นการกล่าวถึงผลการวิจัย เกี่ยวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้จากเครื่องมือหลายประเภท ซึ่งประกอบไปด้วย แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งความรู้ กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น และปัจจัยที่สัมพันธ์กับองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และบูรณาการรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ และการอภิปรายผลการวิจัย รายละเอียดมีดังนี้

4.1 ภาพรวมขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนทั่วไป

ชุมชนในประเทศไทยโดยทั่วไป มีวิถีการดำเนินชีวิตและรูปแบบสังคมสัมพันธ์ใกล้ชิดกลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นชุมชนกสิกรรม มีการผลิตของกินเอง หากเหลือก็มีการแลกเปลี่ยนกันหรือใช้ในการประกอบพิธีกรรมในชุมชน มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เคารพนับถือผู้อาวุโส ดำรงชีพที่พอดี ให้ความสำคัญกับคนมากกว่าเงินตรา ดำรงไว้ซึ่งหลักเกณฑ์ในเรื่องคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ผู้คนรอบด้าน มีความไว้วางใจและรู้สึกปลอดภัยเมื่ออยู่ร่วมกัน มีเครือญาติเชื่อมโยงกันอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข (คอรีน แม็คลัฟลิน และกอร์ดอน เดวิดสัน, 2534 ; บำรุง บุญปัญญา, 2549) ชุมชนในภาคอีสาน เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ต่างไปจากภาคอื่นในประเทศไทย

4.1.1 บริบททั่วไปของชุมชนภาคอีสาน คุณสมบัติที่ดีของชาวอีสาน คือ ความขยันอดทน และการอดออมทั้งในรูปผลผลิต สิ่งของ และเงิน ชาวชนบทมีภูมิปัญญาในการหาอาหารจากธรรมชาติ การบริหารจัดการโดยชาวบ้าน เป็นการเสียสละของชาวบ้านที่เข้ามาช่วยชุมชน ความรักและเคารพผูกพันในครอบครัวคนอีสานแม้จะจากถิ่นไปทำงานต่างถิ่น แต่ส่วนใหญ่จะกลับถิ่นเกิดของตนเองในเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ เข้าพรรษา บุญกฐิน เพื่อจะได้พบญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง หรือเพื่อนบ้าน ความรักอาชีพเกษตรกรรม ความรักในบ้านเกิดของคนอีสานและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ที่มีอยู่อย่างเหนียวแน่นในอดีต ศักยภาพเหล่านี้เป็นสิ่งเหนี่ยวรั้งให้คนอีสานยังผูกพันกับหมู่บ้านของตนและเกาะเกี่ยวให้สังคมหมู่บ้านดำรงอยู่ (คณะวิจัยตามโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย, 2546) ประเพณี ที่สำคัญของคนอีสาน คือ ฮีตสิบสอง

ฮีตสิบสอง หมายถึง ประเพณีที่ชาวอีสานได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือน เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชน ได้ออกมาร่วมกิจกรรมพบปะสังสรรค์กันเพื่อความสนุกสนานรื่นเริง และเพื่อความสมานสามัคคี มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ของคนในท้องถิ่นประเพณีอีสาน ได้รับอิทธิพลมาจากล้านช้าง (แถบหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) ฮีตสิบสอง ได้แก่

(1) เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม เป็นกิจกรรมของพระสงฆ์ที่จะต้องเข้ากรรม เรียกว่า "เข้าปริวาสกรรม" โดยให้พระภิกษุผู้ต้องอาบัติ (กระทำผิด) ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เพื่อฝึกจิตสำนึก ถึงข้อบกพร่องของตนเอง และมุ่งประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระวินัย ชาวพุทธศาสนิกชนจะหาเครื่องอุปโภคบริโภคไปถวายพระ ซึ่งถือว่าจะได้บุญมากกว่าการทำบุญตักบาตรทั่วไป

(2) เดือนยี่ บุญคูณลาน เป็นการทำบุญเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ในพิธีนี้จะมีการนิมนต์พระสงฆ์ไปเทศน์ที่ลานนวดข้าว มีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ชาวบ้าน ลานนวดข้าว ที่นา ต้นข้าว และบริเวณใกล้ลานนวดข้าว ถือว่าเป็นสิริมงคลแก่การเกษตรกรรม ทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเชื่อว่า เจ้าของจะอยู่เย็นเป็นสุข ฝนจะตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าจะงอกงามและได้ผลดีในปีต่อไป

(3) เดือนสาม บุญข้าวจี่ เป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ตอนค่ำจะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ มีการไหว้พระรับศีลพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ และตักบาตรด้วยข้าวจี่แล้วมีการฟังเทศน์ฉลองข้าวจี่และรับพร

(4) เดือนสี่ บุญผะเหวด คำว่าผะเหวด เป็นสำเนียงของชาวอีสาน ที่มาแผลงมาจากคำว่า พระเวส ซึ่งหมายถึง พระเวสสันดร การทำบุญผะเหวด เป็นการทำบุญและฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดกหรือเทศน์มหาชาติ เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระเวสสันดรผู้บำเพ็ญเพียรอันยิ่งใหญ่ด้วยวิธีบริจาคทานหรือทานบารมีในชาติสุดท้าย หรือมหาชาติของพระพุทธองค์ก่อนที่จะมาเสวยชาติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

(5) เดือนห้า บุญสงกรานต์ เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่โบราณ นิยมทำในเดือนห้าเริ่มตั้งแต่วันที่ 13-15 เมษายน มีพิธีสรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ รวมทั้งจะมีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญพระพุทธรูปและพระสงฆ์ นอกจากนี้ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรก่อพระเจดีย์ทราย และมีการละเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานตลอดทั้ง 3 วันและบางหมู่บ้านจะมีการแห่พระพุทธรูปไปรอบๆ หมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้สรงน้ำกันอย่างทั่วถึง

(6) เดือนหก บุญบั้งไฟ จัดก่อนฤดูทำนา ด้วยความเชื่อว่าเป็นการขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าในนาข้าวอุดมสมบูรณ์ ในงานจะมีการแห่บั้งไฟและจุดบั้งไฟ เพราะเชื่อว่าเป็นการส่งสัญญาณขึ้นไปบอกพญาแถนให้ส่งน้ำฝนลงมา ระหว่างที่มีการจุดบั้งไฟชาวบ้าน

จะมีการเซิ้งอย่างสนุกสนานมาก มีการแข่งขันจุดบั้งไฟกันว่าบั้งไฟใครจะขึ้นสูงกว่ากัน ส่วนบั้งไฟที่จุดแล้วไม่ขึ้นจะมีการทำโทษด้วยการจับเจ้าของบั้งไฟไปโยนบ่อโคลน

(7) เดือนเจ็ด บุญซำฮะ ซำฮะ เป็นภาษาอีสานหมายถึง ชำระ การทำความสะอาด ชำระ เป็นประเพณีทำบุญเพื่อชำระล้างสิ่งที่ไม่ดีเป็นเสนียดจัญไร อันจะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง ซึ่งถือว่าเป็นการปัดเป่าความชั่วร้ายให้ออกจากหมู่บ้าน การทำบุญซำฮะนี้ชาวบ้านจะพากันเก็บกวาดบ้านเรือนให้เรียบร้อย เป็นการทำความสะอาดครั้งยิ่งใหญ่ในรอบปี

(8) เดือนแปด บุญเข้าพรรษา การเข้าพรรษา เป็นกิจของพระภิกษุสามเณร ที่จะต้องอยู่ประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำเดือนแปดถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 เนื่องจากฤดูนี้เป็นฤดูแห่งการเกษตรกรรม การห้ามพระภิกษุสามเณรเดินทางด้วยเหตุผลส่วนหนึ่งอาจมาจาก การไม่ต้องการให้พระภิกษุสามเณรไปเหยียบย่ำพืชผลที่ชาวบ้านได้เพาะปลูกไว้ ในพิธีจะมีการทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณร มีการฟังธรรมเทศนา ชาวบ้านจะหล่อเทียนใหญ่ไว้ถวายเป็นพุทธบูชา และจะเก็บไว้ตลอดพรรษา

(9) เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งจะจัดขึ้นวันแรม 14 ค่ำเดือน 9 ชาวบ้านจะพากันทำข้าวปลาอาหารคาวหวาน และข้าวต้มมัดพร้อมหมากพลูที่ห่อใส่ใบตอง นำไปวางไว้ที่โคนต้นไม้ในบริเวณวัดและรอบๆ บ้าน เพื่อให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วหรือผีบ้านผีเรือนมากิน

(10) เดือนสิบ บุญข้าวสาก เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โดยจะมีการทำสลากให้พระจับเพื่อที่จะได้ถวายของตามสลากนั้น ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหารและสิ่งของไปทำบุญที่วัดในตอนเช้า โดยนำห่อข้าวสากไปวางไว้บริเวณวัดพร้อมจุดเทียนและบอกให้ญาติมิตรผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มารับอาหารและผลบุญที่อุทิศให้ มีการฟังเทศน์ฉลองข้าวสากและกรวดน้ำไปให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านจะนำเอาข้าวสากที่พระสวดเสร็จแล้ว กลับไปที่บ้านด้วยโดยเอาไปวางไว้ตามทุ่งนาและรอบๆ บ้านเพื่อให้ผีบ้านผีเรือน เจ้าที่เจ้าทางหรือผีที่ไร้ญาติขาดมิตรได้มารับส่วนบุญ

(11) เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา บุญออกพรรษาจัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พระภิกษุสามเณรที่เข้าพรรษาครบตามกำหนด 3 เดือน จะมารวมกันทำพิธีปวารณา คือเปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ชาวบ้านมีโอกาสมาร่วมกันทำบุญ ตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ รับศีลสวดมนต์ฟังเทศน์และถวายผ้าจำนำพรรษา ตอนค่ำจะมีการจุดประทีปโคมไฟในบริเวณวัดและหน้าบ้าน บางท้องถิ่นจะมีการถวายปราสาทผึ้ง หรือต้นผาสาดเผิ้ง (สำเนียงอีสาน) เพื่อเป็นพุทธบูชา บางท้องถิ่นที่อยู่ใกล้บริเวณแม่น้ำจะมีการแข่งเรือเพื่อความสนุกสนานและสามัคคีร่วมกันในตอนกลางวัน ส่วนในตอนกลางคืนจะมีการไหลเรือไฟ (ฮ่องเฮือไฟ) เพื่อเป็นการบูชาคารวะพระ

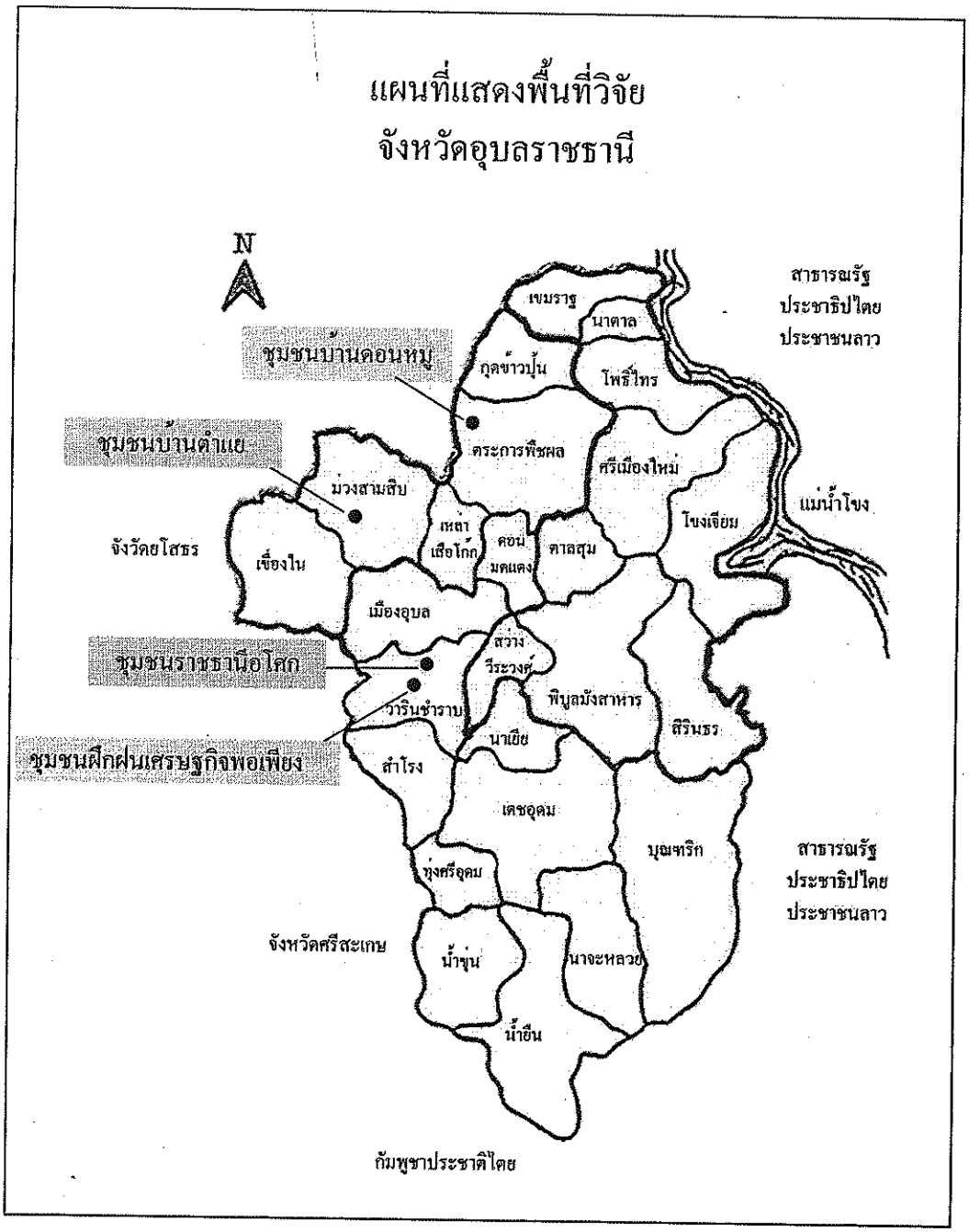
(12) เดือนสิบสอง บุญกฐิน บุญกฐินเป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ซึ่งจำพรรษาแล้ว เริ่มตั้งแต่ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน12 ก่อนการทำบุญกฐินเจ้าภาพจะต้องจองวัดและกำหนดวันทอดกฐินล่วงหน้า มีการเตรียมผ้าไตรจีวรพร้อมเครื่องอัฐบริขารและเครื่องไทยทาน มีการบอกบุญแก่ญาติมิตร ตอนเช้าในพิธีจะแห่ขบวนกฐินเพื่อนำไปทอดที่วัด ปัจจุบันชาวอีสานที่ไปทำมาหากินต่างถิ่น มักจะรวมตัวกันตั้งกองกฐินเพื่อนำกลับไปถวายที่วัดในหมู่บ้านตนเอง ซึ่งนอกจากจะเป็นการทำบุญแล้ว ยังได้กลับไปเยี่ยมครอบครัวและญาติมิตร (กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2554)

ความเป็นชุมชน ได้อาศัย ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม การเป็นเครือญาติ มาทำให้เกิดความแน่นแฟ้น เป็นความสามัคคี

4.1.2 บริบททั่วไปของพื้นที่วิจัย

การศึกษารูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีพื้นที่เป้าหมายในการวิจัย 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยได้ร่วม เรียนรู้และเก็บข้อมูล เพื่อให้ทราบถึงเงื่อนไขสภาพแวดล้อม กลไกโดยรวมชุมชนในประเด็นต่างๆ ซึ่งจังหวัดอุบลราชธานี มีบริบททั่วไป คือ ตั้งอยู่สุดชายแดนตะวันออก ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศ ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และกัมพูชาประชาธิปไตย อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 630 กิโลเมตร ลักษณะโดยทั่วไปเป็น ที่สูงๆ ต่ำๆ จัดเป็นที่ราบสูง ลาดเอียงไปทางตะวันออก มีแม่น้ำหลายสายไหลผ่าน ได้แก่ แม่น้ำโขง แม่น้ำชี แม่น้ำมูล มีลำน้ำใหญ่ๆ อีกหลายสาย ได้แก่ ลำเซบก ลำโดมใหญ่ ลำโดมน้อย มีอากาศร้อนในฤดูร้อน และค่อนข้างหนาวในฤดูหนาว ส่วนในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัดอุบลราชธานี คือ ป่าไม้ มีแหล่งน้ำใต้ดินหรือน้ำบาดาลอยู่ทั่วไป แต่มีปริมาณคุณภาพและความตื้นลึกแตกต่างกันไป ประชากรมีอาชีพทางด้านเกษตรเป็นส่วนใหญ่ โดยมีการทำนาข้าวและเพาะปลูกพืชไร่ชนิดต่างๆ เช่น ปอแก้ว มันสำปะหลัง ถั่วลิสง มีการเลี้ยงปศุสัตว์ และทำการประมงอยู่บ้างอาชีพอื่นๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อย คือ อุตสาหกรรม และการค้าการบริการ มีการคมนาคมติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ทั้งทางรถไฟ รถยนต์ และทางอากาศ การศึกษาภาคบังคับได้แพร่กระจายไปอย่างทั่วถึง ด้านการศึกษาในระดับมัธยม ขณะนี้ได้ขยายออกไปสู่ชนบทครอบคลุมทุกพื้นที่ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ จึงมีวัดและสำนักสงฆ์ในพุทธศาสนากระจายอยู่ทั่วไป

นอกจากบริบทที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมอย่างอื่นที่จัดเป็น ทุนทางปัญญา ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอในหัวข้อต่อไป

ภาพที่ 7 แผนที่แสดงพื้นที่วิจัย 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี คือชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

4.2 ผลการสำรวจปัจจัยและกระบวนการขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย

4.2.1 ผลการสำรวจข้อมูลจากแบบสอบถาม ในการจัดลำดับความสำคัญ เพื่อให้เห็นภาพรวมของรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย นำไปเป็นแนวทางในการค้นหาความจริง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อตอบคำถามการวิจัย ซึ่งองค์ประกอบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ละชุมชนมีรูปแบบที่ต่างกัน ตามรายละเอียดแสดงใน ตารางที่ 6

ตารางที่ 6 สรุป องค์ประกอบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี จากแบบสอบถาม

ปัจจัย	ชุมชน บ้านดอนหมู	ชุมชน บ้านตำแย	ชุมชน ราชธานีอโศก	ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง
แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น	1. พ่อแม่หรือครอบครัว 2. กิจกรรมตามฮีตคอง 3. ปราชญ์ชาวบ้าน 4. กิจกรรมของวัด	1. พ่อแม่หรือครอบครัว 2. ปราชญ์ชาวบ้าน 3. กิจกรรมตามฮีตคอง 4. พระ	1. พระ หรือสมณะ 2. กิจกรรมของวัด 3. พระไตรปิฎก 4. ปราชญ์ชาวบ้าน 5. พ่อแม่หรือครอบครัว	1. พระ หรือสมณะ 2. กิจกรรมของวัด 3. พระไตรปิฎก 4. พ่อแม่หรือครอบครัว
แหล่งความรู้อื่นๆ	1. ครูบาอาจารย์ 2. โทรทัศน์ 3. ศูนย์เรียนรู้ชุมชน 4. ฐานงานหรือกิจการของชุมชน 5. โรงเรียนสถาบันการศึกษา	1. โรงเรียนสถาบันการศึกษา 2. ศูนย์เรียนรู้ชุมชน 3. ครูบาอาจารย์ 4. หอกระจายข่าวประจำชุมชน 5. โทรทัศน์	1. ฐานงานหรือกิจการของชุมชน 2. ครูบาอาจารย์ 3. โทรทัศน์ 4. ศูนย์เรียนรู้ชุมชน 5. ตำราหนังสือ	1. ครูบาอาจารย์ 2. ฐานงานหรือกิจการของชุมชน 3. ตำราหนังสือ 4. โทรทัศน์ 5. องค์กรเครือข่าย

ตารางที่ 6 สรุป องค์ประกอบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี จากแบบสอบถาม (ต่อ)

ปัจจัย	ชุมชน บ้านดอนหมู	ชุมชน บ้านตำแย	ชุมชน ราชธานีอโศก	ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง
กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น	1. เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง 2. เรียนรู้จากพิธีกรรมหรือประเพณี 3. แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน 4. สาธิต และบอกเล่า 5. เรียนรู้จากวัฒนธรรม	1. เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง 2. เรียนรู้จากพิธีกรรมหรือประเพณี 3. เรียนรู้จากวัฒนธรรม 4. สาธิต และบอกเล่า 5. เรียนรู้จากคำสอนของ ศาสนา	1. เรียนรู้จากคำสอนของศาสนา 2. เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง 3. แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน 4. สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร 5. เรียนรู้จากพิธีกรรมหรือประเพณีวัฒนธรรม	1. เรียนรู้จากคำสอนของศาสนา 2. เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง 3. แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน 4. การลองผิดลองถูก 5. สาธิต และบอกเล่า

ตารางที่ 6 สรุป องค์ประกอบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี จากแบบสอบถาม (ต่อ)

ปัจจัย	ชุมชนบ้านดอนหมู	ชุมชนบ้านตำแย	ชุมชนราชธานีอโศก	ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง
ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น	1. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน 2. การเรียนรู้ร่วมกัน 3. มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน 4. การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ 5. สมาชิกมีความพึงพอใจ	1. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน 2. การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ 3. การพัฒนาด้านจิตใจ 4. มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน 5. การเรียนรู้ร่วมกัน	1. การพัฒนาด้านจิตใจ 2. มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน 3. การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ 4. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน 5. การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาคเป็นธรรม (ระบบสาธารณโภคี)	1. การพัฒนาด้านจิตใจ 2. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน 3. การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาคเป็นธรรม (ระบบสาธารณโภคี) 4. การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ 5. มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน

4.2.2 การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และบูรณาการเข้ากับระบบบ้านวัดโรงเรียน ทำให้เกิดข้อค้นพบ ดังต่อไปนี้

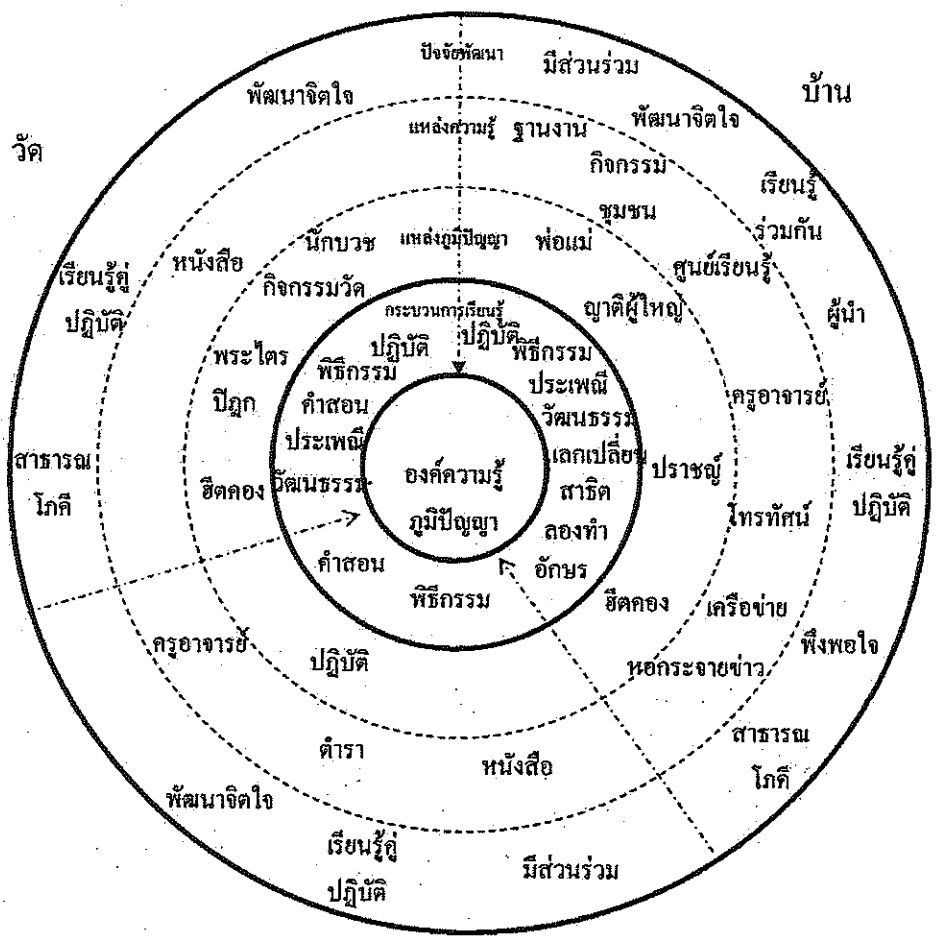
4.2.2.1 แหล่งความรู้ ประกอบด้วย ครูบาอาจารย์ ฐานงาน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน สถานศึกษา เครือข่าย โทรทัศน์ หอกระจายข่าว หนังสือ ตำรา

4.2.2.2 แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย นักบวช พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน พระไตรปิฎก กิจกรรมของวัด กิจกรรมตามฮีตคอง

4.2.2.3 กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ ประกอบด้วย การปฏิบัติจริง แลกเปลี่ยนสาธิตบอกเล่า ลองผิดลองถูก

4.2.2.4 กระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง จากคำสอนศาสนา พิธีกรรม ประเพณีวัฒนธรรม การสร้างเป็นลายลักษณ์อักษร

องค์ประกอบทั้งหมด ถูกจัดอยู่ในสถาบัน บ้านวัดโรงเรียน ที่สอดประสานสัมพันธ์กันในวัฏจักรของการถ่ายทอด ตามภาพที่ 8 ซึ่งสามารถนำมาสังเคราะห์จัดหมวดหมู่ นำไปสร้างรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชนเป้าหมายต่อไป

โรงเรียน

ภาพที่ 8 องค์ประกอบที่ทำให้เกิดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย

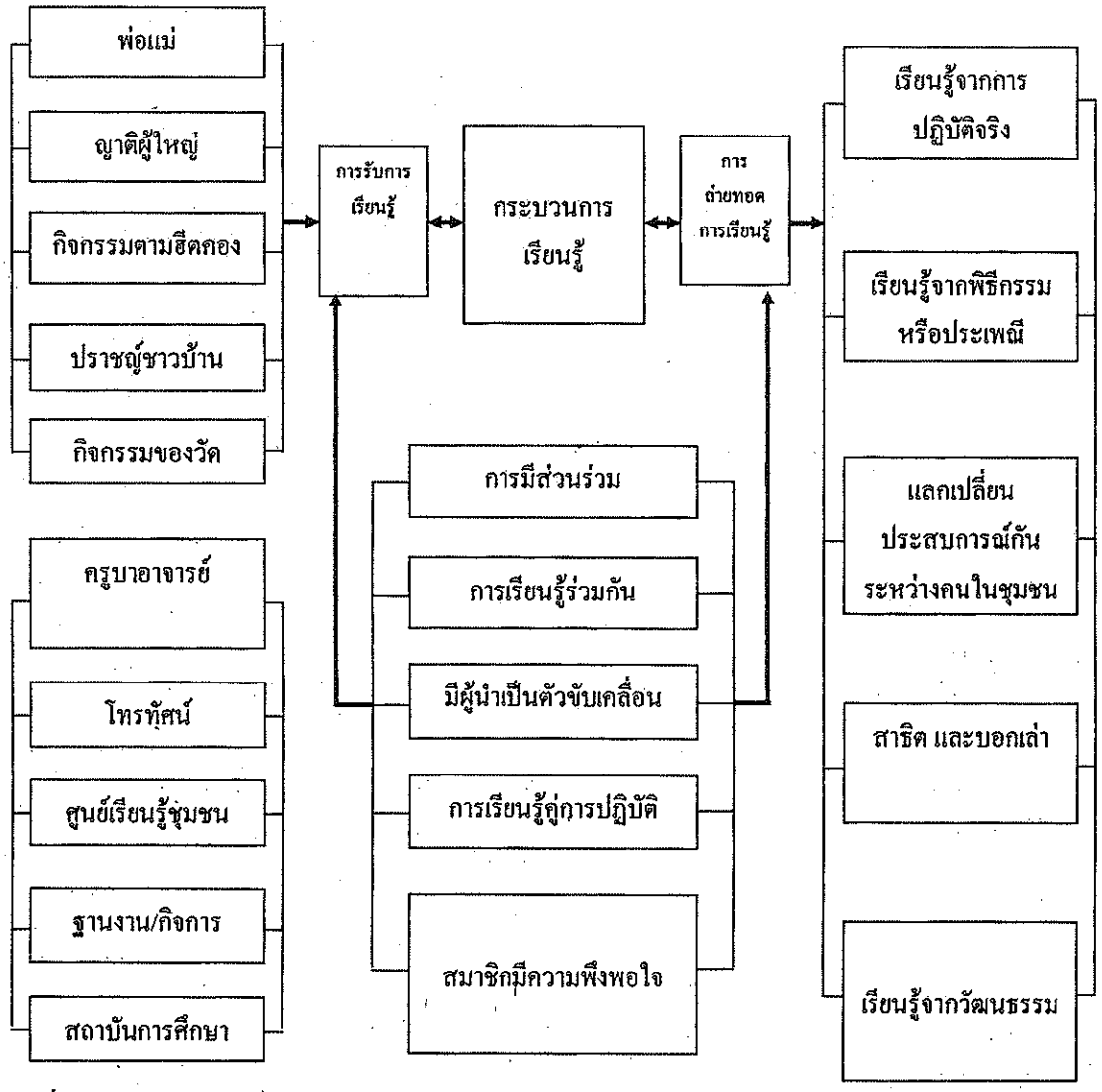
4.3 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ของชุมชนเป้าหมาย

รายละเอียดรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชน ที่ได้จากเครื่องมือหลายรูปแบบ มีดังนี้

4.3.1 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนหมู

ชุมชนบ้านดอนหมู หมู่ที่ 10 ตำบลขามเปี้ย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี เป็นชุมชนหนึ่งในภาคอีสาน ที่คงวิถีชีวิตแบบชนบทอีสาน หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีองค์ประกอบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้จากการสำรวจข้อมูลตามแบบสอบถาม ตามภาพที่ 9 และรายละเอียด ดังต่อไปนี้

รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนหมู

ภาพที่ 9 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนหมู

4.3.1.1 แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) พ่อแม่หรือครอบครัว การที่ชุมชนบ้านดอนหมูเป็นชุมชนดั้งเดิมแบบชนบทอีสาน อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองอุบลราชธานี 70 กิโลเมตร ค่อนข้างห่างจากอิทธิพลของระบบทุนนิยม ที่กระจายอยู่ในเมืองและแพร่ออกสู่ชนบท ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพภายในหมู่บ้าน เป็นอาชีพเกษตรกรรม มีชีวิตพออยู่พอกิน พึ่งพาตนเอง มากกว่าพึ่งพาตลาด มีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ เด็กและผู้ใหญ่มีโอกาสอยู่ร่วมกันมาก เวลามีงานบุญผู้ใหญ่จะพาเด็กๆ ไปร่วมทำบุญที่วัดตั้งแต่ยังเล็ก เพื่อปลูกฝังสิ่งดีงาม ผู้ใหญ่และผู้เฒ่าผู้แก่จะช่วยกันเป็นหูเป็นตาดูแลเด็กๆ คอยบอกสอนร่วมกัน มีการไปมาหาสู่กันได้ง่ายเพราะไม่มีรั้วบ้านแบบแน่นหนา ในวันหยุดหรือช่วงปิดภาคเรียนเด็กและวัยรุ่นจะอยู่ท้องไร่ท้องนาร่วมกับผู้ใหญ่ จึงมีโอกาสถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ง่าย ข้อดีของชุมชน คือ การอยู่ห่างไกลตัวเมือง ทำให้ไม่ถูกครอบงำจากระบบทุนนิยมโดยง่าย ชุมชนไม่มีการใช้อินเตอร์เน็ต เด็กๆ ไม่ติดเกมส์ มีบ้างในวัยรุ่นแต่ไม่ถึงขนาดเป็นปัญหา คนในชุมชนมีโทรศัพท์มือถือน้อยมาก ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านส่วนมาก ได้จากบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดไว้ให้ โดยเฉพาะด้านคุณธรรมจริยธรรม การทำมาหากิน การปกครอง หนึ่งในกลุ่มผู้นำ คือ นายบุญมา แกะมา ได้แบบอย่างการเสียสละ แนวทางการปกครองลูกบ้านมาจากบิดาที่เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านมาก่อน บิดาได้บริจาคที่ดินให้เป็นที่ตั้งโรงเรียน นายบุญมาบริจาคที่ดินให้เป็นที่ตั้งโรงสีชุมชน ฉางข้าว สถาบันการเงิน และให้ชุมชนใช้ที่ดินของตนเป็นศูนย์เรียนรู้ฯ เคยทำหน้าที่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 29 ปี เป็นผู้ใหญ่บ้าน 5 ปี นายธีรชาติ ปลาทอง ประธานกลุ่มโรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ เหรัญญิกสถาบันการเงิน กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ได้แบบอย่างมาจาก พ่อจันทร์แดง โครรัตน์ อดีตผู้นำชุมชน ในฐานะลูกหลาน โดยการติดตามไปเรียนรู้การรวมกลุ่ม และศึกษาดูงานเพิ่มเติม ปัจจุบันเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่เรียกว่า “หมอหนี้” “ครูเกษตร” และได้รับเลือกตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2555 เกี่ยวกับการถ่ายทอดประสบการณ์ให้คนรุ่นหลัง นายคำจันทร์ คุ้นเคย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ให้ความเห็นว่า “ผมต้องการให้ลูกได้ทำงาน เขาอยากกินอะไรก็ให้เขาไปหาเอง ไม่ต้องวิ่งเข้าไปในตลาด มันลำบาก ผมมีลูกผู้หญิงผมฝึกให้เขาไถนาได้ทั้ง 2 คน ใช้รถไถ ไถเป็นแต่เลี้ยวยังไม่เก่ง เวลาเลี้ยวพ่อต้องไปเลี้ยวช่วย แต่นาแปลงใหญ่นี่ปล่อยได้เลย ต้องฝึกหัดไว้แต่เล็ก เพราะถ้าโตแล้วมันฝึกไม่ได้ คนที่เลี้ยงลูกสบายๆ ผมว่าเขาคิดผิด”

การตั้งบ้านเรือนจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มญาติ แบ่งการปกครองดูแลออกเป็นคุ้มทั้งหมด 6 คุ้ม แต่ละคุ้มมีหัวหน้าคุ้ม และมีคำขวัญ ตามตารางที่ 7

ตารางที่ 7 การแบ่งการปกครองของชุมชนบ้านดอนหมู

ชื่อคุ้ม	หัวหน้าคุ้ม	คำขวัญคุ้ม
คุ้มธนาคารข้าว	นายประหยัด วิลามาศ	คุ้มพัฒนา ภูมิปัญญาเด่น ประชาร่มเย็น เน้นเศรษฐกิจพอเพียง
คุ้มเหนือพัฒนา	นายทองพูล บึงไสย	คุ้มเหนือพัฒนา ประชาร่วมใจใฝ่คุณธรรม น้อมนำเศรษฐกิจพอเพียง
คุ้มสร้างสรรค์	นายบุญเพ็ง วงษ์พรมมา	คุ้มสร้างสรรค์ ได้ความสามัคคี ตั้งอยู่บนความดี ไม่มีอบายมุข
คุ้มกลางพัฒนา	นายอำคา คุ้นเคย	คุ้มกลางพัฒนา ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลีกเลี่ยงอบายมุข มีความสุขตอนแก่ พ่อแม่รักษาศีล
คุ้มเกษตรอินทรีย์	นายแปลง ชิณศรี	คุ้มเกษตรอินทรีย์ มีวินัย ใส่ใจการเกษตรเขตปลอดสารพิษ ส่งเสริมเยาวชนห่างไกลยาเสพติด
คุ้มเกษตรพอเพียง	นายคล่อง ทิณโนรส	เกษตรพอเพียง หลีกเลี่ยงอบายมุข นำสุขสู่ชุมชน

การรวมกันอยู่ในกลุ่มเครือญาติ ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ในแต่ละคุ้มเป็นญาติกัน จึงมีการร่วมกันทำงานเพื่อการพัฒนา การถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาเสมือนคนในครอบครัวเดียวกัน องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันออกไป มักเป็นเรื่อง คุณธรรม จริยธรรม ลดละเลิกอบายมุข การดำเนินวิถีชีวิตแบบพอเพียง การสร้างเสริมพลังสามัคคี ฯลฯ ดังปรากฏในคำขวัญของแต่ละคุ้ม มีผู้เฒ่าผู้แก่คอยไกล่เกลี่ย ป้องกันการเอารัดเอาเปรียบ แก่งแย่งกันในชุมชน เช่น จัดลำดับการจ้างแรงงานเกี่ยวข้าว จัดลำดับการขายหมูในชุมชน การที่เด็กและผู้ใหญ่มีโอกาสทำงานร่วมกันเด็กที่ทำงานยังไม่เป็นก็จะอยู่ไม่ห่างจากผู้ใหญ่ จึงมีโอกาสสัมผัสซึมซับวิถีชีวิตที่ดีไปในตัว เวลามีงานบุญประเพณี พิธีกรรม ทุกวัยในชุมชนจะอยู่ปะปนกันไปไม่แยกส่วน การสัญจรของคน

ในชุมชนส่วนมากเดินเท้า ขับขี่จักรยาน และจักรยานยนต์ จึงมีโอกาสทักทายพูดคุยกันแลกเปลี่ยนกัน

2) กิจกรรมตามฮีตคองและวิถีชีวิต ชาวบ้านจะยึดถือ และปฏิบัติตามแนวทางในอดีต หรือละเว้นในสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ ซึ่งถือเป็นฮีตคองของหมู่บ้าน มีทั้งส่วนที่ชุมชนจัดขึ้นเอง ไปร่วมกับชุมชนอื่น หรือชุมชนอื่นมาร่วมพิธีด้วย เช่น บุญบั้งไฟและบุญเดือน 6 จัดที่ตำบลขามเปี้ย ซึ่งมีหมู่บ้านเข้าร่วมทั้งหมด 12 หมู่บ้าน การเข้าร่วมพิธีนิยมแต่งกายสวยงาม ตามแบบไทบ้านอีสาน มีขบวนแห่สวยงาม มีพิธีกรรมทางศาสนาร่วมด้วย

ชาวบ้านยังคงนิยมประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งสามารถสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ หลายโอกาส เช่น สู่ขวัญให้กับผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักการภารโรง ผู้ย้ายมาหรือรับตำแหน่งใหม่ ผู้พ้นจากตำแหน่ง คนสำคัญที่มาเยือน ผู้ได้รับอุบัติเหตุ คู่บ่าวสาวในพิธีแต่งงาน ฯลฯ ชาวบ้านจะช่วยกันทำบายศรีจากวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนด้วยตัวชาวบ้านเอง มีการเตรียมอาหารเพื่อเลี้ยงผู้ที่มาร่วมพิธี ทำพิธีโดยหมอทำขวัญในหมู่บ้าน และต่อด้วยพิธีผูกแขน เพื่อเป็นสิริมงคล สร้างขวัญและกำลังใจ เปิดโอกาสให้คนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัยมาร่วมพิธีทำให้เกิดผลทางด้านจิตใจ เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะ พึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประเพณีสู่ขวัญของชาวบ้านดอนหมูจึงเป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ เพื่อความเป็นสิริมงคล ให้ความสำคัญกับทุกคน และให้กำลังใจจากการรอดพ้นอันตรายต่างๆ ซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ชุมชนบ้านดอนหมูไม่สนับสนุนหรืองดการจัดกิจกรรมที่เป็นไปอย่างฟุ่มเฟือย เช่นการมีมหรสพ ที่ต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากๆ งดการดื่มสุราในงานบุญ ฯลฯ

3) ปราชญ์ชาวบ้าน เชิญปราชญ์ชาวบ้านมาบรรยายที่ศูนย์เรียนรู้เป็นประจำ ผู้ใหญ่บ้าน นายธีรชาติ ปลาทอง ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวได้เป็นผู้ให้การอบรมมาโดยตลอด รณรงค์ให้ผู้เข้ารับการอบรมทำเกษตรกรรมไร้สารพิษ การลดละเลิกอบายมุข การเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย สร้างจิตสำนึกให้ตระหนักถึงความพอเพียง ไม่ตกเป็นทาสทุนนิยม ฯลฯ นายจันทร์แดง โครรัตน์ อดีตผู้นำและเป็นผู้อาวุโสที่ชาวบ้านนับถือ นำเสนอประวัติความเป็นมาของบ้านดอนหมู ให้ผู้เข้ารับการอบรมเห็นคุณค่าความเป็นชุมชน เห็นความสำคัญของทรัพยากรชุมชน ความรักถิ่นฐานตนเอง มีความหวังในการกลับไปพัฒนาชุมชนของตน เวลามีการอบรมหรือมีกิจกรรมชุมชน กลุ่มผู้นำและปราชญ์ชาวบ้านจะคอยให้คำปรึกษาหารืออำนวยการให้การอบรมเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ให้ความรู้ แนวคิด เชิญชวนให้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ โดยผ่านหอกระจายข่าว นอกจากนี้ตามรั้วบ้าน หน้าบ้าน สถานที่ราชการที่สาธารณะ มีคำคมหรือโสลกธรรมดีๆ สามารถนำไปปฏิบัติได้ เช่น “ไม่มีชัยชนะอันใดจะยิ่งใหญ่เท่าเอาชนะใจตนเอง” “ความดีไม่มีขายอยากได้ต้องทำเอง” “ดีชั่วอยู่ที่ตัวทำ สูงต่ำอยู่ที่ทำตัว”

คนในชุมชนที่เป็นผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ประมาณ 30-40 คน สามารถเป็นแบบอย่างให้กับคนในชุมชนได้ องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมี เรื่องคุณธรรม จริยธรรม วิถีการดำเนินชีวิต การจักสาน การทำเครื่องใช้ในครัวเรือน การทำเครื่องมือการเกษตร ฯลฯ

4) กิจกรรมของวัด ชุมชนบ้านดอนหมู มีวัด อยู่ 2 แห่ง ที่เป็นวัดบ้าน ชื่อ "วัดภูมิภาค" และวัดป่า วัดภูมิภาค มีสถานที่อยู่ติดกับหมู่บ้าน ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเพราะมีความสะดวก ในการเดินทาง ส่วนวัดป่า อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร เกิดจากพระสงฆ์ที่ชาวบ้านเรียกหลวงตา และนับถือว่าเป็นปราชญ์ชุมชน เห็นว่าสัตว์ป่าและต้นไม้หายไปมาก จึงทำเป็นสำนักสงฆ์ เพื่อรักษาป่า และสัตว์ป่าเอาไว้ สามารถดูแลป่าได้ 2 ที่ ประมาณ 545 ไร่ หลวงตา เป็นครูบาอาจารย์ของเจ้าอาวาสวัดภูมิภาค จึงประสานสัมพันธ์กันได้ดี ส่งผลดีต่อกิจกรรมชุมชน และการดูแลป่า เมื่อมีกิจกรรมสำคัญพระทั้งหมดจะมาร่วมกันประกอบพิธี ชาวบ้านทุกเพศทุกวัยให้ความสำคัญกับทางวัดจะมาร่วมพิธี เป็นที่น่าสังเกตว่า เด็กและวัยรุ่นจะเข้าร่วมกิจกรรมของวัดจำนวนมาก เป็นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ให้กับชาวชุมชน ซึ่งส่วนมากจะเป็นการประกอบพิธีกรรมมากกว่าการเทศน์สอน แต่ทำให้รู้จักบาปบุญ เป็นการขัดเกลาด้านจิตใจได้ในระดับหนึ่ง

4.3.1.2 แหล่งความรู้อื่นๆ

1) ครูบาอาจารย์ มีการนำความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาจากครูบาอาจารย์ หรือผู้ที่ให้ความรู้หรือภูมิปัญญาจนเคารพนับถือเป็นครูบาอาจารย์ มีการประสานความรู้ใหม่เข้ามาใช้ในชุมชน เช่น การจัดระบบการทำงานของสถาบันการเงินบ้านดอนหมู ได้จำลองแบบมาจากธนาคาร โดยการสอนเทคนิคการทำงานและการจัดระบบทำให้การดำเนินงานของสถาบันเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นในชุมชน ที่มีพื้นความรู้มาจากครูบาอาจารย์ในสถานศึกษาที่เคยเล่าเรียนมา การดำเนินกิจกรรมชุมชนส่วนมากก็อาศัยพื้นความรู้ที่ได้รับจากสถานศึกษาประกอบกับการเรียนรู้เพิ่มเติมจากเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐที่จัดเป็นครูบาอาจารย์ เช่น กิจการโรงสี การซื้อขายข้าวของชุมชน สุขภาพชุมชน การทำปุ๋ยอินทรีย์ การวิจัยชาวบ้าน ฯลฯ ชาวบ้านที่มีความรู้ประสบการณ์ด้านต่างๆ เช่น นายบุญมา ป้องไว้ จะเป็นผู้มีความรู้ประสบการณ์การทำนา ตั้งแต่ การคัดพันธุ์ข้าว การดำนากลีบเดียว การไถกลบแบบโบราณ ก็สามารถเป็นครูบาอาจารย์ให้ชาวบ้านเข้ามาเรียนรู้ได้ นายจันทร์แดง โครรัตน์ เป็นตัวอย่างการใช้ชีวิต แบบเศรษฐกิจพอเพียง นายธีรชาติ ปลาทอง นางบานเย็น จันทรักษ์ มีความรู้ประสบการณ์การรักษาสุขภาพแบบพึ่งตนตามแนวทางแพทย์วิถีธรรม พระสงฆ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นการส่วนตัวก็จัดเป็นครูบาอาจารย์ ดังมีคำเรียก พระที่วัดว่า "ครูบา" ความรู้ที่ได้จากครูบาอาจารย์ มีทั้งความรู้วิชาการทั่วไป ภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาทางธรรม

2) โทรทัศน์ เมื่อว่างจากงาน โดยเฉพาะในตอนเย็น ก่อนนอน ชาวบ้าน จะดูโทรทัศน์ ส่วนมากไม่ใช้จานดาวเทียม มีการรับสัญญาณจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้ด้วย ซึ่งชาวบ้านจะได้รับความรู้จากการเลือกชมแล้วนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ เป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การทอผ้า การทำการเกษตร ในตอนกลางวัน ชาวบ้านและเด็กจะอยู่ตามท้องไร่ท้องนามากกว่าการดูโทรทัศน์อยู่กับบ้าน โทรทัศน์เป็นแหล่งความรู้เสริม ไม่มีอิทธิพลให้เกิดอาชีพใหม่ได้

3) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ชุมชนบ้านดอนหมู มีศูนย์เรียนรู้ต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีสถานที่เป็นธรรมชาติสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน พอเหมาะกับการจัดการอบรม และมีฐานงานในบริเวณศูนย์เรียนรู้ การก่อสร้างเป็นแบบเรียบง่าย ใช้วัสดุธรรมชาติ การอบรมเน้นการลดละเลิกอบายมุข การทำกสิกรรมไร้สารพิษ มีฐานเรียนรู้ต่างๆ เช่น ฐานการทำน้ำส้มควันไม้ ฐานทำน้ำยาเอนกประสงค์ ทำสบู่ ฐานทำปุ๋ยอินทรีย์ ฐานคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการอบรม เช่น คอมพิวเตอร์ เครื่องฉายโปรเจคเตอร์ เครื่องเล่นวิดีโอ มีการจัดทำป้ายให้ความรู้ ที่เป็นประโยชน์สำหรับการอบรม เช่น แผนที่ชุมชน แผนผังคณะทำงาน กฎระเบียบของศูนย์เรียนรู้ฯ ผู้เข้ารับการอบรมเป็นลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) โดยทางธนาคารฯ ส่งมาเข้ารับการอบรม สำหรับชาวชุมชนได้รับความรู้และภูมิปัญญาจากการซึมซับในฐานะผู้ปฏิบัติการอบรม ได้เรียนรู้การทำงานเป็นกลุ่ม พัฒนาตนเอง ทำตนให้เป็นแบบอย่างและรับการอบรมไปในตัว ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ฯลฯ บุคคลที่ให้ความรู้ มีทั้งผู้อาวุโสที่ชาวบ้านนับถือ ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้านผู้มีประสบการณ์ลงมือปฏิบัติได้จริง เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปฏิบัติงานในชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่อนามัย เจ้าหน้าที่ ธกส. ตอนเช้ามีการให้ผู้เข้ารับการอบรมไปทำวัตรที่วัด เพื่อการซึมซับคุณธรรม มีการใช้กิจการชุมชน และกิจการของชาวบ้าน เป็นฐานงานในการศึกษาเรียนรู้ เช่น โรงสีชุมชน โรงปุ๋ยชุมชน บ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงกบของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ นายคำจันทร์ คุ้นเคย ฯลฯ นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดอบรมมีการแสดงของเด็กเยาวชน ให้เยาวชนมาช่วยดำเนินรายการ ที่พักของผู้เข้ารับการอบรม เป็นบ้านของชาวบ้านที่ไม่มีอบายมุข เรียกว่า "ครัวเรือนอาสา" สภาพแบบชาวบ้านทั่วไป ที่สามารถเป็นตัวอย่างทั้งในด้านคุณธรรม และความเป็นอยู่แบบพอเพียง สามารถปฏิบัติตามกฎระเบียบของศูนย์เรียนรู้ได้ โดยทางศูนย์เรียนรู้ จะมีค่าตอบแทนให้กับผู้ที่เป็นเจ้าของบ้าน จัดให้ผู้เข้ารับการอบรมร่วมรับประทานอาหารร่วมกับเจ้าของบ้านในวันสุดท้ายของการอบรม เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพิ่มความคุ้นเคยเป็นพี่เป็นน้อง นอกจากนี้ศูนย์เรียนรู้ใช้เป็นสถานที่อบรมให้ความรู้อื่นๆ เช่นการอบรมกฎจราจรให้แก่เยาวชน อบรมการคัดแยกขยะให้กับชาวบ้านและเยาวชน และกิจกรรมอื่นๆ ตามโอกาสที่เหมาะสม

4) ฐานงานหรือกิจการของชุมชน ผู้รับผิดชอบฐานงานหรือกิจการชุมชน ได้อาศัยองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติสั่งสมเป็นความรู้ในตัวคน และถ่ายทอดออกมาในรูปแบบการสาธิต บอกเล่า และให้ฝึกลงมือปฏิบัติ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งจากบุคคลในชุมชนและนอกชุมชน นอกจากนี้ได้มีการไปเข้ารับการอบรมจากองค์กรต่างๆ เพื่อนำมาปรับใช้ให้ได้ผลดียิ่งขึ้นมีการประสานความรู้ใหม่เข้ามาใช้ในชุมชน เช่น การจัดระบบการทำงานของสถาบันการเงินบ้านดอนหมู ได้จำลองแบบมาจากธนาคาร โดยการสอนเทคนิคการทำงานและการจัดระบบทำให้การดำเนินงานของสถาบันเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีการจัดทำป้ายที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้มาศึกษาดูงาน

5) โรงเรียนสถาบันการศึกษา ชาวบ้านดอนหมูส่วนใหญ่ มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา ชุมชนมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอยู่ในบริเวณวัดภูมิภาค มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาชื่อ โรงเรียนบ้านดอนหมู อยู่ตรงข้ามกับศูนย์เรียนรู้ฯ และสถาบันการเงินบ้านดอนหมู อยู่ไม่ห่างจากวัด มีเนื้อที่ติดกับชุมชน มีความสะดวกง่ายต่อการประสานงานระหว่างบ้านวัดโรงเรียน เด็กที่เรียนจบระดับประถมศึกษา จะเดินทางไปเรียนระดับมัธยมในหมู่บ้านใกล้เคียง หรือโรงเรียนในอำเภอตระการพืชผล เด็กและเยาวชนจะได้รับความรู้จากทางโรงเรียนไปพร้อมๆ กับการกล่อมเกลาจากทางวัด และร่วมกิจกรรมชุมชนอยู่เสมอ กิจกรรมของโรงเรียน ก็จะมีพิธีสงฆ์เข้ามาร่วม และชาวบ้านจะเข้าร่วมกิจกรรมกันดี เช่น งานวันเด็ก ทางโรงเรียนร่วมกับชาวชุมชน ร่วมกันจัดกิจกรรมบนเวที แต่ละคุ้มจะจัดอาหารมาให้เด็กๆ ได้รับประทานกัน การเรียนรู้จากโรงเรียนนอกจากด้านวิชาการแล้ว ยังมีการสอดแทรกภูมิปัญญาไปด้วยพร้อมๆ กันไป

4.3.1.3 กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านดอนหมู เริ่มต้นจากชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเข้ารับการอบรมเกษตรกรพักชำระหนี้ หลักสูตรสัจธรรมชีวิต ที่ชุมชนราชธานีอโศก แล้วรวมกลุ่มกัน ลด ละ เลิกอบายมุข นำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการอบรมมาลงมือปฏิบัติ รณรงค์ทำเกษตรอินทรีย์ ตั้งกลุ่มโรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ และก่อเกิดกิจกรรมอื่นอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ โรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ นักวิจัยชาวบ้าน โรงสีชุมชน กลุ่มหมูหลุม สถาบันการเงินชุมชนบ้านดอนหมู ธนาคารปุ๋ยหมักชีวภาพต้านปุ๋ยเคมี ซึ่งเดิมมีกิจกรรม ธนาคารข้าว โครงการป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารโคกระบือ การขับเคลื่อนที่ต่อเนื่อง โดยกลุ่มผู้นำที่ไม่เป็นทางการพัฒนาจนกระทั่ง นำความรู้และภูมิปัญญาที่ได้รับจากการอบรมมาลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังจนได้รับรางวัลหมู่บ้านดีเด่นตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ปี พ.ศ. 2550 รางวัลรองชนะเลิศอันดับหนึ่ง การประกวดหมู่บ้านตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ปี พ.ศ. 2553 ชาวบ้านร่วมกันถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้กับชุมชนอื่น และบุคคลทั่วไปโดยผ่านศูนย์เรียนรู้

ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนหมู ในส่วนของครอบครัว เด็กจะเรียนรู้จากการช่วยงานพ่อแม่เล็กๆ น้อยๆ จนสามารถช่วยรับผิดชอบงานบางอย่างในครอบครัว เช่น การทำอาหาร การเลี้ยงสัตว์ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ และชาวชุมชนจะสนับสนุนให้เด็กมีส่วนร่วมในการทำงาน แม้ทำงานยังไม่เป็นก็ให้เล่นอยู่ไม่ไกลผู้ใหญ่ จะสังเกตเห็นเด็กอยู่ตามท้องไร่ท้องนาปะปนอยู่กับผู้ใหญ่ มากกว่าอยู่กับบ้านโดยลำพัง การเรียนรู้จากการปฏิบัติ จึงมีมาตั้งแต่เล็กจนโต งานที่ทำของชาวบ้านส่วนมากเรียนรู้มาจากการลงมือปฏิบัติ โดยผู้มีประสบการณ์จะคอยสอน แนะนำให้ บ้านดอนหมูมีกลุ่มผู้นำและชาวบ้านบางส่วนเป็นผู้ใฝ่เรียน เมื่อรับความรู้จากภายนอกชุมชนมาแล้วจะนำมาปฏิบัติด้วยตนเอง และมีความสามารถในการรวมกลุ่ม ขับเคลื่อนกิจกรรมไปได้ โดยการปฏิบัติให้เห็นจริง ทำให้คนรอบข้างเชื่อมั่นและลองทำตาม เป็นแบบครูพักลักจำ เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์ การดำนากลืบเดียว การทำน้ำยาเอนกประสงค์ การทำน้ำส้มควันไม้ การเลี้ยงหมูหลุม การเลี้ยงกบ การคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว การใช้เทคนิค 9 ข้อในการรักษาสุขภาพ ตามแนวทางแพทย์วิถีธรรม ฯลฯ

2) เรียนรู้จากพิธีกรรมหรือประเพณี ทั้งบ้าน วัด โรงเรียน ล้วนมีการประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมในกิจกรรมของบ้าน เช่น การทำบุญเลี้ยงพระในพิธีเปิดกลุ่มกิจกรรมต่างๆ การฉลองอาคาร และพิธีกรรมอื่นๆ ในระดับครัวเรือน จะจัดพิธีกรรมเพื่อให้ถูกต้องตามประเพณี เช่น พิธีบวช พิธีแต่งงาน พิธีขึ้นบ้านใหม่ เช่นเดียวกับชุมชนอีสานทั่วไป บ้านดอนหมูจะยังคงรูปแบบของพิธีกรรมแบบชาวอีสานไว้มากกว่าชุมชนในเมืองหรือใกล้เมือง เช่น พิธีสู่ขวัญผูกแขน นอกจากนี้ก็มีพิธีกรรมในรูปแบบทางการทั่วไปด้วย เช่น พิธีจุดเทียนชัยเฉลิมพระเกียรติในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พิธีวันแม่ วันเด็ก วันครู ฯลฯ งานบุญประเพณี ที่ปฏิบัติกันอยู่ คือ งานบุญประเพณีดั้งเดิม ทั้งที่ชาวบ้านจัดกันเอง จัดร่วมกับหมู่บ้านใกล้เคียง หรือหมู่บ้านใกล้เคียงมาร่วมด้วย เช่น งานประเพณีสงกรานต์ บุญกฐิน บุญเดือนหก บุญพระเวสสันดร แห่กัณฑ์หลอน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นการหลอมรวมคนในชุมชนให้เกิดความรักความสามัคคี รักบ้านเกิดของตนเอง ส่งผลต่อการพัฒนาด้านอื่นๆ ต่อไป มีผลทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ทำให้คนอยู่ในครรลองครองธรรม ผู้นำและปราชญ์ชุมชน ผู้อาวุโส กลุ่มแกนหลักของหมู่บ้าน มีบทบาทสำคัญในการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนและเยาวชนได้รู้ถึงความเป็นมาของจารีตประเพณีวัฒนธรรม และพาปฏิบัติ

3) แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน ลักษณะเด่นของชุมชนบ้านดอนหมูอย่างหนึ่งคือ การประชุมสรุปงานในแต่ละวันของการให้การอบรม ของศูนย์เรียนรู้ฯ สามารถชี้ข้อบกพร่องกันได้เพื่อการพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น ชาวบ้านดอนหมูจึงสามารถทำหน้าที่เป็นพิธีกร และเป็นวิทยากรได้หลายคน และมีความเชื่อมั่นในการดำเนินการให้การอบรมมากขึ้น การอบรมดำเนินไปได้ด้วยดี ดังคำกล่าวของ นายธีรชาติ ปลาทอง ผู้ใหญ่บ้าน ที่กล่าวว่า

"เมื่อก่อนผมเป็นวิทยากรทุกวันที่มีการอบรม ทุกวันนี้ผมทำหน้าที่ให้การอบรมเพียง 2 วัน นอกนั้นมีพี่น้องของเราให้การอบรมเป็นไม้เป็นมือแทนผมได้" บ้านดอนหมูมีฐานงานหรือกลุ่มงานต่างๆ จำนวนมาก และสนับสนุนให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมช่วยงานชุมชน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันได้ รวมทั้งเด็กที่มีความสนใจ เช่น การผลิตปุ๋ย กำหนดให้สมาชิกไปร่วมกันทำปุ๋ย จึงจะมีสิทธิ์รับผลประโยชน์จากกลุ่ม การที่ชาวบ้านร่วมกันทำงานไม่ว่าจะงานในระดับชุมชน หรือ ระดับครอบครัวก็จะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันโดยผู้รู้จะคอยแนะนำ ผู้ที่มีประสบการณ์น้อยกว่าจะเป็นผู้ช่วย และสอบถามหากมีข้อสงสัย ซึ่งแต่ละคนมีความถนัดไม่เหมือนกัน

4) สาธิตและบอกเล่า กระบวนการจัดการเรียนรู้ภายในศูนย์เรียนรู้ชุมชนส่วนมาก ใช้วิธีการสาธิตและบอกเล่า เช่น การทำน้ำส้มควันไม้ น้ำยาเอนกประสงค์ สบู่ ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าว การรักษาสุขภาพตามวิธีการของแพทย์วิถีธรรม โดยผู้ที่มีความรู้ความสามารถในชุมชน ที่มีประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้

5) การเรียนรู้จากวัฒนธรรม บ้านดอนหมูจะยังคงวัฒนธรรมอีสานเอาไว้มาก เมื่อเทียบกับชุมชนอีสานทั่วไปในปัจจุบัน เช่น วัฒนธรรมการแต่งกายแบบคนอีสาน เวลามีงานบุญ ผู้ใหญ่ทั่วไปแต่งกายแบบคนอีสานดั้งเดิมคือผู้หญิงนุ่งผ้าถุง มีผ้าสไบ หญิงสาวและวัยรุ่นบางคนนุ่งผ้าถุง ผู้ชายที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่นุ่งโสร่ง เด็กเล็กและเด็กโตส่วนใหญ่แต่งกายตามสมัย แบบเรียบร้อยมิดชิด คงวัฒนธรรมการเคารพนับถือผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ วัฒนธรรมการกิน จะนิยมหาอาหารที่หาได้จากการเพาะปลูกของครัวเรือน และอาหารตามธรรมชาติที่ได้จากป่าชุมชน ชาวบ้านไม่นิยมบริโภคอาหารสำเร็จรูป สำหรับเด็กมีการกินขนมกรุบกรอบบ้าง แต่ไม่เป็นที่แพร่หลาย มีวัฒนธรรมการพึ่งพากันโดยเฉพาะในหมู่ญาติ การพึ่งพากันภายในชุมชน เช่น การช่วยเหลือญาติผู้เสียชีวิต การช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยที่เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล การช่วยเหลือเงินทุนโดยคิดดอกเบี้ยต่ำ ของสถาบันการเงิน การบริจาคเงินบำรุงวัดและโรงเรียน ของศูนย์เรียนรู้ชุมชน การรวมตัวทำให้มีอำนาจการต่อรอง ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมในกลุ่มเยาวชน เช่น การเล่นดนตรี แคน พิณ กลองยาว การฟ้อนรำ ฯลฯ วัฒนธรรมอันดีงามที่หายไปมาก คือ วัฒนธรรมการลงแขก ทุกวันนี้เป็นระบบการจ้างและใช้เทคโนโลยีมากขึ้น ที่หลงเหลือ คือ การลงแขกพัฒนาชุมชน ปลูกป่า ทำแนวกันไฟ มีการรวมกันในแต่ละคุ้มทำอาหารแจกฟรีในกิจกรรมต่างๆ เช่น งานวันเด็ก วันลงแขกพัฒนาชุมชน เป็นการดัดแปลงวัฒนธรรมกลับมาใช้ให้เหมาะกับสถานการณ์

4.3.1.4 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน ชุมชนมีกิจกรรมทั้งของชุมชน วัด โรงเรียนหลายรูปแบบ ทั้งงานพิธีกรรม งานบุญ ประเพณี การพัฒนาหมู่บ้าน เป็นการให้คนมารวมกัน อันเป็นการปลูกฝังเรื่อง ความสามัคคี เมื่อมีปัญหา หรือกิจจำเป็นที่ต้องระดมกันทำงาน ทำให้ชาวชุมชนเข้ามารวมตัวกันได้ง่าย ชุมชนใช้วิธีบอกกันปากต่อปากและการประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าวเพื่อบอกกล่าวบอกบุญให้คนมาทำงานร่วมกัน ชุมชนบ้านดอนหมู่ส่วนมากมีอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพอิสระ มีวิถีชีวิตที่ไม่เร่งรีบเหมือนชุมชนเมือง เมื่อมีความจำเป็นในการรวมตัวกันประกอบกิจกรรมของชุมชน จึงรวมตัวกันได้ง่าย เมื่อมีงานพิธี ทั้งบ้าน วัด โรงเรียน จะเข้าไปมีส่วนร่วมทุกครั้ง ผู้ไม่สามารถมาร่วมได้จะบริจาคเงินช่วยค่าใช้จ่ายในการพัฒนา ทางวัดช่วยในด้านสถานที่ได้ดี เพราะมีความรู้เรื่องการก่อสร้าง ตกแต่งประดับประดา บรรยากาศอบอุ่นแบบกันเอง เช่น การพัฒนาทำความสะอาด การร่วมพิธีกรรมในวันสำคัญ การร่วมงานบุญประเพณีต่างๆ ที่เด่นที่สุดคือ การอนุรักษ์ป่าไม้ คนในชุมชนเกิดความตระหนักเห็นประโยชน์ของป่าที่เป็นทั้งแหล่งอาหารตามธรรมชาติ สามารถนำไม้มาก่อสร้างซ่อมแซมบ้านเรือนได้ตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน

ชุมชนบ้านดอนหมู่มีการรวมกลุ่มอาชีพ หลายกลุ่ม เรียงตามลำดับการก่อเกิด ดังนี้

- ธนาคารข้าว ในปี พ.ศ. 2527 แก้ไขปัญหาความอดอยาก ยากจน และการทำเกษตร ที่ประสบภัยพิบัติทางธรรมชาติ

- โครงการป่าชุมชน ในปี พ.ศ. 2528 แก้ไขปัญหาการเสื่อมโทรมของป่า ทรัพยากรธรรมชาติลดลง สัตว์ป่าสูญหายมาก การต่อสู้เพื่อแย่งชิงทรัพยากรป่าไม้ จากโครงการปลูกไม้โตเร็ว (ยูคาลิปตัส)

- กลุ่มออมทรัพย์ ในปี พ.ศ. 2534 ระดมเงินทุนในชุมชน เพื่อให้สมาชิกได้กู้ยืมเงินไปเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และการลงทุนประกอบอาชีพ

- ธนาคารโคกระบือ ในปี พ.ศ. 2542 เพื่อให้เกษตรกรชาวนายืมโคไปเลี้ยงเพื่อใช้งานและผลิตลูก

- กลุ่มอาชีพ ในปี พ.ศ. 2542 การใช้ภูมิปัญญาใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชน เช่น กลุ่มแม่บ้านทอผ้า กลุ่มเพาะเห็ด กลุ่มทำขนม

- โรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ ในปี พ.ศ. 2546 สร้างโอกาสการเรียนรู้การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการในแปลงนา การเปลี่ยนแปลงความรู้ วิเคราะห์ระบบนิเวศการเกษตรในแปลงนา

- นักวิจัยชาวบ้าน ปี พ.ศ. 2548 วิจัยว่าการทำนาเกษตรอินทรีย์ เป็นทางรอดที่ดีขึ้นกว่าเดิม จริงหรือ

- โรงสีชุมชน โรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ ในปี พ.ศ. 2548 เพื่อรวบรวมผลิตผลของสมาชิกชุมชน ไว้ต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง การแปรรูปผลผลิต จากข้าวเปลือกมาเป็นข้าวสาร เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้า (ข้าวอินทรีย์)

- กลุ่มหมูหลุม ปี พ.ศ. 2549 ใช้วัสดุที่เหลือใช้จากกระบวนการสีข้าวของโรงสีชุมชน เช่น แกลบ รำ ปลายข้าว มาใช้เป็นอาหารในการเลี้ยงหมู และเป็นวัสดุที่ใช้ในการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ

- สถาบันการเงินชุมชนบ้านดอนหมู ปี พ.ศ. 2549 ให้บริการทางการเงิน ที่สามารถตอบสนองความต้องการแก่ประชาชนในชุมชน (ปริญญา สิงห์เรือง, 2551)

มีการขยายผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในการขยายผลแนวคิดการพึ่งพาตนเองของชาวบ้านก็คือ "ธนาคารปุ๋ยหมักชีวภาพต้านปุ๋ยเคมี" ชาวบ้านทุกคนจะร่วมกันทำปุ๋ยหมักหลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวเก็บไว้ในธนาคารปุ๋ยฯ เพื่อใช้ในฤดูกาลต่อไป โดยมีเป้าหมายให้เป็นกสิกรรมไร้สารพิษ 100 % (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2554 : เว็บไซต์) เนื่องจากสมาชิกกลุ่มได้รับประโยชน์ จึงทำให้จำนวนสมาชิกในแต่ละกลุ่มเพิ่มขึ้น

2) การเรียนรู้ร่วมกัน ในอดีตชุมชนบ้านดอนหมู เดิมมีป่าจำนวนมากได้แก่ ป่าดอนใหญ่ ป่าดอนกุง ป่าดอนบาก ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์และมีสัตว์ป่าจำนวนมาก ปี พ.ศ. 2521-2522 รัฐบาลมีนโยบายผนวกกับภาคเอกชน ส่งเสริมการเกษตรเพื่อการส่งออก ให้ชาวบ้านลงทุนปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่า เหลือพื้นที่ป่าเพียง 200 ไร่ กลุ่มผู้นำชุมชนได้มีการต่อสู้ เพื่อให้ได้ป่ากลับคืนมา โดยใช้ความรู้ทางกฎหมาย เรียกร้องจากรัฐบาลจนมีการหยุดการกระทำ จากนั้นก็ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของป่า โดยการประชุมทำความเข้าใจ ซึ่งได้รับความร่วมมือด้วยดี ชาวบ้านมอบพื้นที่ป่าคืนให้กับส่วนกลาง มีการบริจาคที่ดินเพิ่มจากผู้นำและชาวชุมชนที่มองเห็นประโยชน์ เช่น นายจันทร์แดง โครรัตน์ ผู้นำชุมชน 25 ไร่ นายลี วงษ์พรมมา 56 ไร่ นายสา กลิ่นแก้ว 32 ไร่ และคนอื่นๆ รวม 26 ราย พื้นที่ป่าที่ได้รับบริจาคมีทั้งหมด 426 ไร่ จากนั้น ชาวบ้านร่วมกันกำหนดระเบียบในการดูแลรักษาป่า แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร นำมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ สามารถใช้ไม้จากป่าเพื่อการก่อสร้างและซ่อมแซมบ้านได้ตามระเบียบที่กำหนด ปัจจุบันมีเนื้อที่ป่าทั้งหมดรวมจำนวน 626 ไร่

ชาวบ้านดอนหมู ใช้การประชุม เป็นที่เรียนรู้ร่วมกัน มีการประชุมประจำเดือนของชุมชน ประชุมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ โดยใช้เวลานอกเหนือจากเวลาทำงานประจำ ซึ่ง

ไม่กระทบกระเทือนต่อการประกอบอาชีพทำมาหากิน ประชุมสรุปงานหลังจากปฏิบัติกิจกรรมชุมชนแล้ว เช่น เมื่อมีการอบรมที่จัดโดยศูนย์เรียนรู้ จะมีการประชุมเพื่อรับทราบปัญหา หาวิธีการแก้ไข ปรับปรุง ให้การอบรมดำเนินไปได้ด้วยดี เป็นเวทีพูดคุยเพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ขณะทำงานก็มีการติดต่อพูดคุยหารือแบบธรรมชาติกันเอง การดำเนินกิจกรรมและการประชุมของกลุ่มต่างๆ การต้อนรับผู้มาเยือน จะมีผู้เฒ่าผู้แก่ ที่มีประสบการณ์มาก่อนเข้าร่วมและเป็นที่ปรึกษาเสมอ ทำให้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาให้กับคนรุ่นหลัง ชุมชนมีการคัดกรองความรู้จากภายนอกชุมชน โดยยึดประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก ไม่ใช่ประโยชน์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

3) มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน ชุมชนบ้านดอนหมูมีจุดเด่น คือ มีกลุ่มผู้นำซึ่งประกอบด้วย อดีตผู้นำชุมชน (อดีตผู้ใหญ่บ้าน คือ นายบุญมา แกะมา และนายจันทร์แดง โครรัตน์) ปราชญ์ชาวบ้าน (นายธีรชาติ ปลาทอง) ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งแบบเป็นทางการ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ นายยรรยง จิตรติกรกุล และนายคำจันทร์ คุ้นเคย ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ ทำงานประสานงานกันได้ดีทำงานร่วมกันได้อย่างกลมกลืน ก่อให้เกิดมีศักยภาพในการขับเคลื่อนกิจกรรมชุมชน มีความเสียสละ ทั้งแรงสติปัญญา แรงกาย แรงทรัพย์ มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ โปร่งใส ยุติธรรม กลุ่มผู้นำรู้เท่าทันทุนนิยมจะเห็นได้จาก ความต้องการที่จะคงสภาพความเป็นวิถีชีวิตชนบทมากกว่าความเจริญทางวัตถุ พยายามพึ่งตนเองมากกว่าพึ่งหน่วยงานของรัฐ ไม่ต้องการให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินโดยไม่จำเป็น พยายามสื่อให้ชาวบ้านเข้าใจ กลุ่มผู้นำมีการประสานและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับวัดและโรงเรียน

การดอนหมู เป็นหมู่บ้านรูปแบบสภาผู้นำ (ผู้นำรูปแบบใหม่) คือมี "ตุลาการหมู่บ้าน" เป็นคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ โดยการแต่งตั้ง ในการพิจารณาความขัดแย้งหรือการกระทำผิดในชุมชน กรณีความขัดแย้งจะจบที่ตุลาการหมู่บ้าน ไม่มีคดีขึ้นศาล

4) การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการทำมาหากินที่ชาวบ้านได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พ่อแม่ปู่ย่าตายายพาทำมาใช้ เช่น การไถกลบหลังฤดูเก็บเกี่ยว การไถคลาด ปักดำ ไม่มีการใช้สารเคมี ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2504 มีการนำสารเคมีมาใช้ในการเกษตรของหมู่บ้าน ชาวบ้านหันมาใช้ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาเร่งการเจริญเติบโต การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ประสบปัญหาในการทำมาหากิน การเกษตรได้ผลผลิตน้อย ราคาผลผลิตตกต่ำ ทรัพยากรถูกทำลาย ประกอบกับการมีอบายมุขของชาวบ้าน ทำให้เกิดหนี้สินผูกพันและพอกพูน ในปี พ.ศ. 2545 ชาวบ้านจำนวน 60 คนได้มีโอกาสเข้ารับอบรม ตามโครงการพักชำระหนี้ที่ชุมชนราชธานีโศก ทำให้เกิดความคิดใหม่ เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ได้เรียนรู้เรื่องความพอเพียง การลด ละ เลิกอบายมุข การทำกสิกรรมไร้สารพิษ หลายคนตัดสินใจ ลด ละ เลิกอบายมุข เลิกใช้สารเคมี กลับมาร่วมกัน

ก่อตั้งกลุ่มโรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ขึ้น ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อนจนเกิดกิจกรรมอื่นๆ ตามมา เมื่อมีวิชาการใหม่ๆ เช่น ไปเข้ารับการอบรม จากสมณะเสียงศีล ชาตวโร ที่จังหวัดที่มาให้การอบรม ที่ชุมชนราชธานีอโศก ชาวบ้านมักนำมาลงมือทำ ทดลอง ดัดแปลงให้เหมาะกับสภาพพื้นที่ ความรู้หรือภูมิปัญญาที่ปฏิบัติแล้วได้ผลดีก็จะทำต่อและเผยแพร่สอนต่อผ่านศูนย์เรียนรู้ เช่น การดำนากลับเดียว การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การรักษาสุขภาพตามวิธีแพทย์วิถีธรรม จากหมอใจเพชร กล้าจน อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร องค์ความรู้ที่นำมาปฏิบัติแล้วไม่ค่อยได้ผล เช่น การทำนาโยน ที่เหมาะกับภาคกลางมากกว่าภาคอีสาน เมื่อนำมาปฏิบัติได้ข้อสรุปแล้วก็จะเลิกทำ นอกจากนี้การถ่ายถอดวิถีชีวิตในระดับครอบครัวส่วนมากใช้การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ เช่น การทำข้าวต้มมัด ผู้ใหญ่จะใช้วานเด็ก ไปหาใบตอง ช่วยขูดมะพร้าว ต่อมาเมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็สามารถทำได้ด้วยตนเองในทุกขั้นตอน ชาวบ้านดอนหมูจึงมีการนำความรู้มาทดลองปฏิบัติ และต่อยอดองค์ความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติตลอดเวลา

5) ความพึงพอใจ ชาวชุมชนบ้านดอนหมูมีความพึงพอใจในการดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้าน โดยมีปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจ คือ (1) ชาวชุมชนมีความเชื่อมั่น เชื่อฟัง ศรัทธา ในตัวผู้นำ (2) การประสาน ร่วมมือระหว่างบ้านวัดโรงเรียน (3) การเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน การประชุมปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหา (4) การได้รับผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกัน (5) การรักท้องถิ่นของตนเอง รักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมได้ (6) การรักษากฎระเบียบร่วมกัน ฯลฯ

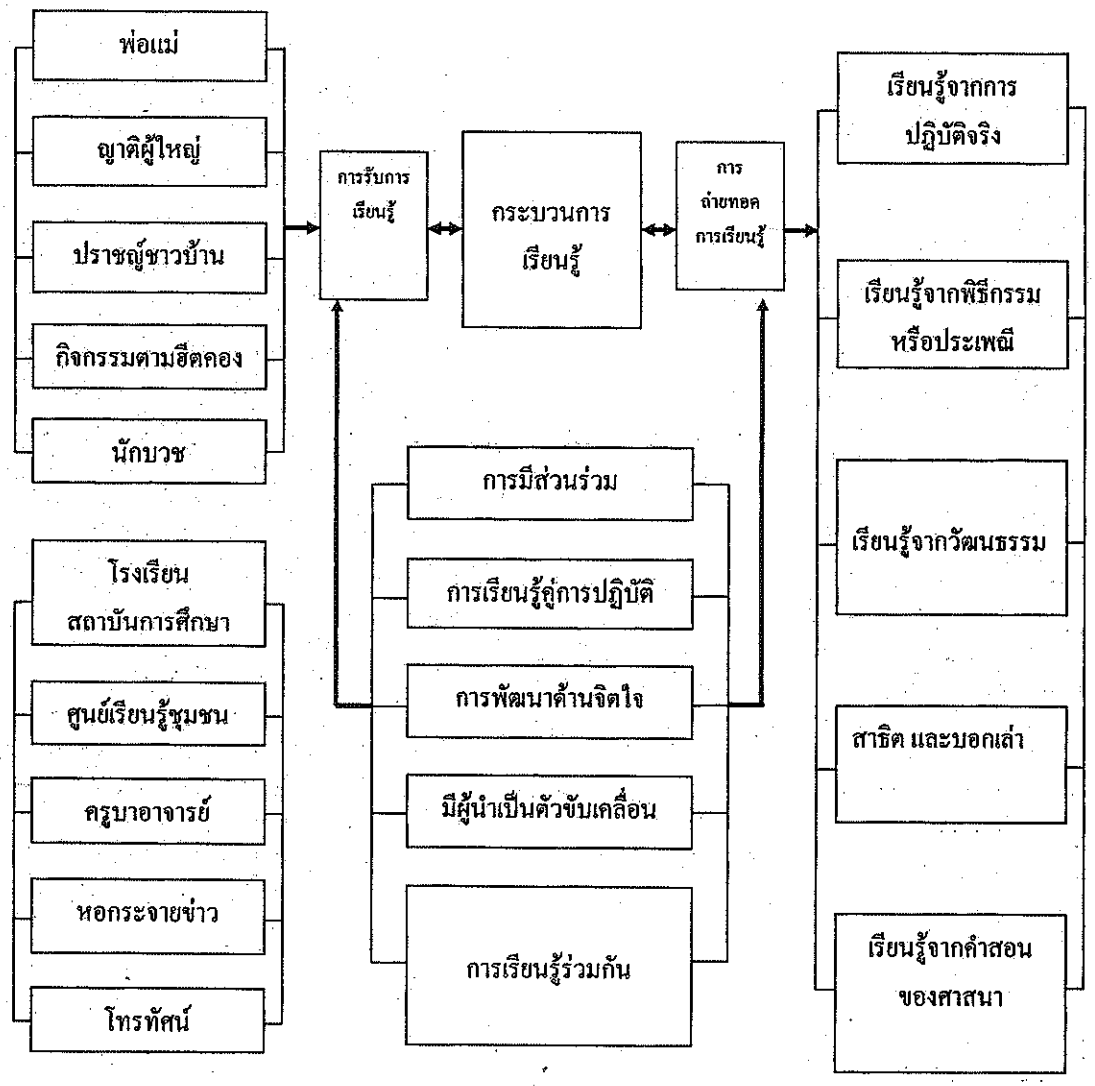
การรักษากฎระเบียบ ป่าชุมชนมีกฎระเบียบข้อหนึ่งว่า ห้ามบุคคลนำเลื่อยยนต์เข้าไปในป่าชุมชน ตัวอย่างหนึ่งซึ่งนายยรรยง จิตรติกรกุล เล่าให้ฟังคือ “ผู้ใหญ่บ้านถือวิสาสะ ไม่นำเข้าที่ประชุมใหญ่ ในการนำเลื่อยยนต์ไปตัดต้นไม้ เพราะว่าคนไปรออยู่เป็นร้อย ไม้ไม่พอสร้างสะพาน จำเป็นต้องตัดไม้มาให้ทันคน ก็เลยคุยกับกรรมการแค่สิบกว่าคน เข้าไปตัดต้นไม้ พอตอนเย็นมาเสียงส่วนมากบอกว่ามันไม่ได้ผ่านมติที่ประชุมใหญ่ กฎคือกฎ ดังนั้นจึงนำผู้ใหญ่บ้านขึ้นศาลชุมชน ศาลชุมชนตัดสินว่าผิด ก็ต้องปรับผู้ใหญ่บ้านคนนั้น”

กลุ่มผู้นำเน้นเรื่องความรักความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่าความเจริญทางด้านวัตถุ ดังคำกล่าวของ นายยรรยง จิตรติกรกุล ที่กล่าวว่า “บทบาทผู้นำต้องการที่จะให้ลูกน้องมีความสามัคคี รักกัน รวมกัน ให้พี่น้องรักกันอยู่ด้วยกันรวมกัน เพื่ออะไร เมื่อรวมกันแล้วความผาสุกจะตามมา สิ่งต่างๆ จะเป็นเกราะป้องกันภัยข้างนอกที่จะเข้ามา” เกี่ยวกับการเอื้ออาทร นายบุญมา แกะมา ให้ทัศนะว่า “ผมอยากให้อยู่ดีมีสุข ไม่อยากให้หวังร่ำรวยอะไรหรอก หวังความสุขอยู่แบบพี่แบบน้อง แล้วก็พึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกันแค่นั้น”

4.3.2 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านตำแย

ชุมชนบ้านตำแย หมู่ที่ 11 ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี มีองค์ประกอบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้จากการสำรวจข้อมูลตามแบบสอบถาม ตามภาพที่ 10 และรายละเอียด ดังต่อไปนี้

รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านตำแย

ภาพที่ 10 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านตำแย

4.3.2.1 แหล่งภูมิปัญญา

1) พ่อแม่หรือครอบครัว ชุมชนบ้านตำแย เป็นชุมชนที่อพยพมาจาก บ้านโนนตร้อ อำเภอม่วงสามสิบ เมื่อ ปี 2518 เพราะเห็นว่าเป็นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการทำเกษตร ชาวบ้านส่วนหนึ่ง เป็นคนในหมู่บ้านใกล้เคียงที่มาแต่งงานกับคนในชุมชนซึ่ง ชาวบ้านแต่ละคนได้รับการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบคนอีสานทั่วไป รวมถึงเรื่องของคุณธรรม พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย มีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานในครอบครัวและญาติมีความรักความเอื้ออาทรต่อกัน ปัจจุบันบทบาทของพ่อแม่ในการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาให้กับลูกหลานลดน้อยลง เนื่องจากมีการจ้างแรงงานแทนการใช้แรงงานภายในครอบครัว และการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนขยัน อดทนขวนขวายในการประกอบอาชีพ ทำงานที่สุจริต จึงเป็นตัวอย่างให้กับเยาวชนรุ่นหลังได้ซึมซับเป็นอย่างดี เป็นการถ่ายทอดโดยการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง

การเรียนรู้ของชาวบ้านนอกจากความรู้ที่พ่อแม่ถ่ายทอดมาแต่ดั้งเดิมแล้ว ความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน ส่วนหนึ่งได้รับมาจากญาติพี่น้อง ที่มีความรู้ความสามารถในด้านการประกอบอาชีพทั่วไปเกี่ยวกับการเกษตรและความรู้ความสามารถเฉพาะทาง เช่น งานช่าง การทอผ้า การจักสาน รวมถึงภูมิปัญญาด้านคุณธรรม จากการบอกสอน และการปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่าง โดยภาพรวมแล้วสามารถเป็นตัวอย่างได้ ในเรื่อง ความขยันในการทำมาหากิน การประกอบอาชีพที่สุจริต ความอดทน ความสามัคคี การรักท้องถิ่นของตนเอง การไปช่วยงานส่วนกลาง เช่น สร้างซ่อมแซมวัด กิจกรรมการพัฒนาชุมชน พัฒนาโรงเรียน ทำให้ผู้ใหญ่มีโอกาสทำงานร่วมกับคนรุ่นหลัง เด็กและเยาวชน เป็นการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาไปในตัว เนื่องจากบ้านตำแย ประสบผลสำเร็จในเรื่องการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชน และชนะการประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่นระดับประเทศ การเตรียมงานเพื่อเข้ารับการประกวดและหลังจากชนะการประกวด มีคน กลุ่มคน หน่วยงานต่างๆ มาศึกษาดูงาน จำนวนมาก ทำให้คนทุกรุ่นทุกวัยมารวมตัวกับพัฒนาชุมชน และมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมกิจการชุมชน ซึ่งเป็นการรับการถ่ายทอดจากผู้ใหญ่ จากผู้ที่มีความรู้ความสามารถ

ชุมชนบ้านตำแยแบ่งการปกครองดูแลออกเป็นคุ้มทั้งหมด 5 คุ้ม รายชื่อคุ้มและหัวหน้าคุ้มต่างๆ มีดังนี้ (1) คุ้มมงคลมิ่งเมือง นายสวัสดิ์ กุลพรม (2) คุ้มอาทิตย์อุทัย นายนิรัน แก้วการ (3) คุ้มพลังสามัคคี นายจิตต์ สายอาทิตย์ (4) คุ้มเลิศพัฒนา นายหนูกุล ทองโรจน์ (5) คุ้มตะวันลับฟ้า นายสุนทร สุภาคาร แต่ละคุ้มมีการร่วมกันทำงานเพื่อการพัฒนา การถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญา องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันออกไป มักเป็นเรื่อง การทำมาหากิน คุณธรรม จริยธรรม การดำเนินวิถีชีวิต การสร้างเสริมพลังสามัคคี ฯลฯ

2) ปราชญ์ชาวบ้าน การถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์ชาวบ้านของชุมชนบ้านตำแย เช่น พ่อบุญยู้ วุฒิภา พ่อสาธ์ ทองสะอาด พ่อเลื่อน สายพฤกษ์ มีภูมิปัญญาในเรื่องของ คุณธรรม จริยธรรม พิธีกรรม งานบุญประเพณี ทั้งของวัดและชุมชน การให้คำปรึกษาหารือ เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชน การเข้าร่วมพิจารณาความขัดแย้งของชาวบ้านหรือการประพฤติผิดในชุมชน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเองก็พยายามถ่ายทอดโดยลงมือทำให้ดูเป็นตัวอย่างจนมีผู้สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้แบบตัวต่อตัว แบบครูพักลักจำ ปราชญ์ชาวบ้านจะให้โอกาสได้แสดงความสามารถ หรือฝึกฝนโดยการฝึกลงมือปฏิบัติ เช่นการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ปราชญ์ชาวบ้านจะไม่ไปนั่งในตำแหน่งที่ต้องเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลที่สนใจได้ฝึกฝนตนเองในการมาทำหน้าที่แทน เมื่อปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้สูงอายุสิ้นชีวิตไปแล้ว หมู่บ้านจะได้มีผู้สืบทอดต่อกันไป ปราชญ์ชาวบ้าน มีวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเองที่ชัดเจน เป็นตัวอย่างให้กับคนในชุมชน ในเรื่องคุณธรรม การลดละอบายมุข การทำมาหากิน การดำเนินชีวิตแบบพอเพียง พึ่งตนเองได้ และพร้อมที่จะให้คำแนะนำ เมื่อมีงานสำคัญผู้นำชุมชนมักปรึกษาผู้หลักผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์มากกว่า องค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของการประชุมคือต้องมีผู้อาวุโสเข้าร่วมรับฟัง หรือร่วมพิจารณาด้วย ในการประกอบกิจกรรมชุมชนก็มีการแต่งตั้งผู้อาวุโสไว้เป็นที่ปรึกษา ปราชญ์ชาวบ้านเองก็ขวนขวายกับการเข้าร่วมกิจกรรม โดยไม่ต้องรอให้เชิญ

3) กิจกรรมตามฮีตคองและวิถีชีวิต เนื่องจากบ้านตำแย มีผู้เฒ่าผู้แก่ที่เห็นความสำคัญของฮีต12 คอง 14 ที่เคยปฏิบัติกันมาในอดีต ประกอบกับการสนับสนุนจากทางบ้าน วัด โรงเรียน จึงยังคงปฏิบัติตามที่บรรพบุรุษพาทำมา เช่น การนับถือศาลปู่ตา ชาวบ้านเชื่อว่าศาลปู่ตาเป็นที่สถิตของวิญญาณบรรพบุรุษ ในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึง มิถุนายนของทุกปี ก่อนเริ่มฤดูทำนา ชาวบ้านตำแย หมู่ที่ 6 ,11 และชาวบ้านโนนคร้อ จะร่วมกันประกอบพิธีกรรมที่ดอนปู่ตา ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านโนนคร้อ ชาวบ้านเรียกว่า “บุญเบิกบ้าน” เพื่อเป็นสิริมงคลในแต่ละเดือนจะมีประเพณีการทำบุญที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาทุกปี และมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตที่ ทุกคนภายในหมู่บ้านจะต้องกระทำร่วมกัน ฮีตสิบสอง เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมา ดังมีกำหนดการที่ถือปฏิบัติกันมา

บุญประเพณีดังกล่าวมีทั้งที่จัดกันเองภายในชุมชน ไปร่วมกับหมู่บ้านใกล้เคียงหรือทางอำเภอม่วงสามสิบ และที่หมู่บ้านอื่นมาร่วมงานบุญด้วย เป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความมั่นคง ความรัก สามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งถือเป็นแนวปฏิบัติให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข การจัดงานเน้นแบบเรียบง่าย และงดจัดงานประเพณีที่ไม่จำเป็น เช่น การสังสรรค์กันในงานปีใหม่ การทำบุญให้กับคนตายที่ต้องจ้างมหรสพแพงๆ ฯลฯ

4) พระ ชาวบ้านตำแย มีศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ บ้านตำแยมีพระเป็นผู้นำทางศาสนา ทุกวันพระ วันบุญประเพณี เจ้าอาวาสวัดบ้านตำแย จะแสดงธรรมอบรม

ชาวบ้านบางคนยังมีอบายมุข เช่น ดื่มสุรา สูบบุหรี่ เล่นหวย เพราะไม่ได้มุ่งการลดละเลิกอบายมุขอย่างจริงจัง ยังไม่เห็นโทษภัยอย่างถ่องแท้ ชาวบ้านที่เป็นผู้สูงอายุจะมีความสุขอยู่กับการได้ตักบาตเข้าวัด ฟังธรรม แต่คนที่อยู่ในวัยทำงานจะมีโอกาสน้อย มีการสอนธรรมะ และถ่ายทอดการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้กับเด็กระดับประถมศึกษาประมาณ 30-40 คน ที่มาเรียนศาสนาในวันอาทิตย์ โดย พระเป็นผู้สอนให้เด็กประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

4.3.2.2 แหล่งความรู้อื่นๆ

1) โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา บ้านตำแยมีสถานศึกษาอยู่ 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านตำแย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานีเขต 1 โดยเปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ถึง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ชาวบ้านตำแยส่วนมากจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สมาชิกในชุมชนมีโอกาสทางการศึกษาที่ดีและเท่าเทียมกัน ชาวบ้านจะส่งเสริมสนับสนุน ให้บุตรหลานศึกษาเล่นเรียนสูงๆ เพื่อไม่ต้องมาลำบากเหมือนพ่อแม่ประกอบกับหมู่บ้านอยู่ใกล้กับตัวอำเภอม่วงสามสิบ 6 กิโลเมตร มีถนนลาดยาง ทางหลวงหมายเลข 2383 สายอำเภอม่วงสามสิบ ถึงอำเภอเขื่องในผ่านหมู่บ้าน และอยู่ห่างจากตัวจังหวัดอุบลราชธานี 40 กิโลเมตร การเดินทางสะดวก ใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 212 หรือ เรียกว่าถนนชยางกูร สายจังหวัดอุบลราชธานีถึงจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งมีรถโดยสารประจำทางอยู่หลายสาย พาหนะที่สำคัญของชาวชุมชนที่ใช้ในการเดินทางคือ รถจักรยานยนต์ที่มีทุกหลังคาเรือน อย่างน้อย 1 คัน หรือรถยนต์ส่วนตัวสำหรับครอบครัวที่มีฐานะดี โอกาสที่เด็กและเยาวชนเข้าเรียนในโรงเรียนและสถาบันการศึกษาที่สูงขึ้นไปจึงมีมาก ชาวบ้านนิยมให้ลูกหลานเรียนสูงๆ มากกว่าการสืบทอดอาชีพดั้งเดิมที่มีมาในอดีตจากบรรพบุรุษ คือ อาชีพเกษตรกรรม คนที่เรียนหนังสือจะช่วยงานพ่อแม่บ้างในวันหยุดหรือวันปิดภาคเรียน จึงขาดทักษะในการทำไร่ทำนา มีหลายอาชีพในชุมชนที่ไม่มีคนสืบทอด หรือสืบทอดน้อยลงไปมาก เช่น การจักสาน การทอผ้า ทอเสื่อ ช่างไม้ ช่างปูน ฯลฯ

โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษานอกจากให้การศึกษาแก่เยาวชนโดยตรงแล้ว ยังมีส่วนสนับสนุนกิจกรรมของวัดและโรงเรียน เช่น โรงเรียนบ้านตำแยสนับสนุนและให้การอบรมการใช้คอมพิวเตอร์แก่บุคลากรในชุมชน การประกอบอาชีพ การพัฒนาชุมชน แม้แต่คุณธรรมขั้นพื้นฐานของคนในชุมชน ก็มีผลมาจากทางโรงเรียนหรือสถานศึกษา โรงเรียนมีข้อจำกัด คือ ครูที่ทำการสอนในโรงเรียน เป็นผู้ที่อยู่ในเมือง หรือหมู่บ้านใกล้เคียง ไม่ได้พักอาศัย หรือเป็นชาวชุมชน สถานที่ตั้งโรงเรียนแยกห่างออกจากวัดและชุมชน แต่เมื่อถึงกาละอันควรก็สามารถประสานหรือรวมตัวกันทำกิจกรรมชุมชนได้

2) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ชุมชนบ้านตำแย ไม่มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ที่เป็นเอกเทศเฉพาะ ได้ใช้สถานที่สถาบันการเงินบ้านตำแยเป็นศูนย์เรียนรู้ พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน

และกัน ใช้เป็นที่ประชุม ปรึกษาหารือของกรรมการ สมาชิกของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เป็นสถานที่ให้ความรู้แก่ผู้ที่มาศึกษาดูงาน โดยเฉพาะในช่วงที่ประสบผลสำเร็จในการจัดตั้งสถาบันการเงินบ้านตำแย ที่มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานจำนวนมาก ได้ใช้สถานที่แห่งนี้ เป็นที่พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิทยากรคนสำคัญ คือ นายประดิษฐ์ สมชาติ ผู้ใหญ่บ้านขณะนั้น ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กองทุนและธุรกิจชุมชน การบูรณาการกองทุนชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีกิจกรรมกลุ่มอาชีพต่างๆ สถานประกอบการของชาวบ้านในชุมชน เป็นสถานที่ศึกษาดูงาน นายประดิษฐ์ สมชาติ ได้รับการยอมรับได้รับเชิญไปให้ความรู้ผ่านทางสื่อวิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ รางวัลที่ได้รับ เช่น ผู้ใหญ่บ้านยอดเยี่ยม (แหนบทองคำ) ปี 2546 จากกระทรวงมหาดไทย นักรบพลังแผ่นดินขจัดสิ้นยาเสพติด ปี 2546 จากกระทรวงมหาดไทย ได้รับรางวัลพ่อที่ส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาของบุตรธิดา วันที่ 5 ธันวาคม 2549 มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้รับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ปี 2549 ทำให้หมู่บ้านได้รับพระราชทานโล่รางวัล หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง อยู่เย็น เป็นสุข ปี 2549 บ้านตำแย ได้ใช้ศูนย์เรียนรู้เป็นที่ประสานงานการทำงานของทุกภาคส่วน ทั้งภาคราชการและภาคเอกชน มีการติดป้ายที่จะเป็นประโยชน์แก่ชาวบ้าน ส่วนมากเป็นป้ายของทางราชการในการให้ความรู้ต่างๆ และการประชาสัมพันธ์เรื่องน่ารู้ เป็นสถานที่ที่เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ใช้เป็นที่พบปะชาวบ้าน

3) ครูบาอาจารย์ ที่ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน ในการอ่านออกเขียนได้ ให้ความรู้พื้นฐานและภูมิปัญญามาตั้งแต่ยังเด็กต่อจากพ่อแม่ คือครูในโรงเรียนบ้านตำแย ที่เปิดสอนในระดับประถมศึกษา นอกจากนี้ที่จัดเป็นครูบาอาจารย์ได้ คือผู้ให้ความรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรม ที่ชาวบ้านเคารพนับถือเฉพาะตนของแต่ละคน ซึ่งอาจเป็น นักบวชหรือ ฆราวาส นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการที่มีความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การประกอบกิจกรรมชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่เกษตรประจำตำบล ให้ความรู้ใหม่ในเรื่องการทำเกษตร เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์อำเภอม่วงสามสิบส่งเสริมแนะนำความรู้ใหม่เรื่องการเลี้ยงสัตว์ เจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอม่วงสามสิบให้ความรู้ด้านการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีสนับสนุนด้านวิชาการแนะนำทางในการจัดเก็บข้อมูล ฯลฯ

4) หอกระจายข่าวประจำชุมชนบ้านตำแย จะมีการประกาศ บอกข่าวคราวทางหอกระจายข่าวเป็นปกติทุกเช้าและเย็น ผู้ส่งข่าวส่วนมากจะเป็นผู้นำชุมชน หรือผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น หัวหน้ากลุ่มกิจกรรมชุมชน เจ้าหน้าที่ของทางราชการ โดยใช้สถาบันการเงินเป็นห้องส่งออกเสียงตามสาย (1) ส่งข่าวคราวความรู้ที่จะเป็นประโยชน์ (2) ใช้เป็นเครื่องมือในการประสานงานให้ชาวบ้านรับทราบและปฏิบัติ (3) นัดหมายการทำงานร่วมกัน หรือบอกบุญแก่

ชาวบ้าน ซึ่งเป็นกิจกรรมของ วัด บ้าน โรงเรียน ฯลฯ หอกระจายข่าวเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการดำเนินกิจกรรมชุมชน บอกกล่าวให้คนเข้ามามีส่วนร่วม

5) โทรทัศน์ เป็นสื่อที่ชาวบ้านมีทุกครัวเรือน เป็นแหล่งความรู้เสริม หลังจากได้รับความรู้จากทางราชการแล้ว หรือเป็นความรู้เสริมจากประสบการณ์การทำงาน ความรู้จากโทรทัศน์ ยังไม่ถึงขั้นทำให้ก่อเกิดอาชีพใหม่ให้กับชาวบ้านได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่รับชมจากช่องธรรมดาที่ไม่ต้องใช้จานดาวเทียม มีส่วนน้อยที่รับจากช่องที่ต้องใช้จานดาวเทียม ซึ่งเป็นครอบครัวที่มีฐานะดี มีอาชีพมั่นคงแล้ว ส่วนมากจะดูรายการบันเทิงทั่วไป ที่ร้านค้าในชุมชนเป็นสถานที่หนึ่งที่ให้คนในชุมชนได้มีโอกาสพบปะกันบ้าง ทางร้านจะเปิดโทรทัศน์ ให้ชาวบ้านชมตามอัธยาศัยแบบกันเอง ไม่มีการกรองรายการที่จะเปิด เป็นรายการที่มีประโยชน์บ้างไม่มีประโยชน์บ้าง โทรทัศน์จึงเป็นเพียงช่องทางหนึ่งของการรับองค์ความรู้และภูมิปัญญาเสริม

4.3.2.3 กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การประกอบอาชีพของชาวบ้านส่วนมากเป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง เริ่มต้นจากการเรียนรู้จากเจ้าหน้าที่ของทางราชการ จากสถานประกอบการในเมืองใหญ่ๆ เรียนรู้ธรรมะจากพระ เรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้านที่บอกสอนหรือปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่าง ความรู้ประสบการณ์จากครอบครัว พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ความรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และอื่นๆ ชาวบ้านจะนำมาปฏิบัติ ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ชาวบ้านจะนำมาลงมือทำฝึกฝนฝีมือ จนสามารถประกอบอาชีพหลักหรือ เป็นอาชีพเสริมได้ เช่น การทอผ้า การเลี้ยงปลา เลี้ยงโค การทำเกษตร การตัดเย็บเสื้อผ้า ฯลฯ ผู้มีภูมิปัญญาในชุมชนจะฝึกหัดให้ ชาวชุมชน ลูก หลานศึกษาเรียนรู้ จนสามารถทำเป็น และฝึกฝนจนชำนาญสามารถประกอบอาชีพได้ สามารถประกวดจนได้รับรางวัล เช่นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีผ้าฝ้ายและผ้าไหมกาบบัวได้รับการคัดเลือกในระดับ 2 ดาว เมื่อปี พ.ศ. 2547 นางบัวทอง ไชยมงคล มีความรู้ความชำนาญเรื่องทอผ้า สามารถบอกสอนผู้อื่นได้เป็นอย่างดีนับเป็นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ ด้านการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น นางบัวทอง ไชยมงคล ได้เล่าว่า ผู้สืบทอดต่อจากตนคือ นางทองจันทร์ ไชยมงคล ลูกสาว มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดและถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาการทอผ้า เป็นวิทยากรถ่ายทอดให้กับคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่นๆ และเป็นหัวหน้ากลุ่มทอผ้าซึ่งขับเคลื่อนไปได้ด้วยดี ในช่วงที่ นายประดิษฐ์ สมชาติ เป็นผู้ใหญ่บ้าน มีสมาชิกประมาณ 40 คน ปัจจุบันกิจกรรมซบเซาลง เนื่องจากมีผ้าจากโรงงานที่เลียนแบบผ้าพื้นบ้านได้ใกล้เคียงมาก และมีราคาที่ถูกกว่า

2) เรียนรู้จากพิธีกรรมหรือประเพณี ชาวบ้านในหมู่บ้านได้ปฏิบัติตนและรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม มีการผสมผสานวัฒนธรรมใหม่และวัฒนธรรมดั้งเดิมของ

หมู่บ้านและเข้าร่วมวันสำคัญทางศาสนาดังที่กล่าวมาแล้วว่า ชาวบ้านมีการประกอบพิธีกรรม หรือประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมา มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นบ้านตำแยยังคงพิธีกรรมและประเพณีที่สำคัญเอาไว้ แต่รายละเอียดบางอย่างเปลี่ยนไป เช่นประเพณีสงกรานต์ ได้เปลี่ยนจากการจัดเครื่องไหว้ไปกราบผู้เฒ่าผู้แก่ ขอพรรดน้ำดำหัว และรดน้ำกันแบบสุภาพ เปลี่ยนเป็นการสาดน้ำ หรือใช้สายยางฉีดแทน แต่ยังคงมีการไปสรงน้ำพระพุทธรูปในวัด งานบุญบั้งไฟ ที่เคยใช้วัสดุธรรมชาติมาเป็นส่วนประกอบในการทำบั้งไฟ เปลี่ยนไปใช้ท่อพลาสติกหรือท่อเหล็กแทน ซึ่งมีโอกาสเป็นอันตรายได้มาก ชุมชนบ้านตำแยจะงดจัดงานประเพณีที่ไม่จำเป็น หรือประเพณีที่มีค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยออกไป เช่นการจ้างมหรสพที่ราคาแพงๆ การเฉลิมฉลองใดๆ ที่ต้องใช้เงินจำนวนมาก ผู้นำและกลุ่มแกนหลักของหมู่บ้าน มีบทบาทสำคัญในการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนและเยาวชนได้รู้ถึงความเป็นมาของจารีต ประเพณีวัฒนธรรม งานบุญประเพณี หรือพิธีกรรมของชาวบ้านเป็นกระบวนการหรือกุศโลบายที่ทำให้คนมารวมกัน เพิ่มความเข้มแข็ง ความรัก ความสามัคคี นำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชนได้ง่ายขึ้น เนื่องจากมีการรวมตัวกันจนเป็นเรื่องปกติ

3) เรียนรู้จากวัฒนธรรม วัฒนธรรมอันดีงามของภาคอีสานที่สำคัญยิ่ง ได้หายไปคือ วัฒนธรรมการลงแขก เมื่อชาวบ้านมีงานที่ไม่สามารถทำสำเร็จโดยลำพัง จะใช้วิธีรวมกำลังในหมู่ญาติเพื่อนบ้านใกล้เคียง ช่วยเหลือหมุนเวียนกันไป ปัจจุบันได้เปลี่ยนมาเป็นการจ้างแรงงานและการใช้เทคโนโลยีแทน ซึ่งทำให้เกิดปัญหาต้นทุนการผลิตสูง เช่น จ้างไถ คราด ปักดำ เกี่ยวข้าว นวดข้าว แทนทุกขั้นตอน ซึ่งต่างจากภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ใช้แรงงานจากสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก และอาศัยการลงแขก การลงแขกที่ยังเหลืออยู่คือ การลงแขกพัฒนาชุมชน สร้างและปรับปรุงวัด วัฒนธรรมการแต่งกายในกลุ่มวัยรุ่นและเด็กเป็นแบบสมัยใหม่ มีวัยรุ่นหลายคนแต่งกายตามสมัยนิยม วัยรุ่นหนุ่มสาวและเด็กส่วนมากสวมใส่กางเกงแทนการนุ่งผ้าถุงแบบคนอีสานในอดีต จะมีเฉพาะในกลุ่มผู้ใหญ่คนเฒ่าผู้แก่ ที่สวมใส่ผ้าถุงสำหรับผู้หญิง สวมใส่ผ้าโสร่งสำหรับผู้ชาย เวลาไปทำบุญที่วัดและอยู่กับบ้าน วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยน แบ่งปัน แบ่งกันกินกันใช้ลดน้อยลง ใช้ระบบซื้อขายกันมากขึ้น เปลี่ยนวิธีการช่วยเหลือกันมาเป็นกองทุนต่างๆ เช่น กองทุนสงเคราะห์ครอบครัวของผู้เสียชีวิต การจัดพาหนะให้ราษฎรเดินทางไปรักษาพยาบาลในยามเจ็บป่วย กองทุนการศึกษา กองทุนผู้สูงอายุ กองทุนสนับสนุนกีฬาในหมู่บ้าน มีงบประมาณกำจัดยุงลาย มีกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ สำหรับดูแลคนในชุมชน มีการจัดสรรเงินจากส่วนกลางไปทำบุญที่วัดเพื่อบำรุงศาสนาด้วย

4) สาธิต และบอกเล่า เป็นวิธีการรับองค์ความรู้จากหน่วยงานราชการ การเรียนวิธีประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และการให้ความรู้แก่ผู้ที่มาศึกษาดูงานในชุมชน เช่น การทอผ้า การเลี้ยงปลา เลี้ยงจระเข้

5) เรียนรู้จากคำสอนของศาสนา ของชุมชนบ้านตำแย มีหลายรูปแบบ เช่น การปลูกฝังด้านจิตใจโดย พ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่มีพื้นฐานมาจากคำสอนของศาสนา เช่น การทำทาน ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส ขยัน อดทน การเรียนรู้จากคำสอนของศาสนาที่เป็นธรรมะโดยตรง คือ เรียนรู้จากการสอนของพระที่วัด นอกจากนี้ได้เรียนธรรมะทางวิทยุ โทรทัศน์ และคุณธรรมที่ปราชญ์ชาวบ้านทำตนให้เป็นตัวอย่าง เนื่องจากชาวชุมชนมีความขยันขวนขวายทำมาหากิน มีการเอื้ออาทรต่อกันโดยจัดตั้งกองทุนสวัสดิการต่างๆ มากมาย ทำให้ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตดีขึ้น มีการรณรงค์ให้เยาวชนห่างไกลยาเสพติดบ้านตำแย มีอยู่ 17 ครัวเรือนที่อยู่ในขั้นลำบาก ไม่มีเงิน ไม่มีรายได้ บางครัวเรือนมีปัญหายาเสพติด ชาวบ้านได้ร่วมกันแก้ปัญหาความยากจนให้กับครัวเรือนดังกล่าว โดยการเปลี่ยนจากทุกข์ยากมาเป็นมีกินมีใช้อย่างพอเพียง ไม่เบียดเบียนใคร หมู่บ้านไม่ให้มีการจัดตลาดนัด ซึ่งเป็นมาตรการลดรายจ่ายจากการไม่ซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยทุกชนิด

4.3.2.4 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน ชุมชนบ้านตำแย อาศัยแรงบันดาลใจและความร่วมมือของชาวชุมชน แก้ไขความยากจนโดยการจัดการทุนของตนเอง ดำเนินการจัดตั้งกองทุนต่างๆ หลายกองทุน ซึ่งก้าวหน้าตามลำดับ และพัฒนารวมศูนย์สู่การเป็น สถาบันการเงินเข้มแข็ง ชื่อ “ธนาคารหมู่บ้าน” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “สถาบันการเงินชุมชน” มีกลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสตรีทอผ้า กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มเลี้ยงสุกร กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ ฯลฯ การดำเนินการดังกล่าว ส่งผลให้ได้รับการคัดเลือกเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น ปี พ.ศ. 2549 การก่อเกิดกิจกรรม การพัฒนาหมู่บ้านอย่างมีส่วนร่วมของชาวชุมชน จนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมในชุมชนเกิดจากผู้นำ คือ นายประดิษฐ์ สมชาติ ในช่วงที่เป็นผู้ใหญ่บ้านมีความเด่นในเรื่องการบริหาร มีแนวคิดว่า ชุมชนจะรู้ปัญหาของตนเองดีที่สุดและพร้อมที่จะเรียนรู้ วิธีแก้ปัญหาของชุมชนเอง และเชื่อว่า การจะแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนได้ ประชาชนต้องมีอำนาจในการจัดการทุนของตนเอง มีการจัดทำแผนชุมชน มีการปรับแผนชุมชนประจำปีทุกปี จัดเวทีประชาคมปลูกฝังและพัฒนาประชาธิปไตย แบบมีส่วนร่วมให้เป็นวิถีชีวิตของชุมชนรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมต่างๆ ภายในหมู่บ้านโดยการสนับสนุนส่งเสริมจากส่วนราชการจึงร่วมกับชาวบ้าน ในการวางแผน ร่วมกันรับผิดชอบ ร่วมกันปฏิบัติ และร่วมรับผลประโยชน์ การดำเนินงานของกองทุนก้าวหน้ามาตามลำดับ ชุมชนบ้านตำแยมีการรวมกลุ่มอาชีพ หลายกลุ่ม ได้แก่

- กลุ่มสตรีทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้า จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2538 โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณ วัสดุ ครุภัณฑ์ จาก อบต. และส่วนราชการ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีผ้าฝ้ายและ

ผ้าไหมกาบบัวซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มได้พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ์อยู่เสมอ ได้รับการคัดเลือกในระดับ 2 ดาว เมื่อปี พ.ศ. 2547 โดยมีร้านค้าภายในอำเภอและจังหวัดมารับไปจำหน่าย

- กลุ่มเลี้ยงปลา ทำการเพาะพันธุ์ เช่น ปลานิล ปลาไน ปลายี่สก ปลานวลจันทร์ จำหน่ายที่ตลาดภายในจังหวัด จังหวัดใกล้เคียง และประเทศเพื่อนบ้าน
- กลุ่มเลี้ยงโค ชาวบ้านตำแยเลี้ยงโคและกระบือทุกครัวเรือน มีทั้งโคแม่พันธุ์ โคพันธุ์ลูกผสมไว้จำหน่าย และได้ปุ๋ยคอกใส่นาและพืชผลทางการเกษตรอื่นๆ ด้วย
- การเลี้ยงสุกร เลี้ยงสุกรพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ และสุกรขุนไว้จำหน่าย
- ฟาร์มจระเข้ ของนายสังวาลย์ กุลวงษ์ นำจระเข้มาจากอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี มาเลี้ยงเพื่อจำหน่าย
- กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า รับผ้าจากภายนอกมาให้สมาชิกเย็บ โดยได้ค่าแรงในการเย็บ
- กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ รับซื้อผ้าจากกลุ่มทอผ้ามาออกแบบตัดเย็บตามที่ลูกค้าต้องการ
- การกสิกรรม เป็นอาชีพหลัก ปลูกข้าวเพื่อบริโภคและจำหน่ายในส่วนที่เหลือ

แนวทางการพัฒนา ใช้แรงบันดาลใจของสมาชิกในกลุ่มเป็นสำคัญ แม้มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำแล้ว กลุ่มต่างๆ ก็ยังคงดำรงอยู่ได้จนทุกวันนี้ชุมชนมีแนวทางการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมประกอบกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น การทำความสะอาดหมู่บ้าน ปรับปรุงถนนในวันสำคัญ มีการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียง ปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนนำมาใช้ ทำให้เกิดการรวมตัว ตั้งกลุ่มสร้างรายได้ให้แก่ตนเองอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งไม่ต้องเดินทางไปขายแรงงานในสถานที่อื่น กลุ่มอาชีพทั้งหมดเกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชน เพื่อจะแก้ไขปัญหาความยากจนให้หมดไป และยังมีการปลูกฝังถึงลูกหลานในวัยกำลังศึกษาให้รู้จักการออม โดยให้นำเงินที่เหลือจากการไปโรงเรียนเข้ามาร่วมฝากไว้กับกลุ่มออมทรัพย์ด้วยกฎระเบียบของชุมชน เกิดจากข้อตกลงของชาวบ้าน ที่ประชุมกำหนดขึ้นมา หากมีการละเมิดจะมีบทลงโทษ หรือการปรับ เน้นความเป็นประชาธิปไตยในชุมชนแบบมีส่วนร่วม มีหอกระจายข่าวเป็นเครื่องมือสำคัญในการประสานกับชาวบ้านให้ปฏิบัติตามแนวทางเดียวกัน การมีส่วนร่วมความพึงพอใจมีผลต่อการจัดตั้งเป็นสถาบันการเงิน การดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนบ้านตำแยมีความก้าวหน้ามั่นคง ความสำเร็จนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน พร้อมด้วยความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบร่วมกัน

2) การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครัวเรือน ก่อให้เกิดความตระหนักในการใช้จ่ายของ ครอบครัวด้วยความมีเหตุผลและรู้จักประมาณ ชาวชุมชนมีความขยันในการประกอบอาชีพ การลงมือปฏิบัติและเรียนรู้ เทคนิคต่างๆ ยิ่งทำให้มีความสามารถในการประกอบอาชีพสูงขึ้น ส่วนการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติในเรื่องของศาสนามีน้อยมาก จะเน้นเรื่องความมั่นคงทางด้านประกอบอาชีพมากกว่า คือ เน้นด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ

3) การพัฒนาด้านจิตใจ ปัจจัยด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรม คือ หลักทางศาสนาที่ยึดเหนี่ยวในหมู่บ้านอันได้แก่ศาสนาพุทธ พระสงฆ์อบรมสั่งสอนชาวบ้าน โดยปลูกฝังเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการรู้จักและเห็นคุณค่าของตนเองสถาบันในชุมชนมีบทบาทในการสั่งสอนคุณธรรมและศีลธรรมแก่ครอบครัว เช่น บ้าน วัดโรงเรียน ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มอาชีพ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส พ่อแม่ ปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างแก่คนในชุมชนและลูกหลาน มีการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด ผู้ใหญ่คอยเป็นหูเป็นตา คอยป้องกันทุกวิถีทาง ไม่ให้ยาเสพติดเข้ามาแพร่ระบาดในชุมชน แต่ในเรื่อง การดื่มสุรา การสูบบุหรี่ การเล่นหวย ของชาวบ้านไม่มีการรณรงค์อย่างจริงจัง ชาวบ้านโดยทั่วไปแต่งกายสุภาพ มีวัยรุ่นบางคนที่แต่งกายตามสมัยนิยม

4) มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน จุดเด่นของบ้านตำแย คือ มีผู้นำเข้มแข็ง โดยเฉพาะ นายประดิษฐ์ สมชาติ ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านตำแย ปี 2544-2552 เป็นผู้นำคนสำคัญซึ่งมีความเป็นผู้นำสูง มีอุดมการณ์มุ่งมั่นและตั้งใจจริง เป็นผู้พัฒนาหมู่บ้านสู่ความเข้มแข็งและพึ่งตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาหมู่บ้านจนยั่งยืนถึงปัจจุบัน ผู้นำคนปัจจุบันไม่เป็นผู้โดดเด่นเท่ากับคนเดิม อาศัยเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน หมั่นเข้าหาผู้อาวุโสหรือปราชญ์ชาวบ้าน ประกอบกับชาวชุมชนมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือ จึงทำให้การดำเนินงานของชุมชนดำเนินไปได้ตามปกติ

5) การเรียนรู้ร่วมกัน ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านจะตั้งกฎกติการ่วมกัน โดยมีการประชุมและใช้ประชาธิปไตยแบบชาวบ้าน ซึ่งทุกคนยอมรับพร้อมที่จะปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนก็มีบทลงโทษ เช่น หากมีการทะเลาะวิวาทกันเกิดขึ้นจะต้องโดนปรับด้วยเงิน ไม่มีการเรียกใช้งานในชุมชน และพระในวัดไม่รับกิจนิมนต์ไปทำพิธีในบ้านดังกล่าว

4.3.3 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก

ชุมชนราชธานีอโศก เป็นหนึ่งใน ชุมชนชาวอโศกหรือชุมชนบุญนิยมชาวอโศกที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวอโศกเป็นกลุ่มคนที่มุ่งถือศีลปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ที่มีวิถีชีวิตดำเนินไปตามความเชื่อที่ว่า ชีวิตจะประสพความสุขความเจริญ ได้ต้องมีการศึกษา 3 (ไตรสิกขา) คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมี สมณะโพธิรักษ์ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ที่ทำงานด้าน

ศาสนามากว่า 40 ปี มีผู้สนใจเข้าร่วมปฏิบัติธรรมตามจังหวัดต่างๆ เกิดการรวมกลุ่มกันมีลักษณะทั้งที่เป็นกลุ่ม ชุมชน กิจการ บริษัท องค์กรเครือข่าย เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีสถานที่เป็นทรัพย์สินของส่วนกลางเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน มีวัดที่ชาวอโศกเรียกว่า "พุทธสถาน" และ "สังฆสถาน" กระจายอยู่ 9 แห่ง

ชุมชนแรกของชาวอโศก คือ ชุมชนปฐมอโศก ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2527 ประชากรของชุมชนบุญนิยมชาวอโศกโดยทั่วไป ได้ศึกษาเรียนรู้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม จึงสร้างแนวทางในการอยู่ร่วมกันที่เหมาะสมสำหรับการดำรงชีวิต อาศัยหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน การดำเนินชีวิตในชุมชนจะพยายามดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง พึ่งตนเองในด้านต่างๆ ให้มากที่สุด ถือศีล 5 เป็นอย่างต่ำ รับประทานอาหารมังสวิรัติ ไม่มีอบายมุข และไม่เลี้ยงสัตว์ทุกชนิด ยึดถือหลักในการปฏิบัติตนตามแนวทาง "บุญนิยม" คือ ลดละกิเลส เสียสละ ขยัน สร้างสรรค์ เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน สมาชิกชุมชนจะแบ่งหน้าที่กันตามที่ตนเองมีความสามารถและเหมาะสมเพื่อทำงานให้ส่วนกลางของชุมชนโดยไม่มีค่าตอบแทน มีการร่วมแรงช่วยกันทำงานที่ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก เช่น ดำนา เกี่ยวข้าว ขนปุ๋ย แบกกระสอบข้าว ฯลฯ

สมณะโพธิรักษ์ ผู้นำชาวอโศก ได้กล่าวถึง "ระบบบุญนิยม" ว่าเป็นระบบที่มุ่งพัฒนาคนให้เป็นผู้ลด ละ กิเลส ตัณหา อุปาทาน จนหมดสิ้นเกลี้ยง สมบูรณ์เป็นที่จบ ด้วยหลักปฏิบัติตาม "วิชชา" ของพุทธศาสนา การหมดสิ้นความยึดถือที่เป็นของตัวของตนจะเกิดจิตใหม่ที่มีความเสียสละเพื่อผู้อื่น ดำรงชีวิตในสังคมเพื่อทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น จึงถือเป็นระบบ "แก้" ของระบบทุนนิยมในปัจจุบันที่มุ่งเอารัด เอาเปรียบ และกอบโกยเพื่อตนเองอย่างไม่รู้จบ

ระบบบุญนิยม พัฒนาการมาจากทฤษฎีกำไรขาดทุนของอริยชนแท้ ของสมณะโพธิรักษ์ ซึ่งมีสาระสำคัญว่า การรับผลประโยชน์เกินค่าแท้จริงที่ตนกระทำ ถือว่า "ขาดทุน" สำหรับอริยชน สิ่งที่ได้เกินมา เหมือนกับเป็นหนี้สินที่ยืมเขามา ซึ่งจะต้องชดใช้คืนตามกฎแห่งกรรม และการกระทำสิ่งใดๆ ด้วยความเสียสละ โดยไม่รับสิ่งตอบแทน หรือรับมาต่ำกว่าค่าแท้จริงที่ตนกระทำ นับว่าเป็นกำไรสำหรับอริยชน สิ่งที่เสียสละไปเท่ากับว่าฝากไว้ในโลกนี้ และจะได้รับคืนแน่นอนตามกฎแห่งกรรมเช่นกัน (สมณะโพธิรักษ์, 2527) ซึ่ง สมบัติ จันทรวงศ์ (2531) ได้ยกตัวอย่างการกระทำที่เป็นบุญว่า ในกรณีของการใช้แรงงาน ชาวอโศกยินดีที่จะถูกกินแรงหรือผู้เสียเปรียบ โดยถือว่าเป็นการสละแรงงานให้กับโลก

ในด้านการผลิตอาหารถือคติว่า ปลูกสิ่งที่กิน กินสิ่งที่ปลูก ทำกสิกรรมแบบไร้สารพิษ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ผลิตปุ๋ยชีวภาพใช้เอง ไม่ใช้สารเคมีที่มีพิษกำจัดศัตรูพืชหรือวัชพืช มีระบบการจัดการขยะให้เกิดคุณค่า ผลิตสิ่งของที่จำเป็นในชีวิตประจำวันใช้เองและจำหน่ายทั่วไป เช่น

น้ำยาซักผ้า น้ำยาสระผม น้ำยาล้างจาน ผลผลิตทุกอย่างเป็นของส่วนกลาง เปิดร้านค้าขายผลผลิตของชุมชนและของใช้ที่จำเป็นในราคาต่ำกว่าท้องตลาด รายได้ทั้งหมดนำมารวมเป็นส่วนกลาง โดยจัดระบบการตลาดกันเองภายใต้ปรัชญา "ขาดทุน คือกำไร" หมายถึง ระบบการค้าที่มุ่งให้ผู้บริโภคได้รับประโยชน์มากที่สุด และมีการเกื้อกูลสังคมเป็นสำคัญ พยายามเอากำไรให้น้อยที่สุด การขาดทุนถือว่าเป็นการเสียสละ

ชุมชนได้จัดให้มีสวัสดิการต่างๆ แก่สมาชิก เช่น ด้านการศึกษา จัดตั้งโรงเรียนในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา นักเรียน นักศึกษาพักอาศัยประจำในชุมชน รับนักเรียน นักศึกษาที่เป็นบุตรหลานของสมาชิกชุมชนและผู้ปฏิบัติธรรมที่อยู่ภายนอกชุมชน ด้านสาธารณสุข จัดให้มีสถานพยาบาลเบื้องต้นและให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ หากป่วยหนักก็ส่งโรงพยาบาลในตัวจังหวัด ด้านอาหาร จัดให้มีโรงครัวส่วนกลางเป็นที่ประกอบอาหารและรับประทานร่วมกัน จัดให้มีของใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันสำหรับให้สมาชิกชุมชนเบิกไปใช้ เช่น เสื้อผ้า แปรงสีฟัน ยาสีฟัน ไม้กวาด ภาชนะ ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำภารกิจนอกชุมชน ฯลฯ ความเป็นอยู่ร่วมกันของชาวชุมชนในลักษณะดังกล่าวนี้ เรียกว่า "ระบบสาธารณโภคี" (รินธรรม อโศกตระกูล, 2546 ; สุวิดา แสงสีหนาท, 2549 ; Heikkilä Horn, 1997 ; Lear, 1999 ; Mackenzie, 2005)

จุดเริ่มต้นก่อกำเนิดของหลักการสาธารณโภคี คือ การรับประทานอาหารร่วมกัน แม้แต่ในงานประเพณีประจำปีของชาวอโศก ที่มีผู้ร่วมงานคราวละ ประมาณ 1,000-2,000 คน ก็ใช้วิธีการเลื่อนอาหารและรับประทานร่วมกัน ซึ่งสมณะโพธิรักษ์ ได้ให้ความหมายของระบบสาธารณโภคีไว้ เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2551 ที่ชุมชนราชธานีอโศก ว่า "ระบบสาธารณโภคี หมายถึง ระบบเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง ที่ใช้พุทธศาสนาเป็นแนวทาง ผู้เข้าสู่ระบบต้องมาด้วยความเข้าใจอย่างดี เต็มใจ มีอิสรเสรีภาพ ปราศจากการบังคับทุกรูปแบบ เพื่อมาคิดร่วมกัน ทำงานร่วมกันและบริโภคร่วมกัน ผลงานและทรัพย์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดเป็นของส่วนรวม ไม่มีใครสะสมเป็นของส่วนตัว"

งานประเพณีประจำปี ชาวอโศกมีงานในรอบปี 10 งาน คือ

(1) งานปีใหม่ ที่ชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี ช่วงเทศกาลปีใหม่ ประมาณ 3-4 วัน เน้นกิจกรรมการขายสินค้าราคาต่ำกว่าทุน ซึ่งชาวอโศกเรียกว่า "ตลาดอาริยะ"

(2) งานเพื่อฟ้าดิน ที่ชุมชนราชธานีอโศก ในช่วงต่อจากงานปีใหม่ เป็นเวลา 3 วัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในหมู่เกษตรกร ที่ทำกสิกรรมไร้สารพิษ

(3) งานฉลองหนาว ที่ชุมชนภูผาฟ้าน้ำ จังหวัดเชียงใหม่ ช่วงปลายเดือน มกราคม เป็นเวลา 2 วัน เน้นการละเล่นพื้นบ้านและการพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติอันหนาวเย็น

(4) งานพุทธาภิเษกสุดยอดปาฏิหาริย์ ที่ชุมชนศาลีอโศก จังหวัดนครสวรรค์ ในช่วงวันมาฆบูชา เป็นเวลา 7 วัน เน้นกิจกรรมฟังธรรมและการฝึกปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

(5) งานปลุกเสกพระแท้ๆ ของพุทธ ที่ชุมชนราชธานีอโศก ในช่วงเดือนเมษายน เป็นเวลา 7 วัน เน้นกิจกรรมฟังธรรมและการฝึกปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

(6) งานคืนสู่เหย้าเข้าคืนถ้ำสัมมาสิกขา หมุนเวียนไปจัดตามชุมชนต่างๆ ในช่วงกลางเดือนพฤษภาคม เป็นเวลา 3 วัน เน้นกิจกรรมสัมพันธ์ของศิษย์เก่าโรงเรียนสัมมาสิกขา ในเครือข่ายชาวอโศก

(7) งานโฮมไทวังและทำบุญหมู่บ้าน ที่ชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 4-5 มิถุนายน เน้นการฟังธรรมสนทนาธรรม เพื่อความสนิทสนมคุ้ยเคยระหว่างญาติธรรมชาวอโศก

(8) งานอโศกรำลึก และบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ที่ชุมชนสันติอโศก จังหวัดกรุงเทพมหานคร ในวันที่ 9-10 มิถุนายน เน้นการฟังธรรม สนทนาธรรม เพื่อความสนิทสนมคุ้นเคยระหว่างญาติธรรม

(9) งานมหาปวารณา ที่ชุมชนปฐมอโศก จังหวัดนครปฐม ในเดือน พฤศจิกายน เป็นเวลา 4 วัน เน้นการทำบุญถวายอาหารสมณะชาวอโศกทั้งหมดที่มาร่วมประชุมประจำปี เพื่อทบทวนติงเตือนการปฏิบัติตนและการปฏิบัติงานของแต่ละรูป ตลอดระยะเวลา 1 ปี นอกจากนี้สงฆ์ยังร่วมกันกำหนดนโยบายการทำงานในปีต่อไป กำหนดสมณะที่จะอยู่ประจำในแต่ละพุทธสถานหรือสังฆสถาน ซึ่งชาวอโศกเรียกว่าการลงอาราม

(10) งานโรงบุญมังสวิรัติ จัดเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม ซึ่งญาติธรรมทั่วประเทศจะจัดโรงบุญแจกอาหารมังสวิรัติในท้องถิ่นของตนเอง ในวันใดก็ได้ในช่วงเดือนธันวาคม

สำหรับชาวอโศกแล้ว งานประเพณีประจำปีเหล่านี้ มีคุณค่าทางจิตใจมาก เนื่องจากเป็นงานที่ชาวอโศกทุกคน มาพร้อมหน้ากัน หากไม่ติดธุระจำเป็นจริงๆ ทำให้มีโอกาสพูดคุย ถามข่าวคราวกัน ได้รู้จักกัน ช่วยเหลือกัน ได้ฟังธรรมเต็มที่ งานประเพณีเหล่านี้ มีบทบาทสำคัญมากต่อการรักษาเอกภาพและความเหนียวแน่นมั่นคงในหมู่กลุ่มของชาวอโศก ในแต่ละงานมีการปลูกฝังวิถีชีวิต ค่านิยม ด้วยการแสดงธรรม และกิจกรรมอื่นๆ เช่นการเล่าประสบการณ์ชีวิต การตอบปัญหา งานประเพณีดังกล่าวทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เพิ่มพูนองค์ความรู้และภูมิปัญญาสืบทอดธรรมเนียมปฏิบัติของชาวอโศกได้เป็นอย่างดี

รูปแบบการเรียนรู้ของชาวอโศก ที่สำคัญคือ การเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน และการเรียนรู้ในรูปแบบอื่นๆ ร่วมกับเครือข่าย ซึ่งมีหลายรูปแบบ ดังนี้

(1) การเรียนรู้จากการเข้ารับการอบรมคุณธรรมโดยกองทัพธรรมเคลื่อนที่ไปให้การอบรมในจังหวัดต่างๆ ตามที่เห็นสมควรหรือมีหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลเชิญไปให้การอบรม เป็นจุดเริ่มต้นของการถือศีล ปฏิบัติธรรม ลด ละ ปลดเปลื้องภาระทางบ้านจนสามารถ เข้ามาเป็นสมาชิกชุมชนโดยการอยู่ประจำ ทั้งที่เป็นลักษณะครอบครัว และปัจเจกบุคคล

(2) การเรียนรู้จากปากต่อปาก ผู้ปฏิบัติธรรมชาวอโศก จะมีความรู้และภูมิปัญญาทางธรรม ตามอัตภาพของแต่ละคน ผู้ที่สนใจสามารถสอบถามเรียนรู้ และเข้าร่วมปฏิบัติธรรมได้ ส่วนมากจะเป็นผู้ใกล้ชิด เช่น เพื่อน ญาติ พี่น้อง หรือคนในครอบครัว

(3) การอบรมธรรมะที่จัดขึ้นตามพุทธสถานต่อเนื่องทุกปีจนเป็นประเพณี เช่น งานปลุกเสกพระแท้ๆ ของพุทธ จัดที่พุทธสถานศีรษะอโศก จังหวัดศรีษะเกษ ปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นพุทธสถานราชธานีอโศก จ.อุบลราชธานี งานพุทธาภิเษกสุดยอดปาฏิหาริย์ จัดที่พุทธสถานศาลีอโศก จ.นครสวรรค์ กำหนดการอบรม 7 วัน 6 คืน ชาวชุมชนราชธานีอโศก จะเข้ารับการอบรมธรรมะที่จัดโดยชาวอโศกทุกงาน ถือเป็นการเพิ่มพูนความรู้และภูมิปัญญาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ฝึกการถือศีล 8 รับประทานอาหาร 1 มื้อ ตื่นนอนแต่เช้า (เวลา 3.30 น.) ไม่สวมรองเท้า ไม่นอนกลางวัน กิจกรรม รายการต่างๆ ประกอบด้วย

(3.1) สมณะโพธิรักษ์ นำพาทำวัตรเช้าและแสดงธรรมในงานอบรมธรรม ทุกเช้า เวลาประมาณ 03.30-06.00 น. มีการพิมพ์หนังสือแจก เพื่อประกอบคำบรรยาย

(3.2) รายการตอบปัญหา โดยสมณะโพธิรักษ์ ในช่วงบ่ายของ 2 วันสุดท้ายของงาน เป็นการสื่อสารสองทาง ทำให้เกิดการคลายข้อสงสัย ซึ่งมีทั้งถามสดและเขียนคำถามให้ตอบ

(3.3) การแยกกลุ่มกันฟังธรรมตามจุดต่าง ๆ ประมาณ 4-5 จุด แล้วแต่ความสนใจของแต่ละคน

(3.4) การจัดนิทรรศการในงานเช่นการทำกสิกรรม การให้ความรู้ด้านสุขภาพวิทยาการใหม่หรือภูมิปัญญาดั้งเดิมพร้อมภาคปฏิบัติ โดยการสาธิต บอกเล่า

(3.5) มีการประชุมองค์กรต่างๆ ของชาวอโศก เช่น การประชุมพระเถระ พรรคเพื่อฟ้าดิน (พรรคการเมืองของชาวอโศก) การศึกษา พาณิชย์บุญนิยม ฯลฯ

(3.6) การเตรียมงานโดยกลุ่มนักเรียนสัมมาสิกขาจากพุทธสถานต่างๆ และญาติธรรม เป็นการถ่ายทอดความรู้ในการทำงาน การปลูกฝังความรักความสามัคคี ฝึกการทำงานเป็นกลุ่ม ฯลฯ

(3.7) หลังเลิกงานมีกระบวนการเก็บงาน ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยสะอาด ไม่เป็นภาระกับเจ้าของสถานที่

(3.8) สรุปงาน เพื่อเป็นประโยชน์ในการจัดงานครั้งต่อไปและเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหา ไม่ให้ดั่งค้าง

(3.9) การแสดงธรรม จะมีกำหนดหัวข้อธรรมทุกรายการ และกำหนดช่วงเวลา

(4) การแสดงธรรม เผยแพร่กิจกรรมชาวอโศกผ่านสื่อโทรทัศน์ FMTV

(5) การถ่ายทอดรายการโทรทัศน์ออกอากาศ และถ่ายทอดทางวิทยุไปพร้อมๆกัน บางพื้นที่ มีการจัดรายการธรรมะของเครือข่ายผ่านสื่อวิทยุท้องถิ่น

(6) มีการจัดพิมพ์หนังสือออกเผยแพร่จำนวนมาก หนังสือเล่มสำคัญ คือ ทางเอกคนคือ อะไร? "ทำไมสำคัญนัก?" สมาธิพุทธ คั้นมันออกมาจากศีล ความรักสิบมิติ กินด้วยญาณ 16 เดินทางเข้าสู่การเป็นพระอริยะ ศาสตร์และศิลป์ของการบิณฑบาต อีคิว EQ โลกุตระ ทฤษฎีกำไรขาดทุนของอาริยชนแท้ ฯลฯ

(7) การออกวารสารเผยแพร่ เช่น ดอกบัวน้อย สารอโศกดอกหญ้า มีการนำธรรมะของสมณะมาขยาย ในวารสารสารอโศกในคอลัมน์ต่างๆ

(8) หนังสือพิมพ์ข่าวอโศก และหนังสือพิมพ์เราคิดอะไร

(9) จัดทำวิซีดีธรรมะ และอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ เช่น เรื่องเกี่ยวกับการกสิกรรมสุขภาพ การเมือง

(10) การเผยแพร่ธรรมะผ่านสื่อ อินเทอร์เน็ต

(11) เพลงธรรมะ ที่ร้องโดยวงฆราวาส (วงดนตรีของชาวอโศก) นักร้องอาชีพญาติธรรม นักเรียนสัมมาสิกขา ถ่ายทอดเพลงธรรมะ หรือเพลงสัจจะชีวิต เป็นเครื่องมือช่วยลดละกิเลสได้ และให้ความรู้

(12) ก่อนปิดการประชุมทุกครั้งจะมีโอวาทของสมณะที่เป็นประธานในการประชุมซึ่งส่วนมากจะเป็น สมณะโพธิรักษ์ ซึ่งจะเป็นการสรุป การอธิบายหัวข้อธรรมประกอบ เป็นการเพิ่มภูมิความรู้ ให้สัมมาทิฐิ เพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำงานและการปฏิบัติธรรม

(13) การแสดงละคร

(14) โสลกธรรม

(15) บทกลอน

(16) มีการตั้งชื่อ เพื่อเป็นกรรมฐานในการปฏิบัติธรรม

(17) การเข้าร่วมกับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ซึ่งมีการแสดงธรรม การขายสินค้าราคาถูก การจัดนิทรรศการ การแจกอาหารฟรี การดูแลรักษาสุขภาพ ฯลฯ นอกจากนี้ชาวอโศกยังมีการสื่อสาร ในรูปแบบต่างๆ ดังนี้

การสื่อสาร ชาวอโศกมีการผลิตสื่อออกมา ตลอดระยะเวลา 3 ทศวรรษ คือ หนังสือ เทปธรรมะ สื่อที่มีบทบาทในการสื่อสารระหว่างชุมชนและชาวอโศกทั่วไป คือ สถานีโทรทัศน์ เพื่อมวลมนุษยชาติ (For Mankind Television, FMTV) ที่เสนอเนื้อหาคำสอนของสมณะโพธิรักษ์ และรายงานกิจกรรม ความเคลื่อนไหวทุกด้านของชาวอโศก การสื่อสารของชาวอโศก มีดังนี้

(1) สื่อโทรทัศน์ ชาวอโศกมีสื่อโทรทัศน์เป็นของตนเอง คือ สถานีโทรทัศน์เพื่อมวลมนุษยชาติ (For Mankind Television, FMTV) ที่ไม่มุ่งหาเงิน ไม่มีโฆษณา ค่าใช้จ่ายมาจากการจำหน่ายขยะที่รับบริจาคของพุทธสถานต่างๆ ของชุมชนชาวอโศก โดยเฉพาะหน่วยงานของชุมชนสันติอโศก กรุงเทพมหานครที่ชื่อว่า สถาบันขยะวิทยาด้วยหัวใจ (สขจ.) เป็นสถานีโทรทัศน์ ที่ถ่ายทอดได้ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ผ่านจานดาวเทียม มีสถานีหลักอยู่ที่ชุมชนสันติอโศก สามารถถ่ายทอดรายการจากชุมชนต่างๆ ของชาวอโศก และถ่ายทอดสดนอกสถานที่ได้ด้วย โดยเฉพาะเมื่อ มีงานประเพณีของชาวอโศก การเข้าร่วมชุมนุมทางการเมืองที่กรุงเทพมหานคร และการถ่ายทอดสถานการณ์สำคัญทั้งภายในและนอกสถานที่ (การช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมที่กรุงเทพมหานครและภาคใต้ เหตุการณ์พิเศษที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวอโศก ฯลฯ) รายการโทรทัศน์ FMTV ประกอบด้วย รายการธรรมะ รายการเพื่อสุขภาพ จัดโดย ทีมงานสุขภาพชุมชนราชธานีอโศก ทีมงานแพทย์วิถีธรรมสวนป่านาบุญ อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร และญาติธรรมชาวอโศกที่มีความรู้ประสบการณ์ด้านสุขภาพ รายการนำเสนอกิจกรรมของแต่ละชุมชน รายการเสริมสร้างความรู้และภูมิปัญญาด้านต่างๆ ในรูปแบบชาวอโศก เช่น คุณธรรม กสิกรรม ขยะ อาหาร เพลง ละคร การแสดงบนเวที การวิเคราะห์สถานการณ์การเมือง ฯลฯ

(2) หนังสือที่เขียนโดยสมณะโพธิรักษ์ และชาวอโศกคนอื่นๆ มีหลายเล่ม ได้แก่ สัจจะชีวิตของสมณะโพธิรักษ์ คนคืออะไร? ทำไมสำคัญนัก? สมาธิพุทธ ถ้าไม่ออกรบจะไม่พบสัจจะ สัจจะชีวิตของสมณะโพธิรักษ์ ภาค 1 สัจจะชีวิตของสมณะโพธิรักษ์ ภาค 2 การฆ่าพุทธศาสนาด้วยเจตนาที่แสนดี การเมืองตามประสาโพธิรักษ์ การลอกคราบเป็นการเมืองใหม่ คนพาลบัณฑิต ความรัก 10 มิติ ฆ่ามันด้วยมือเรา เจริญชีพด้วยการก้าว ดั่งเผาใจให้เป็นผุยผง เดินตรงเข้าสู่การเป็นพระอริยะ ตอบฝรั่งเรื่องสังคมพุทธ เล่ม 1 ตอบฝรั่งเรื่องสังคมพุทธ เล่ม 2 ไตรลักษณ์ ไตรรัตน์ ไตรสิกขา ถอดจากหัวใจโพธิรักษ์ ถ้าอย่างนี้ล่ะการเมืองใหม่มั้ย ทุจริตของคนดี ธรรมอันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอน บุญบาปที่เห็นได้ในชาตินี้ ปฏิบัติธรรมคืออะไร

ประนีประนอมกันด้วยนานาสังวาส ป่ากับพุทธศาสนา เปลี่ยนแปลงไม่ได้ การเมืองใหม่ไม่เกิด พอเพียงแบบพุทธ พุทธเทวนิยมหรือพุทธอเทวนิยม พุทธเป็นอเทวนิยมอย่างนี้ มรรคคาปรมัตถ์ รหัสกรรม ระบบสังคมบุญนิยมในศต่วรรษที่ 21 วรรณะ 9 ลักษณะของคนชั้นสูง วิถีธรรมในสังคม การเมืองใหม่ วิถีพุทธ (เศรษฐกิจบุญนิยม-ทุนนิยม) วิถีพุทธ ยุคเศรษฐกิจพอเพียง ศีลวัตรและกิจวัตร ของนักบวชชาวอโศก สรรค่าสร้างคน สวดมนต์ให้ถูกพุทธ สาธารณโภคีเศรษฐกิจชนิดใหม่ หลักการปฏิบัติตนที่จะให้บริสุทธิ์ อีดิวโลกุตระ ฯลฯ

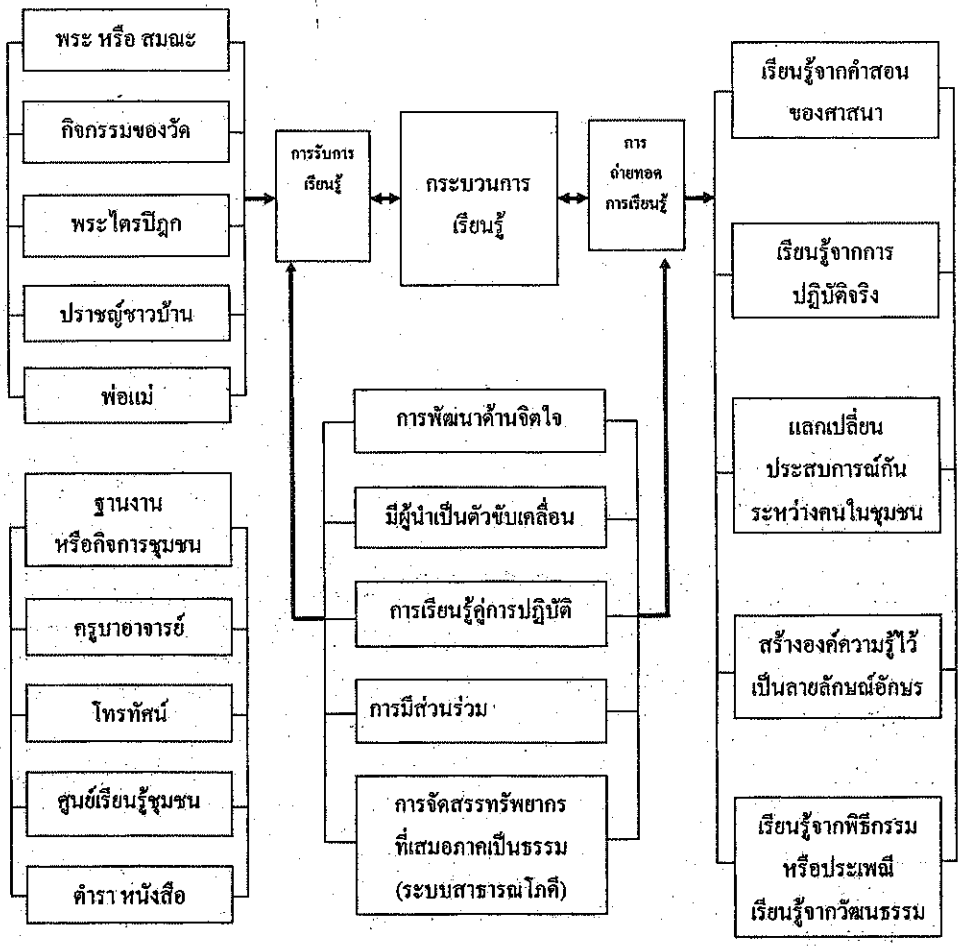
(3) สิ่งพิมพ์ที่เป็นวารสาร หนังสือพิมพ์ ได้แก่ วารสารแสงสูญ สารอโศก ดอกหญ้า ดอกบัวน้อย หนังสือพิมพ์เราคิดอะไร หนังสือพิมพ์ข่าวอโศก

(4) การถอดเทป การแสดงธรรมของสมณะโพธิรักษ์ ในโอกาสสำคัญๆ ไว้เป็นหลักฐาน

การสื่อสารของชาวอโศก มีบทบาทสำคัญ ควบคู่ไปกับการพัฒนา และการสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม นอกจากนี้ การสื่อสารยังมีบทบาทสูง ในการสร้างองค์กร ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งของการพึ่งตนเองของชุมชน

ชุมชนราชธานีอโศก เป็นศูนย์รวมสำคัญ ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายชาวอโศก และมีกิจกรรมตามวิถีชีวิตปกติ จากการสำรวจข้อมูลจากแบบสอบถาม พบองค์ประกอบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก ตามภาพที่ 11 และรายละเอียด ต่อไปนี้

รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก

ภาพที่ 11 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก

4.3.3.1 แหล่งภูมิปัญญา

1) พระ หรือ สมณะ ชุมชนราชธานีอโศก มีสมาชิกเป็นผู้ที่ปลดภาระทางบ้านได้ระดับหนึ่ง แล้วย้ายตัวเองเข้ามาอยู่ในชุมชนเพื่อยกระดับการปฏิบัติธรรม ลดละกิเลสส่วนตน และเสียสละให้กับสังคมมากขึ้น ความรู้และภูมิปัญญาที่ชาวชุมชนให้ความสำคัญมากที่สุด คือ ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนา จากคำสอนของพระพุทธเจ้า ความรู้และภูมิปัญญาส่วนใหญ่ได้รับจากนักบวช ถ้าเป็นนักบวชชายเรียกว่า สมณะ นักบวชหญิง เรียกว่า สิกขมาตุ สมณะที่มีบทบาทในการสั่งสอนญาติธรรมที่สำคัญที่สุดคือ สมณะโพธิรักษ์ เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการแสดงธรรมได้อย่างอาจหาญ แยกแยะและวิเคราะห์กุศล อกุศลได้อย่างชัดเจน มีรูปแบบการทำงานด้าน

ศาสนาซึ่งยากที่บุคคลอื่นจะเลียนแบบ เป็นลักษณะของการสั่งสมบารมีมาก่อนจึงสามารถทำได้ สมณะและสิกขมาตุแต่ละรูป มีความรู้ความสามารถที่หลากหลาย ได้แก่

- ความรู้และภูมิปัญญาทางธรรม สมณะ เป็นผู้ผ่านการศึกษาธรรมะทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ฝึกฝนตนเอง ตั้งแต่เป็นฆราวาส การบวชต้องผ่านกระบวนการในการเป็นผู้เตรียมบวชหลายขั้นตอนตามลำดับคือ สมณะต้องผ่านการเป็น ปะ นาค สามเณร สิกขมาตุ ต้องผ่านการเป็น ปะ กรัก หลังจากบวชแล้ว สมณะใหม่ต้องไปฝึกฝน เรียนรู้เพิ่มเติม ที่พุทธสถานภูผาฟ้าน้ำ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเวลา อย่างน้อย 5 ปี สมณะและสิกขมาตุจะถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาให้กับญาติโยมได้ ต้องผ่านการศึกษาปฏิบัติธรรมมาแล้วอย่างน้อย 10 ปี การแสดงธรรมในโอกาสพิเศษต้องผ่านกระบวนการคัดกรองในการมอบหมาย ให้เป็นผู้ถ่ายทอดตามความเหมาะสมตามความสามารถของแต่ละรูปโดยอาศัยการประชุมสงฆ์ ซึ่งสิกขมาตุจะเป็นผู้ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญารองลงมาจากสมณะ

- ความรู้ทางวิชาการ สมณะ และสิกขมาตุชาวอโศกจบการศึกษาจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา จนถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งจะได้รับมอบหมายให้ดูแลคอยให้คำปรึกษาการดำเนินกิจกรรมหรือกิจการตามพื้นความรู้ ประสบการณ์และความถนัดของแต่ละรูป เช่น สมณะ ฟ้าไท สมชาติโก สมณะ เด่นตะวัน นรวีโร สำเร็จการศึกษาวิชาชีพครู มีประสบการณ์ด้านการสอน รับผิดชอบในการดูแลด้านการศึกษา ทำหน้าที่ครูสอนวิชาการและธรรมะให้กับนักเรียน หรือแม้ไม่จบระดับปริญญา แต่มีทักษะในการถ่ายทอดประสบการณ์ ก็เป็นผู้ให้ความรู้ที่สำคัญได้ เช่นสิกขมาตุกล้าข้ามฝัน

- ความรู้และภูมิปัญญาในด้านการทำงานประกอบอาชีพ ก็จะมีหน้าที่รับผิดชอบงานตามที่ถนัด เช่น สมณะด่วนดี สุชโว มีความรู้ความสามารถด้านช่าง เคยเป็นผู้รับเหมาก่อสร้างมาก่อน ทำหน้าที่รับผิดชอบเรื่องการก่อสร้าง สมณะถักบุญ อาจิตปุญโญ มีความรู้ความสามารถด้านวิศวกรรม ทำหน้าที่รับผิดชอบการสร้างและดำเนินกิจการโรงปุ๋ยของชุมชน สมณะหินกลั่น ปาสาณเลโข มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเครื่องจักร เครื่องยนต์ ทำหน้าที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาของ วิทยาลัยอาชีวศึกษาสัมมาสิกขาวิชาราม และควบคุมดูแลโรงซ่อม ซึ่งมีชาวชุมชน นักเรียน นักศึกษา เข้าไปศึกษาเรียนรู้และทำงานภาคปฏิบัติ สมณะคมคิด ทันตภาโว มีประสบการณ์ความสามารถในการปั้นปูนซีเมนต์ ทำหน้าที่ปั้นเสาให้เป็นรูปต้นไม้ที่สวยงามเหมือนจริง โดยใช้ปูนซีเมนต์ประกอบกับต้นไม้จริง ทำห้องน้ำให้เป็นรูปกางเกงยีน และอื่นๆ

สมณะและ สิกขมาตุ จึงเป็นผู้มีบทบาทในการถ่ายทอดทั้งความรู้และภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา วิชาการ ประสบการณ์การทำงาน ให้กับ ชาวชุมชน นักเรียน นักศึกษา และญาติโยมที่สนใจมาศึกษาทั้งที่พักค้างและไม่พักค้าง ที่ทำเป็นกิจวัตร ได้แก่ (1) พบกลุ่มชาว

ชุมชน กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน ทุกวันอาทิตย์ พบกลุ่มนักศึกษาวิชชาลัยบรรดาบัณฑิตบุญนิยมทุกวันจันทร์ (2) การเข้าร่วมประชุมต่างๆ ของชุมชน โดยการสอดแทรกความรู้แนวคิด ระหว่างประชุมและให้โอวาทก่อนปิดการประชุม เพื่อให้เกิดสัมมาทิฏฐิ (3) การเทศนา แสดงธรรม โดยเฉพาะสมณะโพธิรักษ์ แสดงธรรมผ่านรายการโทรทัศน์ FMTV ทุกวัน มีทั้งรายการสดและการถ่ายทอดซ้ำ (4) การทำวัตรเช้าทุกวันอังคาร พฤหัสบดี และจันทร์ ฯลฯ

2) กิจกรรมของวัด (พุทธสถาน) ชุมชนราชธานีอโศก มีระบบบ้านวัดโรงเรียนอยู่ด้วยกัน และเป็นองค์ประกอบแก่กันและกันแบบไม่แยกส่วน ทุกคนที่เป็นบุคลากรของวัด บ้าน โรงเรียน เวลามีกิจกรรม จะร่วมกันทั้งหมด โดยเฉพาะบ้านกับวัดจะไม่แยกจากกัน เพราะการที่คนละทิ้งบ้านช่องเรือนชานมาแม้มีบ้านในชุมชน ก็ถือว่ามาอยู่ในวัดแล้ว กิจกรรมของวัดกับวิถีชีวิตชาวชุมชน จึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กิจวัตรที่เกิดขึ้นประจำคือ เวลา 03.30-06.00 น.ตื่นนอน สวดมนต์ ทำวัตรเช้า หลังจากนั้นก็ตักบาตรตามอัธยาศัย เวลา 09.00-11.00 น.ขึ้นศาลาฟังเทศน์ก่อนฉัน รับประทานอาหารร่วมกัน แล้วแยกย้ายไปทำงานในส่วนต่างๆ เวลา 18.00-20.00 น. ร่วมกันฟังธรรม แล้วแยกย้ายกันไปพักผ่อนหลับนอน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ปกติในชีวิตประจำวัน ไม่ได้มีขึ้นเฉพาะวันพระ ถือว่าทุกวันมีค่าเท่ากันสามารถทำความดีได้ทุกเมื่อ

นักบวชออกบิณฑบาตทุกวัน ให้ชาวชุมชนได้ทำบุญ โดยเฉพาะในวันสำคัญๆ มีการประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญในรูปแบบของชาวอโศก เช่น การเวียนธรรม (นักบวชทุกคนให้ธรรมะแก่ชาวชุมชน) ทำบุญตักบาตรร่วมกัน ฟังธรรมกัณฑ์พิเศษ ไม่มีการจุดธูปเทียนกรวดน้ำ ทำบุญให้กับผู้ตาย เพราะศาสนาพุทธเชื่อว่ากรรมเป็นของของตน แบ่งบาปบุญให้กันไม่ได้

เหตุการณ์พิเศษนอกเหนือจากนี้ คือ การให้การอบรมธรรมะ ทั้งที่จัดโดยชุมชนเอง และร่วมกับเครือข่ายชาวอโศก มีการประชุมเตรียมงานร่วมกันทั้งชุมชน เป็นขั้นตอนของการวางแผน ร่วมมือกันจัดงาน เก็บงาน มีการสรุปประเมินผลด้วยรายการสุดท้ายของงานที่ให้ตัวแทนผู้จัดฝ่ายต่างๆ รายงานการดำเนินการ สะท้อนปัญหา การดำเนินการแก้ไขปัญหา ประโยชน์แง่คิดมุมมองใหม่ๆ ที่ได้จากการจัดงาน

3) พระไตรปิฎก สมณะโพธิรักษ์ สอนศาสนาและพาหมู่กลุ่มประพฤติปฏิบัติ ตามพระไตรปิฎกอย่างเคร่งครัด พระไตรปิฎกจึงเป็นแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญ นอกจากการศึกษาพระไตรปิฎกโดยตรงแล้ว นักบวช ชาวชุมชน นักเรียน นักศึกษาในชุมชน ได้รับความรู้และภูมิปัญญาจากพระไตรปิฎกโดยการถ่ายทอด จากสมณะโพธิรักษ์ นอกจากนี้สมณะและสิกขมาตุยังได้นำพระไตรปิฎก มาอ้างอิงในการแสดงธรรมเทศนา หรือสอนชาวชุมชนนักเรียน นักศึกษา

การถ่ายทอดพระไตรปิฎกในงานอบรมธรรมะและการเทศนาทางโทรทัศน์ของสมณะโพธิรักษ์ จะมีแผนภาพ ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว ตัวหนังสือประกอบคำบรรยาย และเปิดโอกาสให้ผู้มีข้อสงสัยหรือต้องการรายละเอียดเพิ่มเติม ถามคำถาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น นักบวช ที่มีโอกาสได้แสดงธรรมในโอกาสต่างๆ ก็จะนำพระไตรปิฎก มาอธิบาย ขยายความ พร้อมตัวอย่างประกอบ จากประสบการณ์ของแต่ละท่าน การประชุมแต่ละครั้งก่อนปิดการประชุม มีการให้โอวาทโดยสมณะที่ทำหน้าที่ประธานการประชุม เป็นการสรุป ให้สัมมาทิฐิแก่ผู้เข้าร่วมประชุม โดยการนำพระไตรปิฎกมาอ้างอิงยืนยัน

นักบวชซึ่งมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาต้องสามารถอ่านออกเขียนได้ เพื่อให้มีความสามารถในการศึกษาพระไตรปิฎก สมณะบวชใหม่ จะถูกส่งให้ไปศึกษาพระไตรปิฎก และฝึกฝนตนอย่างเข้มงวดที่พุทธสถานภูผาฟ้าน้ำ อย่างน้อย 5 ปี มีการส่งเสริมให้นักบวชและฆราวาส ศึกษาพระไตรปิฎก โดยการหมั่นฟังธรรม มีห้องสมุดให้สามารถเข้าไปศึกษาธรรมะและพระไตรปิฎกได้

4) ปราชญ์ชาวบ้าน ชุมชนราชธานีอโศก มีปราชญ์ชาวบ้านที่มีองค์ความรู้และภูมิปัญญาและชำนาญในการทำกสิกรรมธรรมชาติโดยไม่ใช้ยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมี สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้เป็นอย่างดี อยู่ประมาณ 5 คน แต่ละคนจะเด่นไปคนละด้าน เช่น การปลูกพืชผักพื้นบ้าน การทำปุ๋ยบำรุงดิน การปลูกพืชผักแบบผสมผสาน การปลูกไผ่ การทำแพผัก ทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้การอบรมแก่เกษตรกร พาดูผลงาน มีผลงานเผยแพร่ทาง FMTV การบันทึกผลงานในแผ่นซีดีออกเผยแพร่ และเผยแพร่ในสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นผู้ผลิตพืชผักไร้สารพิษให้กับโรงครัวกลาง และร้านอาหารของชุมชน แบ่งแจกในเครือข่าย นอกจากนี้ยังมีชาวอโศกผู้ได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาไทยสาขาต่างๆ เป็นฆราวาส 2 คน สมณะ 1 รูป คอยให้ความรู้และภูมิปัญญาแก่คนในชุมชนในโอกาสต่างๆ การอบรมธรรมจะมีรายการภาคค่ำ ให้ผู้ที่มีประสบการณ์ชีวิต ภูมิปัญญาในการปฏิบัติธรรม การประกอบอาชีพมาเล่าแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ผู้เข้ารับการอบรมสามารถนำไปปฏิบัติได้

5) พ่อแม่หรือครอบครัว องค์ความรู้และภูมิปัญญาของคนในชุมชน ได้รับอิทธิพลมาจากพ่อแม่ที่มีพื้นความรู้และภูมิปัญญาทางธรรมมาก่อน เมื่อพบแนวทางชาวอโศก จึงตัดสินใจเลือกทางปฏิบัติได้ง่าย นักเรียนส่วนมากเป็นลูกหลานญาติธรรมชาวอโศก เพื่อความเจริญในธรรมของผู้ปกครองและให้ความอบอุ่นดูแลลูกหลานที่ยังเล็กยังต้องพึ่งพ่อแม่ ทางโรงเรียนมีข้อกำหนดให้นักเรียนระดับอนุบาล ที่เรียกว่า "หิ่งห้อยริมมูล" และระดับประถมศึกษา ที่เรียกว่า "สมุนพระราม" ให้มีผู้ปกครองพักอาศัย อยู่ในชุมชนร่วมกับเด็กนักเรียน หากพ่อแม่ไม่สามารถมาอยู่ร่วมได้ ต้องมีคนในชุมชนรับทำหน้าที่แทน พ่อแม่จึงมีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูปลูกฝังคุณธรรม

พื้นฐานให้กับเด็ก ในขณะเดียวกันพ่อแม่ยังได้ความรู้และภูมิปัญญาทางธรรม และงานอาชีพอื่นๆ จากชุมชน โดยเข้าค่ายผู้ปกครอง ประชุมผู้ปกครอง การมาคบคุ้นและช่วยงานในชุมชน นอกจากนี้ พ่อแม่ผู้ปกครองยังมีบทบาทในการเผยแพร่ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชน และร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณชน สามารถเป็นแบบอย่างให้กับลูกหลานได้

งานวันแม่แห่งชาติ มีพิธีกรรมที่จัดให้แม่ลูกทำกิจกรรมร่วมกัน นักบวชแสดงธรรมให้โอวาท ประชุมผู้ปกครอง เนื่องจากนักเรียนพักประจำในชุมชน จึงสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้ปกครองที่ไม่ได้พักในชุมชนหมั่นมาให้ความอบอุ่น เพิ่มพูนปัญญาให้กับตนเอง ช่วยงานร่วมกิจกรรมกับทางชุมชนให้มากขึ้น เพราะเห็นความสำคัญของพ่อแม่ที่มีต่อลูก

ทักษะการทำงานของชาวชุมชน ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากพ่อแม่สั่งสมเป็นความรู้ในตัวตน ผู้มีทักษะการทำงานที่ดีจากครอบครัวมาก่อน จะสามารถต่อยอดได้เร็วกว่า ในกลุ่มชาวอโศก การประกอบอาชีพด้านการทำมาหากิน ผู้ที่มีวุฒิการศึกษาต่ำ จึงมีทักษะความสามารถในการประกอบอาชีพทำมาหากินสูงกว่าคนที่จบการศึกษาในระดับสูงๆ เพราะมีโอกาสอยู่ใกล้พ่อแม่และรับทักษะการทำงานได้มากกว่า พ่อแม่จึงเป็นแหล่งความรู้และภูมิปัญญาที่สำคัญให้แก่ลูกหลาน พ่อแม่ที่มีศีลจะส่งผลต่อลูกทำให้ลูกเป็นคนดี โดยการรับสัมผัสจากพฤติกรรม รับจากคำบอกสอน นำพาประพฤติปฏิบัติ

4.3.3.2 แหล่งความรู้อื่นๆ

1) ฐานงานหรือกิจการของชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน นักเรียน นักศึกษา ผู้เข้ารับการอบรม ผู้มาศึกษาดูงาน ในแต่ละฐานงานจะมีชาวชุมชน และนักเรียนประจำฐานงาน โดยมีนักบวชเป็นที่ปรึกษาให้แนวคิดช่วยวางแผนและช่วยทำงาน ผู้ให้ความรู้คือผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ในการปฏิบัติงานมาเป็นอย่างดี จึงสามารถบอกสอนผู้อื่นได้ นอกจากทักษะในการทำงานแล้วยังมีความรู้ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม อย่างน้อยถือศีล 5 ซึ่งสมณะโพธิรักษ์ กล่าวอยู่เสมอว่า "ผู้ที่มีศีล 5 สามารถเป็นครูได้ทุกคน" เนื่องจากผู้ที่อยู่ประจำฐานงานมีระดับความรู้ที่แตกต่างกัน บางฐานงานจะขาดทักษะในเรื่องการถ่ายทอดด้านวิชาการทำให้ความรู้ส่วนนี้พร่องไปบ้าง ซึ่งในส่วนทางวิชาการได้มีการจัดการเรียนการสอนเสริมให้ในชั้นเรียน นักเรียนมีเวลาเรียนรู้ในฐานงาน เวลา 06.00-08.00 น. และ 14.00-16.00 น.

กิจกรรม กิจการ หรือฐานงานของชุมชนประกอบด้วย (1) ด้านการศาสนา (2) การเมืองการปกครอง (3) การสื่อสารบุญนิยม (4) การพาณิชย์บุญนิยม (5) ด้านการศึกษา (6) การเงินการคลัง (7) อุตสาหกิจชุมชน (8) ด้านสุขภาพ (9) ด้านการบริโภค อุปโภค (10) ด้านกสิกรรม (11) ขยะวิทยา ฐานงานที่สำคัญที่สุด ในการฝึกอบรมแก่เกษตรกรคือ ฐานงานกสิกรรม เน้นการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการทำกสิกรรมไร้สารพิษ การทำปุ๋ย การทำ

น้ำหมักชีวภาพ ด้วยการสาธิต บอกเล่า และให้ลงมือปฏิบัติ เน้นย้ำโทษภัยของการใช้สารเคมีที่ส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อม นำมาซึ่งค่าใช้จ่ายที่สิ้นเปลือง ฐานปุ๋ย มีโรงปุ๋ยขนาดใหญ่ ทำการผลิตปุ๋ยเพื่อจำหน่ายทั้งในและต่างประเทศ เป็นที่ต้องการของเกษตรกรจำนวนมาก ทำให้ชุมชนต้องผลิตเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

2) ครูบาอาจารย์ มีทั้งที่เป็นฆราวาส และนักบวช ขึ้นอยู่กับระดับการเคารพนับถือยกให้เป็นครูบาอาจารย์ สมณะโพธิรักษ์ เป็นครูบาอาจารย์ คนสำคัญของนักบวชและฆราวาสทุกคน จนมีคำเรียกขานว่า "พ่อครู" สำหรับฆราวาสก็จะยกให้สมณะและสิกขมาตุเป็นครูบาอาจารย์ ที่คอยให้ธรรมะ ให้คำแนะนำ สามารถปรึกษา ซักถามได้ตลอดเวลา ถือเป็นหน้าที่ในการเผยแพร่ธรรมะ

นอกจากนี้ในกลุ่มฆราวาสด้วยกัน ผู้ที่มีความรู้ความสามารถพิเศษ ก็จะได้รับการยกย่องให้เป็นครูบาอาจารย์ เช่น ผู้มีความรู้ความสามารถด้านกสิกรรม ช่าง การประกอบอาหาร การดูแลรักษาสุขภาพ ฯลฯ แต่ยังคงเรียกขานกันในระบบญาติ ไม่ใช้คำว่า "ครูบาอาจารย์" สมาชิกชุมชน เป็นผู้มีการศึกษาหลายระดับอยู่ร่วมกัน ตั้งแต่ไม่ผ่านการเล่าเรียนในสถานศึกษา จนถึง ปริญญาเอก ครูบาอาจารย์หมายถึงผู้ที่ให้ความรู้ วิชาการจากสถานศึกษา

ที่สำคัญคือผู้ทำหน้าที่สอนนักเรียนนักศึกษา และผู้ที่ถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนนักศึกษาในฐานงาน ซึ่งเรียกว่า "คุรุ" และ "คุรุฐานงาน" การถ่ายทอดความรู้จะมีการสอดแทรกเรื่องคุณธรรมจริยธรรมไปด้วยเสมอ ผู้ทำหน้าที่ครูมีทั้งผู้ที่เคยปฏิบัติหน้าที่เป็นข้าราชการครูมาก่อน และผู้ที่ไม่เคยทำหน้าที่ครู แต่มีจิตอาสาเข้ามาช่วยสอนหรือดูแลนักเรียน การเรียนการสอนเน้นให้ลงมือปฏิบัติ เช่น ให้ทำหน้าที่บันทึกภาพนิ่ง ถ่ายทำวิดีโอ ถ่ายทำรายการโทรทัศน์ ทำการเพาะปลูก ทำอาหารจำหน่าย แปรรูปอาหาร ฯลฯ

3) โทรทัศน์ ชุมชนราชธานีอโศก เป็นสถานีหนึ่งในการถ่ายทอดโทรทัศน์ FMTV นอกจากรายการโทรทัศน์ FMTV แล้ว การดูโทรทัศน์ช่องอื่น หรือการชมภาพยนตร์ ต้องผ่านการตรวจสอบจากสมณะ และมีสมณะนำพาคอยให้แง่คิดมุมมองที่จะเป็นประโยชน์เพิ่มเติม ไปพร้อมๆ กับการชมภาพยนตร์ ชุมชนราชธานีอโศกนอกจากรับชมรายการโทรทัศน์จากสถานี FMTV ของชาวอโศกและช่องอื่นๆ ในโอกาสอันควรแล้ว ยังเป็นสถานีถ่ายทอดโทรทัศน์ FMTV อีกแห่งหนึ่งรองจากชุมชนสันติอโศก กรุงเทพมหานคร จัดทำรายการประจำเพื่อเผยแพร่ทาง FMTV เช่น รายการวิปัสสนาข่าว รายการศิลป์สรรฝันจริง ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีการจัดทำรายการเพื่อเผยแพร่ ให้ความรู้ทั่วไปด้วย เช่น เรื่องแพผัก ที่เกิดจากความต้องการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพืชผัก ในช่วงน้ำท่วมของนายกิมฮวด ไม้เนื้อทอง สมาชิกชุมชนฯ โดยการทดลองทำและพัฒนาขึ้น

เรื่อย ๆ จนเป็นแปลงหรือสวนผักลอยน้ำได้สามารถปลูกพืชผักได้เป็นอย่างดี แม้กระทั่งการทำนา มีการเผยแพร่ผ่าน FMTV ASTV ไทยพีบีเอส ฯลฯ

4) ศูนย์เรียนรู้ ของชุมชนราชธานีอโศกไม่ได้จัดตั้งแบบเป็นทางการ ใช้สถานที่ร่วมกับบ้านวัดโรงเรียนที่ไม่มีการแยกส่วน เช่น ตึกเฮือนศูนย์สูญ เฮือนเผิ่งกัน เฮือนฝั้นเสี่ยว เป็นสถานที่จัดกิจกรรมให้การอบรม วิทยากรให้การอบรมมีทั้งที่เป็นฆราวาส และนักบวช ใช้ฐานงาน สถานประกอบการของชุมชน แปลงกสิกรรม ที่เป็นอยู่ในสภาพทำงานปกติเป็นฐานเรียนรู้ ผู้เข้ารับการอบรมจะได้สัมผัสวิถีชีวิตของชาวชุมชนโดยตรง กระบวนการเรียนรู้ เป็นแบบสาธิต บอกเล่า การลงมือปฏิบัติจริง การระดมสมอง รับความรู้จากปราชญ์ชุมชน เรียนรู้จากพิธีกรรม วัฒนธรรมของชาวชุมชน สัมผัสวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของชาวชุมชนโดยตรง โดยเฉพาะการปลูกฝังคุณธรรมจากนักบวช ในการลดละเลิกอบายมุข และคุณธรรมอย่างอื่นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น

5) ตำรา หนังสือ ชาวชุมชนราชธานีอโศก ส่วนมากมีระดับการศึกษาสูง ประกอบกับมีการพิมพ์หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ของชาวอโศกออกเผยแพร่ หนังสือหรือตำราจึงเป็นช่องทางหนึ่งนำมาซึ่งความรู้และเสริมภูมิปัญญา ในสถานศึกษาของชุมชนมีการเรียนการสอนโดยอาศัยตำรา และหนังสือ ที่กำหนดโดยกระทรวงศึกษาธิการ และหนังสืออ่านเพิ่มเติมที่เป็นหนังสือจัดทำโดยชาวอโศก มีห้องสมุด ให้ชาวชุมชน นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจเข้าไปอ่านได้ และสามารถยืมได้ โดยไม่ต้องสมัครเป็นสมาชิก

เนื่องจากชุมชนราชธานีอโศก มีกิจกรรม กิจการมาก มีเวลาเข้าห้องสมุด อ่านหนังสือน้อย ส่วนมากจะเรียนรู้จากการฟังธรรม การเข้ารับการอบรมธรรมะที่จัดโดยเครือข่ายชาวอโศก นักบวชซึ่งมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาต้องสามารถอ่านออกเขียนได้ เพื่อให้มีความสามารถในการศึกษาพระไตรปิฎก

4.3.3.3 กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) เรียนรู้จากคำสอนของศาสนา ชุมชนราชธานีอโศก ยึดถือ และปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนา ตามแนวทางชาวอโศก มีกฎระเบียบที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลการปฏิบัติธรรมให้มีความเจริญ มีจารีตของสังคมในลักษณะญาติทางธรรม ที่เรียกว่า "ญาติธรรม" ที่ถือว่าทุกคนในชุมชน เป็นญาติกันหมด ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ใช้คำเรียกขานกันแบบญาติทั้งชุมชน เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พี่ น้อง ลูก หลาน ฯลฯ คำที่เด็กๆ ใช้เรียกสมณะรักษ์ คือ "หลวงปู่" มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล แบ่งปันกันตามอัตภาพ นิยมการให้มากกว่าการนำมาเป็นของของตน การได้ให้ การเสียสละถือว่าเป็นบุญ ที่เป็นแนวทางบุญนิยม การค้าขายเป็นไปเพื่อการช่วยเหลือแบ่งปันไปพร้อมๆ กับการให้บริการให้ความรู้ เช่น พืชผักไร้สารพิษ การประกอบอาหารเพื่อสุขภาพ การ

ค้าขายที่เป็นบุญ ฯลฯ มีรายได้จากการค้าขายพอให้ชุมชนอยู่ได้ โดยมีการค้าขายอยู่ 4 ระดับ คือ (1) ขายต่ำกว่าท้องตลาด (2) ขายราคาเท่าทุน (3) ขายในราคาที่ต่ำกว่าทุน (4) แจกฟรี อาศัยคุณธรรม หลักมนุษยธรรมและความเอื้ออาทรต่อกันเป็นหลักยึดเหนี่ยวของคนในชุมชน กิจการชุมชน เป็นไปเพื่อการ ลดละกิเลส และการเสียสละให้กับสังคม แหล่งภูมิปัญญาการเรียนรู้จากคำสอนที่สำคัญคือ รับการถ่ายทอดจากนักบวช โดยเฉพาะ สมณะโพธิรักษ์

2) เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกระบวนการปฏิบัติ ที่ชาวอโศกเน้นมาตั้งแต่ต้น เริ่มที่การรักษาศีล จนตั้งมั่นเป็นสมาธิ ส่งผลให้เกิดปัญญา คือความรู้แจ้งเห็นจริง การถือศีลให้ได้ผล ต้องมีการตรวจศีล ตั้งตบะ การเตวิชโช (ทบทวนสภาวธรรมในตัวเอง) เพื่อช่วยให้ศีลบริสุทธิ์ ก่อนเข้าพรรษาชาวชุมชน จะรวมกลุ่มกันตั้งตบะธรรมกับสมณะ สิกขมาตุ มีการรายงานตบะธรรมในที่ประชุม หรือการทำวัตรเป็นระยะ ในช่วงเข้าพรรษาเพื่อรับคำแนะนำจากนักบวช การปฏิบัติธรรมได้อาศัยการกระทบสัมผัสเป็นปัจจัย ทำให้เห็นอารมณ์อาการของกิเลส แล้วหาวิธีการดับทุกข์ การปฏิบัติธรรมจึงเน้นที่การลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งผู้เตรียมบวชหญิง คือ ปะตรงเตือน นาวาบุญนิยม ได้สะท้อนให้เห็นการดับทุกข์ได้ ว่า "ดิฉันคิดว่าชาวอโศกแต่ละคนได้สัมผัสกับอารมณ์สุข ความโลภที่เราคิดว่าเอามันไม่ออก มันลดลงได้จริงๆ "

ในด้านการงาน ชาวอโศกมีอิสระ ในการเลือกทำงานในฐานงานต่างๆ ของชุมชน ถ้ามีงานเร่งด่วน หรืองานที่ต้องใช้กำลังคนจำนวนมาก ก็จะมีการแจ้งข่าวงานบุญ โดยใช้หอกระจายข่าวของชุมชน ใช้ที่ประชุมหรือการทำวัตร ขอโฮมแฮง (รวมแรง) ลงแขก โอกาสที่จะได้เรียนรู้ด้วยวิธีปฏิบัติจึงมีมาก ชุมชนราชธานีอโศกจะมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนหน้าที่ เพื่อให้แต่ละคนเกิดความชำนาญในหลายๆ ด้านและสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง เช่น นางมุ่งหมาย มุ่งมาจน เคยดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนสัมมาสิกขาราชธานีอโศก เปลี่ยนมาทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้าน นายรินไท มุ่งมาจน อดีตผู้ใหญ่บ้าน เปลี่ยนมาทำหน้าที่เป็น อบต. นางปานรุ้ง สุขเกษม เคยเป็นผู้รับใช้อุทยานบุญนิยม (ร้านอาหารของชุมชนราชธานีอโศก ตั้งอยู่ในเขตตัวเมืองอุบลราชธานี) เปลี่ยนมารับหน้าที่การเงินชุมชน ฯลฯ นักเรียน นักศึกษา ในแต่ละภาคเรียนต้องเข้าไปเรียนรู้ภาคปฏิบัติในฐานงานต่างๆ ของชุมชน และมีการหมุนเวียนกันไป เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในหลายๆ ด้าน เมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ สอดคล้องกับปรัชญาของโรงเรียนว่า "ศีลเด่น เป็นงาน ชาญวิชา" การมาศึกษาเรียนรู้กับชาวอโศก นายแก่งธรรม ไชยรักษ์ ยืนยันว่า "ผมเรียนเกษตรมา แต่ได้องค์ความรู้จริงจากการทำงานให้กับวัด ตอนนี้เราก็ทำแตงโม อันนี้เราได้ความรู้จริงๆ เลย เพราะเราทำจริงๆ เราต้องเรียนรู้เองส่วนใหญ่"

การจัดงานประเพณี งานอบรมธรรมะประจำปี ในการเตรียมงาน การดำเนินงาน การเก็บงานก็ได้อาศัยแรงงานของชาวชุมชน นักเรียน นักศึกษา เป็นการสั่งสมประสบการณ์การทำงาน

3) แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ชุมชนราชธานีอโศก มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชนในเครือข่ายชาวอโศก ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ จัดการอบรมธรรม จัดงานประเพณีชาวอโศก จัดกิจกรรมการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชาวอโศก นักเรียน ศิษย์เก่าโรงเรียนสัมมาสิกขาชาวอโศก ร่วมกับชุมชนชาวอโศกในเครือข่ายในการจัดกิจกรรมช่วยเหลือสังคม เข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ร่วมกำหนดนโยบายต่างๆ ของส่วนกลางชาวอโศก ฯลฯ จึงมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์อยู่เป็นประจำ แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนภายนอก โดยเป็นสถานที่ให้การอบรม ศึกษาดูงานโดยไม่หวงแหนองค์ความรู้ ให้บริการจำหน่ายสินค้า อาหาร การไปช่วยบำเพ็ญประโยชน์ ฯลฯ มีทั้งการไปให้ความรู้กับบุคคลภายนอกและเชิญบุคคลภายนอกมาให้ความรู้ เช่น การอบรมธรรมะประจำปี งานกิจกรรมการรวมกลุ่มอื่นๆ จะเชิญผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในแต่ละเรื่อง เช่น การปฏิบัติธรรม การประกอบอาชีพ การเมือง เศรษฐกิจพอเพียง การลดภาวะโลกร้อน การประหยัดพลังงาน ฯลฯ ซึ่งจะเป็นประโยชน์มาให้ความรู้ โดยจัดเป็นเวทีเสวนา

ชาวชุมชน เป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลาย ทำให้เกิดความสัมพันธ์ กับบุคคลที่มีความรู้ในหลายระดับ จึงมีการแลกเปลี่ยนหลากหลาย ได้รับองค์ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติหลายศาสตร์ ที่นำเสนอโดยบุคลากรชาวอโศก การได้ข้อมูลองค์ความรู้จากการไปดูงานทั้งในประเทศและต่างประเทศ นำมาใช้ในชุมชน เช่น การทำกสิกรรมธรรมชาติแบบมาซาโนบุ ฟูกูโอกะ ประเทศญี่ปุ่น การทำน้ำหมักชีวภาพ การจัดการขยะ

ชาวชุมชนราชธานีอโศกมีการศึกษาเรียนรู้ในสถานศึกษา ที่อยู่ในเมืองเพิ่มเติมเช่น ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี สถานสอนภาษาอังกฤษ ฯลฯ ทำให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลภายนอกและมีเครือข่ายเพิ่มขึ้น

ปัจจัยที่สนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น (1) ความเป็นอิสระไม่เสียเวลาไปหมกมุ่นอยู่กับอบายมุข (2) ได้รับการอบรมให้มีจิตอาสา (3) การไม่นอนกลางวัน (4) ค่านิยมส่งเสริมการเป็นโสด ทำให้มีเวลามากพอ ในการช่วยเหลือผู้อื่น (5) ไม่ต้องเสียเวลาไปทำมาหากินจึงทำงานฟรีได้มาก ฯลฯ

4) สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีหลายรูปแบบ ได้แก่

- หนังสือ สิ่งพิมพ์ของชาวอโศก

- การจดบันทึกการฟังธรรมของนักบวชและคนในชุมชน (ฆราวาส นักเรียน นักศึกษา) เพื่อเสริมให้เกิดความเข้าใจ นำไปทบทวน ทำให้ได้แง่คิดมุมมองชัดเจนขึ้น

- การจดบันทึกประจำวันของนักบวชและชาวชุมชน (ฆราวาส นักเรียน นักศึกษา) เป็นการทบทวนตนเองในแต่ละวัน ที่ทุกคนในฐานะนักปฏิบัติธรรมพึงกระทำที่เน้นที่สุดคือสภาวธรรม การอ่านอารมณ์ ความรู้สึกของตนเอง ข้อคิดมุมมองที่ได้ หาทางกำจัดกิเลส เพื่อความเจริญในธรรม ชาวชุมชน นักเรียน นักศึกษา จะส่งบันทึกประจำวัน ให้นักบวชตรวจและให้คำแนะนำ ซึ่งจัดเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในชุมชนด้วย

5) เรียนรู้จากพิธีกรรมหรือ ประเพณี วัฒนธรรม

- พิธีกรรม

(1) พิธีกรรมการปฏิญาณตน ในการรักษาศีล 8 พิธีเปิดการอบรมธรรมะ เป็นการตั้งจิตที่จะประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของศีล 8 ตลอดระยะเวลาที่เข้ารับการอบรมแต่ละครั้ง

(2) พิธีบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ในงานอโศกรำลึกประจำปี ที่พุทธสถานสันติอโศก

(3) การฟังธรรมกัณฑ์พิเศษ ในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆะบูชา

- งานประเพณีต่างๆ ของชาวอโศก

- วัฒนธรรม ชาวอโศกมีวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง หลายอย่างที่ปฏิบัติตามๆ กันมา เช่น วัฒนธรรมไม่สวมรองเท้า การตั้งชื่อ การทักทาย การเสียสละ การชี้จุดบกพร่องของผู้อื่น รับประทานอาหารมังสวิรัติ การแต่งกาย การรวมกลุ่มกันทำงาน ฯลฯ

4.3.3.4 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) การพัฒนาด้านจิตใจ คนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนฯ ถูกคัดเลือกมาแล้วในระดับหนึ่ง คือ ถือศีล 5 ละอบายมุข รับประทานอาหารมังสวิรัติ ความรู้และภูมิปัญญาที่มีผลต่อชาวชุมชนมากที่สุด คือ การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจ และการทุ่มเทแรงกายแรงใจ นำสมรรถภาพของแต่ละคน มาเสียสละให้เกิดคุณค่าและประโยชน์แก่สังคม การเติบโตของชุมชนจึงเป็นไปพร้อมๆ กับการพัฒนาจิตใจ ชุมชนราชธานีอโศก มีปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝน เกือบทุกปี ส่งผลเสียหายต่อพื้นที่เพาะปลูก สิ่งของ ที่อยู่อาศัย ประการแรกที่ต้องทำสำหรับชาวชุมชนซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติธรรม คือ การทำใจไม่ให้เกิดความทุกข์ หาวิธีอยู่กับสภาพน้ำท่วมอย่างเป็นสุขให้ได้ โดยอาศัยผู้นำ

ทางจิตวิญญาณ คือ สมณะโพธิรักษ์ ให้สติและปัญญา จนสามารถอยู่ได้อย่างปกติสุขทั้งกรณีปกติและกรณีน้ำท่วม ฝึกความมักน้อยสันโดษ และความเข้มแข็งด้านจิตใจ มีการจัดงานฉลองน้ำ เพื่อพบปะสังสรรค์ของชาวชุมชนและเครือข่ายชาวอโศก ทำแพผักจากวัสดุเหลือใช้ สามารถปลูกพืชผักได้ทุกฤดูโดยไม่ต้อง รดน้ำ มีการซื้อที่ดินในหมู่บ้านใกล้เคียงที่น้ำไม่ท่วมเพื่อการเพาะปลูกให้เพียงพอสำหรับการบริโภค ปลูกสร้างบ้านเรือนและอาคารส่วนกลางให้มีใต้ถุนสูง นอกจากสามารถช่วยเหลือตนเองแล้วยังสามารถช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมที่อื่นๆ ได้ด้วย เช่น การไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมครั้งร้ายแรงที่กรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2554 ชาวชุมชนใช้วิกฤติให้เป็นโอกาส ในการพัฒนาจิตใจ สามารถมีสติอยู่กับปัญหาอย่างรู้เท่าทันและเอาชนะปัญหา

ชุมชนราชธานีอโศกมีศูนย์ฝึกอบรม ซึ่งแตกต่างจากศูนย์ฝึกอบรมของปราชญ์ชาวบ้านอื่นๆ เนื่องจากมีลักษณะเป็นองค์กรทางศาสนามากกว่า เน้นการสร้างสัมมาทิฐิ ลดละ เลิก อบายมุข ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สามารถพึ่งตนเองได้ ผู้ผ่านการอบรมสามารถนำความรู้ประสบการณ์ จากการฝึกอบรมไปใช้ในการพัฒนา เช่น บ้านดอนหมู อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี เป็นกลุ่มโรงเรียนชาวนา ที่พัฒนาตนเองของชาวบ้าน แล้วรวมกลุ่มกันพัฒนาหมู่บ้านจนเป็นศูนย์เรียนรู้ที่สามารถให้การอบรมแก่เกษตรกรทั่วไปได้

ชุมชนชาวอโศก จะมีการถ่ายทอดและการสืบทอดความรู้การใช้ชีวิตอย่างเป็นธรรมชาติ มีการพัฒนาความรู้ด้านต่างๆ ตลอดเวลา มีการประสานในเครือข่ายและนอกเครือข่าย บุคลากรที่เป็นสมาชิกของชุมชน จะได้รับการขัดเกลา ฝึกอบรมความรู้ และอบรมทางด้านจิตใจ เช่น งานวิชชาลัยบรรดาบัณฑิตบุญนิยม (ว.บบบ.) เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ธรรมะอีกรูปแบบหนึ่งจัดครั้งแรกในวาระที่สมณะโพธิรักษ์มีอายุครบ 77 ปี 7 เดือน 7 วัน ในช่วงปีใหม่ พ.ศ. 2555 มีผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรม ปีละ 700-800 คน นับเป็นห้องเรียนที่ใหญ่มาก รับสมัครผู้ถือศีล 5 และศีล 8 ทั้งที่เป็นคนวัดและไม่ใช่คนวัด ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ไม่จำกัดอายุ ที่รับประทานอาหารมังสวิรัติ 5 ปีขึ้นไป แบ่งออกเป็น 2 สาย คือ สายชาญ (ผู้มีประสบการณ์ในการทำงาน) และสายวิทย์ (จบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป) กิจกรรมหลักมี 2 ประเภท คือ การบำเพ็ญคุณ (การทำงาน) และการบำเพ็ญธรรม (การเพิ่มพูนธรรมะ) กิจกรรมบำเพ็ญคุณ แบ่งกลุ่มกันทำงานตาม ฐานงานต่างๆ ภาคเช้าและบ่าย โดยมีผู้รับผิดชอบประจำฐานงานเป็นผู้พาปฏิบัติ และมีการสรุปผลการทำงานและสภาวธรรมการทำงานในฐานงาน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน กิจกรรมบำเพ็ญธรรม ตื่นทำวัตร เวลา 03.30 น. เรียนธรรมะจากสมณะโพธิรักษ์ ที่ต่างจากการอบรมธรรมะทั่วไปของชาวอโศก คือ มีการประเมินการเข้าร่วมกิจกรรมและการสอบข้อเขียน โดยมีนักบวชและผู้เตรียมบวชเป็นผู้ดำเนินการประเมิน ตั้งแต่มีกิจกรรม ว.บบบ. มีการตื่นตัวมาก หลังงาน ว.บบบ. ชุมชนราชธานีอโศกได้เพิ่มการทำวัตร จาก 2 วัน กลายเป็น 3 วัน คือวัน อังคาร พฤหัสบดี และ จันทร์

วันจันทร์ที่เพิ่มขึ้นมา มีการระดมสมอง การวิเคราะห์วิจัย ฟังธรรม มีการบำเพ็ญประโยชน์ กลายเป็นวัฒนธรรมการโฮมแฮง

การทำงานใช้หลักการ ที่เรียกว่าระบบบุญนิยม เน้นการอบรมคนให้เกิดภูมิปัญญา รู้สัจธรรมที่จะดำเนินชีวิตทั้งในด้านกสิกรรม เศรษฐกิจการเงิน อุตสาหกรรม การบริโภค สาธารณสุข ทำงานกับสังคมด้วยความเสียสละ ไม่แสวงหาลาภ ยศ สรรเสริญ โลกียสุข แต่จะช่วยเหลือคนให้รู้จักสาระของชีวิต เป็นการทำงานเพื่อรับใช้ประชาชน เพื่อสร้างประชาชนให้เป็นคนที่พัฒนาตนตามลำดับพร้อมที่จะทำหน้าที่การงานตามความถนัดของแต่ละคน มีความรู้ในสาระสัจจะของงานคือความเป็นอยู่ผาสุก ของมนุษย์และสังคม รู้ว่าสิ่งที่จะยังชีวิตไว้ มีไม่มาก สามารถลดการบริโภคลง มักน้อยสันโดษ สมดุล สมบูรณ์ มีพออาศัยพอกิน ไม่สะสมกักตุน ส่วนที่เหลือจะสะพัดออกไปแบ่งปันผู้อื่น ระบบบุญนิยมจึงประกอบด้วยกิจการงานทุกอย่าง ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตและสังคม นายแก่งธรรม ไชยรักษ์ พูดถึงการลดละกิเลส ที่ส่งผลต่อการทำงาน ว่า "พลังของเรายังไม่เต็ม เพราะผู้ที่ยังต่อสู้กับตัวเองมีเยอะ ตอนนี้ที่มันขับเคลื่อนได้จริงๆ ไม่มากนะ"

ในเรื่องคุณธรรม หลายคนมีความรู้ความเข้าใจ และปฏิบัติตามกฎระเบียบประเพณี วัฒนธรรมได้ แต่ขาดการนำไปลงมือปฏิบัติให้รู้แจ้งเห็นจริงในเรื่องของจิตวิญญาณ การขาดการทบทวนและให้เวลาตนเองในการพิจารณาธรรม ไม่รู้เท่าทันอารมณ์ตนเอง จะสั่งสมอัตตามานะโดยไม่รู้ตัว โดยเฉพาะการยึดดี เมื่อมีผัสสะมากระทบจะทนไม่ค่อยได้ ทำให้เกิดความทุกข์และเจ็บป่วย อันเกิดจากกายและจิต กิจกรรมหรือข้อปฏิบัติ ที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ มีดังนี้ (1) กฎระเบียบชุมชน เป็นไปเพื่อเอื้ออำนวยสนับสนุนการถือศีล ผู้กระทำผิดศีลร้ายแรงจะถูกลงโทษให้ออกจากชุมชนและชุมชนอื่นในเครือข่ายชาวอโศก ตามระดับของการกระทำความผิด (2) นักบวชนำทำวัตร ฟังธรรมและประชุม รายการธรรมะ ที่ได้รับความนิยมที่สุดคือ รายการสังคม สงคราม ธรรมะ การเมือง (3) ทั้งเด็กและผู้ใหญ่มีการบันทึกประจำวัน ส่งให้นักบวชตรวจเป็นระยะและต่อเนื่อง (4) การตั้งตบะโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเข้าพรรษา จะมีการตั้งตบะส่วนตัวกันมาก การปฏิบัติตบะเป็นไปเพื่อ การลดละกิเลส เอาชนะใจตนเอง ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการจางคลายของกิเลส (5) สนับสนุนให้อยู่เป็นโสด หากต้องแต่งงานก็ให้มีผัวเดียวเมียเดียว (6) แต่งกายเรียบง่าย ไม่ติดสวยติดงาม (7) ตามบ้านไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวก ให้ใช้ไฟฟ้าได้ 120 โวลท์ เท่านั้น (8) การฟังวิทยุ ให้ฟังรายการที่เพิ่มพูนความรู้ และส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ไม่ก่อให้เกิดกิเลสเพิ่ม (9) การชมภาพยนตร์ของชาวชุมชน ต้องผ่านการตรวจสอบจากนักบวช ให้ดูแบบพิจารณาแยกแยะดีชั่ว จะมีนักบวช ครู หรือปราชญ์ชาวบ้านคอยให้ข้อคิด เป็นผู้สรุปบทเรียน ให้เกิดสัมมาทิฏฐิและช่วยกันสรุปประโยชน์ที่จะได้รับจากการชม (10) การฟังเพลงให้ฟังเพลงของชาวอโศก หรือเพลงเพื่อชีวิต

(11) ไม่สนับสนุนการแข่งขันกีฬา เพื่อเอาชนะหรือพนันกัน เช่นการเตะฟุตบอล (12) การแสดงมีได้เป็นครั้งคราว โดยให้เป็นไปเพื่อการลดละกิเลสและเพิ่มศรัทธาต่อพุทธศาสนา ฯลฯ

2) มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน ผู้นำชุมชน ประกอบด้วย สมณะโพธิรักษ์ สมณะ สิกขมาตุ ผู้นำที่เป็นฆราวาส ทั้งที่เป็นทางการ และ ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อบต.หัวหน้าฐานงาน ฯลฯ คณะกรรมการต้องเป็นผู้ที่ถือศีล 8 เพราะมีเวลาให้กับงานส่วนกลางมาก กินน้อยใช้น้อย เสียสละได้มาก มีการบริหารจัดการชุมชนและร่วมกับเครือข่ายชาวอโศกอย่างเข้มแข็ง การบริหารงานใช้เสียงส่วนมากเป็นใหญ่ แม้สมณะโพธิรักษ์ที่ชาวชุมชนยกให้ท่านก็ให้ถือปฏิบัติตามหมู่คณะเป็นหลักทวนกระแสอำนาจภายนอกด้วยการใช้ความรู้ใช้ปัญญานำกระแส "เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน" (ทำกิน ทำใช้) มาใช้ ส่วนที่เหลือได้นำไปจุนเจือสังคม มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเครือข่ายชาวอโศก หลากหลายรูปแบบและนำวิธีการดั้งเดิมกลับมาใช้ ปรับเปลี่ยนและประยุกต์ให้เหมาะกับสถานการณ์หรือบริบทใหม่อย่างได้ผล สามารถมีกินมีใช้มากขึ้น ส่วนที่เหลือก็นำไปแบ่งปัน แจกจ่าย แลกเปลี่ยน ขายในราคาถูก เป็นการช่วยเหลือสังคม เกิดเป็นเครือข่าย เช่น กลุ่มตลาดพืชผักไร้สารพิษอุทยานบุญนิยม

การเลือกตั้งผู้นำ ใช้มติที่ประชุม โดยการเสนอชื่อ มีผู้รับรองเกิน 5 เสียง แล้วให้สมาชิกชุมชนยกมือลงคะแนน ไม่มีการหาเสียงซื้อเสียง หรือเกิดความแตกแยกในการเลือกตั้ง การทำงานผู้บริหารเหมือนคนรับใช้ ดังคำกล่าวของปะตรงเตือน นาวาบุญนิยม ที่ว่า "ผู้ใหญ่บ้านมิ่งหมาย มุ่งมาจน แม้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ก็ไม่ได้แอ็คว่า เขาเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ชี้มือใช้คนนั้นคนนี้ มีหลายอย่างที่เขาจะต้องทำตัวเขาเอง สมมติว่ามีแขกมาเยี่ยมราชธานีอโศก ดิฉันเห็นผู้ใหญ่บ้านเตรียมโต๊ะ กวาดถู ประสานงานกับฐานงาน เตรียมเครื่องดื่มเข็นมาเอง อะไรอย่างนี้ ก็คือลงมือทำ แถมบางครั้งต้องเสริฟให้ด้วย คือบุคลิกของผู้นำชุมชนของเรา ดิฉันว่าเป็นคนที่เป็นผู้รับใช้จนพูดติดปากของของชาวอโศกว่า "ผู้นำคือผู้รับใช้"..."

3) การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ การผลิตขั้นบุกเบิก ชาวบ้านจะร่วมกันทำทุกอย่างในหลักการพึ่งตนเองแบบ "เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน" (ทำกินทำใช้) โดยพึ่งพิงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนหลักพึ่งพาตนเองแบบชาวอีสาน ได้ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ สั่งสมความรู้และประสบการณ์ พัฒนาขึ้นเป็นวิถีชีวิตของตนเอง ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เช่นการทำปุ๋ย ทำแบบลองผิดลองถูก แล้วทดลองใช้กับพืชผักภายในชุมชน ปัจจุบันสามารถผลิตจำหน่ายได้และเป็นที่นิยม การเห็นปราชญ์ชาวบ้านปลูกพืชผัก ก็นำมาทดลองทำแบบครูพักลักจำ นำมาปฏิบัติจริงจนสามารถปลูกพืชผักได้ผลเช่นกัน

การศึกษาเรียนรู้จากฐานงาน นักเรียนได้รับทักษะภาคปฏิบัติ ภูมิปัญญา ความรู้ด้านคุณธรรม และความรู้ด้านวิชาการไปพร้อมๆ กัน มีผู้รับผิดชอบ บางฐานงานขาดองค์ความรู้หรือทักษะในการถ่ายทอดด้านวิชาการ ทำให้นักเรียนพลาดโอกาสในเนื้อหาที่ควรจะได้

4) การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน

- การร่วมคิดและการร่วมตัดสินใจ ทิศทางของชุมชนขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของสมาชิกชุมชนเป็นสำคัญ

- มีการประชุมชุมชนทุกเดือน ประชุมครู ประชุมฐานงานทุกสัปดาห์ ประชุมย่อยต่อเนื่องเป็นประจำ การประชุมมีผลต่อการทำงานอย่างมาก ทำให้ได้ข้อสรุปในการทำงาน ได้สลายอัตตา รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ทำให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เกิดความเป็นอันหนึ่งกันเดียวกัน การประชุมทุกครั้งจะมีนักบวชเข้าร่วมด้วยเสมอ สมณะจะให้องค์ความรู้ในเรื่องธรรมะ การปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบของศีล การร่วมปฏิบัติงานของชุมชน ถือว่ามีส่วนร่วมในระดับสูง โดยถือว่าเมื่อชุมชนตัดสินใจเรื่องใดแล้ว ทุกคนต้องทุ่มเทกำลังความคิด ความสามารถอย่างเต็มกำลัง เพื่อให้งานดังกล่าวประสบความสำเร็จ การรวมคนไม่ได้ใช้คำสั่ง แต่ใช้คำสอนของศาสนาในเรื่องกฎแห่งกรรม สอนให้เสียสละ ลดละกิเลสไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งจะเป็นทรัพย์ติดตามตัวไปในชาติหน้า คนในหมู่บ้านจะเกิดจิตสำนึกเองว่าต้องให้ความร่วมมือ ผลผลิตจึงเกิดจากความร่วมมือของชาวชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานใช้วิธีบอกกล่าวกันปากต่อปาก ปลูกฝังให้สมาชิกของชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างประโยชน์สูง ประหยัดสุด เน้นการใช้แรงงานคนเป็นหลัก ใช้เทคโนโลยีเท่าที่จำเป็น

- ระบบสาธารณโภคี สมาชิกของชุมชนทุ่มเทกำลังกายและความสามารถในการสร้างผลผลิต และนำรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตเข้าสู่ส่วนกลาง ทำให้ระบบกองกลางใหญ่ขึ้น และสมาชิกได้รับการดูแลในรูปของสวัสดิการ เมื่อชุมชนมีปัญหา ทั้งบ้านวัด โรงเรียน เด็ก ผู้ใหญ่ นักบวช ต้องรับรู้ร่วมกัน บางครั้งต้องอาศัยเด็กนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เช่น งานกสิกรรมแรงงานไม่พอ ต้องอาศัยแรงงานนักเรียน เรื่องเครื่องยนต์ เครื่องกลหนัก สื่อโทรทัศน์ ก็ต้องพึ่งพานักเรียน จนหน้าที่บางอย่างต้องอาศัยนักเรียนรับผิดชอบเป็นตัวหลัก

5) การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาคเป็นธรรม (ระบบสาธารณโภคี) ชุมชนราชธานีอโศก ใช้ชีวิตแบบพอเพียง ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด มีความสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพาเงินทอง ให้ความสำคัญกับการกสิกรรม ข้าว ถั่ว งา ซึ่งถือเป็นทรัพย์ที่สำคัญ สร้างที่อยู่อาศัยแบบสันโดษ ปลูกพืชผักบริเวณรอบบ้านพักอาศัย สมาชิกในชุมชนทุกคนทำงานโดยไม่รับค่าตอบแทน ทุกคนแม้แต่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อบต. ได้รับเงินเดือนก็จะนำเข้าสู่ส่วนกลาง ทุ่มเทกำลังความสามารถในการสร้างผลผลิต เพื่อการบริโภคและอุปโภคในชุมชนส่วนที่เหลือนำไป

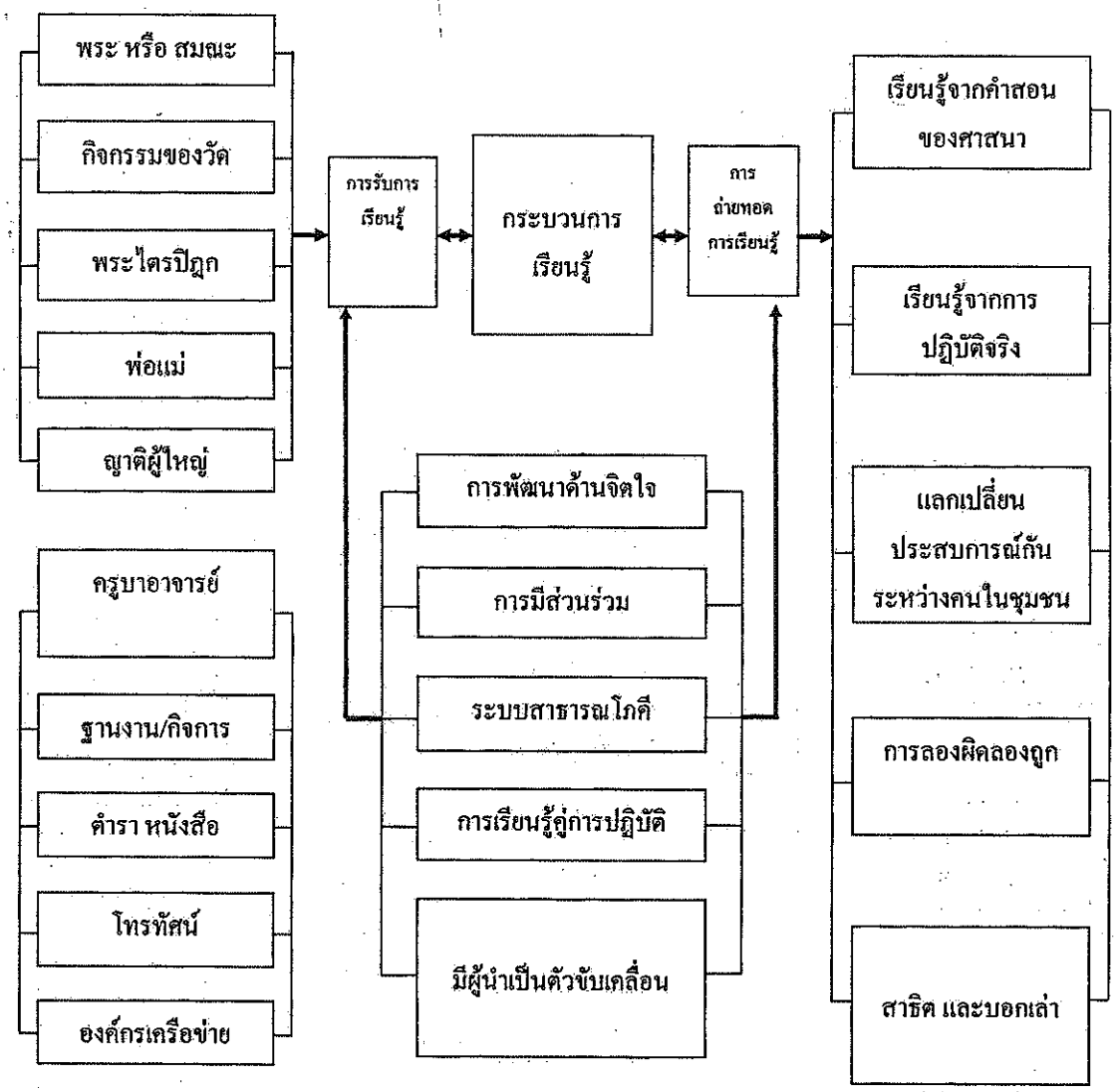
จำหน่าย เป็นรายได้เข้าสู่ส่วนกลาง เป็นสวัสดิการให้กับคนในชุมชน ทำให้ระบบกองกลางที่เรียกว่าระบบสาธารณโภคีเติบโตขึ้น ในขณะเดียวกัน ระบบส่วนกลางแบบสาธารณโภคีก็ช่วยสร้างวงจรเสริมแรงให้มีทุนด้านต่างๆ ในการประกอบกิจกรรม กิจการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

สาธารณโภคี มีการช่วยเหลือกันระหว่างเครือข่าย ปะตรงเตือน นาวาบุญนิยม ได้กล่าวว่า "ชุมชนราชธานีอโศกน้ำท่วม ไม่มีพืชผักแล้ว สันติอโศกส่งโปรตีนถั่วเหลืองมาให้ ปฐมอโศกส่งมาให้ ศีรษะอโศกส่งมาให้ ชุมชนต่างๆ ของชาวอโศกระลึกถึงเรา ส่งข้าวมาให้กิน ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ม.อุบลฯ ในระยะเริ่มแรกชุมชนราชธานีอโศกช่วยเหลือเต้าหู้ ผัก ชุมชนฝึกฝนฯทำผักได้เยอะเอามาให้ครัวชุมชนราชธานีอโศก มันเกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชุมชนฝึกฝนฯมีการอบรมหรือมีประชุม ชุมชนราชธานีอโศกจะจัดสรรนักบวชไปช่วย" ข้อบกพร่องของระบบสาธารณโภคี คือการถือวิสาสะหยิบของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต เช่นจักรยานนำไปใช้โดยไม่บอก ของส่วนกลางบางอย่างถูกปล่อยปละละเลย ทิ้งขว้าง ขาดการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร

4.3.4 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เป็นชุมชนชาวอโศกอยู่ในเครือข่ายของชุมชนราชธานีอโศก ในระยะแรกเริ่ม ได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูล จากชุมชนหลักของชาวอโศก ได้แก่ ชุมชนราชธานีอโศก ชุมชนศีรษะอโศก ชุมชนปฐมอโศก ชุมชนสันติอโศก ในเรื่องทุนทรัพย์ บุคลากร มาร่วมสร้างชุมชน จนสามารถพึ่งตนเองได้ในปัจจุบัน ลักษณะที่แตกต่างจากชุมชนอโศกทั่วไป คือ มีสถานที่ตั้งอยู่ในสถานศึกษา มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างมหาวิทยาลัยฯ กับชุมชน สมาชิกชุมชนประกอบด้วยผู้ใหญ่ และนักศึกษา จากการสำรวจข้อมูลจากแบบสอบถาม พบองค์ประกอบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ตามภาพที่ 12 และรายละเอียด ต่อไปนี้

รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพที่ 12 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

4.3.4.1 แหล่งภูมิปัญญา

1) พระ หรือ สมณะ เนื่องจากชาวชุมชนเป็นนักปฏิบัติธรรม นักบวช จึงเป็นแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะสมณะโพธิรักษ์ การถ่ายถอดธรรมะจากนักบวชมีได้หลายทาง ดังนี้

- ฟังการเทศน์สอน โดยสมณะโพธิรักษ์ ผ่านสื่อ FMTV เวลา 18.00-20.00 น. ทุกวัน จันทร์ อังคาร พฤหัส ศุกร์ เสาร์ และเวลา 09.00-11.00 น. ทุกวันอาทิตย์

- ฟังรายการธรรมะ จากนักบวชรูปอื่นๆ ผ่านสื่อโทรทัศน์ เวลา 18.00-20.00 น. วันอาทิตย์และวันพุทธ

- เข้ารับการอบรมธรรมะในงานประจำปี ที่จัดตามพุทธสถานต่างๆ ของชาวอโศก

- การเข้าร่วมกิจกรรม ว.บบบ. ที่ชุมชนราชธานีอโศก ปีละ 1 ครั้ง

- โอวาทจากสมณะ ทุกครั้งที่มีการประชุม ทั้งที่ประชุมชุมชน ประชุมร่วมกับเครือข่ายอื่นๆ จะมีการให้โอวาทโดยสมณะประธานการประชุม

- การมาพบปะชาวชุมชนเดือนละ 1 ครั้งของสมณะโพธิรักษ์ ที่เรียกว่า "ขอบุญโฮม"

- กิจกรรมในโอกาสสำคัญๆ ที่ชุมชนราชธานีอโศก เช่น วันวิสาขบูชา วันแม่ วันสงกรานต์

ฯลฯ

ข้อจำกัดคือ เป็นชุมชนที่ไม่ได้เป็น พุทธสถาน หรือสังฆสถาน ไม่มีนักบวชอยู่ประจำจึงห่างการฟังธรรมมากกว่าชุมชนหลัก ไม่สะดวกในการตั้งตบะ ตรวจศีล กับนักบวช

2) กิจกรรมของวัด วัดในความหมายที่เข้าใจทั่วไปของชาวชุมชน คือ พุทธสถานราชธานีอโศก ชาวชุมชนจะรวมตัวกันไปร่วมกิจกรรมต่างๆ เป็นโอกาสให้ชาวชุมชนได้ร่วมบุญ โดยเฉพาะในวันสำคัญๆ มีพิธีกรรมในรูปแบบของชาวอโศก เช่น การเวียนธรรม (นักบวชทุกคนให้ธรรมะแก่ชาวชุมชน) ทำบุญตักบาตรร่วมกัน ฟังธรรมกัณฑ์พิเศษ เหตุการณ์พิเศษ นอกเหนือจากนี้ คือ การให้การอบรมธรรมะ ทั้งที่จัดโดยชุมชนราชธานีอโศก และร่วมกับเครือข่ายชาวอโศก ชาวชุมชนไม่ได้ถือปฏิบัติตามประเพณีฮีตคองของชุมชนอีสานดั้งเดิม แต่ไปร่วมงานประเพณีของชาวอโศก

3) พระไตรปิฎก ไม่ได้อ่านจากพระไตรปิฎกโดยตรง ได้จากการถ่ายทอดของสมณะโพธิรักษ์ สมณะรูปอื่นๆ และสิกขมาตุ ในงานอบรมธรรมะและการเทศนาทาง FMTV ซึ่งมีแผนภาพ ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว ตัวหนังสือประกอบคำบรรยาย และได้จากการตอบคำถามของผู้ชมรายการ เป็นธรรมเนียมของชาวอโศกก่อนปิดการประชุม จะมีการให้โอวาทโดยสมณะที่ทำหน้าที่ประธานการประชุม เป็นการสรุป ให้สัมมาทิฐิแก่ผู้เข้าร่วมประชุม โดยการนำพระไตรปิฎกมาอ้างอิงยืนยัน

4) พ่อแม่หรือครอบครัว ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ในระยะเริ่มแรกจะมีครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่ลูก ประมาณ 6-7 ครอบครัว ระยะต่อมาได้ย้ายออกนอกชุมชน

ทุกครอบครัว พ่อแม่ ในที่นี้จึงหมายถึง พ่อแม่ของชาวชุมชน ที่ปลูกฝัง ด้านคุณธรรม จริยธรรม และพื้นฐานด้านการประกอบอาชีพให้กับชาวชุมชน เนื่องจากชาวชุมชนมีอาชีพกสิกรรม จึงได้รับอิทธิพลมาจากครอบครัวเป็นหลัก คือ พ่อแม่พาทำมาตั้งแต่เด็ก นอกจากนี้ เป็น เรื่องการประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น การค้าขาย การทำอาหาร แปรรูป และการใช้วิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ฯลฯ

ชาวชุมชนเคารพกันด้วยวัยวุฒิ มากกว่านับถือกันด้วยระดับของศีล (ซึ่งต่างจากชุมชนราชธานีอโศก ที่นับถือกันด้วยศีลเป็นหลัก) คนในชุมชนส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ มีประสบการณ์และภูมิปัญญาในการพึ่งตนเองมาก่อน หลายคนในชุมชน เช่น นายทุ่งข้าว กลางนอก นางสาวนี สระบัว นางสาวหมั่นเพียร โวดิษฐ์ มีประสบการณ์ชีวิตที่คล้ายกัน คือ พ่อแม่เสียชีวิตตั้งแต่เขาอายุยังน้อย ต้องอาศัยอยู่กับญาติผู้ใหญ่ และช่วยงานทุกอย่าง นายทุ่งข้าว กลางนอกกล่าวว่า "อยู่กับป้า ป้าสอนให้ทำทุกอย่าง เราก็ทำตาม ตั้งแต่เป็นเด็ก อายุ 14-15 ปี ถางป่า ทำนาให้ป้า พี่เขยเป็นคนเก่งทางเกษตรอยู่แล้ว จะรู้วิธีขังน้ำข้าวขนาดนี้จะขังน้ำขนาดไหน รู้วิธีกระจายต้นข้าวไม่ให้ถี่หรือห่างที่ใดที่หนึ่งมากเกินไป เวลาเกี่ยวข้าวจึงเสมอกันดี พ่อก็เลยเอาตัวนี้มาปฏิบัติ" นอกจากการเกษตร ภูมิปัญญาที่ได้รับจากพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ที่คนในชุมชนนำมาใช้ ได้แก่ ความประณีต ประหยัด อดทน ขยัน กตัญญู มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ ฯลฯ

ชุมชนฯถึงแม้จะอยู่ในมหาวิทยาลัย แต่วิถีชีวิต ยังเป็นแบบชนบท ถนนภายในชุมชนเป็นถนนดิน ในฤดูฝนการสัญจรลำบาก แต่ชาวชุมชนไม่ถือว่าเป็นอุปสรรค เพราะมีพื้นฐานมาจากความเป็นชนบท ชาวชุมชนสามารถนำผักพื้นบ้านที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติมาใช้ประกอบอาหารได้หลายอย่าง ตามที่พ่อแม่เคยพาทำมา เช่น เห็ดที่เกิดตามธรรมชาติ หยวกกล้วย ขี้เหล็ก หน่อไม้ บอน ฯลฯ ในฤดูฝนและฤดูร้อนที่ไม่มีการปลูกผักก็สามารถมีพืชผักใช้ประกอบอาหาร และให้ผู้มารับบริการได้รับประทานฟรีได้ด้วย ปัญหา คือ ผู้ที่มาจากภาคอื่นๆ ไม่รู้จักผักพื้นบ้านอีสาน และวิธีนำมาประกอบอาหาร ทำให้มีการซื้อผักจากตลาดมาใช้โดยไม่จำเป็น การใช้ผักต้องใช้เวลาในการไปเก็บในหลายๆ แปลง และการเตรียมเพื่อปรุง ผู้ที่ต้องการความสะดวกจึงไม่อยากใช้ผักในชุมชน แต่ก็เป็นคนเพียง 1-2 คน (ปัจจุบันไม่มีแล้ว) คนส่วนมากจะพอใจกับการได้ใช้ผักในชุมชน เพราะมีความสดใหม่และปลอดภัยจากสารพิษ ในฤดูทำนา ไม่เน้นการปลูกผัก ก็จะใช้ผักยั่งยืน ถ้าปลูกก็ปลูกผักที่ชอบน้ำ และใช้ผักที่ขึ้นตามธรรมชาติ ชุมชนมีนโยบายประหยัดพลังงาน ใช้ฟืนหรือถ่าน ไม่ใช้แก๊สในการหุงต้ม งดการใช้ตู้เย็น ซึ่งทุกคนพอใจและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ความรู้และภูมิปัญญาจากพ่อแม่ จึงสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวชุมชนอย่างมาก ก่อให้เกิดความพอเพียง พึ่งตนเองได้

4.3.4.2 แหล่งความรู้อื่นๆ

1) ครูบาอาจารย์ หมายถึง ครูอาจารย์ ที่ให้ความรู้ในสถานศึกษา ได้แก่ ครูอาจารย์ที่ให้ความรู้ แก่ นักศึกษาระดับ ปริญญาตรี โท เอก ที่เข้ารับการศึกษาจากคณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี นักศึกษาผู้ใหญ่ ที่เข้าเรียนในระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ของการศึกษานอกโรงเรียน (ก.ศ.น.) นอกจากนี้เป็นครูอาจารย์จากสถานศึกษาทั่วไป เป็นพื้นฐานในการทำงาน เช่น งานการเงิน บัญชี การแปรรูปผลิตภัณฑ์ อาหาร งานช่างต่างๆ นอกจากความรู้ด้านวิชาการแล้ว ทางโรงเรียนยังให้ความรู้ในการประกอบอาชีพ เช่น การปลูกผัก เลี้ยงไก่ การเป็นตัวอย่างที่ดี เช่น ความประณีตประหยัด การรักอาชีพทำนา ความเป็นผู้รักความสะอาด ความมีระเบียบวินัย ฯลฯ

2) ฐานงานหรือ กิจการของชุมชน ฐานงานสิกรรมไร้สารพิษ เป็นฐานงานสำคัญ ในการให้ความรู้แก่ผู้เข้ารับการอบรม ศึกษาดูงาน ในระยะเริ่มแรก ระหว่าง พ.ศ. 2550-2553 ชุมชนฯ มีผู้มีความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้เป็นอย่างดีหลายคน ได้แก่ (1) นายธงชนะ พรหมมิ ผู้ได้รับรางวัลเศรษฐกิจพอเพียง ระดับประเทศ อันดับที่ 2 พ.ศ. 2549 ใช้หลัก ดินแข็งแรง ต้นไม้แข็งแรง แมลงไม่รบกวน (2) ครูอุดม ศรีเชียงสา ใช้หลัก สร้างดินบ้านให้กลายเป็นดินป่า (3) นายแรงผัก เบ้าทอง ใช้หลัก สวน 3 ไร่แก้จน คือ ใช้พื้นที่เพียง 3 ไร่ช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนได้ (4) นายหินแท้ พะนะลา ใช้หลัก 5 ล.ที่พอเพียง คือ หลากหลาย (คือปลูกพืชหลากหลายชนิด) หลีกเลี่ยง (คือ หลีกเลี่ยงการปลูกพืชนอกฤดูกาล) หลอกล่อ (คือใช้ดอกไม้หลากหลายล่อแมลง ช่วยลดแมลงศัตรูพืช) ไล่ (คือใช้สมุนไพรไล่แมลง) เลยตามเลย (คือ เมื่อใช้ทุกวิธีแล้ว สุดท้ายก็ต้องปล่อยเลยตามเลย) (5) นายสมพร ยอดระบำ ใช้หลัก ออมดิน ออมน้ำ ออมป่า ปลูกพืชผสมผสานแบบอนุรักษ์ธรรมชาติ (6) นายไม้ผล ธรรมชาติอโศก เน้นปลูกผักพื้นบ้านที่มีอายุยืน (7) นายกมล พรหมมาก ปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ไม้ ๓ อย่าง หมายถึง ไม้หลัก เป็นไม้ป่าที่มีอยู่เดิม ไม้รอง เป็นไม้ผลยืนต้น หรือไม้พุ่ม ไม้ล่าง คือ ข้าว ผัก และสมุนไพร ประโยชน์ 4 อย่าง คือ ก่อสร้าง เชื้อเพลิง อาหาร และ สร้างระบบนิเวศ (8) นายวันชัย ชมบุญเรือง มีความรู้เป็นอย่างดี ในการทำนา ปลูกไผ่ ปลูกอ้อย ปลูกหม่อน

ในช่วงหลังบุคคลดังกล่าว ได้ย้ายออกไปอยู่ชุมชนอื่นในเครือข่ายอโศก ได้แก่ นายอุดม ศรีเชียงสา นายแรงผัก เบ้าทอง นายไม้ผล ธรรมชาติอโศก นายกมล พรหมมาก นายวันชัย ชมบุญเรือง ออกไปประกอบอาชีพส่วนตัว ได้แก่ นายธงชนะ พรมมิ นายหินแท้ พะนะลา นายสมพร ยอดระบำ ด้วยเหตุ ความขัดแย้งในระยะต้นๆ ความไม่มั่นคงในการดำรงอยู่ของชุมชน ความต้องการมีรายได้เป็นของตนเอง เพื่อดูแลครอบครัว ฯลฯ

ช่วงต่อมา ปี พ.ศ. 2554 จนถึงปัจจุบัน ผู้ให้การถ่ายทอดกลายเป็นบุคคลที่ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำกสิกรรม เป็นผู้รู้และสัมผัสอยู่กับธรรมชาติอย่างเข้าใจ พยายามใช้วัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในการบำรุงดิน แทบไม่มีการลงทุนในการทำกสิกรรม ลงทุนน้อยแต่มีผลผลิตออกมาอย่างต่อเนื่อง แต่มีข้อจำกัดในการถ่ายทอด คือ พูดบรรยายไม่เก่ง อาศัยมีผลงานให้ดูและพาลงมือปฏิบัติ เป็นผู้สูงอายุทั้งหมด ได้แก่ นายทุ่งข้าว กลางนอก นางสาวนี สระบัว นางสาวหมั่นเพียร โวดิษฐ์ และนางบุญแก่น ไชยสุข

แสดงให้เห็นว่า การทำกสิกรรม ไม่จำเป็นต้องใช้ความรู้ความสามารถที่สูงเกินไป เพียงอาศัยความเข้าใจธรรมชาติอยู่กับธรรมชาติแบบพึ่งพา ทำทุกวันอย่างต่อเนื่องแบบผสมผสาน นำมาซึ่งความยั่งยืน ในช่วงบุกเบิกต้องทำงานหนัก แต่ในช่วง 3-5 ปี หลัง งานในแปลงลดน้อยลงเพราะต้นไม้เริ่มโตให้ผลผลิต มีระบบนิเวศที่ดีขึ้น นางสาวนี สระบัว อายุ 65 ปี เป็นคนที่พึ่งตนเองมาตลอด ทำงานกสิกรรมด้วยตนเองได้ทุกขั้นตอน ได้ให้ทัศนะว่า "ในการปลูกพืชผัก ให้ใช้วัสดุในแปลงหรือบริเวณใกล้เคียงมาทำปุ๋ย จะทำให้ประหยัดเวลา แรงงาน ถ้าบริหารให้ดี ไม่จำเป็นต้องนำวัสดุจากภายนอกเข้ามาเลย" นางสาวนี สระบัว ไม่นิยมการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในแปลง โดยกล่าวว่า "ยายไม่เห็นต้องใช้เครื่องตัดหญ้า ก็ปลูกของได้กิน" "ยายไม่สบายใจที่คนมาต่อระบบน้ำให้ยาย เพราะผลผลิตจะไม่คุ้มทุน โดยเฉพาะทุนของส่วนกลาง" นายทุ่งข้าว กลางนอก ให้ทัศนะว่า "พ่อไม่ค่อยได้เบิกเงินจากส่วนกลางมาทำเกษตร ใช้ปุ๋ยเท่าที่มีมาให้ ก็ได้ผลพอใช้ได้อยู่นะ" "ปุ๋ยเราก็ไม่อดไม่อยาก แต่เราต้องพยายามหาในพื้นที่" ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวสอดคล้องกับพระยาอนุมานราชธน, พระยา (2532) ระบุไว้ว่า สิ่งใดที่ชาวบ้านต้องการก็จะทำเอง ปลูกเอง เอาไว้ใช้เอง ฐานงานเป็นที่เรียนรู้ของนักศึกษา และบุคคลทั่วไป มากกว่าการถ่ายทอดซึ่งกันและกันภายในชุมชน ชาวชุมชนส่วนมากจะทำงานตามความรู้ความสามารถ ความถนัดหรือชำนาญของแต่ละคน

3) ตำรา หนังสือ หมายถึง ตำราเรียนทั่วไป หนังสืออ่านประกอบ ชาวชุมชนที่เป็นนักศึกษาและนักเรียน กศน.อ่านมากเพราะเป็นวิชาเรียน นอกจากนี้ยังมีหนังสือธรรมะ วารสาร หนังสือพิมพ์ของชาวอโศก และหนังสือที่แจกในวาระต่างๆ เนื่องจากชาวชุมชนใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับการทำกสิกรรม และกิจกรรมอื่นๆ บางคนไม่มีทักษะการอ่าน ทำให้มีการอ่านหนังสือน้อย ส่วนใหญ่จะเรียนรู้ผ่านสื่อโทรทัศน์ และลูกหลานในชุมชน นำความรู้ที่น่าสนใจจากการอ่านหนังสือมาบอกเล่าให้ฟัง

4) โทรทัศน์ ใช้เป็นสื่อในการศึกษาธรรมะ สื่อสารและติดตามสถานการณ์การเมือง ช่องที่รับส่วนมาก เป็น ช่อง สถานีโทรทัศน์เพื่อมวลมนุษย์ชาติ (For Mankind Television, FMTV) และ ASTV รายการที่ชม เป็นรายการธรรมะ ข่าว การเมือง สุขภาพ ฯลฯ ชาวชุมชนรับธรรมะจากสมณะโพธิรักษ์ จากทาง FMTV ผู้เฒ่าชุมชนเวลามีงานอบรมธรรมะ หรืองานกิจกรรม

อื่นๆ ของชาวอโศก จะมีโอกาสไปรับความรู้เช่นเดียวกับผู้ไปนั่งเข้ารับการอบรม โทรทัศน์นอกจากเป็นช่องทางที่ให้ความรู้และภูมิปัญญาแล้ว ยังเป็นช่องทางประชาสัมพันธ์ในเครือข่ายชาวอโศกได้อย่างทั่วถึง เช่น มีการเปลี่ยนแปลงสถานที่จัดงาน เลื่อนกำหนดการจัดงาน นัดหมายกัน เพื่อบำเพ็ญประโยชน์ รายงานการดำเนินกิจกรรมสำคัญๆ ในแต่ละช่วงเวลา เสริมความรู้ด้านต่างๆ ชาวชุมชนใช้โทรทัศน์จึงเป็นแหล่งความรู้และภูมิปัญญา ส่งข่าวคราวความเคลื่อนไหวของชาวอโศกประชาสัมพันธ์ รายงานการดำเนินกิจกรรม เสริมความรู้ด้านต่างๆ ฯลฯ

5) องค์กรเครือข่าย การรับองค์ความรู้จากเครือข่าย แบ่งออกเป็น

- ด้านธรรมะ ชาวชุมชนจะไปร่วมเข้ารับการอบรมธรรมะ ในงานต่างๆ ที่ชาวอโศกจัดขึ้น ได้แก่ (1) การอบรมธรรมที่จัดเป็นประเพณี เช่น งานพุทธาภิเษกสุดยอดปาฏิหาริย์ ที่พุทธสถานศาลีอโศก งานปลุกเสกพระแท้ๆ ของพุทธ ที่พุทธสถานราชธานีอโศก (2) งานพิธีกรรมของชาวอโศก เช่นงานบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ที่พุทธสถานสันติอโศก (3) ร่วมกิจกรรมกับเครือข่าย ตามที่เห็นสมควร เช่น ร่วมแจกอาหารในการชุมนุมทางการเมือง การจัดงานปีใหม่ตลาดอาริยะ ฯลฯ

- ด้านสุขภาพ ชาวชุมชน เข้ารับองค์ความรู้ ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติจากแหล่งความรู้ในเครือข่าย นำกลับมาปฏิบัติในชุมชน ได้แก่ (1) ศูนย์สุขภาพพึ่งตนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สวนป่านาบุญอำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร เน้นการดูแลสุขภาพด้วยเทคนิค 9 ข้อ (2) โครงการฟื้นฟู ส่งเสริมสุขภาพ ที่ชุมชนศีรษะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ เน้นการล้างพิษโดยเฉพาะการล้างนิ่วในถุงน้ำดี (3) หลักสูตรสุขภาพธรรมชาติบำบัดด้วยวิธีพึ่งตนเอง จังหวัดอุดรธานีโดย คุณไพรลั่น พันธุ์โลกอุดร หมออาหาร ที่สอนการทำโปรตีนเกษตรจากถั่ว 10 ชนิด การนำสมุนไพร ขิง ข่า ตะไคร้ มะกรูด ร่วมกับถั่ว ฯลฯ

- ด้านอาชีพ มีการเชิญญาติธรรมในเครือข่ายมาสอนความรู้ให้กับชาวชุมชน เช่น การทำน้ำตาลอ้อย เทคนิคการปลูกต้นไม้ พืชผัก ฯลฯ หรือการที่อาจารย์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มาให้ความรู้โดยเรียนรู้ไปพร้อม ๆกับนักศึกษา

- การไปร่วมงานกิจกรรมตามเครือข่ายต่าง ๆ ของชาวอโศก เช่น งานพุทธาภิเษกสุดยอดปาฏิหาริย์ งานปลุกเสกพระแท้ๆ ของพุทธ การไปร่วมชุมนุมทางการเมือง

4.3.4.3 กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) เรียนรู้จากคำสอนของศาสนา มีหลายช่องทาง ได้แก่ เข้ารับการอบรมธรรมะ เรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ อ่านหนังสือ ศึกษาพระไตรปิฎก เรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติ เรียนรู้จากปากต่อปาก ที่สำคัญที่สุด คือการเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติ การเรียนจากสื่อโทรทัศน์ FMTV สามารถฟังธรรมะจากสมณะโพธิรักษ์ได้ทั้งเวลาเช้า สาย เย็น ดึก

เพราะมีการถ่ายทอดซ้ำ ชาวชุมชนมีความกระตือรือร้นในการศึกษาธรรมะเพิ่มมากขึ้นจากการเข้าร่วมงาน ว.บบบ. ที่จัดขึ้นที่ชุมชนราชธานีอโศก หลังงานก็มีความขยันศึกษาธรรมะ เพื่อแข่งขันกับตัวเอง

2) เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ได้รับการจัดสรรที่ดินให้เป็นที่อยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่รกร้างว่างเปล่า สภาพดินขาดอินทรีย์วัตถุ น้ำท่วมขังในฤดูฝน ก่อให้เกิดความเสียหายแก่พื้นที่เพาะปลูก ชาวชุมชนที่มีประสบการณ์ มีความชำนาญพิเศษในการทำกสิกรรมหลายคน ได้พยายามทดลอง คิดค้นหาวิธีเอาชนะปัญหาจากการลงมือปฏิบัติจริง โดยอาศัยความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในตัวคน มีการปรับปรุงพื้นที่ ทำคูคันทั้งบริเวณโดยรอบและภายในชุมชน เพื่อระบายน้ำออกจากพื้นที่ให้เร็วที่สุด ไม่ให้เกิดผลกระทบต่อพืชผักในชุมชน ยกระดับพื้นที่ให้สูงเป็นแปลงหรือคูคันสำหรับปลูกพืชยั่งยืนและพืชผักอื่นๆ พื้นที่ที่ถูกขุดนำไปยกระดับ จะเป็นพื้นที่ต่ำเหมาะสำหรับการทำนา จากการลงมือปฏิบัติทำให้พบว่าพื้นที่โดยรอบเหมาะสำหรับการทำนามากที่สุด ที่ได้ผลคือการทำนาดำ และนาหยอด สามารถปลูกข้าวได้สำหรับการบริโภคเพียงพอตลอดปี หลังฤดูทำนาสามารถปลูกพืชผักได้ดีโดยเฉพาะพืชตระกูลหัว

ในส่วนบุคคล นายทุ่งข้าว กลางนอก มีความรู้ความสามารถหลายด้าน เช่น การเกษตร การค้าขาย ช่างเย็บผ้า ช่างไม้ ช่างปูน เจาะน้ำบาดาล ฯลฯ ความรู้ดังกล่าวได้จากการไปเป็นผู้ช่วยของช่างผู้มีความชำนาญ หัดทำบ่อยๆ ก็จำได้และทำเป็น ซึ่งสามารถนำมาใช้ในวิถีชีวิตชุมชนได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับ นางสาวนี สระบัว ที่พึ่งตนเองได้เกือบทุกอย่าง แม้กระทั่งงานของผู้ชาย เช่น การซ่อมแซมที่อยู่อาศัย และเครื่องใช้การเกษตร

3) แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน เกิดจากการทำงานร่วมกัน การประชุมปรึกษาหารือกันก่อนลงมือปฏิบัติ ระหว่างปฏิบัติ หลังปฏิบัติ ก่อนการทำงานจะมีการแจ้งข่าวปรึกษาหารือมอบหมายหน้าที่โดยใช้ที่ประชุม ขณะทำงานร่วมกันก็มีการปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแบบธรรมชาติเป็นพี่เป็นน้อง เสร็จการทำงานจะมีการสรุปงาน แจ้งสภาวะอารมณ์ความรู้สึกขณะทำงาน ทำให้รู้ว่าแต่ละคนได้อะไรจากการทำงาน และได้ข้อสรุปในการทำงานครั้งต่อไป เช่น การทำนาร่วมกัน การพัฒนาชุมชน การเตรียมสถานที่รองรับการอบรม

นอกจากการแลกเปลี่ยนกันระหว่างคนในชุมชนแล้ว ยังมีการแลกเปลี่ยนกับบุคคลภายนอก ได้แก่ (1) นักศึกษา อาจารย์ เจ้าหน้าที่ในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มาใช้บริการร้านอาหาร ทำให้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน (2) อาจารย์ที่รับผิดชอบ สาขาเศรษฐกิจพอเพียง ให้ความคุ้นเคย ร่วมมือ ช่วยเหลือ แลกเปลี่ยน กับชาวชุมชนเป็นประจำ (3) ชาวชุมชนมีการสัมผัสความสัมพันธ์ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูลกันกับ อาจารย์ นักศึกษา นักการภารโรง พนักงานรักษาความปลอดภัย (4) ญาติธรรมชาวอโศกทั่วประเทศสามารถแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ช่วยเหลือ แบ่งปันกัน

เสมือนญาติ (5) การอบรมการดูแลสุขภาพ ได้เปิดโอกาสให้ ผู้เข้ารับการอบรมมาสะท้อนการรักษาของตนเอง เป็นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และรายการตอบปัญหา โดยมีผู้รู้คอยให้คำแนะนำ (6) สมณะโพธิรักษ์ สมณะและ สิกขมาตุ เข้าร่วมเสวนา ที่จัดโดยคณะบริหารศาสตร์ และมีอาจารย์เข้าร่วมเสวนาร่วมกับ สมณะโพธิรักษ์ สมณะ และสิกขมาตุ ที่จัดขึ้นในชุมชนฯ การเสวนาดังกล่าวถูกถ่ายทอดผ่าน FMTV

การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทำให้ไม่ต้องเสียเวลาไปกับความผิดพลาด สามารถหลีกเลี่ยง ไม่ต้องไปลองผิดลองถูกให้เสียเวลา เสียค่าใช้จ่าย โดยไม่จำเป็น ข้อจำกัด คือ นักศึกษาในมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ไม่รู้ว่ามีชุมชนตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยฯ เพราะตั้งอยู่ท้ายๆ คณะต่างๆ และขาดการประชาสัมพันธ์

4) การลองผิดลองถูก เนื่องจากสถานที่ตั้งชุมชน มีสภาพดินที่ขาดอินทรีย์วัตถุ มีหญ้าขึ้นเร็วมาก แม้มีประสบการณ์เพาะปลูกมาก่อนก็ทำให้เกิดอาการท้อถอยได้ การปลูกผักพอถึงฤดูฝนเกิดการเน่าเสีย ได้มีการทดลองยกระดับพื้นที่เพาะปลูกให้สูงเพื่อป้องกันน้ำท่วมขังในฤดูฝน จนเป็นปกติว่า ต้องยกคูดันก่อนปลูก การแก้ไขน้ำท่วมขังในฤดูฝน ซึ่งเดิมท่วมขังเป็นเวลานาน ได้มีการประชุมระดมสมอง และทดลองหลายครั้ง สุดท้ายคือขุดให้มีทางน้ำไหลระบายให้เร็ว และมีร่องน้ำลึกพอกับการรองรับน้ำฝนที่ตกลงมาแต่ละครั้ง

การทำกสิกรรม แม้จะเป็นระบบสาธารณโภคี แต่ก็มีพื้นที่ให้แต่ละคนรับผิดชอบ ทุกคนจึงมีสิทธิ์ลองผิดลองถูกได้ในแปลงของตนเองและในส่วนที่ทำร่วมกัน เช่นการปลูกพืชผักที่ไม่เคยปลูก หรือเคยปลูกแล้วไม่ได้ผล การปลูกถั่วขาวที่ไม่ค่อยมีคนรู้จัก การปลูกมะพร้าวให้มีลำต้นแข็งแรงมีผลดก การปลูกพริก มะเขือต้นเดียวให้แตกเป็นกอ การทดลองใช้ปุ๋ยสูตรต่างๆ บางอย่างต้องมีค่าใช้จ่ายมากก็เปิดโอกาสให้ทดลองเรียนรู้ การทำงานโดยทั่วไปเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้ร่วมบริหารเช่น เลือกเข้ามาเป็นรองประธานชุมชน ให้ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ทำให้ได้ข้อสรุปในส่วนตนและข้อสรุปร่วมกัน การปฏิบัติธรรมก็อาศัยการลองผิดลองถูก เช่นกันโดยเฉพาะ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ซึ่งสอดคล้องกับชื่อ “ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง” เนื่องจากเป็นชุมชนใหม่ จึงมีการใช้วิธีการลองผิดลองถูกมาก เสียค่าใช้จ่ายสูง หากเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ไม่จำเป็น เพราะผ่านการทดลองจากคนมาหลายรุ่น

5) สาธิตและบอกเล่า เป็นวิธีการที่ใช้กันมากในการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักศึกษาและผู้สนใจที่มาเข้ารับการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เช่น งานกสิกรรม การทำปุ๋ย การรักษาสุขภาพ การแปรรูปอาหาร ชุมชนเป็นสถานที่ส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนของนักศึกษาสาขาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากมีวัสดุอุปกรณ์และสถานที่แบบธรรมชาติ เช่น การเพาะเห็ดฟาง เห็ดขอนขาว การแปรรูปอาหาร ซึ่ง มีอาจารย์สาขาเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีและ

ชาวชุมชนเป็นคนสาธิตให้ความรู้ หรือนักศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเอง ผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่าจะสาธิตให้เพื่อนร่วมชั้นเรียนฟัง อาจารย์ผู้สอนให้นักศึกษาไปศึกษาจากการลงมือปฏิบัติ แล้วนำผลมาสาธิตเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน

4.3.4.4 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) การพัฒนาด้านจิตใจ ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเครือข่ายชุมชนชาวอโศก ซึ่งเน้นการถือศีลปฏิบัติธรรม การก่อตั้งและการดำเนินกิจกรรมชุมชน มีปัญหามากในระยะเริ่มแรก โดยเฉพาะความขัดแย้งภายในชุมชน เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หลายคนหลายครอบครัวต้องออกจากชุมชน ในขณะเดียวกัน ชาวชุมชนที่ยังเหลืออยู่และผู้เข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ได้ผ่านกระบวนการขัดเกลาด้านจิตใจ โดยอาศัยหมู่กลุ่ม นักบวช กิจกรรม พิธีกรรม ประเพณีวัฒนธรรมชาวอโศก ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรม และความเป็นอยู่ส่วนตนดีขึ้น จนสามารถพึ่งตนเองได้และเป็นที่พึ่งให้กับสังคม

ชาวชุมชนแต่ละคนมีประสบการณ์การปฏิบัติธรรมจากการฝึกปฏิบัติตนอยู่กับบ้าน และเข้ามาอยู่ในชุมชนต่างๆ ของชาวอโศก ก่อนที่จะเข้ามาอยู่ร่วมกัน แทบจะไม่มีใครอยู่ด้วยกันเลย ที่จับกลุ่มกันมามีน้อย ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมีความเคร่งครัดในการปฏิบัติธรรมน้อยกว่าชุมชนราชธานีอโศก ที่มีบ้านวัดโรงเรียนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเฉพาะการดูแลจากนักบวช แต่เป็นโอกาสฝึกความเข้มแข็งด้วยตนเอง ผู้ไม่ตั้งใจฝึกฝนตนเองก็จะไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ควร การอยู่ร่วมกันในชุมชนฯ มีการขัดเกลากัน บอกข้อบกพร่องให้แก่กัน ทั้งในที่ประชุมและบอกกล่าวกันเป็นการส่วนตัว เพื่อให้รู้ตัว และพยายามปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น มีการท้วงติงกันในที่ประชุมเป็นประจำ กรณีที่สมณะโพธิรักษ์ หรือนักบวชอื่นๆมาร่วมประชุมก็จะได้รับฟังธรรมที่นำมาลดความขัดแย้งในใจ ได้เข้าใจผู้อื่น เกิดสัมมาทิฏฐิมากขึ้น สมณะโพธรักษ์ ให้เวลา ติดตามเอาใจใส่ หมั่นมาเยี่ยมเยียน มาร่วมประชุมสม่ำเสมอ และพยายามให้สมณะ สิกขมาตุเข้ามาร่วมดูแลบางช่วงมีสมณะมาอยู่ประจำคราวละ 2 รูป มีสิกขมาตุมาพักค้างร่วมกิจกรรมกับชาวชุมชนบ้างเป็นครั้งคราว

ชาวชุมชนเห็นความสำคัญของการเข้าร่วมกิจกรรมในเครือข่ายชาวอโศก ไปร่วมงานประเพณีทุกงาน โดยหยุดกิจกรรม,กิจการ มีคนเหลือเฝ้าชุมชนเพียง 1-3 คน ส่งผลกระทบต่อผู้มารับบริการ แต่เป็นที่เข้าใจในกลุ่มคนที่คุ้นเคยกัน

การพัฒนาจิตวิญญาณ สมณะโพธิรักษ์ได้ให้นโยบายแนวทางไว้ชัดเจน จิตใจที่ดีก่อให้เกิดปัญญา กิจกรรมดี ๆก็จะเกิดขึ้นมาก ท่านสอนเรื่องการเสียสละอยู่เสมอว่า “ยิ่งให้ไปยิ่งได้มา” ในการปฏิบัติธรรม นางดาวเพ็ญ นาวาบุญนิยม เป็นตัวอย่างที่ดีและเป็นที่รู้จักในกลุ่มชาวอโศก เรื่องการเสียสละให้แก่สังคม แม่บุญแก่น ไชยสุข อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ พยายามปฏิบัติ

ตามคำสอนก็มีความสุขมากขึ้นกว่าในอดีตที่ไม่ได้ปฏิบัติธรรม สามารถสอบผ่าน วิชชาลัยบรรดาบัณฑิตบุญนิยม (ว.บบบ.) ด้วยการนำคำสอนมาปฏิบัติ นายทุ่งข้าว กลางนอก กล่าวว่า "เด็กที่อยู่มหาวิทยาลัย ลูกๆ หลานๆ นักศึกษามหาวิทยาลัยมีมาก พ่อปลูกอะไรก็อยากให้เขากิน เชื่อมสัมพันธ์ไปอย่างนี้มันก็เป็นบุญ ทุกคนมีเป้าหมายเดียวกันคือมาเสียสละสร้างบุญกุศลให้กับตัวเอง" สมณะนาไท อิสรชโน ให้ความเห็นว่า "อาตมาเชื่อว่าคนที่อยู่จนถึงบัดนี้ไม่ใช่คนล้มเหลว แม้แต่คนที่ไม่ได้อยู่ในชุมชนเดี๋ยวนี้ อาตมาว่าไม่ได้ล้มเหลวนะ ลองคิดดูสิเขาเขยิบขึ้นมาจากเดิม มาจากอยู่บ้านไม่กลับบ้านแล้วก็อยู่วัดหรือข้างวัด คนวัดที่เคยอยู่ก็มั่นคงขึ้น"

2) การมีส่วนร่วมของชาวชุมชน เป็นกระบวนการที่ใช้มากที่สุดในวงการชาวอโศก สมณะได้ยกคำพูดมากล่าวบ่อยๆ เช่น "มิตรดีสหายดีเป็นทั้งหมดทั้งสิ้นของพรหมจรรย์" คือต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่กลุ่มจะก่อให้เกิดความเจริญ "หมั่นพรั่งพร้อมกันประชุมพรั่งพร้อมกันเลิกเป็นความเจริญ" ทุกขั้นตอนการทำงานหากมีการพูดคุยปรึกษาหารือก็จะประสบผลสำเร็จ เช่น ประชุมก่อนลงมือกันทำงานหมายถึงการวางแผนร่วมกัน ประชุมระหว่างการทำงาน และหลังการทำงาน ซึ่งในระยะแรกอาศัยการประชุมกันบ่อยมาก ต่อมามีคนน้อยลงได้ใช้วิธีบอกกล่าวขอความคิดเห็น เมื่อได้ข้อยุติระดับหนึ่งก็ลงมือปฏิบัติได้ ทุกวันนี้ อาศัยจิตสำนึกในการช่วยงานหมู่กลุ่ม ผู้หวังความเจริญก็จะเข้ามาช่วยงานมาก การรวมหมู่รวมกลุ่มทำให้งานสำเร็จ และมีผลต่อการปฏิบัติธรรมด้วย

ปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ (1) ในระยะแรกๆ ของการสร้างชุมชน (พ.ศ. 2550-2553) ความคิดที่ไม่ตรงกันของคนในชุมชน ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม เวลาประชุมตกลงกันไปแล้ว พอลงมือปฏิบัติกลับไม่ทำตามและไปทำในสิ่งที่ตนเองต้องการ หรือทำเฉพาะในส่วนที่ตนเองรับผิดชอบ (2) ความไม่เชื่อมั่นในการตั้งอยู่ของชุมชน ซึ่งขึ้นอยู่กับมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผู้ไม่เห็นประโยชน์และไม่เชื่อมั่น จะย้ายออกนอกชุมชนไปอยู่ที่อื่น (3) มีการปรึกษาหารือในกลุ่มนักศึกษาที่พักค้างในชุมชนน้อย จึงขาดพลังในการขับเคลื่อนชุมชนจากคนหนุ่มสาว (4) ผู้มีศีลน้อย ไม่ให้ความเคารพผู้มีศีลสูงกว่า

ประโยชน์ที่ได้รับจากการมีส่วนร่วม (1) การทำงานร่วมกัน เป็นโอกาสให้เกิดการคบคุ้น เป็นพี่เป็นน้อง ปรับความคิด เข้าใจกันมากขึ้น ลดการเพ่งโทษถือสา ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุข มีการช่วยเหลือเกื้อกูล ไว้วางใจ เกิดการขัดเกลาเพื่อความเจริญ ได้แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ระยะหลังนี้มีความขัดแย้งกันน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับอดีต (2) การทำงานร่วมกันทำให้มีการกระทบสัมผัส เกิดการชอบไม่ชอบ และใช้ธรรมะทำให้เกิดความจางคลายของกิเลส (3) การรู้จักประมาณ (สัปปุริสธรรม) แลกเปลี่ยนประสบการณ์การปฏิบัติธรรม (4) ทำให้ความรู้ที่มี

อยู่ในตัวคน มีโอกาสถูกถ่ายทอดออกมาให้กับผู้อื่น (5) การเข้าร่วมประชุมตกลงกัน ได้ฝึกการลดอัตตามานะ ถือปฏิบัติตามเสียงส่วนมาก ได้ปรับความเข้าใจ และปรับสัมมาทิฏฐิ

3) ระบบสาธารณโภคี ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นชุมชนใหม่ที่จัดตั้งขึ้นโดยเจตนา ในระยะ 6 เดือนแรกของการก่อตั้งขึ้นได้รับความร่วมมือจากชุมชนหลักของชาวอโศกทุกชุมชน หลังจากมีองค์ประกอบพออยู่กันได้ จึงมอบให้ผู้ต้องการอยู่ประจำเป็นผู้ดำเนินการต่อ แต่ยังคงได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายในบางส่วนที่จำเป็น เช่น ชุมชนราชธานีอโศกสนับสนุนทุกอย่างเพื่อให้ชุมชนอยู่ได้เสมือนเป็นชุมชนเดียวกัน สถาบันบุญนิยมสนับสนุนเงินทุนเป็นค่าเล่าเรียนสำหรับนักศึกษาสาขาเศรษฐกิจพอพียง ที่ผ่านการคัดเลือก ชุมชนสันติอโศกและชุมชนปฐมอโศกสนับสนุนเงินค่าใช้จ่ายทั่วไปให้กับนักศึกษาฯ ชุมชนศีรษะอโศกสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ เงินทุน บุคลากร การช่วยเหลือเกื้อกูลถูกลดลงไปเรื่อยๆ ตามศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชนฯ จนสามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง แต่ยังคงมีการแลกเปลี่ยน ช่วยเหลือ แบ่งปัน เหมือนพี่เหมือนน้อง เช่น แบ่งปันพืชผักซึ่งกันและกัน การหมุนเวียนแรงงานกันในบางโอกาส

ระบบสาธารณโภคีส่งผลดีต่อการเรียนรู้หลายประการ เช่น การทำงานร่วมกันทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทุกฐานงานสามารถเข้าไปช่วยงานและเรียนรู้ได้หมด มีการสับเปลี่ยนกันทำงานได้ตลอดเวลา ผู้ใฝ่เรียนจึงสามารถเรียนรู้ได้มาก เพราะทุกคนเป็นครอบครัวเดียวกัน มีของใช้ที่ร่วมกันเป็นเจ้า แต่มีผู้รับผิดคอยดูแลไม่ให้เกิดความเสียหาย ชุมชนฯมีโรงครัวแห่งเดียว โทรทัศน์ รถยนต์ ใช้ร่วมกัน ก่อให้เกิดความประหยัด มีโอกาสพบปะคบคุ้นกันมากขึ้น ในส่วนของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มีข้อพบพร่องคือ การขายผลผลิตบางคนไม่ได้นำรายได้เข้าสู่ส่วนกลาง บางคนนำเข้าบางส่วนมีการเก็บไว้ใช้ส่วนตัว ซึ่งไม่เป็นไปตามระบบสาธารณโภคี ระยะต่อมาจากการพัฒนาด้านจิตใจมีการปฏิบัติตามระบบดีขึ้น

นางดาวเพ็ญ นาวาบุญนิยมให้ข้อคิดว่า " ระบบสาธารณโภคีมีผลอย่างมากในเรื่องความพอเพียง ร่วมกันผลิตร่วมกันบริโภค คือ สามารถประหยัดได้มาก ทำให้เกิดความสามัคคี มีน้ำใจ เป็นพี่เป็นน้อง เกิดการจำหน่ายจ่ายแจก ผลผลิตจะได้มากหรือน้อยก็ไม่เดือดร้อน เกิดภูมิคุ้มกัน ฝึกลดละกิเลส เห็นโทษภัยของการกักตุน และมีจิตสาธารณะ จึงจะทำได้"

4) การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ การเรียนรู้ของชาวชุมชน แยกได้เป็น 2 ส่วน คือ ด้านจิตใจและวัตถุ

ด้านจิตใจ ชาวชุมชนทุกคนเป็นนักปฏิบัติธรรม ความยากลำบากในระยะเริ่มต้น ผนวกกับความคิดของบุคคลที่มีหลากหลายประสบการณ์ ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันได้ง่าย ชาวชุมชนได้อาศัยผัสสะเป็นปัจจัย คือ เมื่อมีสิ่งที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย สามารถอ่าน อารมณ์ความรู้สึกและหาทางลดละกิเลส ใช้ที่ประชุมในการแก้ไขปัญหา เหตุการณ์ต่างๆ เป็น

เหมือนอุปกรณ์การสอนให้ทุกคนได้เรียนรู้ ทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรง และผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง บ่อยครั้งที่มีข้อขัดแย้งกันในที่ประชุม สมณะโพธิรักษ์ได้ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ ประกอบภูมิธรรม ใช้พระคุณ เว้นจากการใช้พระเดช ทำให้เกิดความเข้าใจ คอยให้สัมมาทิฐิ ก่อให้เกิดความคลายใจ ลดความขัดแย้งลงได้ แก้ไขปัญหาการทำงานไปพร้อมๆ กับด้านจิตใจ ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นชั้นเรียนอย่างดี ในการเรียนรู้ธรรมะควบคู่ไปกับการปฏิบัติ โดยมีสมณะโพธิรักษ์เป็นผู้คอยเสริมสร้างปัญญา แม้หลายคนได้ออกไปจากชุมชนด้วยเหตุใดก็ตาม ความรู้และภูมิปัญญาทางธรรมที่ได้จากที่นี่ จะเป็นพื้นฐานในการต่อยอดการเรียนรู้ในขั้นต่อไปของพวกเขา กิจกรรมชุมชนทุกอย่างเป็นไป เพื่อการปฏิบัติธรรม การขายอาหารในราคา 0 บาท เป็นการเรียนรู้ภาคปฏิบัติเรื่องการให้ทาน การเสียสละให้กับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี ช่วยลดความตระหนี่หอบหวง ได้เอื้อเฟื้อเกื้อกูลนักศึกษาในมหาวิทยาลัย เช่น ให้หน่อกล้วยแก่นักศึกษาคณะเกษตรศาสตร์ ใช้วัตถุดิบเป็นอุปกรณ์การเรียน ใช้พืชพันธุ์ในการวิจัยแก่คณะวิทยาศาสตร์ ให้ไม้ไผ่แก่คณะศิลปประยุกต์ คณะวิทยาศาสตร์และสโมสรนักศึกษาไปทำซุ้มและติดตั้งป้าย นักศึกษาที่คบคุ้นกันได้มาขอพืชผักไปประกอบอาหาร ฯลฯ การจัดค่ายสุขภาพ ชาวชุมชนก็ได้เรียนรู้ธรรมะจากการถ่ายทอดของ หมอใจเพชร กล้าจน (หมอเขียว) ได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่กำลังมีปัญหาด้านสุขภาพ

ด้านวัตถุ เป็นเรื่องของการทำงาน การนำความรู้ที่สั่งสมมาใช้ ซึ่งมีความหลากหลาย ชาวชุมชนจะมีโอกาสได้ทำงานร่วมกันอยู่ตลอดเวลา ผู้มีประสบการณ์ในแต่ละเรื่องจะเป็นผู้นำพา คอยให้คำแนะนำกับคนทำงานรอบข้าง ผู้ที่ร่วมงานสามารถถามได้ทันทีเมื่อมีข้อสงสัย หรือปัญหาในการทำงาน การเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติจึงเกิดขึ้นทั้งในการทำงานร่วมกัน และการทำงานโดยลำพังคนเดียว การทำงานซ้ำๆ ทุกวันทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ มีการต่อยอดองค์ความรู้ทำให้งานออกมาดี การทำบ่อยๆ ส่งผลต่อคุณภาพผลผลิตดีขึ้น การทำนาที่ผ่านการลองผิดลองถูกทำให้ได้ข้อสรุปในการทำงานครั้งต่อไป รู้ว่าการทำนาโยนไม่ได้ผล การทำนาหยอดสามารถทำได้ ตั้งแต่เดือนเมษายนเป็นต้นไป อากาศที่ร้อนส่งผลดีต่ออัตราการงอกของข้าว ไม่ต้องรอให้มีฝนตกชุก ฯลฯ

5) การมีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน ผู้นำของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน ที่ได้จากการเลือกตั้ง โดยใช้การประชุม ในการเสนอชื่อลงคะแนนเสียง โดยชาวชุมชนทั้งหมด จำนวนคณะกรรมการมี 9 7 หรือ 5 คนตามความเหมาะสม ในแต่ละช่วงเวลา ช่วงแรกๆ มีจำนวนมาก ช่วงหลังๆ มีจำนวนลดน้อยลงตามสัดส่วนของสมาชิกชุมชน ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน กรรมการ และเลขานุการ มีหน้าที่ร่วมกันบริหารดูแลงานด้านต่างๆ รวมถึงการตัดสินชี้ขาด มีกำหนดให้ประชุมกันสัปดาห์ละ 1 ครั้ง และประชุมชุมชนโดยมีสมณะโพธิรักษ์มาเป็นประธาน เดือนละ 1 ครั้ง

ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงไม่มีผู้นำในพื้นที่ที่โดดเด่น หรือมีภาวะผู้นำอย่างมาก บางครั้งการแก้ไขปัญหาจึงขาดความเด็ดเดี่ยว ยุติลงไม่ได้ง่ายๆ ต้องอาศัยสมณะผู้มีหน้าที่รับผิดชอบดูแล ที่มีการมอบหมายจากส่วนกลางชาวอโศกให้มาช่วยดูแลเป็นหลักอย่างน้อย 1 รูป ในช่วงการก่อตั้ง คือ สมณะนาไท อิสรชโน ที่มีความคุ้นเคยกับสมาชิกชุมชนที่ส่วนมากมีอาชีพกสิกรรม เมื่อชุมชนพอเลี้ยงตัวเองได้จากอาชีพกสิกรรม ได้เปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับการศึกษา สมณะที่มาดูแลคือ สมณะฟ้าไท สมชาติโก จนถึงปี 2555 โดยการเข้ามาพักค้างในชุมชนพร้อมสมณะปัจฉาอีก 1 รูป ปัจจุบันไม่มีสมณะมาพักค้าง เมื่อปัญหาลดน้อยลง พึ่งตนเองได้มากขึ้น ประกอบกับงานแต่ละพุทธสถานมีมาก จึงปล่อยให้ดูแลกันเอง ซึ่งอาศัยผู้นำตามธรรมชาติ คือ เป็นไปตามธรรม เป็นผู้นำโดยไม่ต้องแต่งตั้ง ผู้ลดกิเลสได้มากก็จะได้รับความศรัทธาเชื่อถือและมีผู้ทำตาม การทำงานแต่ละคนจะมีความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ แตกต่างกัน การร่วมกันทำงานได้อาศัยผู้ที่มีความชำนาญในแต่ละด้านเป็นผู้นำพา ซึ่งขึ้นอยู่กับประเภทของงาน

ชาวชุมชนมีความเลื่อมใสศรัทธาสูงสุดต่อ สมณะโพธิรักษ์ ที่ชาวชุมชนเรียกว่า “พ่อท่าน” หรือ “พ่อครู”จะเห็นได้จากเมื่อรู้ข่าวว่า ท่านจะมาพบชาวชุมชน ทุกคนจะกระตือรือร้น เตรียมสถานที่ อาหาร ไว้ถวาย บางครั้งที่มีความขัดแย้งกันก็กลายเป็นลืมไปหมดหน้าเข้าหากันช่วยเหลือกัน สมณะโพธิรักษ์ มีลักษณะของผู้มีบุญบารมีมามากยากที่คนอื่นจะเลียนแบบได้ เป็นผู้ที่ไม่บังคับ สั่งการ หรือเผด็จการใดๆ พยายามพูดให้เข้าใจผู้มีปัญญาจะปฏิบัติตามและได้พบกับความสุข ก่อให้เกิดความศรัทธา เชื่อมั่น เชื่อถือ และทำตาม ชาวชุมชนทุกคนเชื่อมั่นว่า ทุกอย่างที่ท่านพาทำเป็นเรื่องดีพาให้เจริญทั้งส่วนตนที่ได้ลดละกิเลส และผู้อื่น คือได้เสียสละช่วยเหลือสังคมทั้งๆ ที่รู้ว่าการสร้างชุมชนใหม่เป็นความลำบากแต่ทุกคนเต็มใจ นายทุ่งข้าว กลางนอก กล่าวว่า “มาช่วยงานพ่อท่าน ที่พ่อท่านสั่งสอนเราต้องเชื่อฟัง เชื่อถือ ทำงานให้พ่อท่านเราก็ได้ประโยชน์ ขออยู่กับพ่อท่านไปตลอดชีวิต”

ผู้นำของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง จึงประกอบไปด้วยผู้นำ 3 ประเภท คือ (1) ผู้นำทางจิตวิญญาณ คือ สมณะโพธิรักษ์ และสมณะผู้ดูแลที่คอยให้การดูแลทั้งเรื่องจิตใจและการทำงาน (2) คณะกรรมการชุมชน ที่เลือกกันขึ้นมา เพื่อดำเนินงานภายในชุมชนให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ประธานชุมชนคนปัจจุบัน คือ นายทุ่งข้าว กลางนอก (3) ผู้นำตามธรรมชาติ

ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ผู้มีองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพได้เป็นอย่างดี ที่มีอายุการปฏิบัติธรรมน้อย ไม่ยินดีในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม จะหลงเหลืออยู่ในชุมชนน้อยมาก ผู้มีความรู้ทางวิชาการน้อย แต่มีการใช้ชีวิตที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาทางธรรม สามารถใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุข เป็นข้อพิสูจน์ได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ก่อให้เกิดความพอเพียง อาศัย

คุณธรรมจริยธรรมที่ถ่ายทอดกันมา และการประกอบอาชีพที่อนุรักษ์พึ่งพาธรรมชาติ มีความเคารพนับถือกันในระบบอาวุโส มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน จากการศึกษาทั้ง 4 ชุมชนสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมได้

4.3.5 ปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย

จากรายละเอียดของชุมชนเป้าหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่า รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีส่วนเกี่ยวข้องและขึ้นอยู่กับโครงสร้างและองค์ประกอบแต่ละชุมชน ซึ่งแตกต่างกันออกไป ชุมชนเป้าหมายในการวิจัย สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ที่แตกต่างกัน คือ (1) ชุมชนทั่วไปที่มีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวอีสาน ได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย (2) ชุมชนชาวอโศก เป็นชุมชนจัดตั้งโดยเจตนา มีการบริโภค อุปโภคร่วมกัน ในระบบสาธารณโภคี ได้แก่ ชุมชนราชธานีอโศก ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ความแตกต่างของชุมชนทั้ง 2 ประเภท มีรายละเอียดตามตารางที่ 8

ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบชุมชนทั่วไป กับชุมชนชาวอโศก

องค์ประกอบชุมชน	ชุมชนทั่วไป	ชุมชนอโศก
สมาชิกชุมชน	เป็นคนท้องถิ่น	มาจากหลากหลายพื้นที่
กฎระเบียบ	มีกฎระเบียบที่กำหนดโดยชุมชนเองและถือปฏิบัติ	กฎระเบียบเป็นไปเพื่อเกื้อกูล การปฏิบัติธรรม การถือศีล
การเคารพนับถือกันในชุมชน	เคารพนับถือกันด้วยระบบอาวุโส	เคารพนับถือกันด้วยศีล
หน่วยงานภายนอก	ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ	พึ่งตนเองเป็นหลัก ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการผลักดันของหน่วยงานราชการ
ระบบเศรษฐกิจ	เป็นเศรษฐกิจระดับครอบครัว	ระบบสาธารณโภคี บริโภค อุปโภคร่วมกันทั้งชุมชน
อาชีพ	อาชีพระดับครอบครัว	หลากหลายครบวงจรหมุนเวียนสับเปลี่ยนกันรับผิดชอบได้
กรรมสิทธิ์	การปลูกบ้านในชุมชนและการทำกสิกรรมมีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง	การปลูกบ้านในชุมชนการทำกสิกรรมไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง

ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบชุมชนทั่วไป กับชุมชนชาวอโศก (ต่อ)

องค์ประกอบชุมชน	ชุมชนทั่วไป	ชุมชนอโศก
การทำกสิกรรม	การทำกสิกรรม โดยภาพรวมมีการใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง	ทำกสิกรรมไร้สารพิษ 100%
หนี้สิน	ชาวบ้านมักเป็นหนี้ โดยไม่จำเป็น	ชุมชนและชาวชุมชนไม่มีหนี้ หากจำเป็นจะมีการเกื้อเงินจากส่วนกลางของชาวอโศกมาลงทุนแล้วส่งคืนโดยไม่มีดอกเบี้ย เรียกว่าเงินหมุน
นักเรียน	ไปกลับ	อยู่ประจำ
ครู	รับเงินเดือน	ไม่รับค่าตอบแทน
วัด	กรมการศาสนา	เป็นพุทธสถาน สังฆสถาน แบบอโศก
นักบวช	บวชตามประเพณี	บวชเพื่อศึกษาธรรมะตลอดชีวิต
การเข้าวัดของชาวชุมชน	ไป-กลับ	อยู่ประจำ
พิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรม	-กิจกรรมฮีตคอง	- พิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรมแบบชาวอโศก
กิจกรรมของวัด	- เน้นการทำบุญ ทำทานและการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ฟังเทศน์ ฟังธรรม - ประสานการจัดกิจกรรมภายในท้องถิ่น	- เน้นการถือศีล ปฏิบัติธรรมเพื่อการลด ละ กิเลส เสียสละเพื่อส่วนรวม - ร่วมมือกับเครือข่ายทั่วประเทศในการจัดกิจกรรม

ความแตกต่างของชุมชนทั่วไป และชุมชนชาวอโศก ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ชุมชนทั่วไปใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการดำรงชีวิตระดับครอบครัว และส่วนที่ทำเพื่อส่วนรวมหรือสังคม การพัฒนาจิตใจอยู่ในระดับศีล 5 และการลดละอบายมุขขั้นหยาบๆ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอโศก ลดละอบายมุขในระดับหยาบๆ ได้แล้ว พยายามลดละในส่วนที่ละเอียดขึ้น ถือศีล 5 เป็นอย่างต่ำ และพยายามถือศีลให้สูงขึ้น องค์ความรู้และภูมิปัญญาไม่ได้นำไป

เพื่อดูแลครอบครัว แต่เป็นไปเพื่อการพัฒนาจิตใจ ช่วยเหลือสังคม เป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ต่อยอดมาจากชุมชนทั่วไป ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ บูรณาการ และการกำหนดรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ ในลำดับต่อไป

4.4 การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชนเป้าหมาย

จากผลการศึกษาจากตารางที่ 6 และแผนภาพที่ 8 ที่ได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ สามารถนำมาวิเคราะห์ประเภทขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสัมพันธ์ บ้านวัดโรงเรียน กับแหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น แล้วนำมาบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย ตามขั้นตอนรายละเอียด ดังต่อไปนี้

4.4.1 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเภทขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย ผู้วิจัยทำการจัดประเภทองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น จากข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม โดยแยกเป็น คน องค์กรชุมชน สื่อ และกิจกรรม ผลการศึกษาปรากฏ ดังนี้

4.4.1.1 การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเภทขององค์ความรู้ ปรากฏผลตามตารางที่ 9 และข้อสรุป ดังนี้

ตารางที่ 9 ประเภทแหล่งความรู้ ของชุมชนเป้าหมาย

ชื่อชุมชน	คน	องค์กรชุมชน	สื่อ	กิจกรรม
ชุมชนบ้านดอนหมู	ครูบาอาจารย์	ศูนย์เรียนรู้ ฐานงาน สถานศึกษา	โทรทัศน์	
ชุมชนบ้านตำแย	ครูบาอาจารย์	สถานศึกษา ศูนย์เรียนรู้	หอกระจายข่าว โทรทัศน์	
ชุมชนราชธานีอโศก	ครูบาอาจารย์	ฐานงาน ศูนย์เรียนรู้	โทรทัศน์ หนังสือ ตำรา	
ชุมชนฝึกฝน เศรษฐกิจพอเพียง	ครูบาอาจารย์	ฐานงาน เครือข่าย	หนังสือ ตำรา โทรทัศน์	

จากตารางที่ 9 ครูบาอาจารย์ ในความหมายของชุมชนบ้านดอนหมู และชุมชนบ้านตำแย ซึ่งเป็นชุมชนทั่วไป หมายถึง ครู อาจารย์ จากสถานศึกษา ส่วนในความหมายของ

ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นชุมชนชาวอโศก หมายถึง ครู อาจารย์ ในสถานศึกษา และนักบวชผู้สอนธรรมะ ที่ชาวชุมชนให้ความเคารพนับถือ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่มีบทบาทสำคัญ ในการให้การฝึกอบรม แก่เกษตรกรและบุคคลทั่วไป คือ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านดอนหมู และศูนย์เรียนรู้ชุมชนราชธานีอโศก ฐานงานของชุมชนบ้านดอนหมูเป็นกลุ่มกิจกรรมชุมชนหรือการดำเนินกิจการของชุมชน เช่น โรงสี โรงปุ๋ย สถาบันการเงินชุมชน ฐานงานชุมชนบ้านตำแย หมายถึง กลุ่มกิจกรรมของชุมชน และสถานประกอบการของชาวบ้าน ฐานงานของชุมชนชาวอโศก เป็นสถานประกอบการและเป็นสถานที่ให้นักเรียน นักศึกษาในชุมชน และบุคคลภายนอก ได้ศึกษา สื่อโทรทัศน์และหนังสือของชุมชนชาวอโศกหมายถึงเป็นสื่อที่เป็นของชาวอโศกเองและสื่อทั่วไป ส่วนชุมชนทั่วไปเป็นสื่อที่รับกันอยู่ทั่วไปในประเทศ

ข้อสรุป ประเภทแหล่งความรู้ในชุมชนเป้าหมาย

(1) คน ได้แก่ ครูบาอาจารย์

(2) องค์กรชุมชน ได้แก่ ฐานงาน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน สถานศึกษา เครือข่าย

(3) สื่อ ได้แก่ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว หนังสือ ตำรา

(4) กิจกรรม ไม่ได้ระบุ

4.4.1.2 การวิเคราะห์ สังเคราะห์ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ปรากฏผลตามตารางที่ 10 และข้อสรุป ดังนี้

ตารางที่ 10 ประเภทแหล่งภูมิปัญญา ของชุมชนเป้าหมาย

ชุมชน	คน	องค์กรชุมชน	สื่อ	กิจกรรม
ชุมชนบ้านดอนหมู	พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน			ฮีตคอง กิจกรรมของวัด
ชุมชนบ้านตำแย	พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน นักบวช			ฮีตคอง
ชุมชนราชธานีอโศก	นักบวช ปราชญ์ชาวบ้าน		พระไตรปิฎก	กิจกรรมของวัด

ตารางที่ 10 ประเภทแหล่งภูมิปัญญา ของชุมชนเป้าหมาย (ต่อ)

ชุมชน	คน	องค์กรชุมชน	สื่อ	กิจกรรม
	พ่อแม่			
ชุมชนฝึกฝน เศรษฐกิจพอเพียง	นักบวช พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่		พระไตรปิฎก	กิจกรรมของวัด

จากตารางที่ 10 ชุมชนทั่วไป มีพ่อแม่เป็นแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญ รองลงมาคือปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งหมายถึงผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีภูมิธรรมและประสบการณ์สูง มีหน้าที่ในการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานกิจกรรมชุมชน การแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตของชาวชุมชน สำหรับชุมชนชาวอโศกมีนักบวชเป็นแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญ ปราชญ์ชุมชนส่วนมากจะมีความรู้ประสบการณ์ด้านกสิกรรมไร้สารพิษ การศึกษาพระไตรปิฎกของชุมชนชาวอโศก ส่วนมากได้รับการถ่ายทอดจากนักบวชมากกว่าการศึกษาด้วยตนเอง กิจกรรมตามฮีตคองของชุมชนทั่วไปเป็นเครื่องมือทำให้เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะ เกิดการคุ้นเคย หากมีกิจกรรมที่เป็นการรวมหมู่รวมกลุ่ม จะสามารถรวมตัวกันได้ง่าย กิจกรรมของวัดสำหรับชาวอโศกที่สำคัญเป็นการให้การอบรมธรรมะและการเสียสละช่วยเหลือสังคมร่วมกับเครือข่าย

ข้อสรุป ประเภทแหล่งภูมิปัญญาในชุมชนเป้าหมาย

(1) คน ได้แก่ นักบวช พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน

(2) องค์กรชุมชน ไม่ได้ระบุ

(3) สื่อ ได้แก่ พระไตรปิฎก

(4) กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมของวัด กิจกรรมตามฮีตคอง

4.4.1.3 ข้อค้นพบจากการศึกษา ตามข้อ 4.4.1.1 และ 4.4.1.2

1) แหล่งความรู้ของชุมชนเป้าหมาย แบ่งออกเป็นมี 2 ประเภท หลักๆ คือ

- องค์กรชุมชน ได้แก่ ฐานงาน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน สถานศึกษา เครือข่าย

- สื่อ ได้แก่ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว หนังสือ ตำรา

ในส่วนครูบาอาจารย์ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ครูบาอาจารย์ของชาวบ้านส่วนมาก คือ ครูอาจารย์ในโรงเรียนหรือ สถานศึกษา มากกว่า ครูบาอาจารย์จากที่อื่น จึงจัดให้อยู่ในประเภท องค์กรชุมชน คือ เป็นประเภทเดียวกับโรงเรียนหรือสถานศึกษา

2) แหล่งภูมิปัญญาของชุมชนเป้าหมาย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท หลักๆ คือ

- คน ได้แก่ นักบวช พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน
- กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมของวัด กิจกรรมตามฮีตคอง

ในส่วนพระไตรปิฎก จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ชาวบ้านส่วนมากไม่ได้ศึกษาจากพระไตรปฎิกโดยตรง แต่จะได้รับความรู้จากการถ่ายทอดของนักบวช จึงจัดให้อยู่ในประเภท คน

4.4.2 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ความสัมพันธ์ บ้านวัดโรงเรียน กับ แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย

การหาความสัมพันธ์ระหว่างบ้านวัดโรงเรียน ในการเป็นแหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง จากแบบสอบถาม ผลการศึกษา ปรากฏดังนี้

4.4.2.1 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านวัดโรงเรียน กับแหล่งความรู้ ปรากฏผลตามตารางที่ 11 และข้อสรุป ดังนี้

ตารางที่ 11 แหล่งความรู้ของชุมชนเป้าหมาย แยกตามระบบบ้านวัดโรงเรียน

ชื่อชุมชน	บ้าน	วัด	โรงเรียน
ชุมชนบ้านดอนหมู	โทรทัศน์ ศูนย์เรียนรู้ ฐานงาน		ครูบาอาจารย์ โรงเรียน
ชุมชนบ้านตำแย	ศูนย์เรียนรู้ หอกระจายข่าว โทรทัศน์		โรงเรียน ครูบาอาจารย์
ชุมชนราชธานีอโศก	ฐานงาน โทรทัศน์ ศูนย์เรียนรู้		ครูบาอาจารย์ ตำรา หนังสือ
ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง	ฐานงาน โทรทัศน์ เครือข่าย		ครูบาอาจารย์ ตำรา หนังสือ

จากตารางที่ 11 ชุมชนทั่วไป บ้านจะเป็นแหล่งความรู้ให้กับผู้ใหญ่ โรงเรียนเป็นแหล่งความรู้ให้กับเด็กนักเรียนในชุมชน ส่วนชุมชนชาวอโศก บ้านวัดโรงเรียน เป็นแหล่งความรู้ ให้กับนักเรียนนักศึกษา และชาวชุมชน

ข้อสรุป แหล่งความรู้ในชุมชนเป้าหมาย

(1) บ้าน ได้แก่ ฐานงาน ศูนย์เรียนรู้ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว เครือข่าย

(2) วัด ไม่ได้ระบุ

(3) โรงเรียน ได้แก่ ครูบาอาจารย์ โรงเรียน ตำรา หนังสือ

4.4.2.2 การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านวัดโรงเรียนกับแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ปรากฏผลตามตารางที่ 12 และข้อสรุป ดังนี้

ตารางที่ 12 แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย แยกตามระบบบ้านวัดโรงเรียน

ชื่อชุมชน	บ้าน	วัด	โรงเรียน
ชุมชนบ้านดอนหมู	พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน	กิจกรรมของวัด ฮีตคอง	
ชุมชนบ้านตำแย	พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน	ฮีตคอง นักบวช	
ชุมชนราชธานีอโศก	พ่อแม่ ปราชญ์ชาวบ้าน	นักบวช กิจกรรมของวัด พระไตรปิฎก	
ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง	พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่	นักบวช กิจกรรมของวัด พระไตรปิฎก	

จากตารางที่ 12 แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของทั้ง 4 ชุมชนเป้าหมาย ที่ได้จากบ้านคือ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ และปราชญ์ชาวบ้าน แหล่งภูมิปัญญาที่เป็นกิจกรรม สำหรับชุมชนทั่วไป เป็นกิจกรรมตามฮีตคองแบบดั้งเดิมของชาวอีสานที่ถือปฏิบัติกันมาจากบรรพบุรุษ สำหรับ

ชุมชนชาวอโศก จะเป็นประเพณีของชาวอโศก ที่ถือปฏิบัติกันมาในรอบปี โดยหมุนเวียนจัดกิจกรรมตามที่ต่างๆ ในเครือข่าย นักบวชของชุมชนทั่วไปส่วนมากเป็นการบวชตามประเพณี ส่วนนักบวชชาวอโศก บวชเพื่อศึกษาธรรมะและเป็นการบวชตลอดชีวิต

ข้อสรุป แหล่งภูมิปัญญาในชุมชนเป้าหมาย

(1) บ้าน ได้แก่ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน

(2) วัด ได้แก่ นักบวช กิจกรรมของวัด ฮีตคอง พระไตรปิฎก

(3) โรงเรียน ไม่ได้ระบุ

4.4.2.3 ข้อค้นพบจากการศึกษา ตามข้อ 4.4.2.1 และ 4.4.2.2

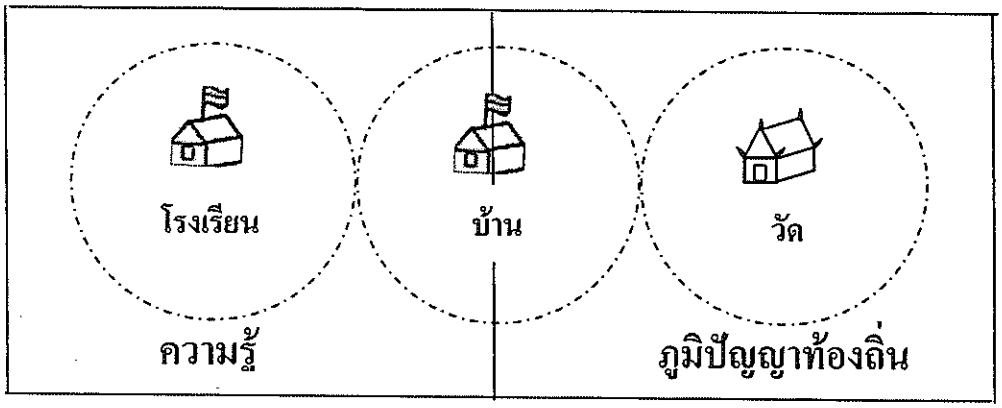
จากตารางที่ 11 และ 12 ระบบบ้านวัดโรงเรียน มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชน ดังนี้

1) โรงเรียน เป็นแหล่งความรู้

2) วัด เป็นแหล่งภูมิปัญญา

3) บ้าน เป็นได้ทั้งแหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญา

หน้าที่ของวัด และ โรงเรียน ไม่เหมือนกัน วัดให้ภูมิปัญญา โรงเรียนให้ความรู้ โดยมีบ้านเป็นตัวเชื่อม คือ ให้ทั้งความรู้และภูมิปัญญา ดังตามภาพที่ 13

ภาพที่ 13 ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านวัดโรงเรียน กับ แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาของชุมชนเป้าหมาย

4.4.3 การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย

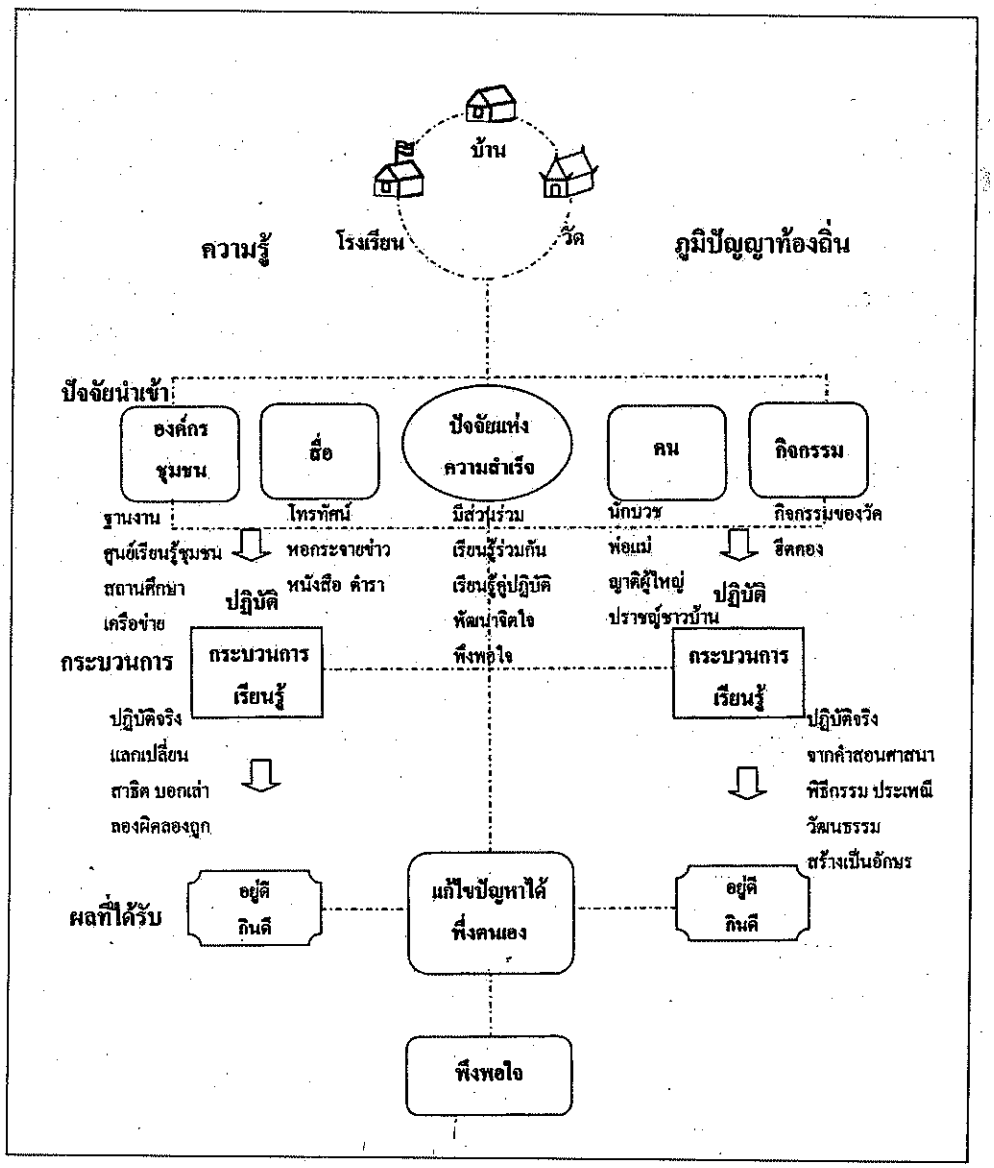
จากข้อค้นพบตามข้อ 4.4.1 และ 4.4.2 สามารถนำมาประกอบ ในการสร้างรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชนเป้าหมาย โดยนำมาประกอบการวิเคราะห์ สังเคราะห์และบูรณาการกับข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือหลายประเภท และปัญหาที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน เพื่อให้ได้รูปแบบที่สามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนได้ ซึ่งปัญหาที่ค้นพบในชุมชนเป้าหมาย ได้แก่

ปัญหาของชุมชนบ้านดอนหมูและชุมชนบ้านตำแย ซึ่งเป็นชุมชนทั่วไปการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของวัดและโรงเรียน ทำหน้าที่คนละส่วน โรงเรียนให้ความรู้ด้านวิชาการ วัดจะปลูกฝังด้านคุณธรรม กิจกรรมของวัดเน้นเนื้อหาทางธรรมะที่ลึกซึ้งและการปฏิบัติน้อย ส่วนมากจะเป็นการทำบุญทำทาน การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้มีความรู้และประสบการณ์ซึ่งเป็นแหล่งความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนมีบทบาทในการถ่ายทอดแก่เยาวชนน้อย อันเนื่องมาจากการส่งเสริมให้ลูกหลานเข้ารับการศึกษา ในระดับที่สูงๆ โอกาสช่วยงานที่เป็นอาชีพของครอบครัวน้อยลง ประกอบกับมีการจ้างแรงงาน การใช้เครื่องจักรกล เช่น จ้างคนดำนา เกี่ยวข้าว จ้างรถเกี่ยวข้าว รถนวดข้าว ฯลฯ ทำให้การใช้แรงงานในครอบครัวลดน้อยลง โอกาสในการถ่ายทอด ฝึกฝนทักษะในการทำงานของคนในครอบครัวลดน้อยลงไปด้วย ผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม ที่ซื้อหาได้ง่าย ส่งผลต่ออาชีพที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม เช่น การเลียนแบบผ้าทอมือ เครื่องใช้พลาสติกแทนเครื่องจักสาน สีเคมีย้อมผ้า ฯลฯ ชาวชุมชนบางคนกู้ยืมเงินโดยไม่จำเป็น คนที่มีความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นขาดทักษะการถ่ายทอด ภูมิปัญญาดั้งเดิมบางอย่างถูกละเลยและกำลังจะสูญหาย

ชุมชนราชธานีอโศก ขาดการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่มีความแตกต่างในสาขาเดียวกันในการนำมาใช้ เช่นเรื่องการดูแลสุขภาพ ในแต่ละฐานงานที่นักเรียนเข้าไปเรียนรู้ มีการปฏิบัติต่อนักเรียนไม่เป็นไปในแนวเดียวกัน และการประเมินผลยังไม่ได้มาตรฐานเพียงพอ ผู้ปฏิบัติงานในฐานงาน หรือที่เรียกว่าครูฐานงานขาดทักษะในการบูรณาการด้านวิชาการ ขาดการประสานร่วมมือกัน ในการบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ระหว่างครูฐานงานกับครูวิชาการ นักเรียนไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากครูฝ่ายปกครองเท่าที่ควร ปัญหาความสะอาดความเป็นระบบระเบียบ และการรักษาสมบัติส่วนกลางยังไม่ดีพอ เป็นจุดด้อยของระบบสาธารณโภคี ที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ทำให้เกิดช่องว่างละเลยในเรื่องการดูแลรักษาเกิดความเสียหายได้ เช่น การใช้รถยนต์ การเก็บรักษาเครื่องมือการเกษตร ฯลฯ การเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ที่ถูกแยกให้เป็นคนละฝ่ายกับชุมชนในภูมิภาค เป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่องค์ความรู้และภูมิปัญญา การอบรมเกษตรกรขาดการติดตามประเมินผล และการจัดกิจกรรมเสริมเท่าที่ควร ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มีปัญหาความขัดแย้งทางความคิดภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขับเคลื่อน

ในช่วงเริ่มต้น ของการก่อร่างสร้างตัว ขาดผู้นำในพื้นที่ที่เข้มแข็ง ขาดความเป็นระบบระเบียบและการรักษาสมบัติของส่วนกลาง การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อเนื่องยาวนาน (5-6 เดือน) ทำให้การพัฒนาขาดช่วงไป การเป็นชุมชนใหม่ พื้นที่ทำการกสิกรรมขาดอินทรียวัตถุอย่างมาก สมาชิกมาจากหลายพื้นที่ไม่คุ้นเคยกับพื้นที่ ต้องใช้เวลาในการศึกษาแบบลองผิดลองถูก ในการทำกสิกรรมและการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมขังในฤดูฝน ปัญหาเหล่านี้ใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ตามข้อ 4.5.2 ดังที่เสนอในลำดับต่อไป

ผลการบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย ปรากฏภาพที่ 14

ภาพที่ 14 การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

จากภาพที่ 14 พออธิบายได้ว่า ความรู้ของชุมชนได้จากทางโรงเรียนเป็นหลัก อีกส่วนหนึ่งได้มาจากชุมชน ซึ่งแหล่งความรู้แบ่งออกเป็น (1) องค์กรชุมชน ได้แก่ ฐานงานหรือกิจกรรมชุมชน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน สถานศึกษา จากเครือข่ายของชุมชน (2) สื่อ ได้แก่ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว หนังสือ ตำรา กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้มีหลายวิธี ได้แก่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสาธิตบอกเล่า การลองผิดลองถูก ที่สำคัญคือเมื่อได้รับความรู้มาแล้ว ต้องลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เกิดความรู้ด้วยปัญญา พัฒนาเป็นระดับความรู้ที่สูงขึ้น เกิดการต่อยอดองค์ความรู้ มีผลต่อการก่อตั้งพัฒนากลุ่มกิจกรรมชุมชน

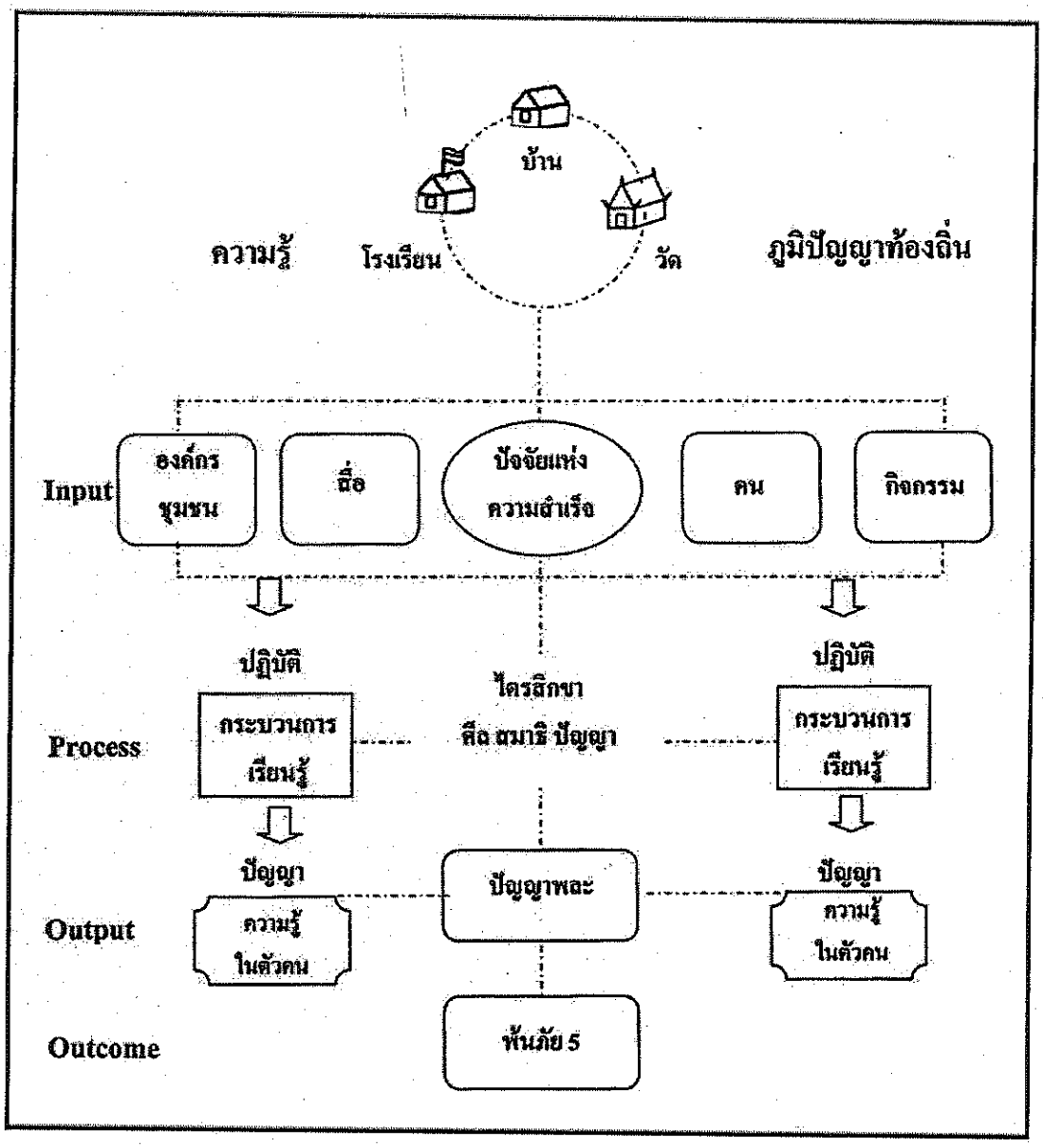
ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ได้จากทางวัดเป็นหลัก ส่วนหนึ่งได้มาจากชุมชน ซึ่งแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น แบ่งออกเป็น (1) คน ได้แก่ นักบวช พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน (2) กิจกรรมอื่นๆ ได้แก่ กิจกรรมตามฮีตคองของชาวอีสานทั่วไป และกิจกรรมของวัด กระบวนการพัฒนาภูมิปัญญา มีหลายวิธี ได้แก่ การเรียนรู้จากคำสอนของศาสนา พิธีกรรม ประเพณีวัฒนธรรม จากที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ที่สำคัญคือ ปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เกิดภูมิปัญญาที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน นำมาใช้ในวิถีการดำรงชีวิตมีผลต่อตนเองและผู้อื่น

ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติ การพัฒนาด้านวัตถุและจิตใจ และความพึงพอใจในกิจกรรมของชุมชน องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกิดขึ้น จะส่งผลให้เกิดการกินดีอยู่ดี สามารถแก้ไขปัญหา และการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองได้

4.5 การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนแห่งการเรียนรู้

4.5.1 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป และชุมชนชาวอโศก

จากข้อค้นพบตามข้อ 4.4.2 และผลการบูรณาการตามภาพที่ 14 สามารถนำมาประกอบ ในการสร้างรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยการนำรูปแบบ ที่ได้จากการบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ตามภาพที่ 14 มาบูรณาการต่อเพื่อให้ได้รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยการนำไตรสิกขาเข้ามาใช้ อันจะนำมาซึ่งปัญญาที่สัมมาทิฐิ สั่งสมเป็นพลัง เรียกว่าปัญญาพละ ซึ่งจะทำให้พ้นจากภัย คือปัญหาที่มีอยู่ ที่ใช้ได้กับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก ตามภาพที่ 15

ภาพที่ 15 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป และชุมชนชาวอโศก

รูปแบบใหม่ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป และชุมชนชาวอโศก คือกระบวนการพัฒนาประกอบด้วย การประสานกันอย่างกลมกลืนและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างบ้านวัดโรงเรียน แหล่งความรู้แบ่งออกเป็น องค์กรชุมชนและสื่อต่างๆ แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น แบ่งออกเป็น คนและกิจกรรมอื่นๆ กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลายวิธี ที่สำคัญคือ เมื่อรับความรู้มาแล้ว ต้องลงมือปฏิบัติจริง และใช้ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ ทำให้เกิดความรู้ด้วยปัญญา แล้วพัฒนาความรู้ในระดับที่

สูงขึ้น เป็นภูมิปัญญาที่ฝังลึกลงในตัวคน นำมาใช้ในวิถีการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดเป็นพลังปัญญา เรียกว่า ปัญญาพละ ซึ่งจะทำให้พ้นจากภัย คือปัญหาที่มีอยู่

หลักไตรสิกขา คือ ศีลสิกขา จิตสิกขา (สมาธิสิกขา) ปัญญาสิกขา เป็นรากฐานแนวทางประพฤติปฏิบัติทั้งภายนอกและภายใน กล่าวคือ ศีลสิกขาจะเป็นตัวกำหนดวิธีปฏิบัติในข้อสมาทานหรือพันธสัญญาที่ต้องถือปฏิบัติร่วมกันของชุมชนจนบรรลุผล สมาธิ คือ ความมั่นคงต่อพันธสัญญาหรือศีลที่ได้สมาทาน ส่วนปัญญาเป็นผลจากการปฏิบัติ บนฐานความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์คือหลักเหตุผลรู้เห็นถึงคุณค่าของการเสียสละให้กับส่วนรวม ซึ่งไตรสิกขาเป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้ากำหนดไว้ ประกอบด้วย

(1) ศีลสิกขา หมายถึง การศึกษาและปฏิบัติตามศีล ในระดับที่พอดีกับความสามารถของแต่ละปัจเจกบุคคล อันได้แก่ ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 และโอวาทปาติโมกข์ศีล การให้บรรลุศีล จึงขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของแต่ละปัจเจกบุคคล

(2) จิตสิกขา หรือสมาธิสิกขา หมายถึง สภาพทางจิตใจที่เกิดสมาธิ มีความมั่นคงแน่วแน่ มุ่งมั่น ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบทั้งหลายทั้งปวง ยังผลสัมพันธ์ต่อการประกอบกิจกรรมของส่วนรวม

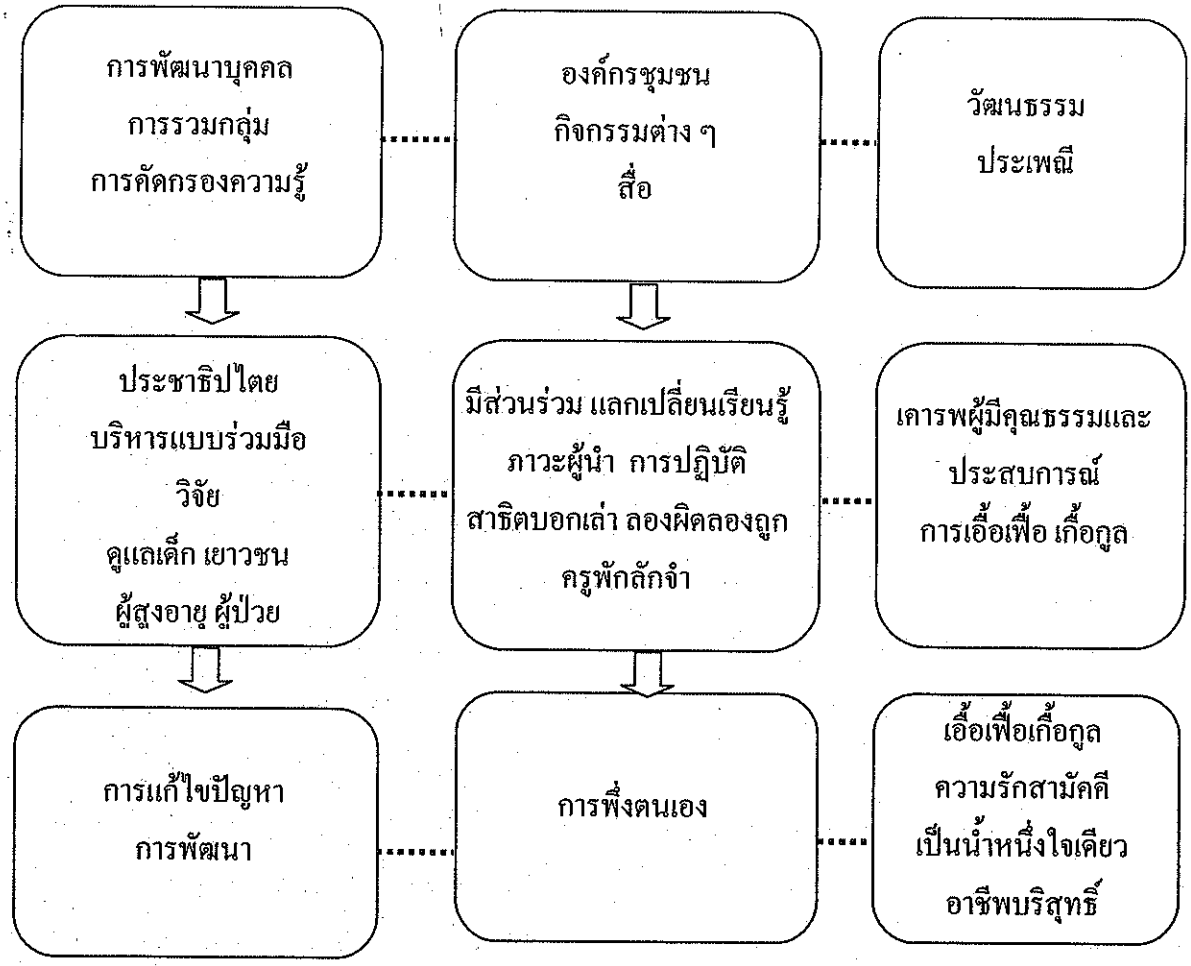
(3) ปัญญาสิกขา หมายถึง การเห็นคุณค่าและรู้แจ้ง ถึงความดี ความไม่ดี ของการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีปัญญาหยั่งรู้ถึงผลลัพธ์ที่เป็นกุศล หรือความดีงาม อกุศลคือความไม่ดีงาม ความเป็นโทษ เป็นภัย ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

กำลัง 4 ประการ ประกอบด้วย (1) ปัญญาพละ (กำลังของปัญญา) (2) วิริยพละ (กำลังของความเพียร) (3) อนวัชชพละ (กำลังของการงานอันไม่มีโทษ) (4) สังคหพละ (กำลังของการสงเคราะห์)

ผู้ประกอบด้วยกำลัง 4 ประการดังกล่าวย่อมพ้นภัย 5 คือ (1) อาชีวิกภัย (ภัยเนื่องด้วยการเลี้ยงชีพ) (2) อสิโลกภัย (ภัยจากการติเตียน) (3) ปริสสารัชชภัย (ภัยที่สะทกสะท้านในบริษัท) (4) มรณภัย (ภัยจากความตาย) (5) ทุคติภัย (ภัยที่ไปสู่นรกทางเสื่อม) (พระไตรปิฎกเล่ม 23 "พลสูตร" ข้อ 209) (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 2525)

ชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก ต้องมีศีลในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และการประกอบกิจกรรมชุมชน ปฏิบัติตามข้อตกลงให้กิจการงานของชุมชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ซึ่งจะทำให้เกิดความตั้งมั่นเป็นสมาธิ ปัญญาเป็นผลจากการปฏิบัติเป็นพลังปัญญา เป็นหนึ่งในกำลัง 4 ประการ ซึ่งมีผลเกิดการพ้นภัย 5 ประการดังกล่าว ทำให้ตนเองครอบครัวและชุมชนอยู่กันอย่างผาสุก และมีผลในระดับประเทศต่อไป

4.5.2 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป

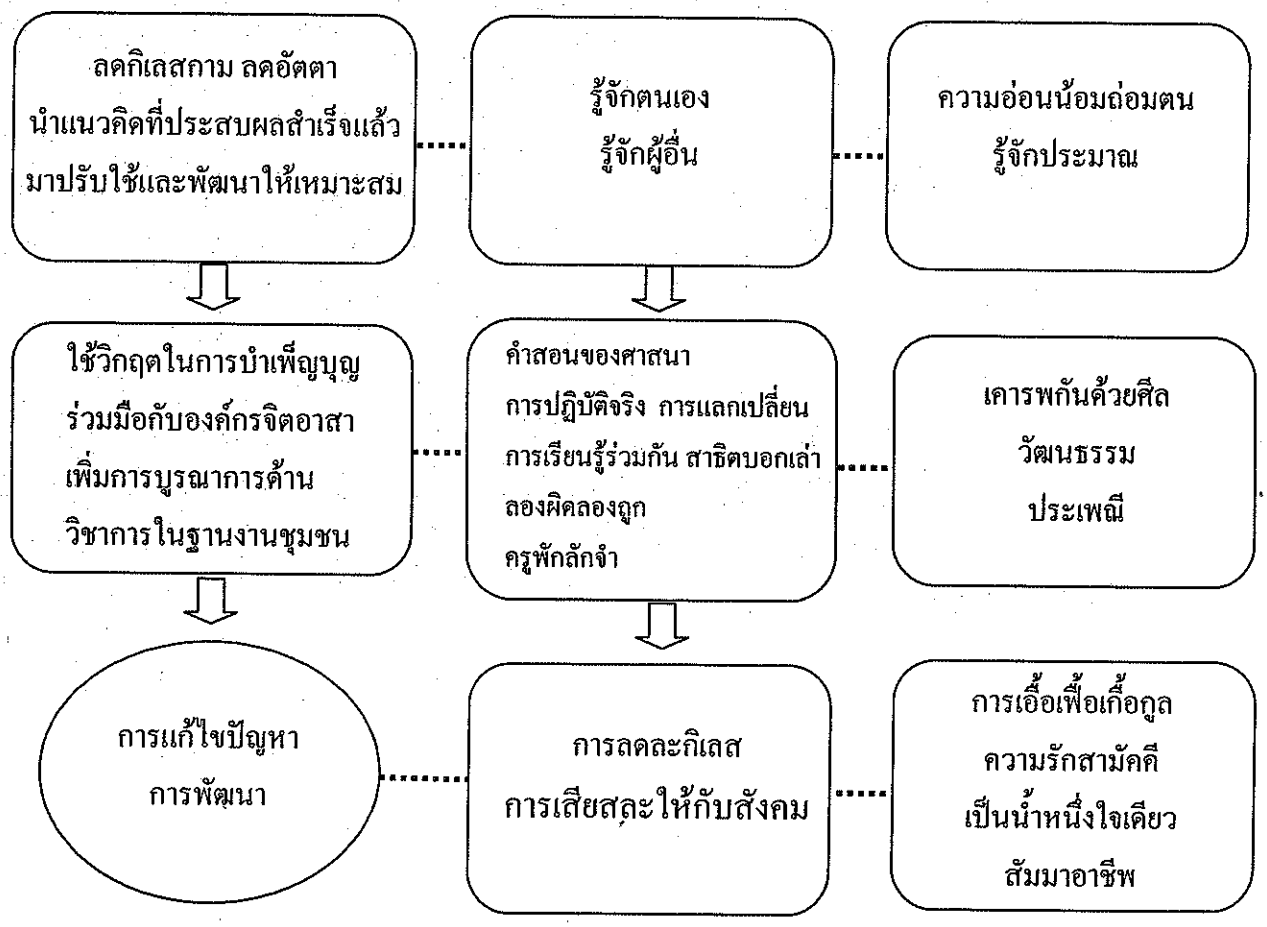

ภาพที่ 16 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป

รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป ภาพที่ 16 พออธิบายได้ว่า ปัจจัยและกระบวนการสำคัญคือ คน และการรวมกลุ่มของคนในชุมชน ผู้มีหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องพัฒนาคุณธรรมและประสบการณ์ให้สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีได้ กิจกรรมการรวมกลุ่มต้องเป็นกิจกรรมที่ชาวชุมชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน มีวิวัฒนาการจนเกิดกิจกรรมที่หลากหลาย แต่ละกิจกรรมมีความเชื่อมโยง เอื้อ เกื้อหนุนกัน จะสามารถรวมคนได้ เป็นช่องทางให้ผู้ที่มีความรู้และภูมิปัญญาอยู่ในตัว ได้แสดงบทบาทในการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนเน้นการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีระบบบ้านวัดโรงเรียนที่ประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชุมชนร่วมกันรับผิดชอบในการดูแลเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุและผู้เจ็บป่วยภายในชุมชน ใช้

หลักประชาธิปไตย และการบริหารแบบร่วมมือในการอยู่ร่วมกัน มีไตรสิกขาเป็นตัวกำกับ เชิดชูคนที่มีคุณธรรม สร้างค่านิยมที่ดีงาม การคัดกรองความรู้จากภายนอกต้องยึดหลักผลประโยชน์ที่เป็นของชาวชุมชนส่วนรวมและใช้การวิจัยร่วมด้วย ปัจจัยและกระบวนการดังกล่าวส่งผลให้เกิดการนำความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวคนออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เกิดการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมาใหม่ คือ (1) เคารพผู้มีคุณธรรม รู้คุณค่าและเคารพผู้มีภูมิปัญญาและประสบการณ์สูง (2) การเอื้อเฟื้อเกื้อกูลแบ่งปันกันภายในชุมชน และเครือข่าย (3) เกิดการช่วยเหลือกันทำงาน (4) เกิดความสัมพันธ์กันภายในชุมชนกลายเป็นความรักความอบอุ่นมีมิตรภาพ เช่นเดียวกับระบบเครือญาติ

4.5.3 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนชาวอโศก

ภาพที่ 17 รูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนชาวอโศก และชุมชนที่มีลักษณะทำนองเดียวกับระบบสาธารณโภคีของชาวอโศก

รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนชาวอโศกและหรือชุมชนที่มีลักษณะทำนองเดียวกับระบบสาธารณโภคีของชาวอโศก ภาพที่ 17 พออธิบายได้ว่า ชุมชนชาวอโศกซึ่งเป็นชุมชนจัดตั้งโดยเจตนา และหรือชุมชนที่มีลักษณะทำนองเดียวกับระบบสาธารณโภคีของชาวอโศก มีชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นหมู่กลุ่ม เพื่อวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ (1) การลดละกิเลส (2) การเสียสละให้กับสังคม กระบวนการเพิ่มพูนองค์ความรู้และภูมิปัญญา คือ การลดกิเลสกามและอัตตา นำแนวคิดที่ประสบความสำเร็จแล้วมาปรับใช้และพัฒนาให้เหมาะสม ใช้วิกฤตให้เป็นโอกาสในการบำเพ็ญบุญ การร่วมมือกับองค์กรจิตอาสาในการบำเพ็ญประโยชน์ให้กับสังคม แต่ละฐานงานของชุมชนต้องเพิ่มการบูรณาการด้านวิชาการโดยความร่วมมือกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานในฐานงานและผู้มีความรู้ความสามารถในการบูรณาการภาคปฏิบัติเข้ากับด้านวิชาการ ซึ่งจะทำให้ผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ในฐานงานได้ประโยชน์สมบูรณ์ซึ่งจะส่งผลให้มีพัฒนาการในการลดละกิเลส และการเสียสละให้กับสังคมและฝึกทักษะการทำงานได้มากขึ้น การลดกามได้จะเกิดวัฒนธรรมใหม่ เช่น การรับประทานอาหารรสจืด รสกลมกล่อมค่อนข้างจืด จะส่งผลดีต่อสุขภาพกายและจิต กลายเป็นวัฒนธรรมปฏิบัติสืบไป การลดอัตตามานะได้ทำให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เคารพกันด้วยระดับของศีล การนำแนวคิดที่ประสบความสำเร็จแล้วมาปรับใช้และพัฒนาการร่วมมือกับองค์กรจิตอาสา ในการช่วยเหลือสังคม ทำให้เกิดการเคารพผู้อื่น การลดอัตตามานะและการงานที่ได้รับการปรับปรุงพัฒนาดีแล้ว จะส่งผลต่อการเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล แบ่งปันให้กับสังคมปฏิบัติจนเป็นประเพณี เช่น การจำหน่ายอาหารในราคา 0 บาท (ให้รับประทานไม่ต้องจ่ายเงิน) เป็นนวัตกรรมใหม่ให้กับสังคม

4.6 การวิเคราะห์องค์ประกอบของระบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย

4.6.1 องค์ประกอบของระบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย

4.6.1.1 ปัจจัยนำเข้า (Input)

1) แหล่งภูมิปัญญา

- ชุมชนที่เน้นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ กิจกรรมตามฮีตค่อง ภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน และจากนักบวช ชุมชนที่เน้นความเจริญทางด้านจิตใจ ได้รับภูมิปัญญา จากนักบวช กิจกรรมของวัด พระไตรปิฎก พ่อแม่ ปราชญ์ชาวบ้าน และญาติผู้ใหญ่ ชุมชนที่เน้นความเจริญทั้ง 2 ด้านไปพร้อมๆกัน จะมีแหล่งภูมิปัญญาคล้ายคลึงชุมชนที่เน้นด้านเศรษฐกิจ

- โดยภาพรวมแล้ว พ่อแม่ และนักบวช มีบทบาทสำคัญ ในการปลูกฝังภูมิปัญญาให้กับคนในชุมชน ผู้ที่มีคุณธรรมสูงจะมีศักยภาพมากในการบอกสอนและปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง

- แหล่งภูมิปัญญา มีบทบาทสำคัญ ในการถ่ายทอดด้านคุณธรรม จริยธรรม และวิถีการดำเนินชีวิต มากกว่าภูมิปัญญาด้านการทำมาหากิน การจ้างแรงงานและเทคโนโลยี แทนการทำมาหากินแบบโบราณ ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกถ่ายทอดน้อยลง

- วัฒนธรรม ประเพณี อันดีงามหลายอย่าง ได้จางหายไปในสังคมยุคปัจจุบัน เช่น ประเพณีลงแขก วัฒนธรรมการแต่งกายแบบเรียบง่ายของคนอีสาน วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภคบริโภค วัฒนธรรมดังกล่าว จะยังคงอยู่ในชุมชนที่เน้นการพัฒนาด้านจิตใจ งานบุญสงกรานต์ของชาวอีสานได้เปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอย่างมากในตัวเมืองใหญ่ๆ มักมีการเล่นน้ำกันอย่างรุนแรง มีการใช้แป้ง น้ำแข็งหรือสีขว้างปาใส่กัน แต่ชาวบ้านอีสานในชนบทโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมแบบดั้งเดิมไว้ คือมีการสรงน้ำพระพุทธรูปทั้งที่วัดและพระพุทธรูปที่บ้าน จากนั้นจะไปสรงน้ำขอพรจากคนเฒ่าคนแก่ที่ตัวเองให้ความเคารพ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ฯลฯ ในช่วงงานนี้ชาวอีสานที่ไปทำงานต่างถิ่นจะกลับบ้านเพื่อร่วมทำบุญและพบปะกับญาติพี่น้อง บุญคูณลาน ประเพณีปัจจุบันแทบจะหาดูไม่ได้แล้ว เพราะชาวอีสานได้ทำนากันน้อยลง และนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่นการใช้เครื่องนวดข้าวแทนการนวดด้วยมือหรือใช้สัตว์นวด (ทำให้ไม่ต้องมีลานนวดข้าว)

- ทักษะการถ่ายทอดด้วยตัวอย่างที่ดี นักบวชที่ มุ่งการลดละกิเลส ฝึกฝนตนเองเป็นอย่างดี จะมีบทบาทส่งผลต่อการปลูกฝังด้านคุณธรรมมากกว่า นักบวชที่เน้นทางด้าน การทำทานและพิธีกรรม ดังคำกล่าวที่ว่า "ตัวอย่างที่ดี มีค่ากว่าคำสอน"

- ภูมิปัญญาที่เป็นเนื้อหามาจากพระไตรปิฎก จะถูกถ่ายทอดโดยนักบวช มากกว่าการศึกษาจากต้นฉบับ

- ภูมิปัญญาที่ได้จากปราชญ์ชาวบ้าน จะอยู่ในกลุ่มผู้อาวุโส ที่คอยให้คำปรึกษา แนะนำ และปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างแก่คนในชุมชน

- สำหรับชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนชาวอโศกอื่นๆ กิจกรรมของวัด เป็นแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญ รองลงมาจาก นักบวช ซึ่งมีทั้งการจัดโดยชุมชนเองและการร่วมมือกับชุมชนเครือข่าย มีการจัดต่อเนื่องจนเป็นประเพณี เช่น การอบรมธรรมะ งานตลาดอาริยะปีใหม่ ขายสินค้าต่ำกว่าทุน การจัดโรงบุญมังสวิรัติ การเปิดโอกาสให้พบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของนักเรียน นักศึกษา ศิษย์เก่า ญาติธรรมในเครือข่าย ฯลฯ

2) แหล่งความรู้อื่นๆ

- ความรู้ของชุมชนส่วนใหญ่ ได้มาจาก สถานศึกษาที่ถ่ายทอดโดยครู อาจารย์ ทั้งที่เป็นสถาบันการศึกษา หรือโรงเรียนในชุมชน และสถาบันการศึกษาในอำเภอ จังหวัดใกล้เคียง หรือในเมืองใหญ่ ชาวชุมชนทั่วไปในภาคอีสานส่วนมากมีการศึกษาในระดับประถมศึกษา คนรุ่นหลัง จะได้รับการสนับสนุนให้มีการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น

- ในยุคปัจจุบัน ศูนย์เรียนรู้ชุมชนได้เข้ามามีบทบาท ในการให้การฝึกอบรม มีทั้งที่จัดตั้งเป็นทางการ และการใช้สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งของชุมชนในการให้การอบรม พบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ชุมชนแต่ละแห่งจะมีรูปแบบของศูนย์เรียนรู้ที่ต่างกันแล้วแต่ความเหมาะสม องค์ประกอบที่สำคัญของศูนย์เรียนรู้ชุมชน คือ สถานที่ในการสาธิต บอกเล่า แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเรียนรู้จากฐานงานกิจกรรมชุมชน กิจการของชาวบ้าน ศูนย์เรียนรู้ฯที่จัดตั้งเป็นทางการ จะมีการจัดฐานเรียนรู้ เป็นสัดส่วน

- โทรทัศน์เป็นช่องทางการรับข่าวสาร และความรู้เสริมในงานที่ทำอยู่ โดยเฉพาะในภาคอีสานที่ทำการเกษตร โทรทัศน์ทุกวันนี้เป็นธุรกิจ เนื้อหาการนำเสนอ และการโฆษณาเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มนายทุนหากแยกแยะไม่ออกอาจหลงทางได้ง่าย โดยเฉพาะการโฆษณาในลักษณะมอมเมา ชวนเชื่อ

- ชาวชุมชนโดยภาพรวมจะอ่านหนังสือน้อย จึงไม่ค่อยได้รับความรู้จากหนังสือ ตำรา

- ชุมชนมีหอกระจายข่าวเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการประชาสัมพันธ์บอกข่าว ให้กิจกรรมชุมชนดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

- โดยภาพรวม แหล่งความรู้ชุมชน ประกอบด้วย โรงเรียน สถานศึกษา ครู อาจารย์ ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ฐานงานหรือกิจการชุมชน กิจการของชาวบ้าน โทรทัศน์ หนังสือ ตำรา และหอกระจายข่าว

4.6.1.2 กระบวนการ (Process) กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับชุมชนที่เน้นการพัฒนาด้านจิตใจ คือ การเรียนรู้จากคำสอนของศาสนา ทั้งชุมชนที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ชุมชนที่เน้นการพัฒนาด้านจิตใจ และชุมชนที่มีการพัฒนาทั้ง 2 ด้าน มีกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ คือการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

2) การเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง ใช้ได้กับการประกอบอาชีพ ทำมาหากิน และการประพฤติปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะชุมชนชาวอโศก ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝน

เศรษฐกิจพอเพียง จะใช้กระบวนการเรียนรู้จากคำสอนของศาสนาและ เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ซึ่งหมายถึงการนำคำสอนทางศาสนา มาประพฤติปฏิบัติจนเห็นผลสามารถลดละกิเลสส่วนตนได้ และช่วยเหลือสังคม ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว

3) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จะมีมากในชุมชนผู้ปฏิบัติธรรม ในส่วนของชุมชนที่เน้นด้านเศรษฐกิจ จะมีเวลาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันน้อย เนื่องจากต้องขยันทำมาหากินให้เวลากับการทำงานมากกว่า

4) ชุมชนจะใช้วิธีการสาธิต บอกเล่า ในการให้การอบรมของศูนย์เรียนรู้ชุมชน และการให้ความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงาน

5) การเรียนรู้จากพิธีกรรม หรือประเพณี ของชุมชน เป็นการเพิ่มความมั่นคง ความรักสามัคคีของคนในชุมชน ขวัญกำลังใจในการประกอบอาชีพ

6) การเรียนรู้จากวัฒนธรรม มีทั้งวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ถือปฏิบัติกันมา และวัฒนธรรม เฉพาะกลุ่มคน วัฒนธรรมดั้งเดิม ได้แก่ วัฒนธรรมการลงแขก การแต่งกายแบบชาวอีสาน ฯลฯ วัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม เช่น ในกลุ่มชาวอโศก มีวัฒนธรรมการแต่งกายในรูปแบบชาวอโศก วัฒนธรรมการรับประทานมังสวิรัติ การทักทายด้วยคำว่า “เจริญธรรม” วัฒนธรรมการบอกข้อบกพร่องซึ่งกันและกัน ฯลฯ ซึ่งหลายวัฒนธรรมเป็นกุศโลบายที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม เช่น วัฒนธรรมการทักทายด้ายคำว่า “เจริญธรรม” ช่วยเสริมสร้างการมีสัมมาคารวะ การลดความขัดแย้ง ก้าวร้าว และเตือนสติให้ตั้งใจปฏิบัติธรรมให้เจริญ วัฒนธรรมการไม่สวมรองเท้า ทำให้มีสติในการก้าวเดิน เป็นผลดีต่อสุขภาพ เพราะได้นวดเท้า ฯลฯ ผู้ที่มีบทบาทในการสร้างวัฒนธรรมของชาวอโศก คือ สมณะโพธิรักษ์

7) การสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และการบันทึกองค์ความรู้ด้วยเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ ชุมชนโดยทั่วไป มีการบันทึก จัดพิมพ์ องค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาของชุมชนน้อย หรือไม่มี ชุมชนชาวอโศก ได้มีการจัดพิมพ์องค์ความรู้และภูมิปัญญา ในเรื่องคุณธรรม แง่คิดมุมมองที่จะเป็นประโยชน์ รายชื่อหนังสือมีทั้งหมดมากกว่า 50 ชื่อเรื่อง มีวารสาร หนังสือพิมพ์ ออกเผยแพร่อีกหลายฉบับ เช่น วารสาร สารอโศก ดอกหญ้า แสงสูญ ดอกบัวน้อย หนังสือพิมพ์ เราคิดอะไร และหนังสือพิมพ์ชาวอโศก เป็นการพิมพ์ออกเผยแพร่ทั่วไป ไม่จำกัดเฉพาะในกลุ่มชาวอโศก การบันทึกองค์ความรู้ลงในแผ่น CD DVD และ VDO ออกเผยแพร่

8) การลองผิดลองถูก เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ใช้มากในชุมชนตั้งใหม่ คือ ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องของการทำกสิกรรม การแก้ไขปัญหาน้ำท่วมขังในฤดูฝน การขายอาหารในราคา 0 บาท ชาวชุมชนจะรู้รายละเอียดพยายามหาวิธีการทำงานแบบลองผิดลองถูก

ปรับปรุงแก้ไข ปรับเปลี่ยน จนพบการลงตัว สามารถทำกิกรรมได้ผล ปัญหาน้ำท่วมขังหมดไป หาความลงตัวจนสามารถขายอาหารในราคา 0 บาท ได้ทั้งร้าน

4.6.1.3 ผลที่ได้รับ (Output)

1) ผู้นำ

ความศรัทธาที่มีต่อผู้นำ ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีภาวะผู้นำสูง มีความเข้มแข็ง เสียสละ เป็นที่น่านับถือศรัทธา จะมีผลต่อการขับเคลื่อนชุมชนได้มาก ผู้นำทางจิตวิญญาณเกิดจากการสั่งสมบารมี การปฏิบัติให้เห็นจริง การพูดและการกระทำสอดคล้องกัน ผู้นำที่ดีต้องลดละกิเลสความเป็นแก่ตัว รู้เท่าทันสถานการณ์ จะนำพาชุมชนอยู่ได้

2) วิถีชีวิต

- ระบบสาธารณโภคี กินใช้ร่วมกัน ทำงานโดยไม่รับค่าตอบแทน เป็นการเสริมแรงให้มีทุนดำเนินกิจกรรมชุมชนที่มากขึ้น คนในชุมชนเป็นคนจน แต่สมบัติส่วนกลางและกิจกรรมกิจการจะมีมากขึ้น เมื่อคนมีความเจริญด้านจิตใจก็จะเข้ามาร่วมสืบสานงานบุญ ทำให้คนขยัน มีสมรรถนะ ส่งผลต่อปริมาณและคุณภาพของงาน

- ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เกิดจากการยอมรับในวิถีชีวิตและหลักศีลธรรมที่ตรงกัน เป็นการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน กิจกรรมดำเนินไปด้วยความสมัครใจ

3) ความสัมพันธ์

- การให้ความสำคัญต่อส่วนรวมหรือส่วนกลางมากกว่าส่วนตน คนที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน จะได้รับการยอมรับนับถือ และทำประโยชน์ได้มาก การรวมตัวกันของบุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวจะมีพลังในการขับเคลื่อนชุมชนได้ดี ส่งผลให้เกิดความผาสุกแก่คนในชุมชน

- การประสานงานระหว่าง บ้านวัดโรงเรียน ชุมชนที่มีเนื้อที่บ้านวัดโรงเรียนติดต่อกันไม่แยกห่างออกไป มีการร่วมมือกันโดยไม่แยกส่วนจะส่งผลดีซึ่งกันและกัน

- ความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกมีได้หลายช่องทาง เช่น การให้การอบรม ศึกษาดูงาน การขายสินค้า การให้บริการด้านสุขภาพ การเผยแพร่วิทยุโทรทัศน์

- ความสัมพันธ์กับองค์กรเครือข่าย มีหลายช่องทาง เช่น การประสานงานกันเพื่อช่วยเหลือสังคมในยามวิกฤต ร่วมกันเคลื่อนไหวทางการเมือง ร่วมกันจัดกิจกรรมพัฒนาบุคลากรด้วยวิธีต่างๆ การเข้าร่วมงานประเพณี การแลกเปลี่ยนผลผลิต การหมุนเวียนบุคลากร การร่วมกันกำหนดและควบคุมนโยบาย การร่วมประชุมเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา การร่วมมือกับเครือข่ายอย่างเข้มแข็ง มีผลต่อการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ

4) มีการสร้างเครือข่าย ขยายกลุ่มงาน

ชุมชนที่กระตือรือร้นในการเรียนรู้ นำความรู้มาปฏิบัติจริง จนเกิดเป็นกลุ่มงานปฏิบัติ ต่อยอดองค์ความรู้ จะเป็นเหตุปัจจัยในการขยายกิจกรรมชุมชนออกไปเรื่อยๆ เป็นพลังความเข้มแข็งในการพึ่งตนเอง เมื่อสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกจะก่อให้เกิดเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้

5) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

- การผสมผสานความหลากหลาย โดยมีความขัดแย้งที่พอเหมาะจะก่อให้เกิดความเจริญ การมีระดับการศึกษาที่หลากหลายทำให้มีช่องทางเข้าถึงความรู้ได้มากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น การไปเข้ารับการอบรมศึกษาดูงานของชุมชนราชธานีอโศก ที่โรงเรียนชาวนาคานาอาน ประเทศเกาหลีใต้ ไปดูงานมูลนิธิพุทธฉือจี้ ประเทศไต้หวัน การเข้ารับการอบรม ศึกษา ดูงานการจัดการขยะที่บริษัทวงษ์พาณิชย์ จำกัด จังหวัดพิษณุโลก ฯลฯ

- การประสานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน ความเจริญด้านการศึกษา การสื่อสาร การเดินทาง การซื้อขาย ทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันลดน้อยลง

6) ประเพณี วัฒนธรรม

- ชุมชนที่เน้นการทำบุญทำทาน และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะปลูกฝังด้านคุณธรรมจริยธรรม ได้น้อยกว่า ชุมชนที่เกิดจากการละบ้านช่องเรือนชานมาอยู่ร่วมกันเพื่อศึกษาปฏิบัติธรรม

- การสืบทอดผ่านวัฒนธรรม ประเพณี ชุมชนที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและจิตใจ จะงดการจัดงานประเพณีที่มีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย มีวัฒนธรรมใหม่เป็นของชุมชนเอง นำเอาวัฒนธรรมประเพณีดั่งเดิมมาดัดแปลงใช้ให้เหมาะกับยุคสมัย มีการผสมผสานวัฒนธรรมของคนที่มีรากเหง้าต่างกัน

7) การสื่อสาร

ช่องทางการสื่อสาร ในการแสดงธรรมของพระสงฆ์ตามวัดโดยทั่วไปส่วนใหญ่เป็นการสื่อสารทางเดียว แสดงธรรมแล้วก็จบ ไม่เปิดโอกาสให้ญาติโยมซักถาม การแสดงธรรมของชาวอโศก มีการสื่อสาร 2 ทาง ผู้ฟังสามารถซักถามได้โดยเฉพาะการแสดงธรรมของสมณะโพธิรักษ์ เช่น การจัดอบรมธรรม ในช่วง 2-3 วันสุดท้าย จะมีรายการตอบปัญหาในรายการภาคบ่าย การแสดงธรรมผ่านสื่อโทรทัศน์ในรายการสงครามสังคมธรรมะการเมือง จะจัดสรรเวลาครึ่งหนึ่งให้ถามปัญหาทั้งผู้ชมในห้องส่งและผู้ชมทางบ้านโดยผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ การพบปะกับชาวอโศกในลักษณะเอื้อไออุ่นจะเปิดโอกาสให้พูดคุยได้ทุกเรื่อง

4.6.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

4.6.2.1 คน (Man)

1) การเข้ารับการศึกษาระดับสูงขึ้นในสถานศึกษา ทำให้แยกคนออกนอกชุมชน โอกาสของการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาจากคนในชุมชนลดน้อยลง

2) แหล่งข้อมูลและช่องทาง การเผยแพร่ภูมิปัญญา นับวันจะน้อยลง เนื่องจากความรู้ในตัวคน ได้หายไปกับการเสียชีวิตของผู้มีภูมิปัญญา

3) คนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสำคัญในรากเหง้า ท้องถิ่นของตนเอง ไม่สนใจที่จะรับการถ่ายทอดภูมิปัญญา เห็นว่าเป็นเรื่องลำบาก ยุ่งยาก มีหลายขั้นตอนและใช้เวลามาก สกปรก โบราณ ไม่ทันสมัย ฯลฯ

4) ขาดแคลนบุคลากร ที่จะมาทำหน้าที่ถอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา และสถานที่ในการจัดเก็บองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ในระบบคอมพิวเตอร์ หนังสือ วิดีโอ และสื่ออื่นๆ

4.6.2.2 เงิน (Money)

การให้ความสำคัญด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ ทำให้คนในชุมชนมุ่งหาเงิน คนในชุมชนเปลี่ยนจากการแบ่งปัน แลกเปลี่ยน มาเป็นการซื้อขายแทน

4.6.2.3 วัสดุสิ่งของ (Materials)

1) ผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดความมักง่าย ทำให้คนไม่พยายามพึ่งตนเอง ในการใช้วัสดุจากธรรมชาติ มาเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต

2) วัสดุจากธรรมชาติหาได้ยาก เนื่องจากขาดการอนุรักษ์ ปลูกเพิ่มเติม

4.6.2.4 การจัดการ (Management)

ระบบการติดต่อสื่อสาร คนมีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนกันน้อยลง อันเนื่องมาจาก การเปลี่ยนแปลงการใช้พาหนะในการเดินทาง การจ้างงานการใช้เทคโนโลยีแทนแรงงานของคนในครอบครัวหรือการลงแขก การซื้อสินค้าตามห้างร้านหรือรับบริการในเมืองทำให้สถานที่ที่เคยเป็นที่พบปะกันน้อยลง เช่น ร้านค้า ร้านตัดผม

4.6.3 ความยั่งยืน

4.6.3.1 ชุมชนมีความกระตือรือร้น ในการเรียนรู้โดยการลงมือปฏิบัติ และร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับหมู่บ้านและเครือข่าย มีความพยายามที่จะนำความรู้ภายในตัวเอง ผ่านการปฏิบัติ

4.6.3.2 มีกลไกหนุนเสริมการเรียนรู้ ผ่านระบบบ้านวัดโรงเรียนอย่างไม่แยกส่วน ประสานกับเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

4.6.3.3 การดำเนินชีวิตด้วยการพัฒนาด้านจิตใจมากกว่าด้านวัตถุ พยายามใช้ปัญญาและทรัพยากรที่มีอยู่ให้คุ้มค่าที่สุด โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคล ด้วยการระดมสมอง หมั่นปรึกษาหารือ ใช้แรงงานพลังความสามัคคีแทนการใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องจักรกล

4.7 อภิปรายผลการวิจัย

จากสรุปผลการวิจัย มีประเด็นที่น่าสนใจที่นำมาอภิปรายผล ได้ดังนี้

4.7.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีแหล่งที่มา 2 แหล่งใหญ่ๆ คือ คน และกิจกรรมต่างๆ คน จึงเป็นแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญ เนื่องจากเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวบุคคล ส่งผ่านให้บุคคลทั้งโดยตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ นอกจากถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้ว ยังมีวิธีซึมซับจากการอยู่ใกล้ชิดโดยไม่รู้ตัว ตั้งแต่เกิดได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัว พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ที่คอย ขัดเกลาอบรม สั่งสอนลูกหลาน ให้เป็น คนดีมีศักยภาพ จากนั้นได้เรียนรู้จากผู้นำ เช่น พระ ผู้อาวุโสในชุมชน

สอดคล้องกับงานวิจัยของ วราภรณ์ หลวงมณี (2544) ที่พบว่า แหล่งสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านส่วนใหญ่ คือ แหล่งบุคคล ศูนย์เรียนรู้ของเครือข่าย และแหล่งสารสนเทศที่เป็นสื่อใกล้ตัว รูปแบบการจัดการสารสนเทศที่เหมาะสมกับการทำงานในลักษณะเครือข่าย ได้แก่ การจัดหาและผลิตสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านจากตัวบุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิคส์ และนักวิชาการ จากการวิจัยของ ศิรานุช อ่อนอ้น (2548) พบว่า การดูแลรักษาสุขภาพแบบดั้งเดิมและสืบทอดกันมาได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษโดยครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน นอกจากนั้นได้เรียนรู้จากผู้นำ เช่น พระ ผู้อาวุโสทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งเป็นผู้รู้หรือภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพ สอดคล้องกับแนวคิดของ วิจารณ์ พานิช ที่ให้ความสำคัญและคุณค่าความรู้ในตัวคนว่า ความรู้ในตัวคนไม่สามารถเสนอออกมาเป็นคำพูดได้ทั้งหมด การเห็นคุณค่า และรู้จักนำพลังปัญญาที่มีอยู่ในตัวคนมาสร้างคุณค่าและมูลค่า จะเคารพและให้เกียรติคนทุกระดับ เป็นพื้นฐานของสังคมสมานฉันท์ และ ภราดรภาพ สังคมใด ชุมชนใด หรือองค์กรใดสร้างสรรค์บรรยากาศเช่นนี้ได้ จะเกิดพลังชุมชนที่ยิ่งใหญ่ (วิจารณ์ พานิช, 2554 : เว็บไซต์) และงานวิจัยของประดินันท์ อุปรมัย (2549) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความรู้ในตัวคนว่า ความรู้ที่ได้รับจากบรรพบุรุษ และความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นจากการค้นพบด้วยตนเอง เป็นความรู้ในตัวคน เมื่อผู้มีความรู้เหล่านั้นเสียชีวิต ความรู้เหล่านั้นก็สูญหายไปด้วย

ข้อสรุปเชิงทฤษฎี ผลการศึกษาเกี่ยวกับแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นทรัพยากรบุคคล อธิบายโดยทฤษฎีการเรียนรู้จากสังคม (Social Cognitive Theory) ที่กล่าวว่า พฤติกรรมของ

มนุษย์ เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากปัจจัยทางสภาพแวดล้อมและปัจจัยส่วนบุคคลร่วมกัน จากการเรียนรู้โดยการสังเกต หรือการเลียนแบบพฤติกรรมของตัวอย่าง (Bandura, 1986)

4.7.2 องค์ความรู้และภูมิปัญญาแบบอีสาน ถ่ายทอดพร้อมไปกับการปฏิบัติเสมอ ซึ่งต่างจากความรู้ในตำรา เช่น การถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำมาหากิน เริ่มต้นจากการสังเกตจากผู้มีอาชีพเดิม เมื่อสงสัยจะซักถามแล้วนำไปปฏิบัติ เมื่อมีข้อสงสัยอีกจะซักถามซ้ำและนำไปปฏิบัติ จนชำนาญสามารถประกอบอาชีพได้ การพัฒนาด้านจิตใจก็เช่นเดียวกัน ต้องผ่านการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ เริ่มจากการรักษาศีล สั่งสมเป็นสมาธิ และนำมาซึ่งปัญญา ซึ่งต้องมีผู้รู้คอยสั่งสอนให้คำแนะนำอย่างต่อเนื่อง

สอดคล้องกับงานวิจัยของ พจนา เอื้องไพบูลย์ (2546) ที่พบว่า กิจกรรมการเรียนรู้หลายลักษณะร่วมกัน ที่ทำให้ศักยภาพของชุมชนเพิ่มขึ้น ได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การสนทนา พบปะหารือ และประชุม การสังเกตผลของกิจกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน การฝึกอบรมและดูงานในพื้นที่จริง การเรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ และการเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ของชุมชน จากการวิจัยของ ทรงศิริ สาประเสริฐ (2541) พบว่า การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ใช้วิธีการบอก ให้ผู้เรียนเป็นผู้ถาม ทำให้ดูและให้ปฏิบัติด้วยตนเอง และมีความเห็นว่าวิธีการที่ดีที่สุดในการถ่ายทอดความรู้คือ การให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง และทรงคุณ จันทจร (2544) พบวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ ผ่านทางพิธีกรรม ผ่านการให้ลงมือปฏิบัติจริง หลักคำสอนในพุทธศาสนา การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ นิทานพื้นบ้าน ลองผิดลองถูก จารีตกฎเกณฑ์ข้อห้าม และการแอบจดจำและแอบปฏิบัติที่เรียกว่า ครูพักลักจำ

สอดคล้องกับแนวคิดความรู้ในตัวคน คือ ความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ไม่สามารถอธิบายโดยใช้คำพูดได้ มีรากฐานมาจากการกระทำและประสบการณ์ มีลักษณะเป็นความเชื่อ ทักษะ และเป็นอัตวิสัย (Subjective) ต้องการการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ มีลักษณะเป็นเรื่องส่วนบุคคล มีบริบทเฉพาะ (Context-specific) ทำให้เป็นทางการและสื่อสารยาก (วิกิพีเดีย, 2554 : เว็บไซต์)

ข้อสรุปเชิงทฤษฎี ตรงกันทฤษฎีปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ที่มีหลักการว่า บุคคลจะเรียนรู้ในสิ่งใดนั้น ประการ แรกต้องมีการปฏิบัติ และการสังเกตผลที่จะเกิดขึ้น จากนั้นจะมีความเห็น และความรู้ตามมา เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สติปัญญาหรือความรู้เป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายของชีวิต ความรู้เกิดจากประสบการณ์ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไม่ตายตัว สามารถนำมาปฏิบัติให้เกิดผลจนเป็นที่พึงพอใจได้ (ปรัชญาญาณวิทยา, 2552 : เว็บไซต์)

4.7.3 การมีส่วนร่วมและการขับเคลื่อนโดยผู้นำ กระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีต่างๆ ที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชน ต้องอาศัยปัจจัยที่มีอยู่ในชุมชน ช่วยขับเคลื่อนเช่น

ผู้นำ หากผู้นำเป็นผู้ใฝ่รู้ นำความรู้ที่ได้มาจากนอกชุมชนมาทดลองปฏิบัติ และเผยแพร่ จะมีผลต่อชุมชนทำให้ชาวชุมชนเข้ามาร่วมเรียนรู้ จนเกิดเป็นกลุ่มสนใจกลายเป็นกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมาได้ในชุมชน ระบบสาธารณโภคีของชาวอโศก มีผลให้คนนำองค์ความรู้ที่หลากหลายเข้ามารวมกัน สามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม เป็นปัจจัยช่วยสร้างวงจรการผลิต เสริมแรงให้มีทุนด้านต่างๆ ในการประกอบกิจกรรม กิจการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่น มีวิธีการที่ดี ผู้มีความรู้ความสามารถที่มีใจเป็นกุศล จะเข้ามาร่วมให้ความรู้ ให้คำแนะนำ และมาช่วยลงมือปฏิบัติ เพราะถือว่าเป็นงานการกุศล ได้มาเสียสละทำบุญตามความรู้และความสามารถของแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม

สอดคล้องกับงานวิจัยของ เทียมจันทร์ ลมงาม (2536) พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาชนบทบ้านหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มากที่สุดคือปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น รองลงมาคือปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัจจัยด้านผู้นำในการพัฒนา และปัจจัยด้านการติดต่อสัมพันธ์กับข้าราชการหรือหน่วยงานของรัฐและเอกชนตามลำดับ การวิจัยของ ดำรงศักดิ์ บุญลา (2531) พบว่า เงื่อนไขหลักที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ คุณลักษณะและบทบาทของผู้นำชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการเปลี่ยนแปลง และการให้การศึกษาแก่ประชาชน สุทธิชัย หาญตระกูล (2543) พบว่า เงื่อนไขของความสำเร็จที่โรงสีข้าวชมรมรักษ์ธรรมชาติ นำมาใช้ ประเมินความสำเร็จประกอบด้วย เงื่อนไขของการสร้างผลกำไร เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม เงื่อนไขของความเชื่อมั่นที่มีต่อผู้นำ และเงื่อนไขของการกระจายผลประโยชน์ไปสู่สมาชิกชมรม สนิท ขาวสะอาด (2539) พบว่า ปัจจัยด้านผู้นำ ทั้งด้านผู้นำทางสังคมและผู้นำในครอบครัว ปัจจัยด้านการจัดการของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในด้านการนิเทศงาน ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจและผลประโยชน์ที่ประชาชนได้รับ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสาธารณะท้องถิ่นอำเภอเมืองนครพนมและอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม วีระพล ชัยมะดัน (2538) พบว่า ด้านเจตคติของชาวบ้านมีการยอมรับผู้นำหมู่บ้านที่ดีโดยชาวบ้านให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญภายในที่ทำให้หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

4.7.4 บ้าน วัดโรงเรียน ที่มีการสอดประสานที่ดีจะส่งผลสูงต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ประโยชน์แก่ประชาชนและเยาวชน เช่น การพัฒนาด้านจิตใจ ได้จากทางวัดเป็นหลัก บ้านหรือครอบครัวมีบทบาทในการขัดเกลาคนในครอบครัว พ่อแม่ที่ไม่มีอบายมุขส่งผลถึงบุตรหลานให้รอดพ้นจากอบายมุขได้ด้วย นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็ก ควบคู่ไปกับการจัดการเรียนการสอนด้านวิชาการ ครูต้องคอยดูแลกิริยามารยาทของนักเรียนควบคู่ไปกับการสอน

สอดคล้องกับงานวิจัยของ จุรีภัทร์ ขาลสุวรรณ (2544) ที่พบว่า สภาพครอบครัวของผู้ที่ได้รับการยอมรับของ สังคม จะเป็นลักษณะของครอบครัวขยาย ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มในระบบของเครือญาติที่ เข้มแข็ง อยู่ร่วมกันแบบสันติสงบสุข มีความเคารพนับถือผู้อาวุโสเป็นหลักสำคัญ ของการดำเนินวิถีชีวิต กฎระเบียบต่างๆ ที่มีอยู่ในครอบครัวจะสัมพันธ์กับวิถี ของการดำรงชีวิต โดยยึดมั่นในหลักคำสอนของ พระพุทธเจ้าอย่างแรงกล้า ผู้อาวุโสของครอบครัวซึ่งเป็นผู้ที่มี ความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์และประสบความสำเร็จในผลงาน และการดำรงชีวิต เป็นที่เคารพนับถือของสมาชิก ภายในครอบครัว และสังคมจะทำหน้าที่เป็น ผู้ถ่ายทอดความรู้ ขัดเกลาอบรม สั่งสอนลูกหลาน ให้เป็นคนดีมีศักยภาพ และมีอาชีพที่มั่นคงต่อวงศ์ตระกูล และสังคม กิตติศักดิ์ แสนประดิษฐ์ (2539) พบว่า ผลจากการประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าว ของชาวบ้านนาสะไมย์ ตำบลนาสะไมย์ อำเภอเมือง จังหวัดโสธร ที่มีต่อสังคม ได้แก่การทำให้ความสัมพันธ์ทางครอบครัวและเครือญาติมีมากขึ้นโดยสมาชิกในครอบครัวมีส่วนช่วยเหลือกันสานกระติบข้าว ทรงคุณ จันทจร (2544) พบว่าโครงสร้างสังคมที่มีหน้าที่ให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงโดยตรง ได้แก่ระบบครอบครัว และเครือญาติ และใช้ระบบย่อยของโครงสร้างสังคมด้านอื่นช่วยให้การศึกษาโดยอ้อม ซึ่งสุริยน จันทรนคร (2536) พบว่า สถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบันศาสนาและความเชื่อและสถาบันการศึกษามีความสัมพันธ์ในการพัฒนาชุมชน แต่สถาบันครอบครัวและเครือญาติมีบทบาทมากที่สุดในการพัฒนาชุมชนของหมู่บ้านโหรา อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

4.7.5 การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้จากพื้นที่วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับ แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาชุมชน มีข้อค้นพบ ที่สามารถนำมาสร้างรูปแบบได้ คือ แหล่งความรู้ประกอบด้วย (1) องค์กรชุมชน ได้แก่ ฐานงาน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน สถานศึกษา องค์กรเครือข่าย (2) สื่อ ได้แก่ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว หนังสือ ตำรา แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย (1) คน ได้แก่ นักบวช พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน (2) กิจกรรมต่างๆ ได้แก่ กิจกรรมของวัด กิจกรรมตามฮีตคอง

ข้อค้นพบดังกล่าวเป็นภาพรวม ที่ให้สามารถมองเห็นและนำไปสร้างรูปแบบที่สื่อให้พอเข้าใจ แต่สภาพความเป็นจริงแล้ว ไม่มีการแยกส่วนขาดออกจากกัน ในการถ่ายทอดความรู้จะมีการสอดแทรกภูมิปัญญาแบบบูรณาการเข้าไปด้วยเสมอ เช่น ศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่จัดเป็นแหล่งความรู้ นอกจากการให้ความรู้ในเรื่องที่จะเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตและพัฒนาชุมชนแล้ว ยังสอดแทรกคุณธรรม รณรงค์ให้ลด ละ เลิก อบายมุข สถานศึกษานอกจากให้ความรู้ตามหลักสูตรแล้ว ยังมีกิจกรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมไปด้วย เช่นเดียวกัน แหล่งภูมิปัญญาก็มีการ

สอดแทรกความรู้ด้านต่างๆไปด้วย พ่อแม่ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่ลูกหลานขณะเดียวกันก็ถ่ายทอดความรู้ด้านต่างๆ ไปด้วย เช่น การทำไร่ ทำนา ทำอาหาร

แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญา จะมีการบูรณาการกันไป ตามองค์ประกอบปัจจัย พ่อแม่บางครอบครัวเป็นแหล่งความรู้ บางครอบครัวเป็นแหล่งภูมิปัญญา บางครอบครัวเป็นได้ทั้งแหล่งความรู้และภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้านบางคนเป็นแหล่งความรู้ บางคนเป็นแหล่งภูมิปัญญา บางคนเป็นได้ทั้งสองแหล่ง การถ่ายทอดก็นำสิ่งที่มีอยู่ในตัวคนออกมาสู่ผู้รับที่มีทั้ง 2 ส่วนเช่นกัน

สอดคล้องกับงานวิจัยของ ขนิษฐา ศรีรัตน์ (2538) พบว่า แหล่งความรู้ดั้งเดิม เริ่มจากสถาบันครอบครัว ได้แก่ พ่อแม่ และเครือญาติอาวุโส ได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องอาชีพ การดำรงชีวิตเพื่ออยู่รอด และการอบรมกล่อมเกลาด้านศีลธรรม จริยธรรมแก่สมาชิกในครอบครัว แหล่งความรู้ดั้งเดิมต่อจากสถาบันครอบครัว คือ พระและผู้รู้ที่เคย บวชเรียนมาก่อน ถ่ายทอดเรื่องราวของศาสนา ศีลธรรม และการรู้หนังสือให้กับสมาชิกที่บวชเรียน

4.7.6 การปฏิบัติศีลและกำลังปัญญา ชุมชนที่ได้รับความเดือนร้อนอยู่ทุกวันนี้ เกิดจากความบกพร่องในศีล หากบุคคล ครอบครัว หรือชุมชน ได้รับความเดือดร้อนให้กลับมาทบทวนศีลแต่ละข้อ ในจำนวนศีล 5 ข้อที่พึงมี แล้วทำการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ก็จะได้ความสุขกลับคืนมาได้ ดังคำกล่าวที่ว่า "ศีลนำสุขมาให้" เมื่อปฏิบัติศีลได้ดีจะสั่งสมเป็นสมาธิ คือความตั้งมั่น ส่งผลให้เกิดปัญญาสามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนไปได้อย่างถูกทาง

พระพุทธศาสนา ได้สอนไว้ว่า การมีกำลังปัญญา จะส่งผลให้พ้นจากภัย คือ ไม่ไปสู่ทางเสื่อม จะไม่มีภัยเนื่องด้วยการเลี้ยงชีพ ซึ่ง ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า กำลัง 4 ประกอบด้วย (1) ปัญญาพละ (2) วิริยพละ (3) อนวัชชพละ (4) สังคหพละ เมื่อมีกำลัง 4 นี้ ย่อมพ้นภัย 5 คือ (1) อาชีวิกภัย (2) อสิโลกภัย (3) ปริสสารัชชภัย (4) มรณภัย (5) ทุคติภัย (พระไตรปิฎกเล่ม 23 "พลสูตร" ข้อ 209) (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 2525)

สอดคล้องกับ วิจารณ์ พานิช ที่กล่าวถึงคุณค่าของการรับความรู้ ไปในทางดี ดังนี้ (1) การยกระดับความรู้ เกิดความรู้ความเข้าใจวิธีการปฏิบัติงานความรู้ที่ได้รับก็จะเป็นความรู้ที่ยกระดับขึ้นจากเดิม (2) มิตรภาพ ภราดรภาพ ความเคารพนับถือระหว่างกัน ในหมู่ผู้เข้าร่วมกระบวนการ อันจะนำไปสู่การเป็นพันธมิตร หรือเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ต่อเนื่องยาวนาน (3) ความรู้สึกมั่นใจตนเอง เห็นคุณค่าของตนเอง และคุณค่าของการทำงานร่วมกัน ของกลุ่มผู้มีความสำเร็จหรือผลงานเด่น อันจะนำไปสู่ความมั่นใจที่จะทดลองหรือสร้างสรรค์วิธีทำงานใหม่ๆ ต่อไปอีก (4) ความอ่อนน้อมถ่อมตน เห็นข้อจำกัดของตน เห็นคุณค่าของการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในกลุ่มผู้มีผลงานเด่น และในกลุ่มผู้ขอเรียนรู้ (5) บรรยากาศเชิงบวก เชิงชื่นชมยินดี เชิงเห็นคุณค่า

ซึ่งกันและกัน เชิงรักนับถือ ภายในชุมชน เพิ่มขึ้น เป็นพลังที่มีชีวิต ส่งผลต่อเนื่อง (วิจารณ์ พานิช, 2554 : เว็บไซต์)

4.7.7 การดำรงอยู่และพัฒนาชุมชน มีผลมาจากความเข้มแข็งทางความรู้และภูมิปัญญาของครอบครัว เครือญาติ ผู้อาวุโส การมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ความศรัทธาที่มีต่อผู้นำ ฯลฯสอดคล้องกับงานวิจัยของ ขนิษฐา ศรีรัตน์ (2538) ที่พบว่า ความสัมพันธ์ระบบ เครือญาติที่เหนียวแน่น และระบบความเชื่อความศรัทธาที่มี ต่อศาสนา ทำให้สถาบันต่างๆ ในชุมชนและสังคมดำรงอยู่ ได้ วีระพล ชัยมะดัน (2538) พบว่า ชาวบ้านหนองหว้า ตำบลชื่นชม อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคามส่วนใหญ่ยังคงปฏิบัติและยึดมั่นในกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา วัดยังคงเป็นสถาบันหลักในการยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน ธิติมา ทิพย์สังวาล (2543) พบว่าตั้งแต่ดั้งเดิมนั้นเป็นการถ่ายทอดโดยอาศัยสายสัมพันธ์ภายในครอบครัว รุ่นปู่ย่า ตายาย ถ่ายทอดสู่รุ่นพ่อแม่ รุ่น พ่อแม่ถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลาน หลังจากที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมเข้ามาให้การสนับสนุนอบรมเทคนิควิธีการ ในการผลิตแก่ชาวทุ่งหลวงแล้ว กระบวนการการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาแบบเดิมก็ยังคงอยู่ เนื่องจากการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาของชาวตำบลทุ่งหลวงยังคงเป็นอุตสาหกรรมการผลิตภายในครัวเรือน นัฐยา แคฝอย (2546) พบว่า ลักษณะเครือญาติ ทำให้ชุมชนภูผาสวรรค์ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์มีความเหนียวแน่น ช่วยเหลือเกื้อกูลและลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชนได้มาก รวมถึงง่ายต่อการประสานงาน รวมถึงการมีผู้นำที่เข้มแข็ง ชาวบ้านมีความศรัทธาและเป็นศูนย์รวมในการดำเนินงานต่างๆ ประกอบกับคุณลักษณะของชาวบ้าน ที่มีรากฐานความเสียสละต่อส่วนรวมให้ความร่วมมือสูงในทุกกิจกรรม

ข้อสรุปในเชิงทฤษฎี ความศรัทธาทางศาสนา อยู่ในประเภทความรู้ที่ได้จากผู้รู้ (Authoritative Knowledge) ผู้เชี่ยวชาญ ผู้มีอำนาจ หรือผู้มีความรู้ที่น่าเชื่อถือ และไม่มีข้อถกเถียง เช่นความรู้ จากคัมภีร์ ตำรา ศาสนา และจากรัฐ เป็นแหล่งความรู้ตามทฤษฎีประกาศิตนิยม (authoritarianism) แหล่งความรู้ประเภทนี้ต้องอาศัยความเชื่อ ความศรัทธาในตำราและผู้สอนเป็นที่ตั้ง จึงจะสามารถเรียนรู้สิ่งที่สอนได้ (Jeepy, 2552 : เว็บไซต์)

4.7.8 ปัญหาการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการวิจัย พบปัญหา ดังนี้ (1) ชุมชนยุคนี้นิยมส่งลูกหลานให้เข้าเรียนในระดับสูงๆ ทำให้ไม่มีเวลาช่วยงานครอบครัว และขาดการสานต่ออาชีพดั้งเดิมของครอบครัว เช่น เกษตรกรรม (2) การจ้างแรงงานและการใช้เครื่องจักรกล ทำให้ประเพณีลงแขกสูญหายไป และทำให้คนในครอบครัวขาดทักษะการทำงาน (3) การพัฒนาด้านเศรษฐกิจทำให้ ด้านคุณธรรม จริยธรรมด้อยลงไป (4) การเปลี่ยนแปลงการใช้พาหนะเดินทาง และสื่อ ทำให้ช่องทางการติดต่อสื่อสารในชุมชนลดน้อยลง ฯลฯ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ ขนิษฐา ศรีรัตน์ (2538) ที่พบปัญหาการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาชุมชน คือ การที่เด็กต้องใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียน ทำให้ขาดโอกาสการสานต่อความรู้ดั้งเดิม การเรียนรู้ตามอัธยาศัยที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ตามการขยายตัวของสื่อมวลชน แม้จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้อย่างอิสระด้วยตนเอง กลับยิ่งเป็นแรงเสริมให้การถ่ายทอดความรู้และการติดต่อสื่อสารให้ชุมชนเองสูญหายไปเร็วขึ้น วีระพล ชัยมะดัน (2538) พบว่า ชาวบ้านหนองหว้าตำบลชื่นชม อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคามให้ความสนใจด้านการศึกษาโดยส่งบุตรหลานเข้าเรียนในระดับมัธยมศึกษามากขึ้น ด้านสาธารณสุขชาวบ้านหันไปยอมรับการรักษาพยาบาลแผนใหม่ จากโรงพยาบาลในเมืองหรือจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมาก

4.7.9 สรุป ชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอพียง มีรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่แตกต่างกัน สามารถนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์และบูรณาการ ทำให้ได้ข้อค้นพบและรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้เป็นผลการศึกษา พอสรุปได้ดังนี้

4.7.9.1 ผลการศึกษา มีข้อค้นพบเกี่ยวกับประเภทขององค์ความรู้ ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสัมพันธ์ของบ้านวัดโรงเรียนกับแหล่งความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1) แหล่งความรู้ของชุมชนเป้าหมาย แบ่งออกเป็นมี 2 ประเภท คือ

- องค์กรชุมชน ได้แก่ ฐานงานหรือกลุ่มกิจกรรมชุมชน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน สถานศึกษา องค์กรเครือข่าย

- สื่อ ได้แก่ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว หนังสือ ตำรา

2) แหล่งภูมิปัญญาของชุมชนเป้าหมาย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท หลักๆ คือ

- คน ได้แก่ นักบวช พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน

- กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมของวัด กิจกรรมตามฮีตคอง

3) ความสัมพันธ์ บ้านวัดโรงเรียน กับ แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย คือ

- โรงเรียน เป็นแหล่งความรู้ ได้แก่ ครูบาอาจารย์ ตำรา หนังสือ

- วัด เป็นแหล่งภูมิปัญญา ได้แก่ นักบวช พระไตรปิฎก กิจกรรมของวัด กิจกรรมตามฮีตคอง

- บ้าน เป็นได้ทั้งแหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญา เป็นแหล่งความรู้ ได้แก่ ฐานงานหรือกลุ่มกิจกรรมชุมชน ศูนย์เรียนรู้ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว องค์กรเครือข่าย เป็นแหล่งภูมิปัญญา ได้แก่ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน

4.7.9.2 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ได้จากการศึกษา 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี ที่มีระบบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาอย่างชัดเจน ประกอบด้วย (1) ชุมชนทั่วไป ได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมู และชุมชนบ้านตำแย (2) ชุมชนชาวอโศก ได้แก่ ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง โดยการมองหลายมิติ ทั้งด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ พุทธศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ได้รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ใช้กับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก คือ การประสานร่วมมือกันอย่างกลมกลืนระหว่างบ้านวัดโรงเรียน อาศัยปัจจัยนำเข้า คือ (1) แหล่งความรู้ได้แก่ องค์กรชุมชน และ สื่อ (2) แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ คน และกิจกรรมต่างๆ มีกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบ แล้วนำมาลงมือปฏิบัติจริง และใช้ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ ทำให้เกิดความรู้ในตัวคน สั่งสมเป็นพลังปัญญา ส่งผลให้รอดพ้นจากภัยคือปัญหาที่มีอยู่ สำหรับชุมชนทั่วไปใช้กระบวนการเสริม คือ การรวมกลุ่มประกอบกิจกรรม การพัฒนาบุคลากร การคัดกรองความรู้ที่มาจากภายนอก การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ใช้หลักประชาธิปไตยและการวิจัยแบบชาวบ้าน การร่วมกันดูแลเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้ป่วย สำหรับชุมชนชาวอโศก ใช้กระบวนการเสริม คือ การลดกามลดอัตตา การนำแนวคิดที่ประสบผลสำเร็จแล้วมาปรับใช้และพัฒนาให้เหมาะสม การเพิ่มด้านวิชาการในฐานงานของชุมชนร่วมมือกับองค์กรจิตอาสา การวิจัย การใช้วิกฤติให้เป็นโอกาสในการบำเพ็ญบุญ การนำรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้มาใช้ ชุมชนต้องร่วมกันพิจารณาและมีการวิจัยร่วมด้วย ในการปรับใช้ให้เหมาะสมกับโครงสร้างและบริบทของชุมชน

บทที่ 5
สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 ผลการสำรวจปัจจัยและกระบวนการขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย ได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้แบบสอบถาม ในการจัดลำดับความสำคัญของ แหล่งความรู้ แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ กระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น และปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้เรียงลำดับความสำคัญมากที่สุดและรองลงมา 5 ลำดับ เพื่อให้ได้องค์ประกอบที่แท้จริงและภาพรวมในแต่ละชุมชน นำมาเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เชิงลึก ให้ได้ข้อมูลที่สามารถตอบคำถามวิจัยได้ ว่ารูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนเป็นอย่างไร หลังจากนั้น ได้มีการสรุปผลการวิจัยที่ได้จากแบบสอบถาม นำมาเป็นกรอบในการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้ได้รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย แต่ละชุมชน พอสรุปได้ ดังนี้

5.1.2 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย จากผลการศึกษาพบรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน พอสรุปได้ ดังนี้

5.1.2.1 ชุมชนบ้านดอนหมู เป็นชุมชนดั้งเดิม ชาวชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ผ่านพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ เด็กเรียนรู้จากการเห็นวิธีทำงานของพ่อแม่ทุกวัน เมื่อเติบโตพอที่จะช่วยได้ พ่อแม่ให้ช่วยโดยทำตาม หรือทำจากที่จำได้ที่เห็นจนคุ้นชิน ชุมชนมีกลุ่มผู้นำที่รวมตัวประสานกันได้ดี เป็นผู้ใฝ่รู้ เมื่อรับความรู้จากภายนอกจะมาทดลองปฏิบัติและคัดเลือกความรู้ที่เหมาะกับบริบทชุมชน กลายเป็นกลุ่มกิจกรรมชุมชน ใช้ศูนย์เรียนรู้เป็นแหล่งเผยแพร่ ซึ่งชาวชุมชนที่เป็นคณะทำงานจะได้รับความรู้นำไปปฏิบัติและเผยแพร่ต่อในชุมชน การให้การอบรมมีฐานงานและกิจการชุมชนเป็นสถานที่ให้ความรู้ โดยใช้วิธีการสาธิตและบอกเล่าให้เข้าใจ ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เข้มแข็ง ชาวชุมชนทุกเพศทุกวัยจะเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างพร้อมเพรียง

5.1.2.2 ชุมชนบ้านตำแย เป็นชุมชนที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การขับเคลื่อนเริ่มจากผู้นำ ที่เชื่อมั่นในศักยภาพของชาวชุมชน ในการบริหารจัดการเงินทุนที่มีอยู่ โดยการรวมกองทุนต่างๆ หลายกองทุนเป็นสถาบันการเงินชุมชนบ้านตำแย ความรู้ที่นำมาใช้เป็นความรู้พื้นฐาน

ที่ได้มาจากสถานศึกษาและเรียนรู้จากการให้ความรู้โดยหน่วยงานราชการ อาชีพหลักของชาวชุมชนคือเกษตรกรรม ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัว เช่นเดียวกับชุมชนบ้านดอนหมู เนื่องจากมีการจ้างงานและใช้เทคโนโลยีมากขึ้นประกอบเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมือง ส่งเสริมให้ลูกหลานศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ส่งผลให้อาชีพดั้งเดิมหลายอย่างกำลังจะสูญหาย เนื่องจากขาดคนสืบทอด ชาวชุมชนมีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชน การเรียนรู้ที่สำคัญคือเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

5.1.2.3 ชุมชนราชธานีอโศก เป็นชุมชนชาวอโศก ที่เน้นการถือศีลปฏิบัติธรรมดำรงอยู่และพัฒนาได้ด้วยความศรัทธาที่มีต่อผู้นำ การยอมรับในวิถีชีวิตและหลักศีลธรรมที่ตรงกัน การผสมผสานความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้าน วิทยาการสมัยใหม่และความรู้จากในตำรา ระบบบ้านวัดโรงเรียนมีการประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การบริหารจัดการชุมชนและร่วมกับเครือข่ายชาวอโศกอย่างเข้มแข็ง ระบบส่วนกลางแบบสาธารณโภคีช่วยสร้างวงจรเสริมแรงให้มีทุนด้านต่างๆ ในการประกอบกิจกรรม กิจการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกิจกรรมชุมชนรวมถึงการเข้าร่วมและจัดกิจกรรมประเพณีร่วมกับเครือข่ายชาวอโศกอย่างต่อเนื่อง อุปสรรค คือ การเคลื่อนไหวชัดเจนทางการเมือง ถูกจัดให้อยู่ฝ่ายตรงข้ามกับชุมชนส่วนใหญ่ที่อยู่รอบข้าง

5.1.2.4 ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นอีกชุมชนหนึ่งของชาวอโศก เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษา สาขาเศรษฐกิจพอเพียง คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อาชีพหลักคือ กสิกรรมไร้สารพิษ กิจกรรมร้านค้าขายอาหารมังสวิรัติในราคา 0 บาท (ให้รับประทานโดยไม่ต้องจ่ายเงิน) เป็นสถานที่ให้การศึกษาดูงานหรือฝึกอบรมสำหรับนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป ด้วยวิธีการ สาธิต บอกเล่า ให้ฝึกลงมือปฏิบัติ ความรู้และภูมิปัญญาของชาวชุมชน ได้จากการบอกสอนของนักบวช การเข้ารับการอบรมธรรมะจากเครือข่าย ได้จากสถานศึกษา ความรู้ในการประกอบอาชีพได้รับจากครอบครัวคือ พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ ต่อมาปรับเปลี่ยนมาให้ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพแก่ประชาชนทั่วไป โดยแพทย์วิธีธรรม นำโดยหมอใจเพชร กล้าจน และคณะทำงานจิตอาสา ให้ความรู้โดยการบอกสอน สาธิต ควบคู่กับการปฏิบัติ

5.1.2.5 เปรียบเทียบรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นจาก 4 ชุมชน พบว่าชุมชนบ้านตำแยเน้นด้านเศรษฐกิจ ส่วนชุมชนบ้านดอนหมูเน้นวิถีชีวิตแบบพอเพียงของชนบท ชุมชนบ้านดอนหมูมีการการสืบทอดวิถีชีวิตแบบชาวอีสานดั้งเดิม ได้มากกว่าชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีอโศก มีการปฏิบัติธรรมเข้มข้นกว่าชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอพียง ที่เน้นการพัฒนาด้านจิตใจ และมีวิถีชีวิตมาจากแบบแผนเดียวกัน ชุมชนชาวอโศก ทั้ง 2 ชุมชนมีความแตกต่างกับชุมชนบ้านดอนหมูและชุมชนบ้านตำแยที่เป็นชุมชนอีสานทั่วไป คือ การมีระบบสาธารณโภคี ชาวชุมชนมาจากหลากหลายพื้นที่ มีการศึกษา ประสบการณ์ หลากหลาย มีการรวมกลุ่มกันทำงาน

สามารถหมุนเวียนสับเปลี่ยนหน้าที่การทำงาน เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการผลิต ชาวอโศก มีบ้านวัด โรงเรียนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่แยกส่วน ชาวชุมชนถือศีลปฏิบัติธรรมและอยู่ประจำ อีก 2 ชุมชนทั่วไป เดินทางไปกลับระหว่างบ้านกับโรงเรียน และบ้านกับวัด การเข้าวัดเน้นการทำบุญทำทานและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ และกรรมสิทธิ์เป็นระดับครอบครัว ต่างจากชุมชนชาวอโศกที่เป็นของส่วนกลาง ทั้ง 4 ชุมชน เป็นชุมชนที่มีอาชีพกสิกรรมตั้งอยู่และพัฒนาได้ ด้วยระบบอาวุโส โดยชาวอโศกเคารพศรัทธากันด้วยศีล มีการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม ของตนเอง

5.1.3 การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชนเป้าหมาย

ได้นำรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน มาทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์และบูรณาการ เพื่อให้ได้ภาพรวมของรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชนเป้าหมาย เพื่อนำมาบูรณาการ เป็นรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สามารถนำไปปรับใช้ได้กับชุมชนทั่วไป ซึ่งมีข้อค้นพบจากการวิจัย ดังนี้

5.1.3.1 ประเภทขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย แยกเป็น คน องค์กรชุมชน สื่อ และกิจกรรม มีข้อค้นพบ ดังนี้

1) แหล่งความรู้ของชุมชนเป้าหมาย แบ่งออกเป็นมี 2 ประเภท คือ

- องค์กรชุมชน ได้แก่ ฐานงานหรือกลุ่มกิจกรรมชุมชน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน สถานศึกษา องค์กรเครือข่าย

- สื่อ ได้แก่ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว หนังสือ ตำรา

2) แหล่งภูมิปัญญาของชุมชนเป้าหมาย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท หลักๆ คือ

- คน ได้แก่ นักบวช พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน

- กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมของวัด กิจกรรมตามฮีตคอง

5.1.3.2 ความสัมพันธ์ บ้านวัดโรงเรียน กับ แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย มีข้อค้นพบคือ

1) โรงเรียน เป็นแหล่งความรู้ ได้แก่ ครูบาอาจารย์ ตำรา หนังสือ

2) วัด เป็นแหล่งภูมิปัญญา ได้แก่ นักบวช พระไตรปิฎก กิจกรรมของวัด กิจกรรมตามฮีตคอง

3) บ้าน เป็นได้ทั้งแหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญา เป็นแหล่งความรู้ ได้แก่ ฐานงานหรือกลุ่มกิจกรรมชุมชน ศูนย์เรียนรู้ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว องค์กรเครือข่าย เป็นแหล่งภูมิปัญญา ได้แก่ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน

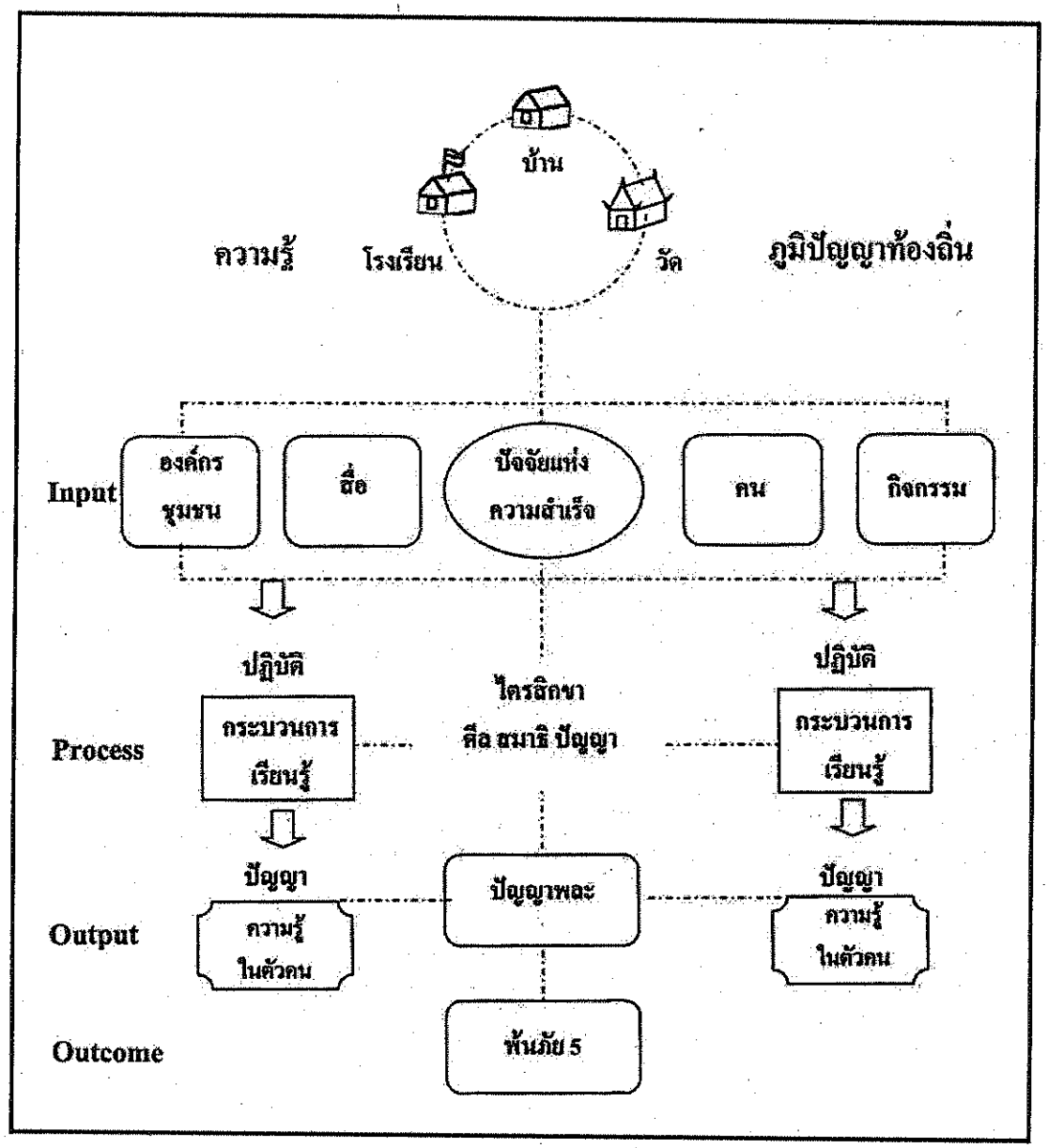
5.1.3.3 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย ที่มองหลายมิติ ทั้งด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ พุทธศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ จากผลการสำรวจปัจจัยและกระบวนการขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามข้อ 5.1.1 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย ตามข้อ 5.1.2 ประกอบกับข้อค้นพบ ตามข้อ5.1.3.1 5.1.3.2 และ 5.1.3.3 สามารถนำมาประกอบ ในการสร้างรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชนเป้าหมาย ได้ดังนี้

ความรู้ของชุมชนได้จากทางโรงเรียนเป็นหลัก อีกส่วนหนึ่งได้มาจากชุมชน ซึ่งแหล่งความรู้แบ่งออกเป็น (1) องค์กรชุมชน (2) สื่อ กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้มีหลายวิธี ได้แก่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสาธิตบอกเล่า การลองผิดลองถูก ที่สำคัญคือเมื่อได้รับความรู้มาแล้ว ต้องลงมือปฏิบัติจริง จะทำให้เกิดความรู้ด้วยปัญญา พัฒนาเป็นระดับความรู้ที่สูงขึ้น เกิดการต่อยอดองค์ความรู้ มีผลต่อการก่อตั้งพัฒนากลุ่มกิจกรรมชุมชน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ได้จากทางวัดเป็นหลัก ส่วนหนึ่งได้มาจากชุมชน ซึ่งแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน แบ่งออกเป็น (1) คน (2) กิจกรรมอื่นๆ กระบวนการพัฒนาภูมิปัญญา มีหลายวิธี ได้แก่ การเรียนรู้จากคำสอนของศาสนา พิธีกรรม ประเพณีวัฒนธรรม จากที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ที่สำคัญคือ ปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เกิดภูมิปัญญาที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน นำมาใช้ในวิถีการดำรงชีวิตมีผลต่อตนเองและผู้อื่น

ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติ การพัฒนาด้านวัตถุและจิตใจ และความพึงพอใจในกิจกรรมของชุมชน องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกิดขึ้น จะส่งผลให้เกิดการกินดีอยู่ดี สามารถแก้ไขปัญหา และการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองได้

5.1.4 รูปแบบใหม่ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป และชุมชนชาวอโศก

ภาพที่ 18 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก

รูปแบบใหม่ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป และชุมชนชาวอโศก คือ กระบวนการพัฒนาประกอบด้วย การประสานกันอย่างกลมกลืนและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างบ้านวัดโรงเรียน แหล่งความรู้แบ่งออกเป็น องค์กรชุมชนและสื่อต่างๆ แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น แบ่งออกเป็น คนและกิจกรรมอื่นๆ กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลายวิธี ที่สำคัญคือ เมื่อรับความรู้มาแล้ว ต้องลงมือปฏิบัติจริง และใช้ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ

ปัญญา เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ ทำให้เกิดความรู้ด้วยปัญญา แล้วพัฒนาความรู้ในระดับที่สูงขึ้น เป็นภูมิปัญญาที่ฝังลึกลงในตัวคน นำมาใช้ในวิถีการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดเป็นพลังปัญญา เรียกว่า ปัญญาพละ ซึ่งจะทำให้พ้นจากภัย คือปัญหาที่มีอยู่

เนื่องจากชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชนมีบริบทที่ต่างกัน สามารถแยกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) ชุมชนทั่วไป ได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมู และชุมชนบ้านตำแย (2) ชุมชนชาวอโศก ได้แก่ ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง จากปัญหาที่พบคือ ปัญหาของชุมชนบ้านดอนหมูและชุมชนบ้านตำแย ซึ่งเป็นชุมชนทั่วไปในการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ วัดและโรงเรียน ทำหน้าที่คนละส่วน กิจกรรมของวัดเน้นเนื้อหาทางธรรมะและการปฏิบัติน้อย ปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นแหล่งความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนมีบทบาทในการถ่ายทอดแก่เด็กและเยาวชนน้อย ชาวชุมชนมีหนี้สินโดยไม่จำเป็น ภูมิปัญญาดั้งเดิมบางอย่างถูกละเลย และกำลังจะสูญหาย ชุมชนราชธานีอโศกขาดการสังเคราะห์องค์ความรู้ ที่มีความแตกต่างในการนำมาใช้ในสาขาเดียวกัน ความสะอาด ความเป็นระบบระเบียบและการรักษาสมบัติของส่วนกลาง ผู้รับผิดชอบฐานงานขาดทักษะในการบูรณาการด้านวิชาการ การเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มีปัญหาความขัดแย้งทางความคิดภายในชุมชน ขาดผู้นำในพื้นที่ที่เข้มแข็ง จากปัญหาการวิเคราะห์สังเคราะห์ และบูรณาการทำให้ได้รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่ใช้กับชุมชนทั่วไป และชุมชนชาวอโศก ดังนี้

รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนทั่วไป มีปัจจัยและกระบวนการสำคัญคือ คน และการรวมกลุ่มของคนในชุมชน ผู้มีหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องพัฒนาคุณธรรมและประสบการณ์ ให้สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีได้ กิจกรรมการรวมกลุ่มต้องเป็นกิจกรรมที่ชาวชุมชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน มีวิวัฒนาการจนเกิดกิจกรรมที่หลากหลาย แต่ละกิจกรรมมีความเชื่อมโยง เอื้อ เกื้อหนุนกัน จะสามารถรวมคนได้ เป็นช่องทางให้ผู้ที่มีความรู้และภูมิปัญญาอยู่ในตัว ได้แสดงบทบาทในการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนเน้นเศรษฐกิจพอเพียง มีระบบบ้านวัดโรงเรียนที่ประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชุมชนร่วมรับผิดชอบในการดูแลเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้เจ็บป่วยในชุมชน ใช้หลักประชาธิปไตยในการอยู่ร่วมกันและมีไตรสิกขาเป็นตัวกำกับ เชิดชูคนที่มีคุณธรรม สร้างค่านิยมที่ดีงาม การคัดกรองความรู้จากภายนอกต้องยึดหลักผลประโยชน์ที่เป็นของชาวชุมชนและส่วนรวม ปัจจัยและกระบวนการดังกล่าวส่งผลให้เกิดการนำความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวคนออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เกิดการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมาใหม่ คือ (1) เคารพผู้มีคุณธรรม รู้คุณค่าและเคารพผู้มีภูมิปัญญาและประสบการณ์สูง (2) การเอื้อเฟื้อเกื้อกูลแบ่งปันกันภายในชุมชน และ

เครือข่าย (3) เกิดการช่วยเหลือกันทำงาน (4) เกิดความสัมพันธ์กันภายในชุมชนกลายเป็นความอบอุ่น เช่นเดียวกับระบบเครือญาติ

รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ สำหรับชุมชนชาวอโศก ซึ่งเป็นชุมชนจัดตั้งโดยเจตนา และชุมชนที่มีลักษณะทำนองเดียวกับระบบสาธารณโภคีของชาวอโศก ชาวอโศกมีชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นหมู่กลุ่ม เพื่อวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ (1) การลดละกิเลส (2) การเสียสละให้กับสังคม กระบวนการเพิ่มพูนองค์ความรู้และภูมิปัญญา คือ (1) การลดกามลดอัตตา (2) นำแนวคิดที่ประสบความสำเร็จแล้วมาปรับใช้ และพัฒนาให้เหมาะสม การเพิ่มด้านวิชาการในฐานงานของชุมชน ร่วมมือกับองค์กรจิตอาสา การวิจัย การใช้วิกฤติให้เป็นโอกาสในการบำเพ็ญบุญ ซึ่งจะส่งผลให้มีพัฒนาการในการลดละกิเลส และการเสียสละให้กับสังคมได้มากขึ้น การลดกามได้จะเกิดวัฒนธรรมใหม่ เช่น การรับประทานอาหารรสจืด จะส่งผลดีต่อสุขภาพกายและจิต กลายเป็นวัฒนธรรมปฏิบัติสืบไป การลดอัตตามานะได้ทำให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เคารพกันด้วยระดับของศีล การนำแนวคิดที่ประสบความสำเร็จแล้วมาปรับใช้และพัฒนาทำให้เกิดการเคารพผู้อื่น การลดอัตตามานะและการงานที่ได้รับการปรับปรุงพัฒนาดีแล้ว จะส่งผลต่อการเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล แบ่งปันให้กับสังคม ปฏิบัติจนเป็นประเพณี เช่น การจำหน่ายอาหารในราคา 0 บาท เป็นนวัตกรรมใหม่ให้กับสังคม

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะในการนำรูปแบบใหม่ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ไปใช้

5.2.1.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ชุมชนบ้านดอนหมู มีกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็ง ร่วมมือกันประกอบกิจกรรมชุมชนในรูปของคณะกรรมการ อย่างได้ผล เป็นกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์ในการขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ รัฐบาลควรให้บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวได้มีโอกาสร่วมกำหนดนโยบายและแผนงาน ในระดับประเทศ

2) รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับไตรสิกขา ในการดำเนินกิจกรรมชุมชน และการประพฤติปฏิบัติของคนในชุมชน รัฐบาลควรให้มีการรื้อฟื้นวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมกลับมาใช้อีก เพื่อเป็นพื้นฐานในการให้กับเด็กและเยาวชน ที่จะเป็นพลเมืองที่ดีของชาติในอนาคต

3) ชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน งดหรือไม่สนับสนุนการจัดตลาดนัดจากกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าจากภายนอกชุมชน และการจัดพิธีกรรมที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เป็นการลด

รายจ่ายที่เกินความจำเป็น ชุมชนทั่วไปควรลดละความฟุ่มเฟือยในรูปแบบต่างๆ โดยการกำหนดเป็นนโยบายชุมชน

5.2.1.2 ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา

1) ชุมชนบ้านดอนหมู มีกิจกรรมที่เกิดจากการต่อยอดองค์ความรู้ การวิวัฒนาการทำให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลาย เชื่อมโยงกัน ซึ่งล้วนมีประโยชน์แก่ชุมชนและสมาชิกในชุมชน การเข้ารวมกลุ่มเป็นไปด้วยความสมัครใจ การจัดกิจกรรมในระดับชุมชน ควรเกิดโดยชุมชนและเพื่อชุมชน ไม่ใช้เกิดจากการจัดตั้งโดยรัฐหรือทางราชการ

2) ชุมชนบ้านดอนหมู มีความระมัดระวังในการคัดกรองความรู้จากภายนอก โดยใช้หลักต้องเป็นความรู้ที่ให้ประโยชน์แก่คนส่วนรวม ไม่ใช่กลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งในชุมชนหรือนอกชุมชน การดำรงอยู่ในยุคปัจจุบัน จำเป็นอย่างยิ่งที่คนในชุมชนโดยเฉพาะผู้นำต้องรู้เท่าทันสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชนและรู้จักคัดกรองด้วยสติปัญญา

3) บ้านตำแยกำหนดกฎระเบียบของชุมชนจากสมาชิกชุมชน ทำให้ได้รับความร่วมมือและปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดอย่างดี การกำหนดกฎระเบียบของชุมชน องค์กรชุมชน ควรมาจากประชาชนในการรับทราบปัญหาและหาแนวทางแก้ไขโดยอาศัยกฎระเบียบเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ซึ่งไม่ควรให้มีมากเกินไป (การมีกฎระเบียบน้อย แสดงถึงความเจริญด้านจิตใจของคนในองค์กร)

4) ชุมชนราชธานีอโศก ร่วมกับเครือข่ายในการจัดงานอบรมธรรมะโดยจัดเป็นประเพณีทุกปี ได้แก่ งานปลุกเสกพระแท้ๆของพุทธ งานวิชชาลัยบรรดาบัณฑิตบุญนิยม (ว.บบบ.) ชุมชนทั่วไปควรมีเครือข่าย จัดอบรม เรื่องความรู้และคุณธรรม โดยเน้นการถ่ายทอดจากทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่น คือผู้มีความรู้ความสามารถประสบการณ์ และ ผู้มีคุณธรรมในระดับชุมชน มาถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ให้กับชาวชุมชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์สืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ โดยจัดเป็นประเพณีทุกปี ใช้เวลาอบรมประมาณ 5-7 วัน

5) ชุมชนราชธานีอโศกมีฐานงาน เป็นสถานที่ให้นักเรียน นักศึกษาได้ศึกษาเรียนรู้ ที่ผ่านมาเน้นด้านการปฏิบัติ การบูรณาการด้านวิชาการในฐานงานยังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร แต่ละฐานงานควรร่วมมือกันระหว่างผู้ปฏิบัติ ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายสื่อ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนให้มากที่สุด ฐานงานหรือกิจกรรมชุมชนทั่วไปซึ่งมีภาคปฏิบัติอยู่แล้ว ควรเสริมด้านวิชาการไปด้วย เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชาวชุมชนและผู้ที่สนใจความรู้ด้านวิชาการให้ได้ประโยชน์

6) ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนชาวอโศกทั่วไป ผู้ใหญ่และเยาวชนในชุมชนร่วมกันการดูแลเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้เจ็บป่วยในชุมชน โดยถือเสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน ชุมชนทั่วไปควรร่วมกันดูแล่บุคคลดังกล่าว และช่วยเหลือกันในรูปของกองบุญสวัสดิการ

7) ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาการเพาะปลูก การแก้ไขปัญหาน้ำท่วมขัน และหาความลงตัวในการจำหน่ายอาหารมังสวิรัติในราคา 0 บาท ชุมชนที่มีความมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหา ต้องใช้การลองผิดลองถูก ความอดทน รอคอย ปรับปรุงและพัฒนาไปจนเกิดความลงตัวโดยอาศัยการเรียนรู้ร่วมกัน

8) ทั้ง 4 ชุมชนจะช่วยกันสอดส่องดูแลความเคลื่อนไหว ไม่ให้มีการขายและเสพยาเสพติดในชุมชน บ้านวัดโรงเรียนควรร่วมมือกันรณรงค์เฝ้าระวัง ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ในพิษภัยของยาเสพติด

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

5.2.2.1 ควรวิจัย บทบาทผู้นำในการขับเคลื่อนการนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น มาปรับใช้ในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

5.2.2.2 ควรศึกษากระบวนการเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติของชุมชนเป็นรายบุคคลและกลุ่มบุคคล

5.2.2.3 ควรมีการวิจัยเพื่อยกระดับศูนย์เรียนรู้ชุมชน เกี่ยวกับกระบวนการนำองค์ความรู้ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาถ่ายทอดแก่ผู้เข้ารับการอบรม ผู้มาศึกษาดูงานในชุมชน โดยการประสานงานกันระหว่าง บ้านวัดโรงเรียน

เอกสารอ้างอิง

เอกสารอ้างอิง

กตัญญู ชูชื่น. 2529. รายงานการวิจัยบุรีรัมย์ แหล่งอารยธรรมอีสานใต้. สาขาพัฒนาสังคม : กองแผนงาน กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ.

กฤษณา วงษาสันต์. 2542. วิถีไทย. กรุงเทพมหานคร : เอ็ดดูเคชั่น.

กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2554. 84 วิถีชีวิตชุมชนและการปรับตัวด้านวิกฤติอุทกภัย ภัยแล้งในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สกสค ลาดพร้าว.

กลุ่มส่งเสริมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น สำนักส่งเสริมการผลิตข้าว กรมการข้าว. 2546. ประเพณีวัฒนธรรมข้าวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร : สำนักส่งเสริมการผลิตข้าว.

กิตติศักดิ์ แสนประดิษฐ์. 2539. การประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าว ของชาวบ้านนาสะไมย์ ตำบลนาสะไมย์อำเภอเมืองจังหวัดยโสธร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

โกวิทย์ พวงงาม ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ และหควน ชูเพ็ญ. 2551. ท้องถิ่นอภิวัฒน์. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ขนิษฐา ศรีรัตน์. 2538. แหล่งความรู้และกระบวนการจัดการแหล่งความรู้ในชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

คณะบรรณาธิการชาวเฮ. 2552. เจ้าเป็นไผ 1 เครือข่ายมนุษย์ จิตใจและสมอง. บุรีรัมย์ : มหาชีวาลัยอีสาน.

คณะบริหารศาสตร์ และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 2551. รายงานการวิจัย ระบบการบริหารจัดการชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี : การบริหารภายในชุมชนและการให้บริการด้านการศึกษา และฝึกอบรม. คณะบริหารศาสตร์ : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

คณะวิจัยตามโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย. 2546. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอดิสัน เพรส โพรดักส์ จำกัด.

คอรีน แม็คคลัฟลิน และกอร์ดอน เดวิดสัน. 2543. สานแสงอรุณสร้างสรรค์ชุมชนบนเส้นทางสู่สังคมใหม่. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

เคน จันทร์วงษ์. 2549. ภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พัฒนาวิชาการ (2535) จำกัด.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

จงกลมณี เสน่หา. 2551. วิถีเศรษฐกิจพอเพียง ว่าด้วย ชุมชนราชธานีอโศก ตำบลบุ่งไหม อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

เจตนา นาควัชระ. 2546. ศิลป์ส่องทาง : รวมบทความวิชาการของเจตนา นาควัชระ. กรุงเทพมหานคร : คมบาง.

_____. 2549. วิถีแห่งการวิจารณ์ : ประสบการณ์จากสามทศวรรษ. กรุงเทพมหานคร. บริษัท อีเกิ้ล เปเปอร์ จำกัด.

_____. "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ผลการประชุมเสนอผลงาน", สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. http://rescom.trf.or.th/display/show_colum_Print>php?id_colum. 24 กุมภาพันธ์, 2553.

จุรีภัทร ขาลสุวรรณ. 2544. วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของสถาบันครอบครัว. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

ฉลาด จันทรสมบัติ. 2550. การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ชาย โพธิสิตา. 2550. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง.

ณรงค์ ณ เชียงใหม่. 2545. "การมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน", รูสมิแล. 23(2-3) : 1-7 ; พฤษภาคม-ธันวาคม, 2545.

ณัฐนรี ศรีทอง. 2552. การเพิ่มศักยภาพภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร. โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.

ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. 2548. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. 2552. การขับเคลื่อนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อการจัดบริการสาธารณะที่ดี. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

_____. "ศูนย์รวมข่าวสาร สพท.ศก.4", ระบบนวัตกรรมแห่งชาติ และงบประมาณการวิจัย. http://www.sskedu4.go.th/bd/index.php?action=printpage;topic=604.0. 18 เมษายน, 2553.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

ดำรงศักดิ์ บุญลา. 2531. เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงชุมชน : ศึกษาเปรียบเทียบกรณีบ้านดงบังกับบ้านดอนดู่ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ทรงคุณ จันทจร. 2544. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหิดล.

ทรงศิริ สาประเสริฐ. 2541. ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหิดล.

ทศพร ท่องเที่ยว. 2546. การเรียนรู้สู่การทำแผนงานและสร้างเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้า.

เทียมจันทร์ ลมงาม. 2536. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบ้านหนองโก ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ธำรงค์ แสงสุริยจันทร์. 2554. กรณีศึกษา กระบวนการเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกร หลังจากผ่านโครงการฝึกอบรมแนวทางบุญนิยม โดยชุมชนราชธานีอโศก. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ธิติมา ทิพย์สังวาล. 2543. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา ตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ธีรภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์. 2553. ชุมชนศึกษา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พริ้น จำกัด.

นัฐยา แดฝอย. 2546. การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปี 2540 ที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนภูผาสวรรค์ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

บดินทร์ วิจารณ์. 2549. การจัดการความรู้ สู่ปัญญาปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมกมลการพิมพ์.

บำรุง บุญปัญญา. 2549. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ เดือนตุลา จำกัด.

บุญชม ศรีสะอาด. 2531. รูปแบบการสอนวิธีการทางสถิติสำหรับการวิจัยที่มีประสิทธิภาพ. มหาสารคาม : ปรีดีการพิมพ์.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

บุญยงค์ เกศเทศ. 2550. ภูมินิเวศสร้างค่า ภูมิปัญญาสืบคน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอเอ็นที ออฟฟิศ เอ็กซ์เพรส จำกัด.

บุรีรัตน์ สามัตถิยะ. 2545. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพาณิชย์ จำกัด.

เบญจวรรณ นาราสัจจ์. 2552. ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.

ประจักษ์ บุญอารีย์. 2553. คมภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาอีสาน. อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท.

ประดินันท์ อุปรมัย. 2549. กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยในรูปแบบการเรียนรู้ตามอัธยาศัยในจังหวัดจันทบุรี: การทำสวนทุเรียน. วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช. 19(1) : 71-78 ; มกราคม-มิถุนายน, 2549.

ปริญญา สิงห์เรือง. 2551. ชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษาชุมชนบ้านดอนหมู ตำบลขามเปี้ย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2546. กระบวนการเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์.

ผู้บริหารการศึกษา. "ผู้บริหารสถานศึกษาต้นแบบ สรรหาอย่างไร เพื่ออะไร", ผู้บริหารการศึกษา. http://74.125.153.132/search?q=cache:7w7iRBFhcRQJ:www.thailearn.net/Administrat18. 17 เมษายน, 2553.

พจนา เอื้องไพบูลย์. 2546. การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : การศึกษาแบบพหุกรณี. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. 2525. อรรถกถา อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต ปัณณาสก์ สัมโพธพลสูตร เล่มที่ 23. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). 2554. "หลักการทั่วไปของบูรณาการ", บูรณาการกับการพัฒนา. http://www.seameo.org/vl/theducation/index/conten.htmtt. 3 มีนาคม, 2555.

พัชรินทร์ สิรสุนทร และจิรวัฒน์ พิรสันต์. 2552. ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ. กรุงเทพมหานคร : แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

พีรธร บุญยรัตพันธ์ บุญส่ง กวยเงิน และพัฒน์ศักดิ์ กระต่ายน้อย. 2552. การจัดการความขัดแย้งกับการทำงานในชุมชน. พิษณุโลก : สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร.

มติชนรายวัน. "โครงการประเมินเทคโนโลยีและนโยบายด้านสุขภาพ", มติชนรายวัน. http://www.hitap.net/backofficei/news/news_display2.php?id=3632. 17 เมษายน, 2553.

มิ่งหมาย มุ่งมาจน. 2552. การประยุกต์ใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารโรงเรียนสัมมาสิกขาราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

มูลนิธิเสียงธรรมเพื่อประชาชน. "ความหมายชุมชน", มูลนิธิเสียงธรรมเพื่อประชาชน. http://www http://www.siangdham.com/Solar/index.php?option=com_content&view=article&id=102&Itemid=62. 2 กันยายน, 2554.

เมตต์ เมตต์การุณ์จิต. 2547. การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม : ประชาชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและราชการ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท บุ๊คพลอยท์ จำกัด.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2546. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์.

รินธรรม อโศกตระกูล. 2546. การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศก. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2549. รายงานการวิจัยระบบบุญนิยมในชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี : นวัตกรรมสังคมจากภูมิปัญญาพุทธ. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ : กระทรวงวัฒนธรรม.

เรวดี ตันนุกิจ. 2543. รูปแบบการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองของชุมชนชาวอโศก กรณีศึกษาชุมชนราชธานีอโศก ตำบลบุ่งไหม อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ลานคนฟื้นฟู. "ลานวิเคราะห์ความรู้ในตัวคน", ลานปัญญา. http://lanpanya.com/proiad/archives. 18 กรกฎาคม, 2554.

วรรณา เลิศวิจิตจรัส และอรพิณ ชูเกาะทวด. 2549. นานาเรื่องราวการจัดการความรู้. กรุงเทพมหานคร : บริษัทบีมแอดเวอร์ไทซิ่ง จำกัด.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

วราภรณ์ หลวงมณี. 2544. การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วอล เคน เบิลโล และคณะ. 2547. วิถีเอเชีย ชุดการเมือง/เศรษฐกิจ/สังคม/นิเวศ. กรุงเทพมหานคร : เฟื่องฟ้า.

วันชัย พละไกร. 2550. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาบ้านตำแย ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

วิกิพีเดีย. "การจัดการความรู้", วิกิพีเดีย. http://th.wikipedia.org/wiki/. 18 กรกฎาคม, 2554.

วิจารณ์ พานิช. "ตลาดนัด KM Thesis เพื่อการสร้างทฤษฎี KM จากแผ่นดินแม่", KM1 Thailand. http://gotoknow.org/blog/thaikm/90948. 18 เมษายน, 2553.

_____. "ทำความรู้จัก KM ทศานุภาพของการจัดการความรู้", KMI สำนักงบประมาณ. http://www.bb.go.th/bbkm/content.asp?option=viewdetail&ifmid. 14 กรกฎาคม, 2554.

_____. 2545. เส้นทางสร้างสรรค์ สกว. ประสบการณ์ลองถูกลองผิดในการบริหารองค์กรอิสระ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิเชียร รักการ. 2542. ชุมชนศึกษา (Community Study). กำแพงเพชร : สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร.

วิลาศ โพธิสาร. 2536. รถไฟกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ระหว่าง พ.ศ. 2469-2484. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตการศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

วีระพล ชัยมะดัน. 2538. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านหนองหว้าตำบลชื่นชม อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

วุฒิชัย อ่องนาวา. "ปรัชญาญาณวิทยา", ปรัชญาและศาสนา. http://saengtham.wordpress.com/philosophy. 14 ธันวาคม, 2552.

ศิรานุช อ่อนอ้น. 2548. กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของชาวไทเขิน : กรณีศึกษาบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์. 2541. รายงานการวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างประสิทธิผลโรงเรียนขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ.

ศูนย์เรียนรู้เชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2551. คู่มือการสร้างและพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน ด้านการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธเนศวร พริ้นติ้ง.

สนธยา พลศรี. 2550. เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.

สนั่น ชูสกุล. 2552. "เราสร้างโอกาสร่วมกันในการพัฒนาสังคม", บทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดการความรู้ชุมชน บทเรียนจากอีสาน. http://us.thaingo.org/webboard/view.php?id=1580. 15 กันยายน, 2552.

สนิท ขาวสะอาด. 2539. ปัจจัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับท้องถิ่น : ศึกษากรณีโครงการประปาหมู่บ้าน อำเภอเมืองนครพนม และอำเภอธาตุพนม. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมคิด พรมจุ้ย และคณะ. 2546. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ : ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สมชาติ มณีโชติ เกรียงไกร ผาสุตะ และพิเนตร ดาวเรือง. 2548. รายงานการวิจัยประวัติวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำชีตอนกลาง : การศึกษาการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ของชุมชนอีสานผ่านตำนานและสถานที่สำคัญ. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมณะโพธิรักษ์. 2527. ทฤษฎีกำไร-ขาดทุนของอารียชนแท้. กรุงเทพมหานคร. โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ.

สมบัติ จันทรวงศ์. 2531. รายงานการศึกษาเรื่องปฐมอโศก : การศึกษาพุทธยูโทเปีย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ์.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2534. สังคมวิทยาชุมชน หลักการศึกษา วิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน. ขอนแก่น ; โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. "ดอนหมูหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง พึ่งพาตนเองด้วย "ป่าชุมชน-ธนาคารปุ๋ยหมัก", สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. http://www.ryt9.com/s/prg/796759. 4 กรกฎาคม, 2554.

_____. "วิจัย การวิจัย ค้นคว้า", ฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. http://www.vijai.org/Tool_vijai/50/02.asp. 28 สิงหาคม, 2554.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เขต 5 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2549. การประเมินเชิงศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงจากปราชญ์ชาวบ้าน กรณีศูนย์ฝึกราชธานีอโศก. อุบลราชธานี : ศูนย์ฝึกอบรมราชธานีอโศก.

สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. 2548. กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน. กรุงเทพมหานคร : พิสิษฐ์ไทยออฟเซต.

สีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ. 2539. รายงานการศึกษารูปแบบการดำเนินงานในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครูและโรงเรียนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในประเทศไทย. วารสารวิจัยทางการศึกษามนุษย์สารสนเทศการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

สุจินต์ สิมารักษ์ และคณะ. 2549. พัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลอำเภอ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2550. ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สามลดา.

สุทธิชัย หาญตระกูล. 2543. ความสำเร็จของการดำเนินธุรกิจชุมชน กรณีศึกษา โรงสีข้าวชุมชนเขตอีสานใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุมน อมรวิวัฒน์. 2544. กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งชุมชนและธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพัฒนาพานิช จำกัด.

สุริยน จันทรนคร. 2536. บทบาทของบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโหรา อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

สุวิดา แสงสีหนาท. 2549. ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญา : ยุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสรี ชาเหลา และเรืองยศ จันทรคีรี. 2544. กระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือ แนวทางพัฒนาชุมชนและวิกฤตชาติ. นครสวรรค์ : วิถีการพิมพ์.

เสรี พงศ์พิศ. 2532. ความหวังใหม่ของสระคูณ. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์.

_____. 2536. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์.

อนุมานราชธน, พระยา. 2532. ชีวิตชาวนาสมัยก่อน งานวิทยานิพนธ์ ชุดสมบูรณ์ หมวดขนบธรรมเนียมประเพณี เล่ม 2-3 เรื่อง ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและเรื่องการศึกษาเรื่องประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.

อภิชยา นิเวศน์ และจารุณี กาญจะโนสถ. 2546. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การเรียนรู้. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์.

อภิชาติ สังข์ศรี. 2551. ปัจจัยที่มีประสิทธิผลต่อกองทุนหมู่บ้านในการจัดเป็นสถาบันการเงินชุมชนบ้านตำแยหมู่ที่ 11 ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี. การค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

อัญญาณี คล้ายสมบรรณ์. 2550. การจัดการความรู้ ฉบับปฐมบท. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพชรเกษมพริ้นติ้งกรุ๊ฟ จำกัด.

อุทัย บุญประเสริฐ. 2539. "วิธีการหรือเทคนิคเชิงระบบและแนวทางในการบริหารโรงเรียน", รายงานการสัมมนาหลักและแนวทางในการบริหารโรงเรียนอย่างเป็นระบบ. สมุทรปราการ : อาคารชุดสวางคนิวาส.

อุทัย อันพิมพ์. 2551. การสร้างความรู้จากรูปแบบของเกษตรประณีต : กรณีศึกษาชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. คณะบริหารศาสตร์ : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2544. ภูมิปัญญาอีสาน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนพับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

_____. 2545. แนวคิดการศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิถีทรรศน์.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

Bandura, A. 1986. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Denzin, N. K. 1970. The Research Act In Sociology: A Theoretical Introduction to Sociological Methods. Chicago: Aldine Pub.

Heikkilä-Horn, M. 1997. Buddhism with Open Eyes: Belief and Practice of Santi Asoke. Bangkok: Fah-aphai.

Isangate ประตูอีสาน.com. "ภูมิปัญญาอีสาน", Isangate ประตูอีสาน.com. http://www.isangate.com/Locol/knowledge.html. 17 เมษายน, 2553.

Jeepy. "ญาณวิทยา", Jeep. http://jeepy--jeep.blogspot.com/2007/10/blog-post. 25 กันยายน, 2552.

Kunze, I. "Social innovations for sutainable way of living Intentional communities and Ecovillages as experimental learing fields for socioecological sustainability", Gemeinschaftsforschung. http://Gemeinschaftsforschung.uni-muenster.de. March 10, 2012.

Lear, H. B. 1999. Global Alienation and Community System Response. Dissertation: Faculty of The Fletcher School of Law and Diplomacy.

Mackenzie, R. 2005. An Analysis of The Wat Phra Dhammakaya and Santi Asoke Movements and Their Approaches To Spiritual Development. Dissertation: University of Sunderland, UK.

Maeyai . "ไปเรียนรู้เรื่องทำนา", ลานโรงเรียน. http://lanpanya.com/maeyai. 3 สิงหาคม, 2554.

Postjung. "อุบลราชธานี นครหลวงแห่งอีสานใต้", Postjung. http://picpost.postjung.com/94830.html. 5 กรกฎาคม, 2554.

Yin, R.K. 2003. Case Study Research: Design and Methods. Thousand Oaks, CA: Sage.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสอบถามองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชน

แบบสอบถามองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชน.....

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ใน ☐ และเติมข้อความในช่องที่ตรงกับสภาพชุมชนของท่านให้ครบทุกข้อ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ตอบแบบสอบถามวันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

2. ชื่อ (นาย, นาง, นางสาว, ยศ).....นามสกุล.....

3. อายุ.....ปี

4. ระดับการศึกษาสูงสุด..... จากโรงเรียน/สถาบัน.....

5. การนับถือศาสนา ☐ พุทธ ☐ คริสต์ ☐ อิสลาม ☐อื่น ๆ (ระบุ).....

6. อาชีพหลักในปัจจุบัน.....

อาชีพเสริม.....

7. สถานภาพด้านครอบครัว

☐ โสด ☐ มีครอบครัว ☐ หย่า ☐ หม้าย

8. ท่านมีบุตรหรือไม่

☐ ไม่มี ☐ มีจำนวน.....คน

9. การอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ ☐ เกิดที่ชุมชนนี้ ☐ ย้ายเข้ามาอยู่

อาศัยอยู่ในชุมชนนี้.....ปี

10. ที่อยู่ปัจจุบันที่ติดต่อได้ เลขที่.....หมู่ที่.....หมู่บ้าน.....

ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....

11. หน้าที่ที่รับผิดชอบในชุมชน.....

12. ความชำนาญหรือความสามารถพิเศษ.....

.....

13. ความรู้และภูมิปัญญาที่ท่านได้รับจากการอยู่อาศัยในชุมชนแห่งนี้ คือ.....

.....

14. คนที่ให้ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชน คือ.....

.....

15. ความรู้และภูมิปัญญาที่ท่านถ่ายทอดในชุมชน คือ.....

.....

16. ผู้รับความรู้และภูมิปัญญาจากท่านในชุมชน คือ.....

.....

ส่วนที่ 2 ปัจจัยสำคัญของชุมชน

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องว่าง ในการให้ระดับความสำคัญ ตามความคิดเห็นของท่าน

ปัจจัย	ระดับความสำคัญ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1. องค์ประกอบของชุมชน (1) การมีส่วนร่วม ของชาวชุมชน					
(2) การเรียนรู้ร่วมกัน					
(3) การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ					
(4) การพัฒนาด้านจิตใจ					
(5) การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาคเป็นธรรม (ระบบสาธารณโภคี)					
(6) มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน					
2. วิธีการเรียนรู้ของชุมชน (1) การลองผิดลองถูก					
(2) เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง					
(3) สาธิต และบอกเล่า					
(4) สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร					
(5) เรียนรู้จากพิธีกรรมหรือประเพณี					
(6) เรียนรู้จากวัฒนธรรม					
(7) เรียนรู้จากคำสอนของศาสนา					
(8) แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน					
(9) ครูพักลักจำ					
3. แหล่งภูมิปัญญาของชุมชน (1) พุทธศาสนา (1.1) พระไตรปิฎก					
(1.2) พระ หรือ สมณะ					

ปัจจัย	ระดับความสำคัญ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
(1.3) กิจกรรมของวัด					
(2) พ่อแม่					
(3) ญาติผู้ใหญ่					
(4) ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน					
(5) หมอพื้นบ้าน					
(6) หนังสือก้อม					
(7) กิจกรรมตามฮีตคอง					
(8) การใช้ชีวิตของชาวชุมชน (8.1) อาหาร					
(8.2) ยาสมุนไพรพื้นบ้าน					
(8.3) ผ้าพื้นเมืองอีสาน					
(8.4) ดนตรี หมอลำ					
(8.5) ศิลปะและหัตถกรรมพื้นบ้าน					
4. แหล่งความรู้ของชุมชน (1) สื่อต่างๆ (1.1) ตำรา หนังสือ					
(1.2) วิทยุ					
(1.3) โทรทัศน์					
(1.4) คอมพิวเตอร์					
(2) หน่วยฝึกอบรมของทางราชการ					
(3) โรงเรียน สถาบันการศึกษา					
(4) ครูบาอาจารย์					
(5) องค์กรเครือข่าย					
(6) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน					
(7) ฐานงานหรือกิจการของชุมชน					
(8) หอกระจายข่าวประจำชุมชน					

ส่วนที่ 3 การให้ลำดับความสำคัญ

3.1 องค์ประกอบของชุมชน

โปรดเขียนหมายเลขใน ☐ ที่ท่านเห็นว่าสำคัญ จาก 1-5 (หมายเลข 1 สำคัญมากที่สุด เรียงตามลำดับถึงหมายเลข 5 สำคัญน้อยที่สุด) เกี่ยวกับองค์ประกอบของชุมชนของท่าน

☐ การมีส่วนร่วม ของชาวชุมชน

☐ การเรียนรู้ร่วมกัน

☐ การเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ

☐ การพัฒนาด้านจิตใจ

☐ การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาคเป็นธรรม (ระบบสาธารณโภคี)

☐ มีผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน

ระบุองค์ประกอบของชุมชนที่ท่านเห็นว่ามีความสำคัญ นอกเหนือจาก 5 ข้อเบื้องต้น

.....

.....

3.2 วิธีการเรียนรู้ของชุมชน

โปรดเขียนหมายเลขใน ☐ ที่ท่านเห็นว่าสำคัญ จาก 1-5 (หมายเลข 1 สำคัญมากที่สุด เรียงตามลำดับถึงหมายเลข 5 สำคัญน้อยที่สุด) เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนของท่าน

☐ การลองผิดลองถูก

☐ เรียนรู้จากการ ปฏิบัติจริง

☐ สาธิต และบอกเล่า

☐ สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

☐ เรียนรู้จากพิธีกรรม หรือประเพณี

☐ การเรียนรู้จากวัฒนธรรม

☐ เรียนรู้จากคำสอนศาสนา

☐ แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน

☐ ครูพักลักจำ

ระบุวิธีการเรียนรู้ของชุมชนที่ท่านเห็นว่ามีความสำคัญ นอกเหนือจาก 5 ข้อเบื้องต้น

.....

.....

3.3 แหล่งภูมิปัญญาของชุมชน

โปรดเขียนหมายเลขใน ☐ ที่ท่านเห็นว่าสำคัญ จาก 1-5 (หมายเลข 1 สำคัญมากที่สุด เรียงตามลำดับถึงหมายเลข 5 สำคัญน้อยที่สุด) ของแหล่งภูมิปัญญาในชุมชนของท่าน

☐ พระไตรปิฎก	☐ หนังสือก้อม
☐ พระ หรือ สมณะ	☐ กิจกรรมตามฮีตคอง
☐ กิจกรรมของวัด	☐ อาหารอีสาน
☐ พ่อแม่	☐ ผ้าพื้นเมืองอีสาน
☐ ญาติผู้ใหญ่	☐ ยาสมุนไพรพื้นบ้าน
☐ ภูปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน	☐ ดนตรี หมอลำ
☐ หมอพื้นบ้าน	☐ ศิลปะ และหัตถกรรมพื้นบ้าน

ระบุแหล่งภูมิปัญญาของชุมชนที่ท่านเห็นว่ามีความสำคัญ นอกเหนือจาก 5 ข้อเบื้องต้น

.....

.....

3.4 แหล่งความรู้ของชุมชน

โปรดเขียนหมายเลขใน ☐ ที่ท่านเห็นว่าสำคัญ จาก 1-5 (หมายเลข 1 สำคัญมากที่สุด เรียงตามลำดับถึงหมายเลข 5 สำคัญน้อยที่สุด) ของแหล่งความรู้ในชุมชนของท่าน

☐ ตำรา หนังสือ

☐ วิทยุ

☐ โทรทัศน์

☐ คอมพิวเตอร์

☐ หน่วยฝึกอบรมของทางราชการ

☐ โรงเรียน สถาบันการศึกษา

☐ ครูบาอาจารย์

☐ องค์กรเครือข่าย

☐ ศูนย์เรียนรู้ชุมชน

☐ ฐานงานหรือกิจการของชุมชน

☐ หอกระจายข่าวประจำชุมชน

ระบุแหล่งความรู้ของชุมชนที่ท่านเห็นว่ามีความสำคัญ นอกเหนือจาก 5 ข้อเบื้องต้น

.....

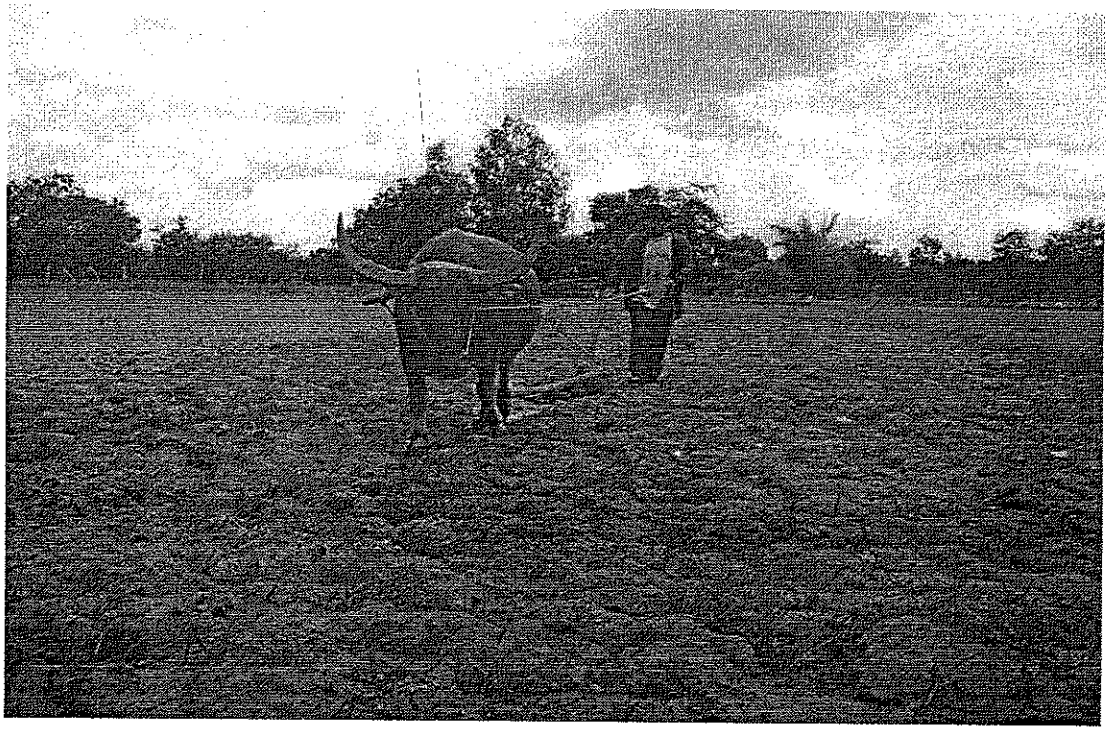
.....

ขอขอบคุณท่านผู้ตอบแบบสอบถามเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

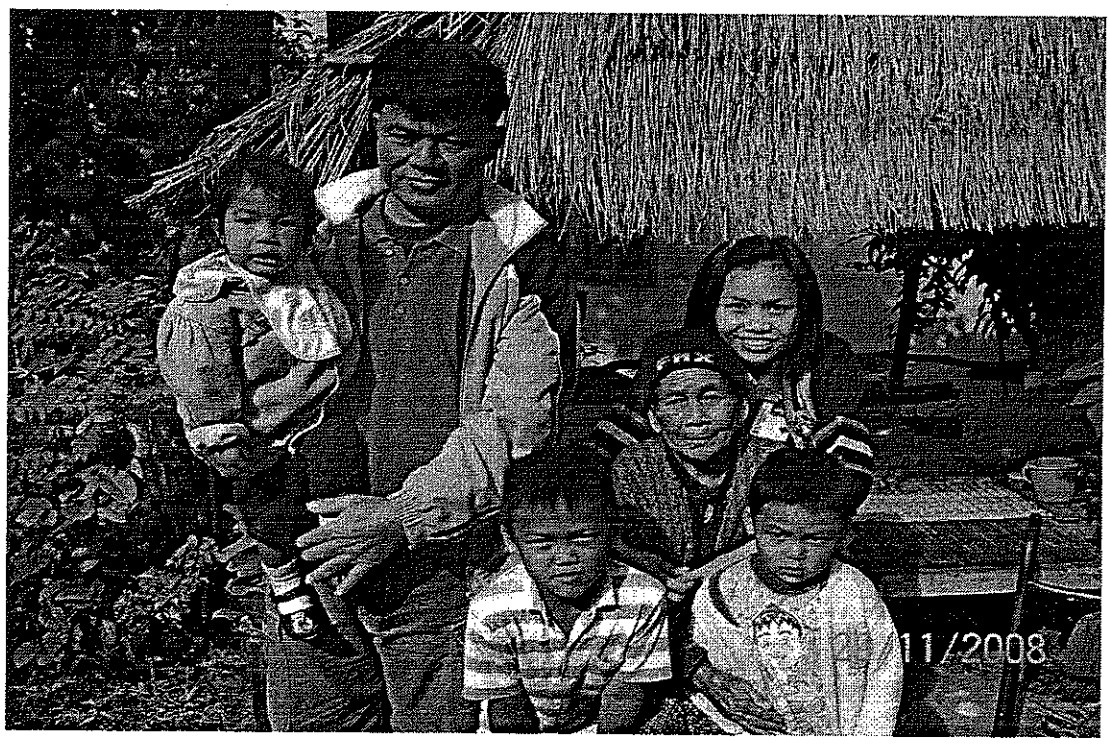
ภาคผนวก ข

ภาพกิจกรรมชุมชน

ภาพกิจกรรม
ชุมชนบ้านดอนหมู หมู่ที่ 10 ตำบลขามเปี้ย
อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

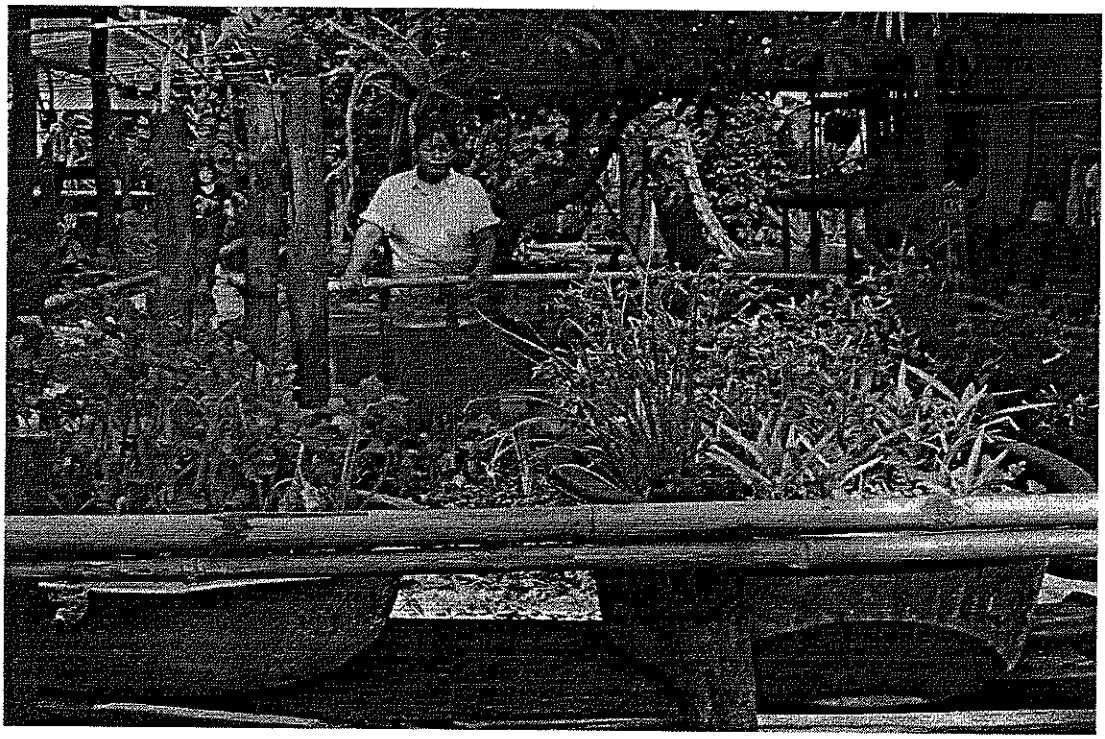
ภาพที่ 1 ชาวบ้านดอนหมูสืบทอดอาชีพกสิกรรมมาจากบรรพบุรุษ และยึดถือเป็นอาชีพหลัก

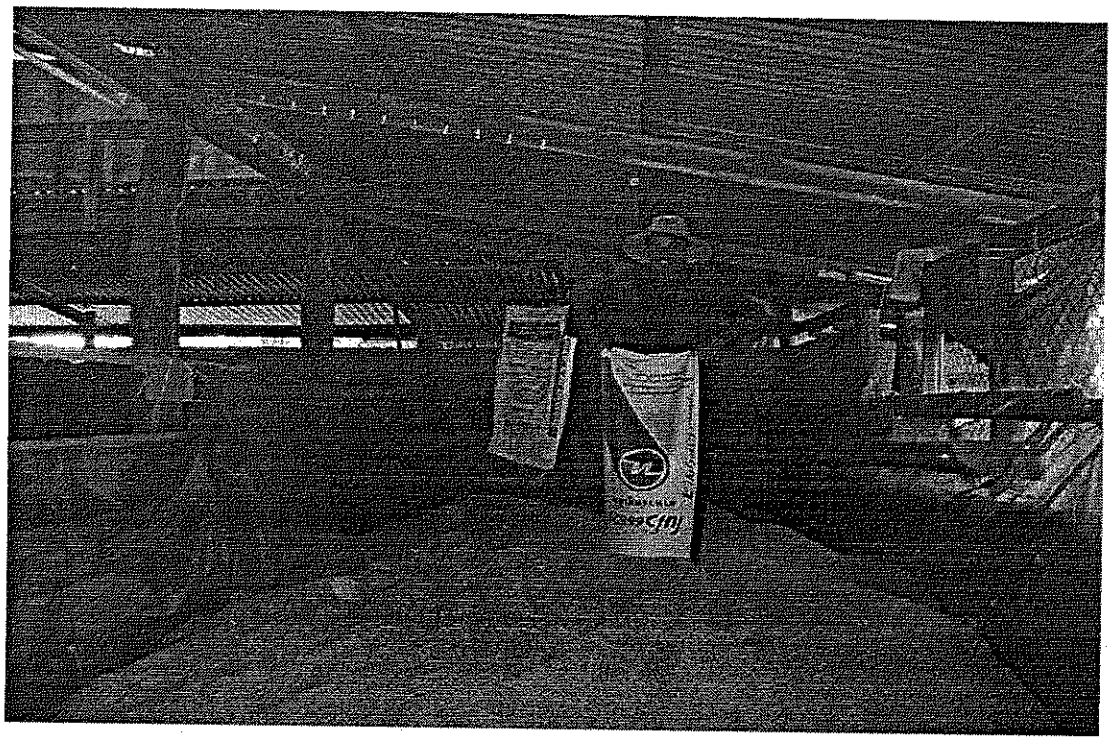
ภาพที่ 2 สถาบันครอบครัวเป็นแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญ

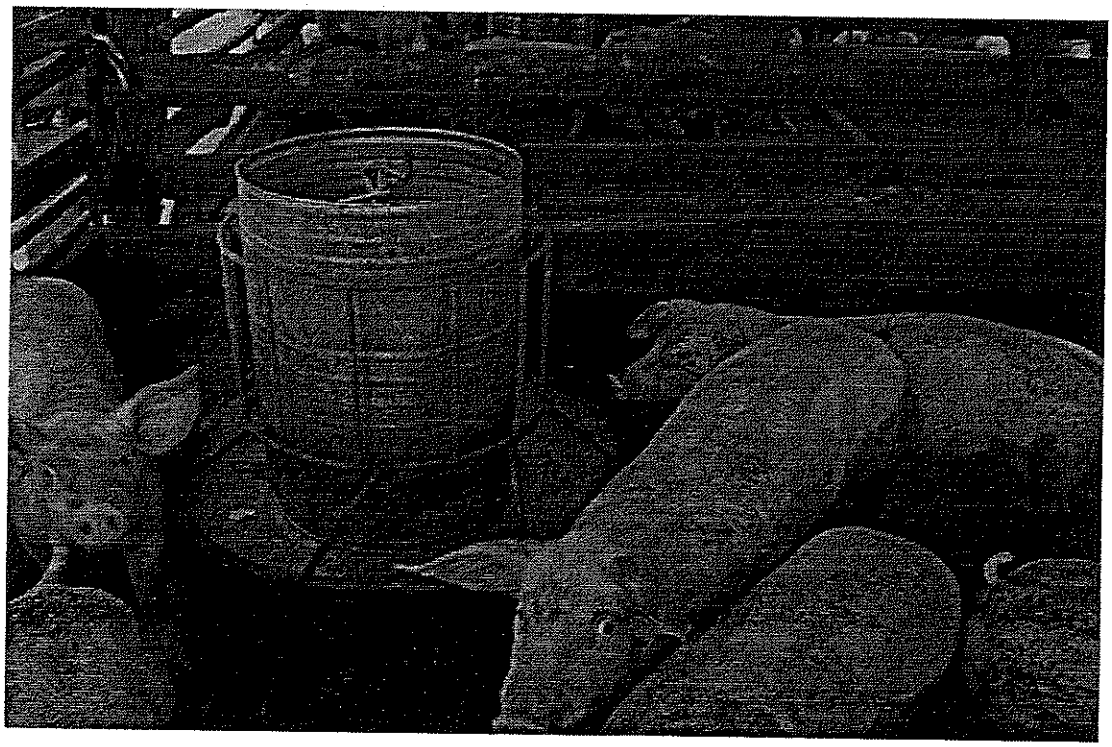
ภาพที่ 3 ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ โดยมีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งหมด 626 ไร่

ภาพที่ 4 ชาวบ้านปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน

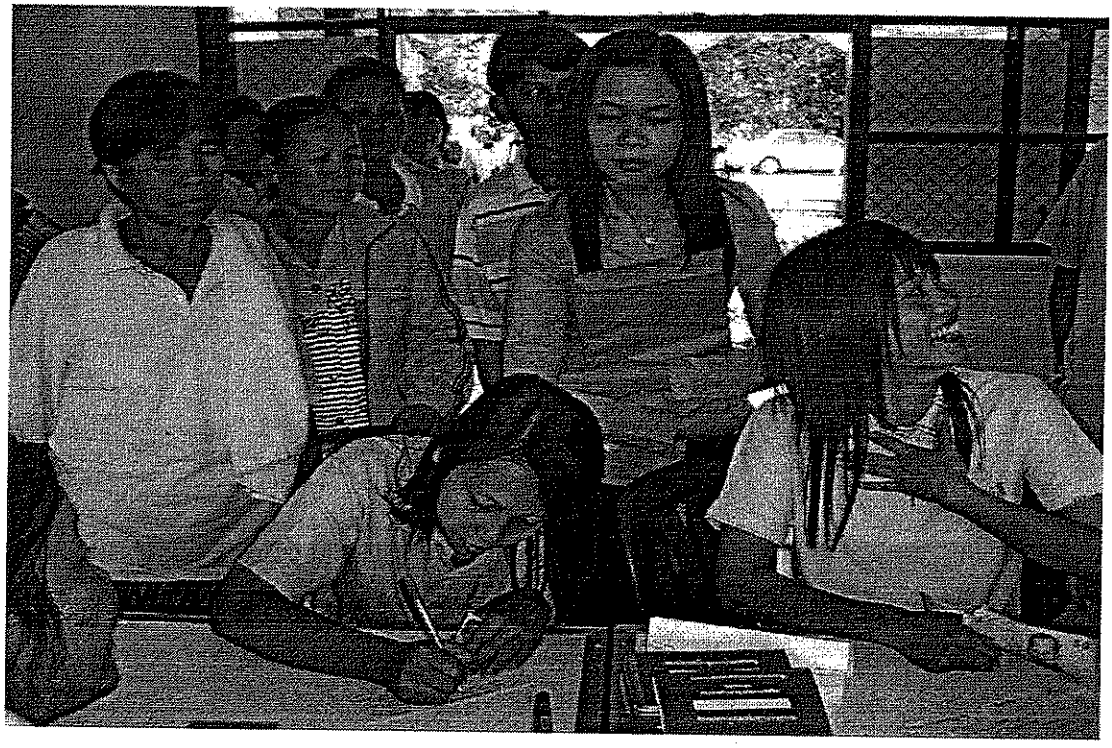
ภาพที่ 5 โรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ สีข้าวไร้สารพิษออกจำหน่าย

ภาพที่ 6 กลุ่มหมูหลุม ใช้วัสดุที่เหลือใช้จากโรงสีมาเป็นอาหารหมูและใช้ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ

ภาพที่ 7 ธนาคารปุ๋ยหมักชีวภาพ ต้านปุ๋ยเคมี

ภาพที่ 8 การพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ เป็นสถาบันการเงิน รับฝาก-ถอนเงิน ทั้งภายในและนอกชุมชน

ภาพที่ 9 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนหมู ให้การอบรมแก่เกษตรกร

ภาพที่ 10 ฐานเรียนรู้การทำน้ำส้มควันไม้

ภาพที่ 11 การเข้าร่วมงานบุญประเพณี (บุญกฐิน)

ภาพที่ 12 การสืบทอดงานบุญประเพณี (บุญพระเวสสันดร)

ภาพกิจกรรม

ชุมชนบ้านตำแย หมู่ที่ 11 ตำบลม่วงสามสิบ

อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี

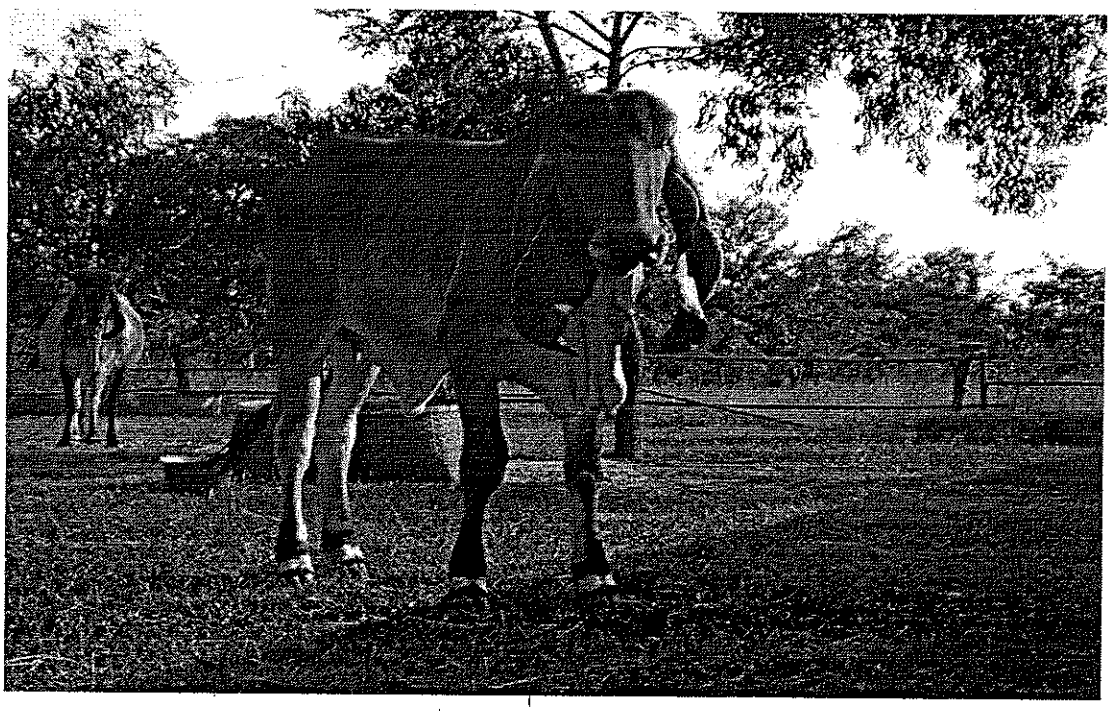
ภาพที่ 13 บ้านตำแย หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง อยู่เย็น เป็นสุข ปี 2549

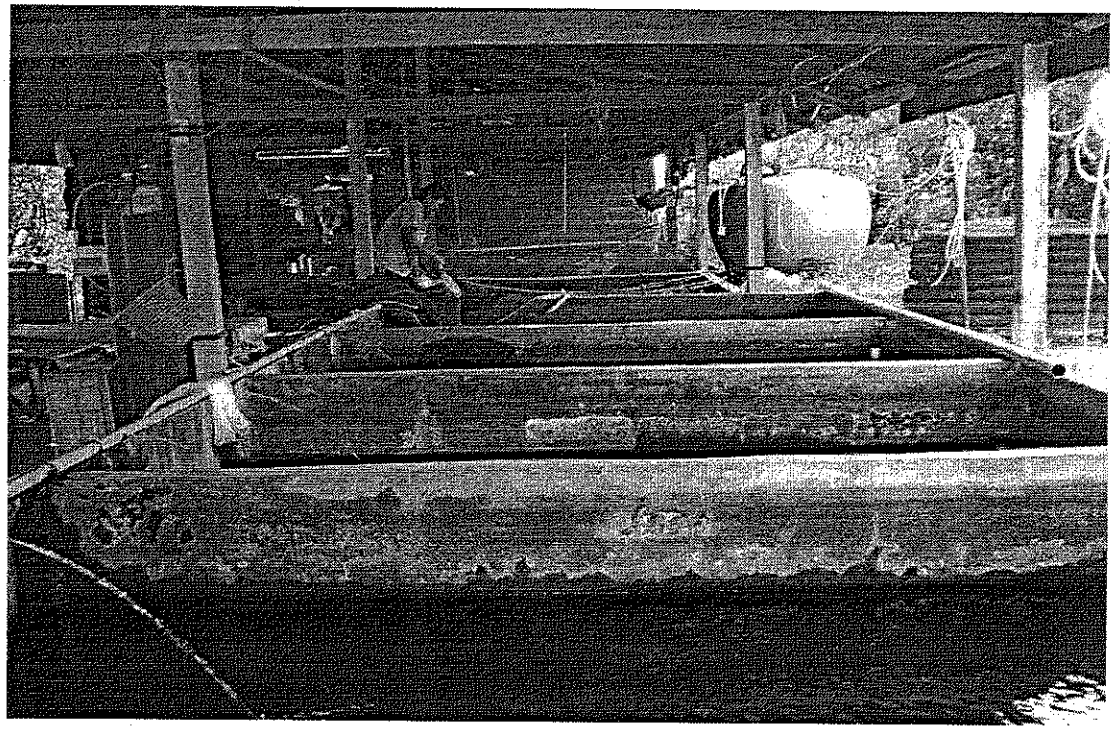
ภาพที่ 14 การบูรณาการกองทุนต่างๆ ให้เป็นสถาบันการเงินบ้านตำแย

ภาพที่ 15 นายประดิษฐ์ สมชาติ อดีตผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง

ภาพที่ 16 กลุ่มเลี้ยงโค ชาวบ้านตำแยเลี้ยงโคและกระบือทุกครัวเรือน ไว้จำหน่าย และได้ปุ๋ยคอก ในการทำนา ทำสวนและทำไร่

ภาพที่ 17 กลุ่มเลี้ยงปลา ทำการเพาะพันธุ์ปลานิล ปลาไน ปลายี่สก ปลานวลจันทร์ จำหน่ายที่ตลาดภายในจังหวัด จังหวัดใกล้เคียง และประเทศเพื่อนบ้าน

ภาพที่ 18 บ่อเลี้ยงปลา กิจการของชาวบ้าน

ภาพที่ 19 ฟาร์มจระเข้ ของนายสังวาลย์ กุลวงษ์ เลี้ยงเพื่อจำหน่าย

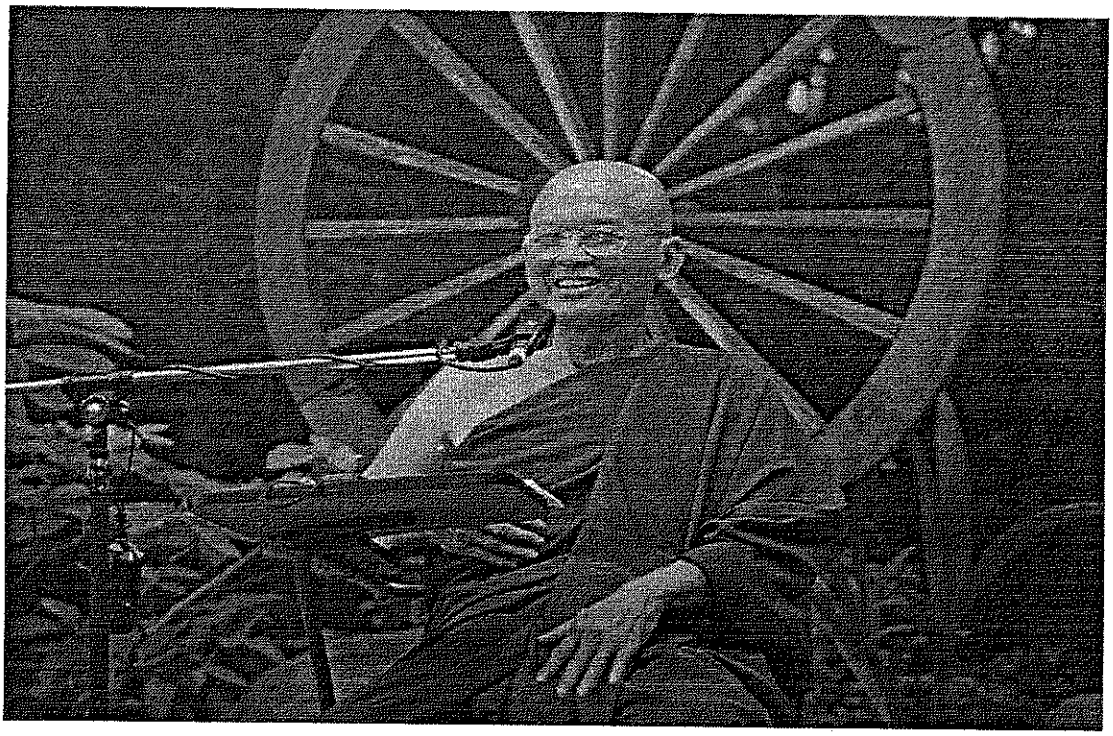

ภาพที่ 20 กลุ่มสตรีทอผ้า ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีผ้าฝ้ายและผ้าไหมกาบบัวซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดอุบลราชธานี

ภาพกิจกรรม

ชุมชนราชธานีอโศก หมู่ที่ 10 ตำบลบุ่งไหม

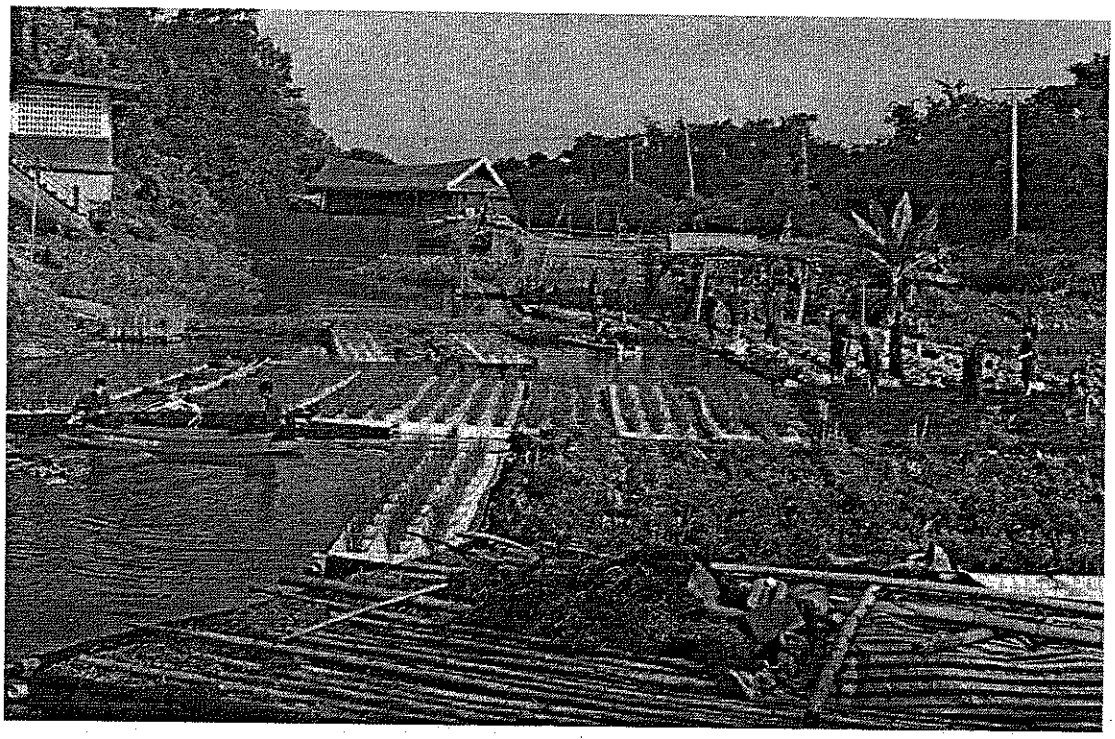
อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

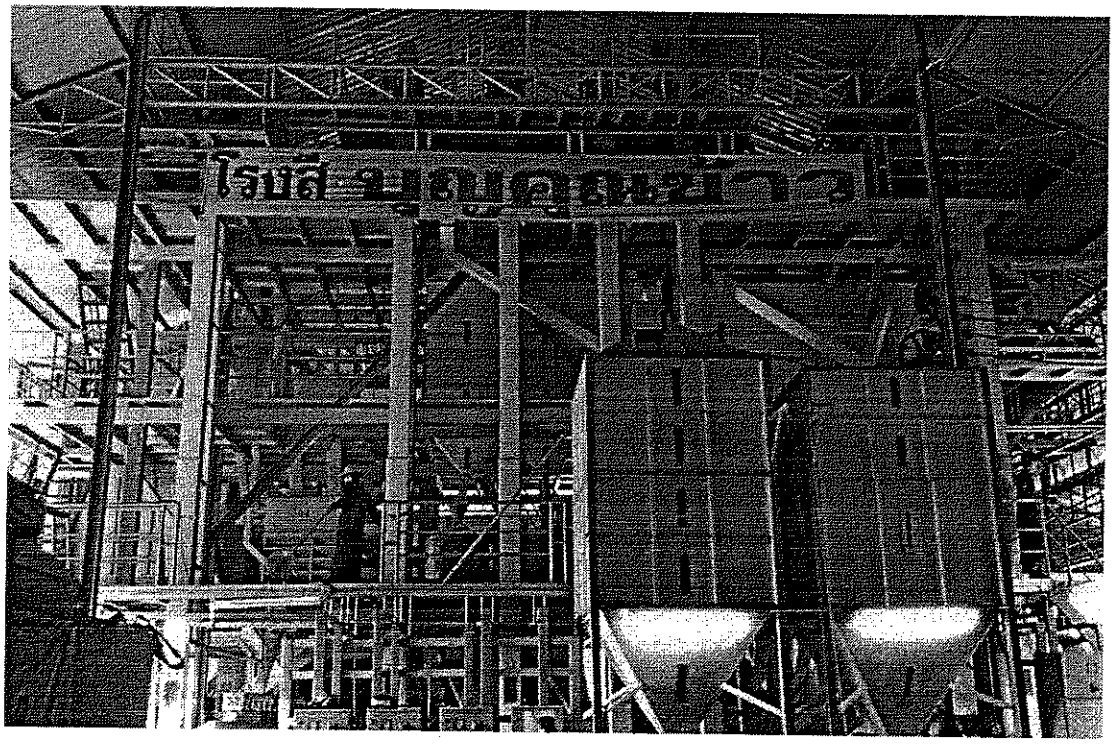
ภาพที่ 21 สมณะโพธิรักษ์ ผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้ให้ภูมิปัญญาทางธรรมที่สำคัญของชาวอโศก

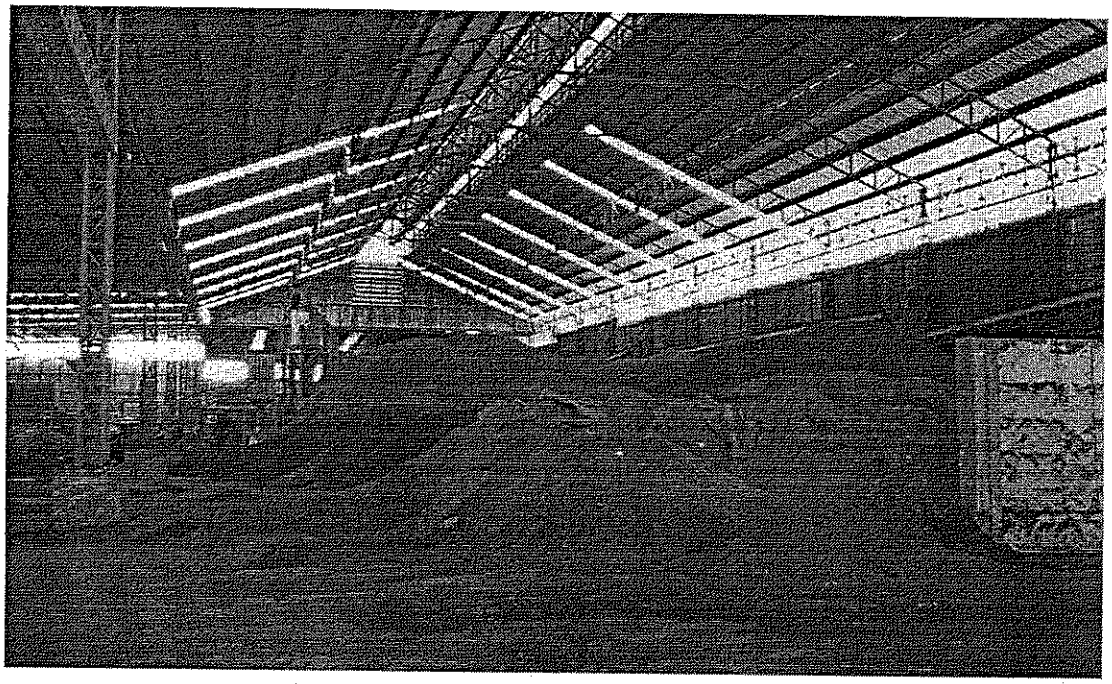
ภาพที่ 22 ชุมชนราชธานีอโศกเน้นการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ลดละกิเลสส่วนตน และการช่วยเหลือสังคม

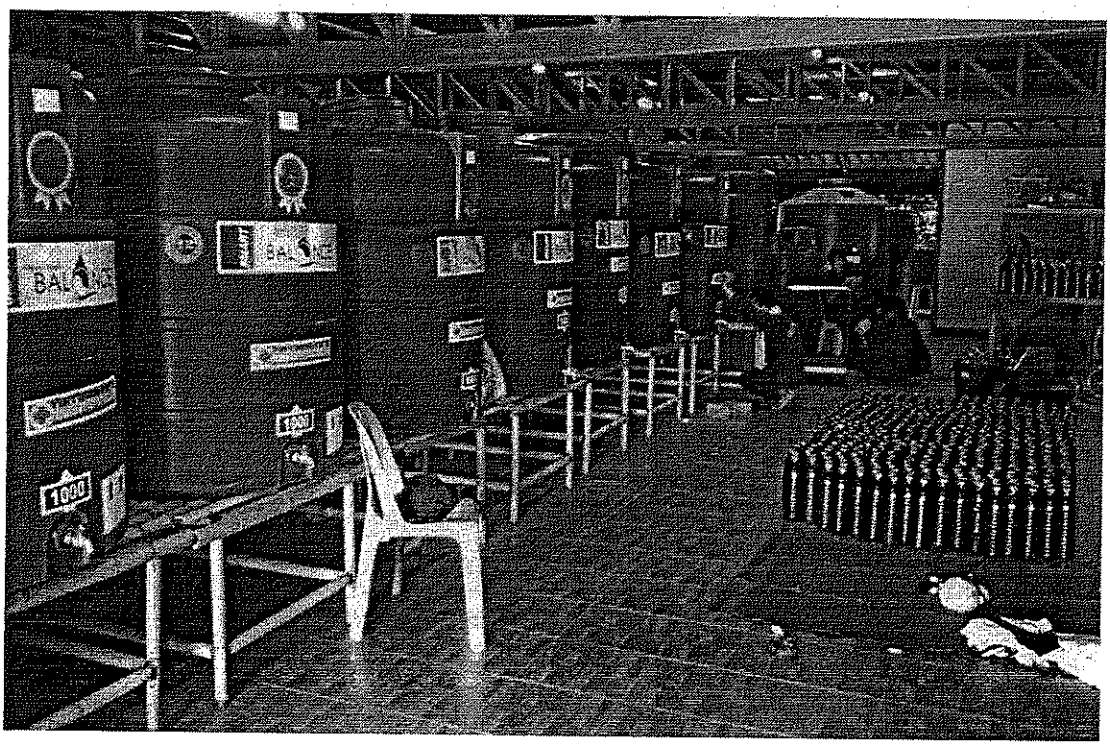
ภาพที่ 23 แพผัก นักเรียนโรงเรียนสัมมาสิกขาราชธานีอโศก เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติปลูกพืชผักบนแพ โดยไม่ต้องรดน้ำ เป็นการแก้ปัญหาวิกฤตินำ้ท่วม

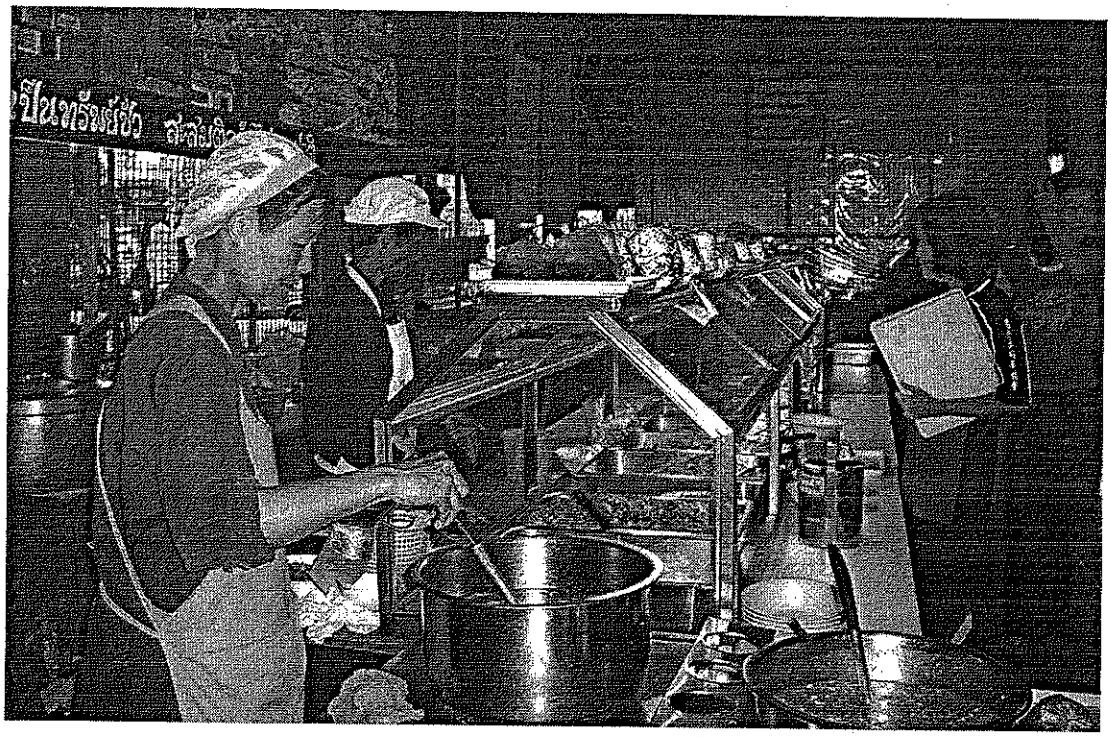
ภาพที่ 24 โรงสีบุญคุณข้าว สีข้าวไร้สารพิษออกจำหน่ายในเครือข่ายชาวอโศก

ภาพที่ 25 โรงปุ๋ยพลังชีวิต ผลิตปุ๋ยออกจำหน่าย ทั้งภายในและต่างประเทศ ใช้ชื่อการค้าว่า "ปุ๋ยงอกงาม"

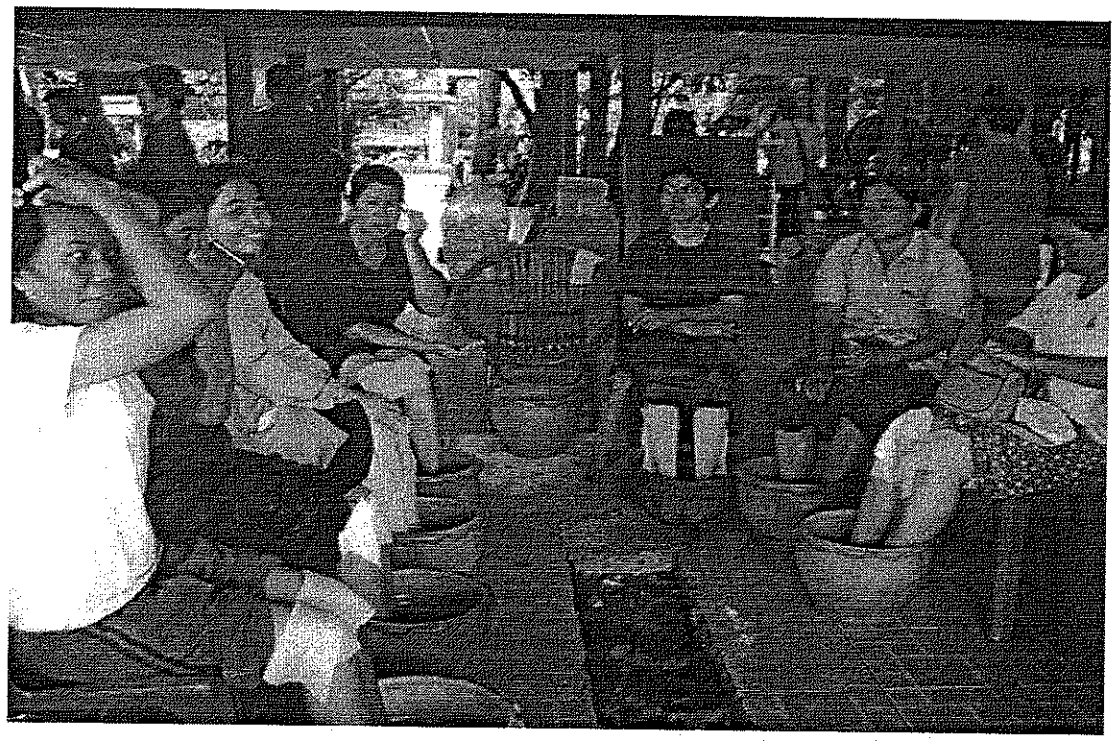
ภาพที่ 26 โรงแชมพู แหล่งผลิตแชมพูเพื่อใช้ภายในชุมชนและออกจำหน่าย

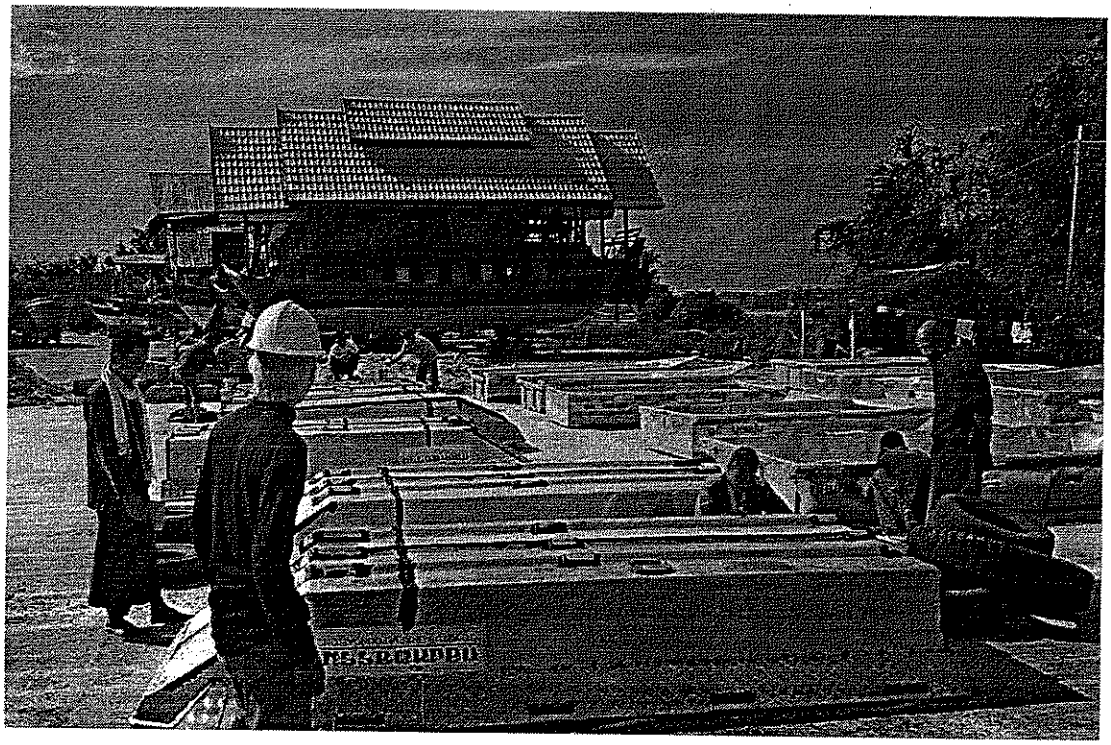
ภาพที่ 27 อุทยานบุญนิยม จำหน่ายอาหารมังสวิรัติทุกวันอังคาร-อาทิตย์

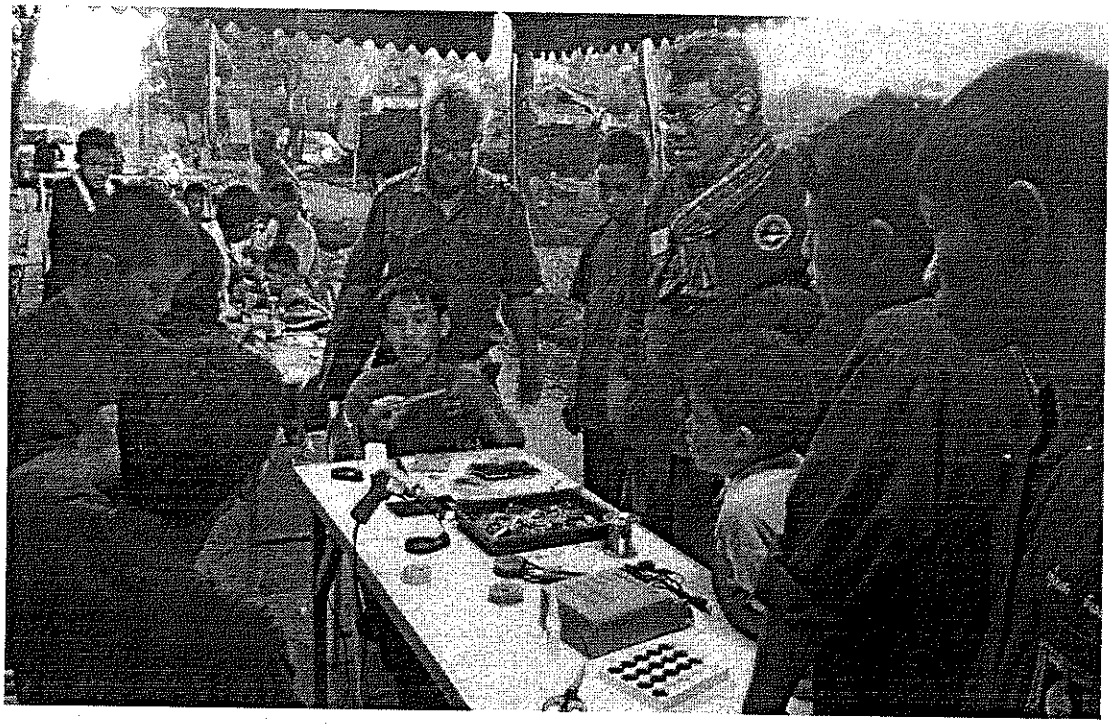
ภาพที่ 28 ฮ้านปันบุญ ร้านค้าภายในชุมชนราชธานีอโศก จำหน่ายสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 29 โครงการอบรมฟื้นฟูสุขภาพ กิจกรรมแช่เท้า 26-27 สิงหาคม 2554

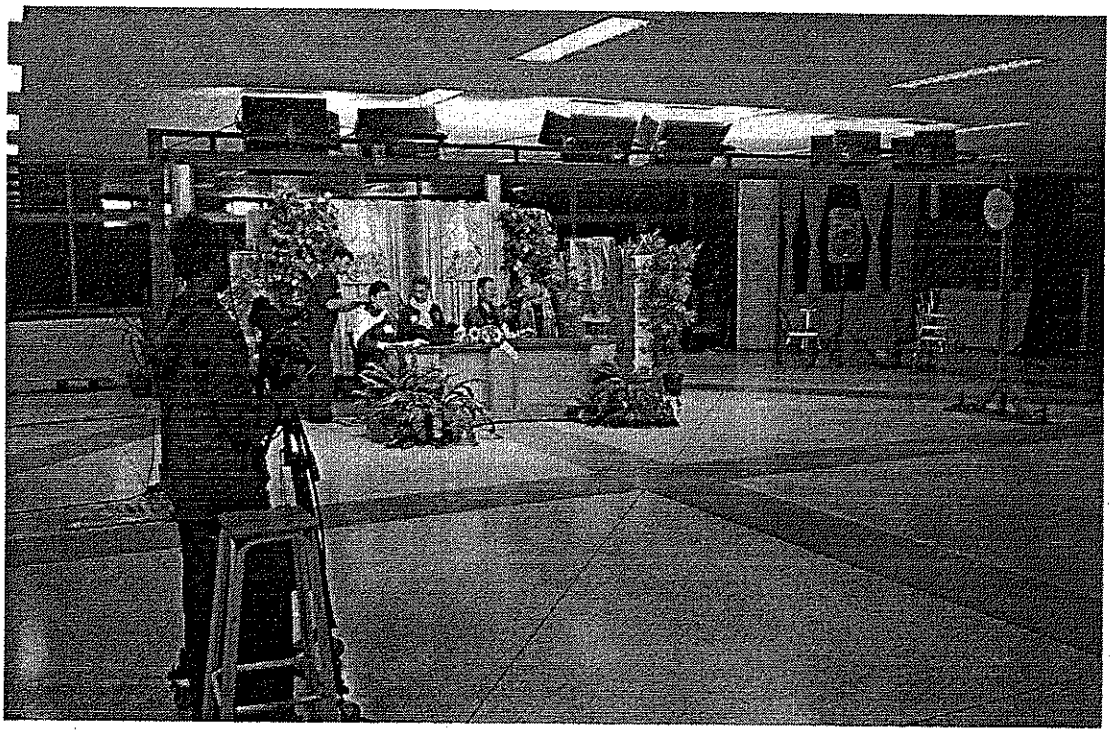
ภาพที่ 30 การทำเรือ ฝีมือนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาราชธานีอโศก มกราคม 2555

ภาพที่ 31 การเรียนรู้นอกห้องเรียนตามความสนใจ เรียนรู้การทำ อุปกรณ์แปลง พลังงานแสงอาทิตย์ให้เป็นไฟฟ้ากระแสตรง 7-13 มกราคม 2555

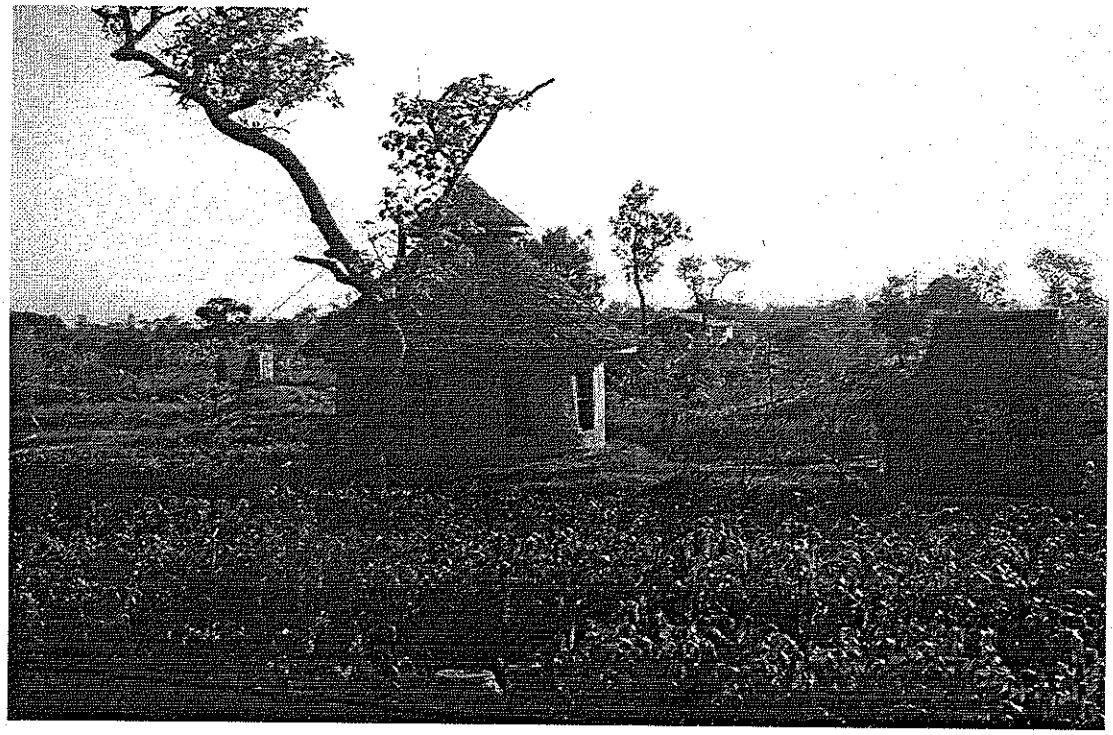

ภาพที่ 32 "วิชชาลัยบรรดาบัณฑิตบุญนิยม" (ว.บบบ.) การรวมตัวเพื่อศึกษา และเตรียมสอบไล่ครั้งสำคัญของชาวอโศก ณ ชุมชนราชธานีอโศก 7-13 มกราคม 2555

ภาพที่ 33 การถ่ายทอดโทรทัศน์ FMTV ที่ห้องส่งเฮือนศูนย์สูญ ชุมชนราชธานีอโศก มกราคม 2555

ภาพกิจกรรม
ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ภาพที่ 34 บ้านดิน ที่อยู่อาศัยแบบเรียบง่าย ในชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพที่ 35 การทำนาและปลูกพืชแบบผสมผสาน ในชุมชน

ภาพที่ 36 การทอผ้าเพื่อใช้เอง แบ่งปันกันภายในชุมชน และเป็นของฝากแก่ผู้มาเยือน

ภาพที่ 37 การลงแขกเกี่ยวข้าวของชาวชุมชน

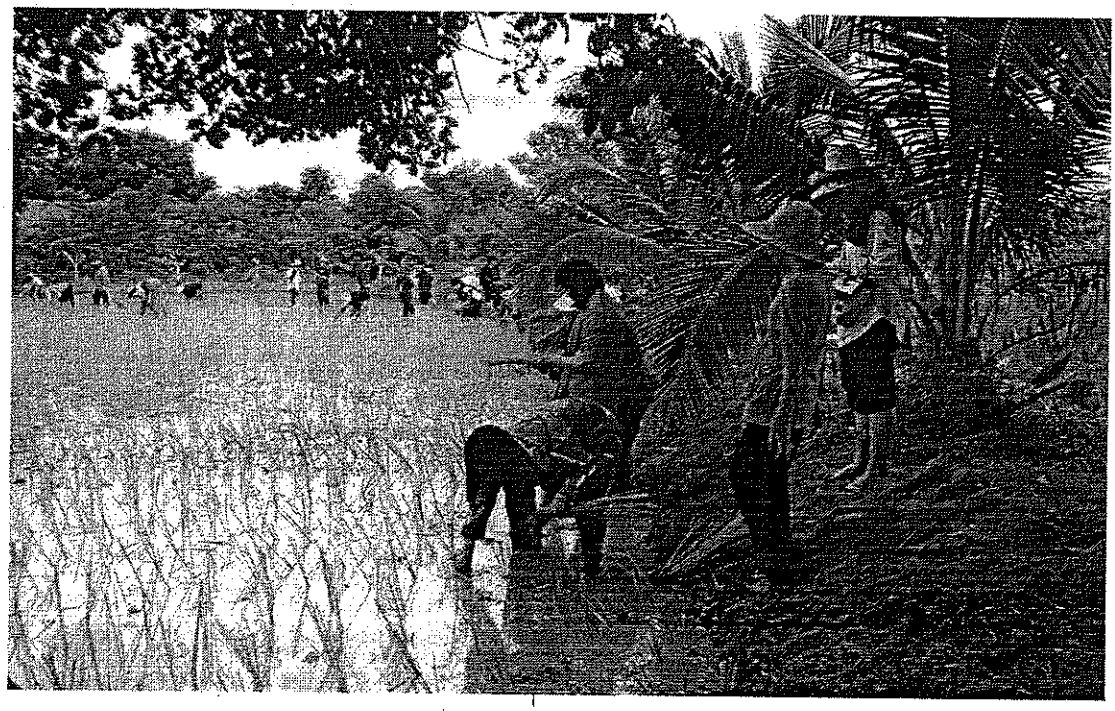
ภาพที่ 38 ร้านอาหารชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง บริการขายอาหารราคา 0 บาท (ให้รับประทานโดยไม่ต้องจ่ายเงิน) ทุกวันจันทร์-ศุกร์

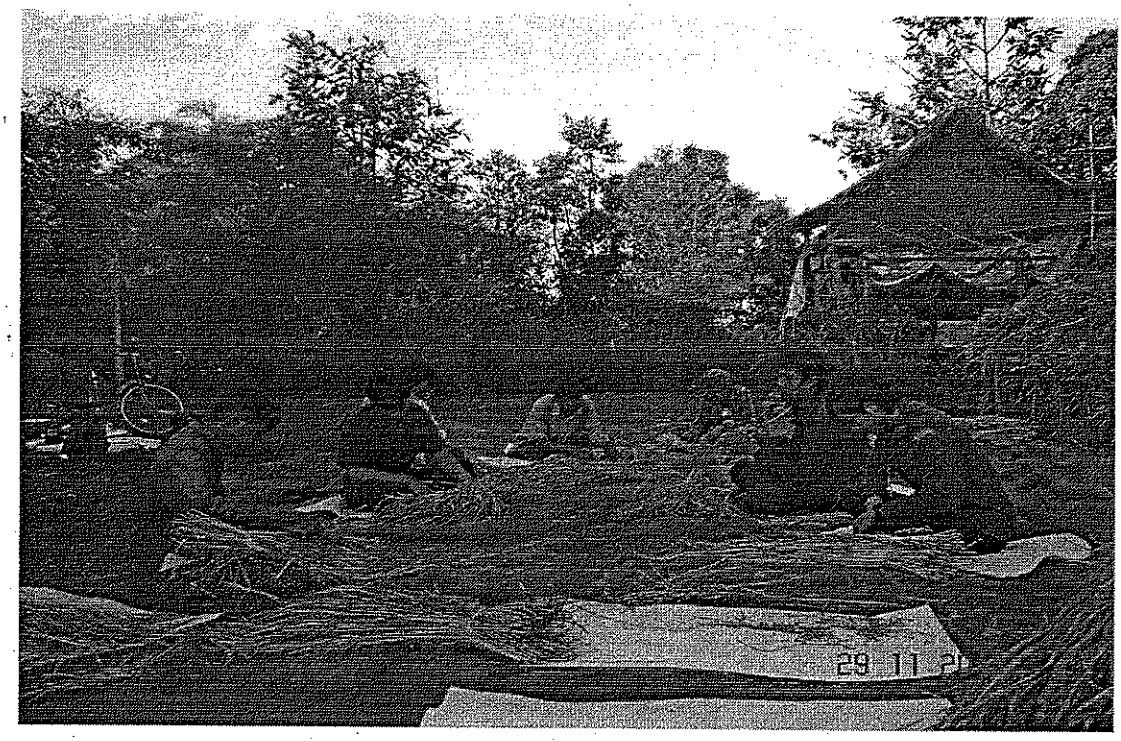
ภาพที่ 39 กิจกรรมวันไหว้ครู ปีการศึกษา 2552 ของนักศึกษาสาขาเศรษฐกิจพอเพียง จัดที่หอคุณธรรม ภายในชุมชน

ภาพที่ 40 การ ฝึกทำปุ๋ยชีวภาพ ของนักศึกษาโครงการสุขใจที่พอพียง ปี 2552

ภาพที่ 41 นักศึกษาโครงการจิตอาสา ช่วยกันดำนา ปี 2554

ภาพที่ 42 นักศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตร์ เรียนรู้การคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว ปี 2554

ภาพที่ 44 ฐานคุณธรรม นักศึกษาฟังธรรมและสนทนาธรรมกับสมณะชาวอโศก ปี 2554

ภาพที่ 45 จัดค่ายสุขภาพวิถีธรรม โดย หมอใจเพชร กล้าจน และคณะทำงานจิตอาสา ครั้งแรก 19–26 มีนาคม 2555

พ.ศ. 2536-2540
สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแก้งคร้อ
จังหวัดชัยภูมิ
พ.ศ. 2541-2543
สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอหนองบัวระเหว
จังหวัดชัยภูมิ
พ.ศ. 2544-2549
บริษัทแด่ชีวิต จำกัด กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2550-2554
ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ตำแหน่งและสถานที่ทำงานปัจจุบัน ผู้ช่วยผู้อำนวยการวิทยาลัยอาชีวศึกษาสัมมาสิกขา
วิชชาราม
อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชานี
โทรศัพท์ 086-460-8432-3